

Bevolkingstrends

***Statistisch kwartaalblad over de
demografie van Nederland***

Jaargang 53 – 2e kwartaal 2005

Verklaring der tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
x	= geheim
—	= nihil
—	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is minder dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2004–2005	= 2004 tot en met 2005
2004/2005	= het gemiddelde over de jaren 2004 tot en met 2005
2004/'05	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2004 en eindigend in 2005
1994/'95–2004/'05	= boekjaar enzovoort, 1994/'95 tot en met 2004/'05

In geval van afronding kan het voorkomen dat de som van de aantallen afwijkt van het totaal.

Verbeterde cijfers in de staten en tabellen zijn niet als zodanig gekenmerkt.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Prinses Beatrixlaan 428
2273 XZ Voorburg

Druk

Centraal Bureau voor de Statistiek
Facilitair Bedrijf

Ontwerp omslag

WAT Ontwerpers, Utrecht

Inlichtingen

Tel.: 0900 0227 (€ 0,50 p/m)
Fax: (045) 570 62 68
E-mail: infoservice@cbs.nl

Bestellingen

E-mail: verkoop@cbs.nl

Internet

www.cbs.nl

© Centraal Bureau voor de Statistiek
Voorburg/Heerlen, 2005.
Bronvermelding is verplicht.
Verveelvoudiging voor eigen gebruik
of intern gebruik is toegestaan.

Abonnementsprijs: € 47,45
Prijs per los nummer: € 13,05
Prijzen zijn inclusief administratie-
en verzendkosten
Kengetal: B-15
ISSN 1571-0998
CBS-productnummer: 0360605020

Centraal Bureau voor de Statistiek

Inhoud

Rubrieken

Actuele bevolkingstrends	4
Korte berichten	5
Demografiek	6
Rangen en standen	7
Bevolking in kaart	8
Nederland en Europa	9
Toen en nu	10
Demografie in het nieuws	11
Wijken en buurten	12
Mededelingen	13

Artikelen

Huishoudensprognose 2004–2050: belangrijkste uitkomsten	14
Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar burgerlijke staat	19
Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar huishoudenspositie	28
Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen over immigratie	33
Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen over de asielmigratie	39
Prognose van gezinsvormende migratie van Turken en Marokkanen	46
Prognose van sterfte naar doodoorzaken: model en veronderstellingen	50
Een eeuw gemeentelijke herindelingen	63
Heeft Cupido een maat(je)? Over de integratie van allochtonen op de huwelijksmarkt	65
Binnenlandse migratie: verhuismotieven en verhuissafstand	75
Regionale verschillen in migratie over korte afstand: een ruimtelijk interactiemodel	82
Verleden en toekomst van de alleroudsten in Nederland	93

Tabellen

Maand-, kwartaal- en jaarcijfers	98
----------------------------------	----

Technische toelichting en verklaring van termen	99
--	----

Demografie op het web	102
------------------------------	-----

Inhoudsopgave	103
----------------------	-----

Andere CBS-publicaties	107
-------------------------------	-----

Richtlijnen voor auteurs	108
---------------------------------	-----

Rubrieken

Actuele bevolkingstrends

Bevolkingsgroei blijft laag

In het eerste kwartaal van 2005 is het aantal inwoners van Nederland met 5 duizend toegenomen, tot bijna 16,3 miljoen. De bevolkingsgroei in het afgelopen kwartaal is vrijwel gelijk aan de groei in hetzelfde kwartaal een jaar eerder. De daling van de bevolkingsgroei in de afgelopen jaren zette in het afgelopen kwartaal dus niet door. Wel is nog steeds sprake van een historisch lage bevolkingsgroei. In het eerste kwartaal van 2005 zijn iets meer dan 46 duizend kinderen geboren. Dit zijn er ruim duizend minder dan in hetzelfde kwartaal van 2004. Het aantal geboorten is op het laagste niveau sinds het eerste kwartaal van 1996, toen iets minder dan 46 duizend kinderen werden geboren. Het huidige lage aantal hangt samen met de afname van het aantal vrouwen van rond de 30. Dit is de leeftijd waarop de meeste vrouwen moeder worden. Door de sterke daling van het aantal kinderen dat in de jaren zeventig werd geboren, neemt de komende jaren het aantal vrouwen van rond de 30 verder af. Hierdoor zal naar verwachting ook het aantal geboorten dalen. Ook het geringe vertrouwen van consumenten in de economie draagt bij aan het huidige lage aantal geboorten.

In het eerste kwartaal van 2005 zijn bijna 39 duizend personen overleden, bijna 2 duizend meer dan in het eerste kwartaal van 2004. De hoge sterfte in het afgelopen kwartaal hangt samen met de griepgolf die in februari in Nederland heerste. Hierdoor was vooral in Zuid-Nederland het aantal overledenen hoog. Alleen in het eerste kwartaal van 1999 was het aantal overledenen zo hoog als in het afgelopen kwartaal. In 2004 was de sterfte nog de laagste in de afgelopen tien jaar door het uitblijven van een griepgolf en de milde zomer van 2004.

Bijna 25 duizend personen hebben Nederland in het eerste kwartaal van 2005 verlaten. Dit zijn er bijna 3 duizend minder dan in hetzelfde kwartaal een jaar eerder. Het aantal emigranten is daarmee weer op het niveau van twee jaar geleden. Hiermee is voorlopig een einde gekomen aan de stijging van de emigratie. De daling van de emigratie doet zich bij vrijwel alle groepen migranten voor. Sterke dalers zijn vooral emigranten afkomstig uit Somalië, het Verenigd Koninkrijk en voormalig Joegoslavië.

Het aantal immigranten dat naar Nederland komt is niet verder gedaald. Evenals in het eerste kwartaal van 2004 zijn in het afgelopen kwartaal 22 duizend immigranten naar Nederland gekomen. De daling van het aantal immigranten die sinds 2001 gaande is, zette in het afgelopen kwartaal dus niet door. Vooral het aantal immigranten uit Marokko en Turkije is gedaald. Uit Polen zijn in het afgelopen kwartaal 1,4 duizend immigranten gekomen. Dit zijn er duizend meer dan een jaar eerder, toen Polen nog geen lid was van de Europese Unie. Ook het aantal terugkerende Nederlanders is toegenomen.

Bevolkingsontwikkeling per kwartaal

	Geboorte	Sterfte	Immigratie	Emigratie ¹⁾	Bevolkingsgroei ¹⁾
x 1 000					
2001					
1 ^e kwartaal	49,5	36,8	32,6	20,9	24,4
2 ^e kwartaal	50,3	35,0	30,5	18,7	27,0
3 ^e kwartaal	52,8	33,0	39,9	22,9	36,8
4 ^e kwartaal	50,0	35,5	30,4	20,1	29,9 ²⁾
2002					
1 ^e kwartaal	49,3	38,5	29,8	21,8	18,8
2 ^e kwartaal	48,9	34,7	27,0	22,8	18,4
3 ^e kwartaal	53,6	33,1	37,9	28,6	29,7
4 ^e kwartaal	50,4	36,1	26,6	23,7	20,3 ²⁾
2003					
1 ^e kwartaal	49,5	37,5	25,6	24,0	13,5
2 ^e kwartaal	49,5	34,6	22,1	22,6	14,4
3 ^e kwartaal	52,8	33,8	33,1	31,7	20,5
4 ^e kwartaal	48,5	36,0	23,7	26,5	17,1 ²⁾
2004*					
1 ^e kwartaal	47,5	37,0	21,7	27,3	4,9
2 ^e kwartaal	47,9	32,9	17,7	25,4	7,3
3 ^e kwartaal	50,7	32,5	28,8	32,6	14,4
4 ^e kwartaal	47,7	34,4	21,5	27,1	7,7
2005*					
1 ^e kwartaal	46,1	38,6	22,0	24,5	4,9

¹⁾ Inclusief saldo administratieve correcties.

²⁾ Inclusief overige correcties.

Bevolkingsgroei en correcties

Het CBS stelt statistieken over de bevolkingsgroei samen op basis van informatie uit de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA) van alle Nederlandse gemeenten. De bevolkingsgroei bestaat uit vier componenten: geboorte, sterfte, immigratie en emigratie. Omdat niet alle mutaties bij gemeenten worden gemeld, worden er administratieve correcties uitgevoerd. Als een gemeente vaststelt dat een persoon niet woont op het adres waar hij of zij staat ingeschreven, wordt een administratieve afvoering doorgevoerd. Als later wordt vastgesteld dat de desbetreffende persoon toch op hetzelfde adres of op een ander adres verblijft, vindt een administratieve opnemings plaats. Het saldo van deze administratieve correcties betreft vooral personen die uit Nederland zijn vertrokken zonder dit bij de gemeente te hebben gemeld. Daarom wordt het saldo van deze correcties meegeteld bij de emigratie. Naast de administratieve correcties vinden nog andere correcties plaats. Deze worden door het CBS uitgevoerd omdat de informatie die het CBS ontvangt over de bevolkingsgroei inclusief administratieve correcties niet exact overeenkomt met het verschil tussen de inwonertallen in twee opeenvolgende jaren. Deze overige correcties worden meegeteld in het cijfer van de bevolkingsgroei van december. Voor 2004 is het aantal overige correcties nog niet bekend.

De cijfers over 2004 en 2005 hebben een voorlopig karakter. Medio 2005 zullen definitieve cijfers over 2004 worden gepubliceerd.

Korte berichten

Aantal verkeersdoden historisch laag

Het aantal verkeersdoden is vorig jaar met 19 procent gedaald. In 2004 zijn 881 personen dodelijk verongelukt. Een jaar eerder waren het er nog 1088. Het aantal dodelijke verkeersslachtoffers is sinds de Tweede Wereldoorlog niet meer zo laag geweest.

Ten opzichte van het voorgaande jaar werd onder kinderen tot 15 jaar een daling van 44 procent waargenomen. Ook het aantal mannelijke verkeersslachtoffers daalde fors, met 22 procent. Ondanks deze daling vormen mannen nog steeds ruim 70 procent van het totaal.

Bijna de helft van de verkeersdoden was bestuurder of passagier van een personenauto. Het aantal doden in deze categorie is vorig jaar afgenomen, evenals het aantal slachtoffers onder fietsers en voetgangers.

Regionaal patroon sterfte volgt griepgolf

In februari 2005 zijn ongeveer 800 mensen méér overleden dan in de eerste vier weken van dit jaar. Deze stijging vond vooral plaats in Zuid-Nederland. Het hogere aantal overledenen in het zuiden van het land valt samen met een griepgolf die daar begin februari kwam opzetten. In maart (week 9 t/m 12) overleden ongeveer 1200 mensen méér dan in de eerste vier weken van 2005. In Zuid-Nederland liep de sterfte per week inmiddels terug, terwijl deze in week 9 en week 10 vooral in West-Nederland een duidelijke piek vertoonde. Tussen het verloop van de sterfte per landsdeel en de griepincidentie zoals deze door het Nederlands Instituut voor Onderzoek van de Gezondheidszorg (NIVEL) wordt waargenomen, bestaat een duidelijk verband.

Ruim helft overledenen gecremeerd

In 2004 vonden op een totaal van 136,8 duizend overledenen 70,5 duizend crematies plaats. Halverwege de vorige eeuw werd nog maar één op de tien overledenen gecremeerd. Vooral in de jaren zeventig steeg het aandeel van crematies fors. Sindsdien is sprake van een langzame, maar gestage toename. Tussen 1990 en 2004 groeide het aandeel van 46 naar 52 procent.

In 1950 telde Nederland nog maar één crematorium (in Velsen). Het aantal crematoria is in de afgelopen jaren sterker toegenomen dan het aantal crematies. In 1990 waren er in Nederland 41 crematoria, inmiddels zijn het er 60. (Bron: aantallen crematies: LVC, Landelijke Vereniging van Crematoria)

Bevolkingsaantal instellingen en tehuizen stabiel

Op 1 januari 2004 telde Nederland 215 duizend personen in een instelling of tehuis, vrijwel evenveel als een jaar eerder.

Daarmee komt een einde aan een jarenlange afname van de institutionele bevolking. Het aantal vrouwen in instellingen is nog wel gedaald. Deze daling hangt samen met de toegenomen levensverwachting van mannen. Doordat mannen langer blijven leven, blijven paren langer bij elkaar. Deze paren blijven op hun beurt langer zelfstandig wonen dan personen die voor zichzelf moeten zorgen. De meest recente huishoudensprognose voorspelt voor de nabije toekomst overigens wel een verdere daling.

De afname was het sterkst in de verzorgingshuizen. Voor mannen was in deze categorie eveneens sprake van een lichte daling. Deze werd bij mannen gecompenseerd door een stijging in onder meer de categorieën 'gevangenen' en 'jeugdinternaten'.

Asielverzoeken in EU met een vijfde gedaald

Het aantal asielzoekers in de 25 landen van de Europese Unie bedroeg in 2004 ongeveer 282 duizend, een vijfde minder dan een jaar eerder. In Nederland daalde het aantal met ruim een kwart naar 9,8 duizend. Dit is het laagste aantal sinds 1988. Nederland komt daarmee op de tiende plaats in de EU-25. In 2000 was Nederland nog vierde.

Het is voor het tweede jaar op rij dat het aantal asielzoekers in de EU-25 sterk is afgenomen. In 2002 was het met bijna 426 duizend nog anderhalf keer zo hoog. Deze afname hangt samen met het in veel landen verscherpte toelatingsbeleid. Daarnaast zijn er veel minder asielzoekers uit Irak en Afghanistan naar Europa gekomen. Het aantal asielverzoeken is in bijna alle EU-landen afgenomen. De grootste daling deed zich voor in het Verenigd Koninkrijk en in Duitsland. In Frankrijk nam het nog iets toe. Frankrijk ontving daarmee in 2004 het grootste aantal asielzoekers.

Jonge Turken en Marokkanen willen partner van dezelfde herkomst

Jonge, ongehuwde Turken en Marokkanen blijken het belangrijk te vinden dat hun toekomstige partner een Turkse of Marokkaanse achtergrond heeft. Dat de partner ook in het herkomstland moet zijn opgegroeid, vinden zij veel minder belangrijk. Dit blijkt uit het Onderzoek Gezinsvorming onder Jonge Allochtonen, dat het CBS in 2004 heeft uitgevoerd.

Ongeveer 90 procent van de jonge Turken en Marokkanen is getrouwd of verwacht te trouwen. Autochtone jongeren kiezen vaker voor ongehuwd samenwonen. Zowel Turken als Marokkanen vinden het belangrijk dat de toekomstige partner dezelfde geloofsovertuiging heeft. De partner moet het liefst ook van Turkse of Marokkaanse afkomst zijn, al is deze wens minder urgent dan de geloofswens. Van de mannen vindt ruim de helft het belangrijk dat de partner dezelfde herkomst heeft. Voor vrouwen ligt dit aandeel rond de 70 procent.

Verhuizingen tussen de grote gemeenten

In 2004 veranderden 618 duizend inwoners van Nederland, ofwel bijna 4 procent van de totale bevolking, van woongemeente. De meesten van hen verhuisden naar een nabijgelegen gemeente. Tussen de grote gemeenten vonden echter ook relatief omvangrijke stromen plaats, vaak samenhangend met werk of studie. Alleenstaanden waren in deze verhuisstromen dan ook oververtegenwoordigd.

In *staat 1* zijn de verhuizingen tussen de tien grootste gemeenten weergegeven. De omvangrijkste afzonderlijke stroom betreft verhuizingen van Amsterdam naar Almere. Arbeids- en studiemotieven spelen in deze migratie een ondergeschikte rol. Deze verhuizingen hebben, door de nabijheid van de twee steden, vooral een regionaal karakter en hangen grotendeels samen met woonvoorkeuren. Dit blijkt ook uit het relatief hoge percentage echtparen en gezinnen met kinderen onder degenen die van Amsterdam naar Almere verhuizen. Terwijl in de afgelopen jaren 38 procent van al diegenen die tussen gemeenten verhuisden deel uitmaakten van een echtpaar of gezin, vormden zij in de verhuisstroom tussen Amsterdam en Almere 53 procent. Opmerkelijk is overigens dat ook de verhuisstroom in tegenovergestelde richting, van Almere naar Amsterdam,

vrij fors is. Dit zijn bovendien eveneens vaak personen die deel uitmaken van een echtpaar of gezin: hun aandeel lag met 47 procent ook in deze stroom boven het nationaal gemiddelde.

Steden die een belangrijke onderwijsfunctie hebben, maar geen navenant groot aantal arbeidsplaatsen bieden, hebben in het algemeen een sterke aantrekkingskracht op jonge volwassenen. Dit geldt onder meer voor Nijmegen en Groningen. Terwijl twintigers in de totale intergemeentelijke migratie van Nederland 36 procent uitmaken, zijn zij met 58 procent in de laatstgenoemde stad zeer sterk vertegenwoordigd. Ook degenen die Groningen verlaten, zijn relatief jong: 47 procent is twintiger, tegen 27 procent voor Nederland als geheel. Voor hen zijn Amsterdam, Utrecht en Den Haag de belangrijkste bestemmingen.

Om een beeld te geven van de relatieve 'aantrekkelijkheid' van de tien grote gemeenten, zijn in *staat 2* de aantallen immigranten weergegeven per 100 duizend inwoners van de vestigingsgemeente. De grote aantrekkingskracht die Almere uitoefent op Amsterdammers springt dan opnieuw in het oog: de relatieve stroom van Amsterdam naar Almere is tien keer zo groot als de stroom in tegenovergestelde richting.

1. Verhuizingen tussen de tien grootste gemeenten, 2004

	Vertrokken uit gemeente									
	Almere	Amsterdam	Breda	Den Haag	Eindhoven	Groningen	Nijmegen	Rotterdam	Tilburg	Utrecht
Vestiging in gemeente										
Almere	—	3 354	32	165	34	81	21	166	50	148
Amsterdam	1 398	—	178	987	252	724	278	967	242	1 180
Breda	22	126	—	171	146	27	92	363	389	123
Den Haag	160	856	157	—	175	294	138	1 337	166	428
Eindhoven	43	174	140	96	—	58	156	165	283	124
Groningen	30	199	42	159	50	—	76	136	35	128
Nijmegen	32	170	72	116	173	84	—	110	147	192
Rotterdam	118	738	288	1 217	202	189	174	—	228	405
Tilburg	24	106	332	93	263	28	86	152	—	79
Utrecht	162	856	173	412	222	376	311	475	222	—

2. Verhuizingen tussen de tien grootste gemeenten per 100 duizend inwoners van de vestigingsgemeente, 2004

	Vertrokken uit gemeente									
	Almere	Amsterdam	Breda	Den Haag	Eindhoven	Groningen	Nijmegen	Rotterdam	Tilburg	Utrecht
Vestiging in gemeente										
Almere	—	1 965	19	97	20	47	12	97	29	87
Amsterdam	189	—	24	134	34	98	38	131	33	160
Breda	13	76	—	103	88	16	55	219	234	74
Den Haag	34	182	33	—	37	63	29	285	35	91
Eindhoven	21	84	67	46	—	28	75	79	136	60
Groningen	17	111	23	89	28	—	42	76	20	71
Nijmegen	20	108	46	74	110	53	—	70	93	122
Rotterdam	20	123	48	203	34	32	29	—	38	68
Tilburg	12	53	167	47	132	14	43	76	—	40
Utrecht	60	317	64	152	82	139	115	176	82	—

Rangen en standen

Gemeenten naar aantallen overledenen

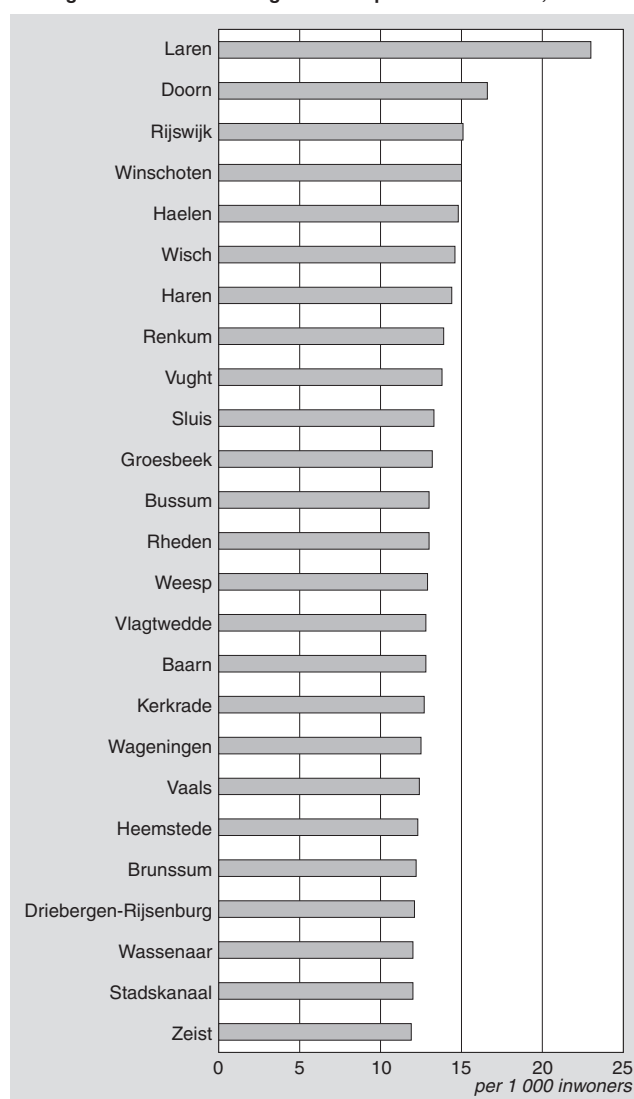
In 2003 bedroeg het aantal sterfgevallen in Nederland 142 duizend. Dit komt neer op 8,7 sterfgevallen per duizend inwoners. Dit bruto sterftecijfer is al jarenlang min of meer constant. Voor de naar leeftijd gestandaardiseerde sterfte geldt echter dat deze de afgelopen decennia geleidelijk is afgenomen. In 1950 bedroeg de naar leeftijd gestandaardiseerde sterfte (standaardjaar 1990) nog 13,2 per duizend inwoners; in 2003 was deze afgenomen tot 7,7. In 2003 bedroeg dit cijfer voor mannen 7,5 en voor vrouwen 7,8.

Het aantal sterfgevallen verschilt sterk per gemeente. In Laren, een gemeente waar 22 procent van de inwoners 65 jaar of ouder is, was dit niet-gestandaardiseerde cijfer het hoogst, met 23,0 sterfgevallen per duizend inwoners (*grafiek 1*). Ook in het sterk vergrijsde Doorn en Rijswijk overleden relatief veel mensen, met respectievelijk 16,6 en 15,1 sterfgevallen per duizend inwoners. In de jonge ge-

meente Zeewolde (8 procent 65 jaar of ouder) was de sterfte het laagst, met 3,5 per duizend inwoners (*grafiek 2*).

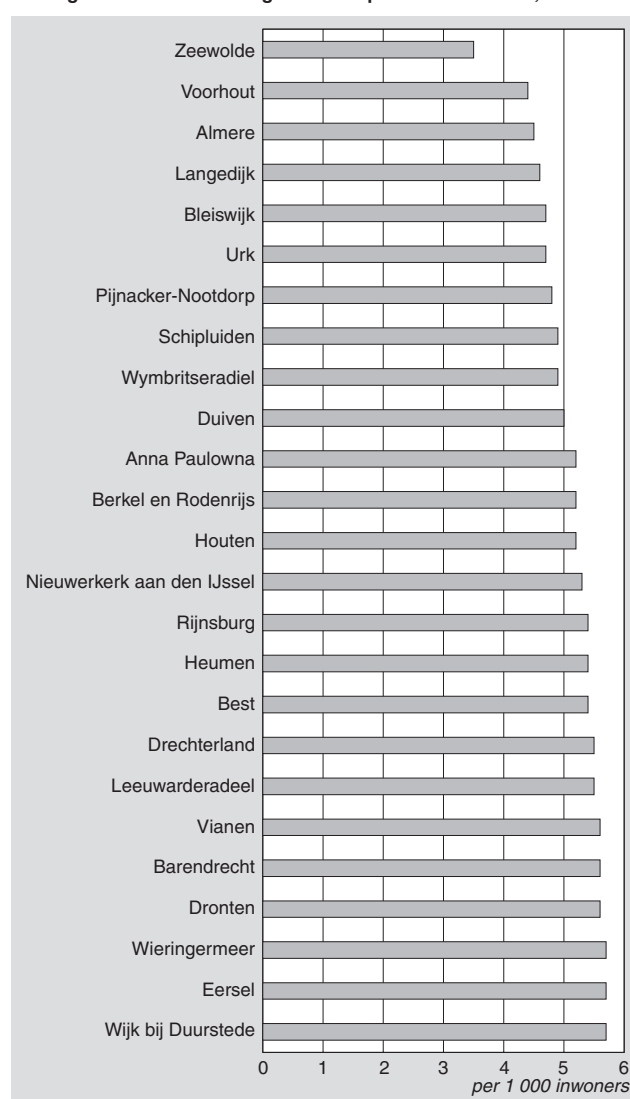
Uiteraard heeft de samenstelling van de bevolking naar leeftijd een sterk effect op de bruto sterftecijfers. Zo is voor Laren het gestandaardiseerd sterftecijfer (10,8 per duizend) aanzienlijk lager dan het bruto sterftecijfer (23,0). Dit gestandaardiseerde cijfer is gemiddeld over de periode 2000–2003, om het effect van toevalsfluctuaties zoveel mogelijk uit te schakelen. Wel kan de aanwezigheid van verzorgings- en verpleeghuizen, die ook bewoners uit omliggende gemeenten aantrekken, een verhoogd effect hebben op de gestandaardiseerde sterftecijfers. De gestandaardiseerde sterfte voor Nederland ligt voor de periode 2000–2003 gemiddeld op 7,8 per duizend inwoners. Na standaardisatie ligt de sterfte in Zeewolde, waar relatief weinig mensen overlijden, met 7,3 per duizend maar weinig onder het landelijk gemiddelde.

1. 25 gemeenten met de hoogste sterfte per 1 000 inwoners, 2003

¹⁾ Uitsluitend gemeenten met meer dan 10 duizend inwoners zijn geselecteerd.

2. 25 gemeenten met de laagste sterfte per 1 000 inwoners, 2003

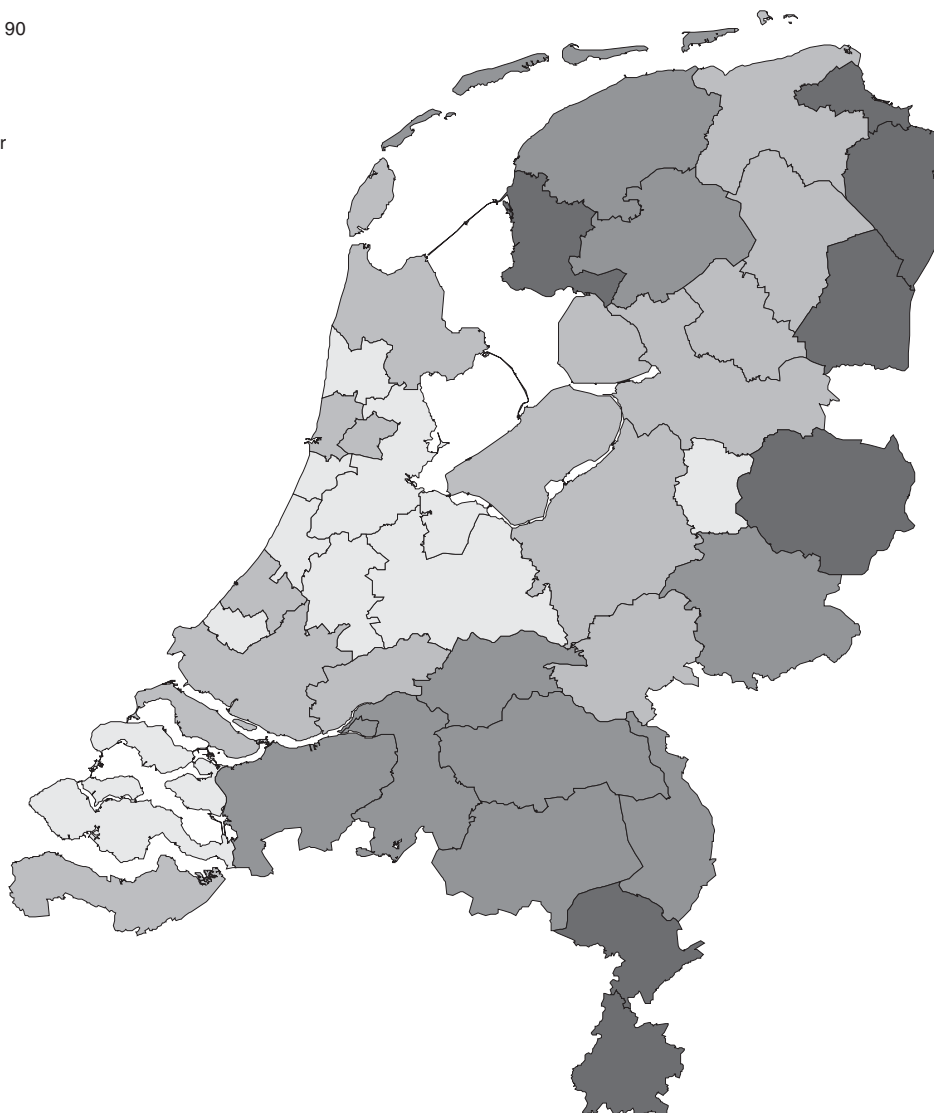

¹⁾ Uitsluitend gemeenten met meer dan 10 duizend inwoners zijn geselecteerd.

Bevolking in kaart

Sterfte door ziekten van de kransvaten per 100 duizend inwoners naar COROP, 2002–2003

Overledenen per 100 duizend inwoners

In 2003 overleden 15,5 duizend inwoners van Nederland aan ziekten van de kransvaten. Deze aandoening is daarmee verantwoordelijk voor ruim één op de tien sterfgevallen. Dit aandeel is onder mannen (12,9 procent) hoger dan onder vrouwen (9,1 procent). In 1996 overleden nog 20,6 duizend inwoners van Nederland door ziekten van de kransvaten. De sterfte door ziekten van de kransvaten is tussen 1996 en 2003 geleidelijk afgenomen, van 14,9 naar 10,9 procent.

De kaart toont de recente naar leeftijd gestandaardiseerde cijfers met betrekking tot de sterfte door ziekten van de kransvaten per COROP-gebied. Deze sterfte is bovengemiddeld hoog in onder meer Oost-Groningen en Zuid-Limburg, met meer dan 120 sterfgevallen per 100 duizend inwoners. In Oost-Zuid-Holland en Zuidwest-Overijssel is de sterfte het laagst, met beide 79 sterfgevallen per 100 duizend inwoners.

Het regionale spreidingspatroon van de sterfte door ziekten van de kransvaten laat een patroon van concentrische cirkels zien: in de binnenste cirkel, die zich in de Randstad bevindt, is de sterfte het laagst. Hieromheen bevinden zich een aantal gebieden met sterftecijfers die toenemen met de afstand van dit 'centrum'. Dit al langere tijd bestaande spreidingspatroon hangt waarschijnlijk samen met het feit dat de bevolking van onder meer Groningen en Limburg zich in een vroeger stadium van de 'epidemie' bevindt dan die van de Randstad. De meest voor de hand liggende verklaring hiervoor is dat de leefwijzen die bevorderlijk zijn voor het al dan niet ontstaan van ziekten van de kransvaten zich eerder op vergelijkbare wijze door de Nederlandse bevolking hebben verbreid (Mackenbach et al., 1991).

Mackenbach, J.P. et al., 1991, Regionale sterfteverschillen in Nederland. In: Leeuwen, L. en H. Cruijsen (red.), *Sterfte en Gezondheid: nu en straks*, blz. 47–67. Nederlandse Vereniging voor Demografie/NIDI, Den Haag.

Nederland en Europa

Ontwikkeling van het totaal vruchtbaarheidscijfer in Europa

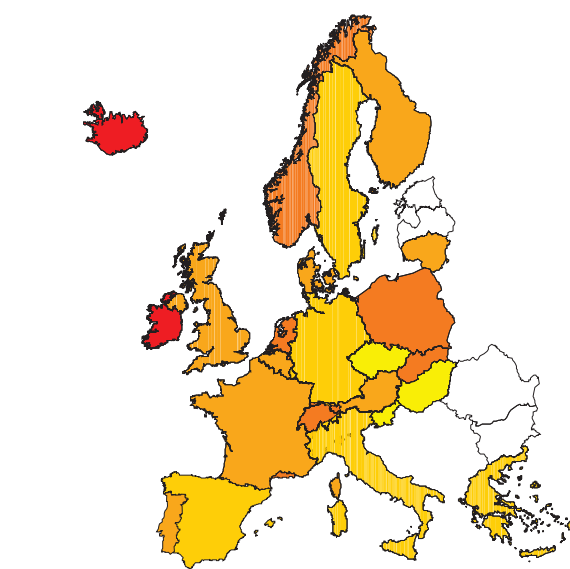
Het totaal vruchtbaarheidscijfer (TFR), een maat voor het gemiddelde kindertal per vrouw, van de 25 lidstaten van de Europese Unie (EU-25) bedroeg 1,48 in 2003. In 1960 was dit nog 2,59. De vruchtbaarheid in de EU-25 is daarmee in de afgelopen decennia fors afgenomen. In 2003 was de vruchtbaarheid het hoogst in IJsland, met 1,99 kinderen per vrouw. Ook Ierse en Franse vrouwen kregen naar verhouding nog veel kinderen, met een TFR van respectievelijk 1,98 en 1,89. De vruchtbaarheid was het laagst in Slowakije (1,17), gevolgd door Tsjechië (1,18). Nederland behoorde tot de relatief vruchtbare landen, met een TFR van 1,75.

Ook in 1960 was de totale vruchtbaarheid in IJsland het hoogst (4,17). Eveneens hoge waarden werden gemeten

in Ierland, Malta en Cyprus, met 3,76, 3,62 en 3,51. In dat jaar was de vruchtbaarheid het laagst in Hongarije, met 2,02. Nederlandse vrouwen kregen gemiddeld nog 3,12 kinderen.

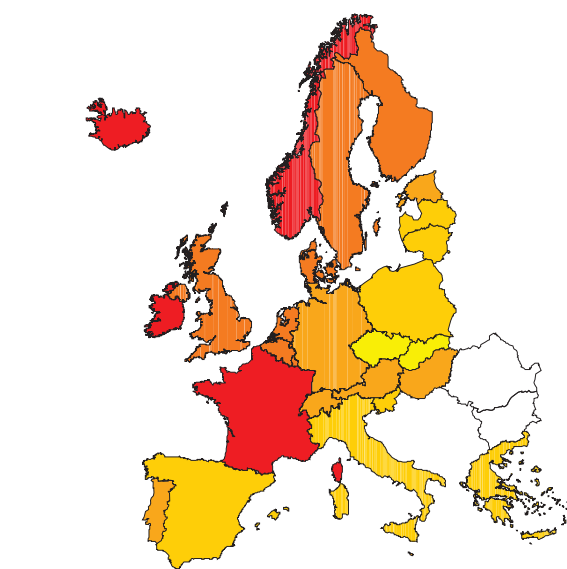
In de meeste Europese landen is het totaal vruchtbaarheidscijfer sterk gedaald tussen het midden van de jaren zestig en het midden van de jaren zeventig. Deze daling was het grootst voor landen met een relatief hoog vruchtbaarheidscijfer, zoals Nederland. De verschillen in vruchtbaarheid tussen de landen zijn hierdoor afgenomen. In het algemeen geldt dat trends in de vruchtbaarheid onder meer samenhangen met ontwikkelingen in de arbeidsparticipatie van vrouwen, onderwijsdeelname van vrouwen, normen en waarden over seks en het gezin, welvaartsniveau, anticonceptie, abortus en de beschikbaarheid van kinderopvang en geschikte woonruimte.

Totaal vruchtbaarheidscijfer in Europa, 1960

Bron: Eurostat.

Totaal vruchtbaarheidscijfer in Europa, 2003

Bron: Eurostat.

Tuberculose als volksvijand

De relatieve sterfte aan infectieziekten daalde gedurende de gehele twintigste eeuw, van 18 procent van alle sterfgevallen in 1900 tot 1 procent in 2004. De Eerste en Tweede Wereldoorlog vormden onderbrekingen, waarin sprake was sterftepieken.

De grootste winst is geboekt bij tuberculose, lang volksvijand nummer één. Tot ongeveer 1940 vormde tbc tussen de 60 en 70 procent van alle sterfte door infectieziekten. Vooral na het midden van de jaren vijftig nam de tbc-sterfte zowel absoluut als relatief af.

Aanvankelijk dacht men dat tbc, evenals de andere besmettelijke ziekten, werd veroorzaakt door slechte omgevingsfactoren, zoals zompige grond, rottend afval en giftige uitwasemingen van verontreinigd grachtwater. Artsen constateerden echter ook dat de sterfte hoog was in sommige beroepen, zoals diamantslijpers, tabakstrippers en textielarbeiders. Zij werkten in stoffige, donkere en benauwde omgevingen, en waren veelal slecht gehuisvest. De ziekte werd daarom wel een sociale ziekte genoemd, die een sociale aanpak vereiste. Meer toezicht op de fabriek, wetgeving, goede huisvesting, volksopvoeding en drankbestrijding, daarin werd de oplossing gezocht.

Na de ontdekking van de tuberkelbacil in 1882 werd tbc beschouwd als besmettelijke ziekte, die bestreden moest worden door de besmettingsbron aan te pakken. Het duurde nog tot de jaren veertig tot een werkzaam antibioticum beschikbaar was. Tot dat moment werden andere middelen beproefd. Eén zo'n middel was de collaps therapie: het laten inklappen en buiten werking stellen van de aangetaste long door lucht in de borstholte te spuiten. Ook werd de borstkas wel verkleind door aan één kant een stukje van de ribben af te zagen. De uiteinden werden aan elkaar gezet om te vergroeiën.

Uiteindelijk overwon de medisch-hygiënische stroming. De Nederlandsche Vereeniging tot Bestrijding der Tuberculose propageerde een gezonde levenswijze en gaf brochures uit en educatieve posters met waarschuwendes opschriften ('Niet spuwen', en 'Zoen uw kind nooit op den mond!'). Wijkverpleegsters van de consultatiebureaus zochten de tbc-lijdens thuis op en gaven voorlichting over het voeren van een propere huishouding.

Het idee dat een langdurig verblijf in zuivere lucht het herstel bevorderde, bestond al in de negentiende eeuw. In 1897 huurde de Vereeniging tot Behartiging van de Belangen van Minvermogene Nederlandse Longlijders een villa in het Zwitserse Davos, die dienst deed als het eerste buitenlandse sanatorium. Na 1900 kwamen in ons land de eerste volkssanatoria, gefinancierd uit bijzondere collecten. Amsterdamse diamantwerkers konden vanaf 1925 terecht in een eigen sanatorium 'Zonnestraat' in Hilversum, eigenlijk een nazorgkolonie die de herstellende arbeider hielp met de reïntegratie, onder meer door arbeidstherapie. De kosten waren opgebracht door het eigen Kopen Stelen Fonds 'Nieuwe Levenskracht'. Amsterdam kreeg in 1923 een dagsanatorium in het Oosterpark.

Na de Eerste Wereldoorlog ging ook de overheid zich intensiever met de bestrijding bemoeien. Een staatscommissie in 1918 had zich beraamd over de te nemen maatregelen. Het resultaat was dat de tbc-bestrijding onder toezicht kwam te staan van het rijk en de subsidiekraan verder open ging. Antibiotica deden na de Tweede Wereldoorlog hun intrede. Streptomycine, in 1944 door Selman Waksman geïsoleerd uit bodemorganismen, was het eerste medicijn. Met grootschalig massa-röntgenonderzoek onder de bevolking hoopte men de tbc-gevallen op te sporen en te behandelen. Dit had overigens maar weinig succes. In 1974 zijn de bevolkingsonderzoeken gestaakt. De sterfte aan tbc is nu nog maar relatief gering. Van de 47 mannen en 31 vrouwen die volgens voorlopige cijfers in 2004 aan tbc overleden, was driekwart 70 jaar of ouder.

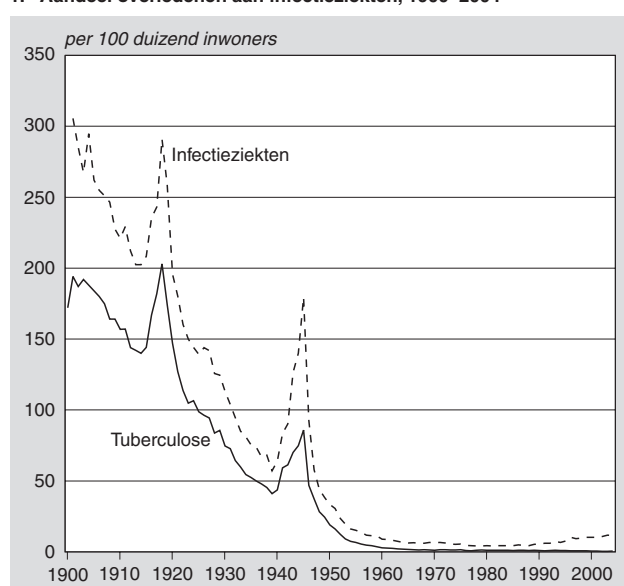
Literatuur

Mooij, A., 2001, Van pest tot aids. Vijf eeuwen besmettelijke ziekten in Amsterdam. Thoth, Bussum.

Aantal overledenen aan infectieziekten, 2004*

	Alle infectieziekten		waaronder	
	Mannen	Vrouwen	Tuberculose	
			Mannen	Vrouwen
0 jaar	2	2		
1-9 jaar	8	8		
10-19 jaar	6	3		
20-29 jaar	4	5	1	1
30-39 jaar	24	18		
40-49 jaar	68	23	4	1
50-59 jaar	87	54	2	2
60-69 jaar	146	83	7	2
70-79 jaar	258	222	17	5
80-89 jaar	213	400	12	19
90 jaar of ouder	56	177	4	1
Totaal	872	995	47	31

1. Aandeel overledenen aan infectieziekten, 1900-2004

Een derde baby's niet-echtelijk

Een op de drie kinderen die in Nederland worden geboren, heeft niet-gehuwde ouders. Ruim de helft van de kinderen met niet-gehuwde ouders is een eerste kind. Het aantal niet-echtelijke kinderen stijgt snel. In 1998 betrof het nog 21 procent van de pasgeborenen. Sindsdien is hun aantal jaarlijks met circa 3,5 duizend toegenomen. Het totaal aantal geboorten is sinds 2000 overigens elk jaar gedaald.

Bron: NRC, 17 februari 2005

Helft wereldbevolking woont in 2007 in steden

In 2007 woont de helft van de totale wereldbevolking in steden, zo hebben demografen van de Verenigde Naties berekend. Momenteel woont 3,2 miljard van de in totaal 6,5 miljard wereldbewoners in steden of in stedelijke gebieden. De regionale verschillen zijn groot. Zo woont in Latijns-Amerika en in het Caribisch gebied 75 procent van de bevolking in steden. In Afrika is dat 40 procent. De wereld telt nu twintig steden met 10 miljoen inwoners of meer. De grootste steden zijn Tokio (35,5 miljoen), Mexico-Stad (19,2 miljoen), New York/Newark (18,5 miljoen), Bombay (18,3 miljoen) en Sao Paulo (18,3 miljoen). De komende jaren zullen naar verwachting vooral de Indiase steden New Delhi en Bombay verder groeien.

Bron: Haagsche Courant, 19 februari 2005

Einde vergrijzing in grote steden slechts tijdelijk

Nu de vergrijzing in Den Haag over haar hoogtepunt heen is, wordt er weer nagedacht over hoe daarop kan worden ingespeeld. Vooral zorginstellingen moeten reageren op zulke trends. Op het gebied van vergrijzing denken instellingen te veel op korte termijn. "Er wordt alleen gekeken naar de cijfers op het moment en niet naar de prognoses van de daaropvolgende tien jaar", aldus Robbert Huijsman. Deze hoogleraar integraal zorgmanagement aan de Erasmus Universiteit reageert hiermee op de bevolkingscijfers van de gemeente Den Haag, waaruit blijkt dat de vergrijzing in de stad alleen tijdelijk over haar hoogtepunt heen is. Uit de cijfers blijkt dat de aantallen ouderen in de stad een slingerbeweging maken, want vanaf 2012 neemt volgens de prognose de vergrijzing in Den Haag weer toe. Ook Amsterdam, Rotterdam en Utrecht beginnen volgens de hoogleraar het einde van de vergrijzing te naderen, en ook daar zal de vergrijzing weer opnieuw beginnen. Instellingen en overheid moeten daarmee meer rekening houden in hun beleid.

Bron: Haagsche Courant, 16 maart 2005

Gegoede allochtonen ontvluchten Amsterdam

Gegoede allochtonen verhuizen massaal uit Amsterdam naar buurgemeenten, zoals Almere. Daar vinden zij goedkopere en betere woningen, minder agressie en meer diversiteit in de woonwijken. De 'zwarte vlucht' uit de grote stad heeft dezelfde oorzaken als de massale verhuizing van autochtone gezinnen richting randgemeenten van de afgelopen decennia. Dit blijkt uit een onderzoek naar het verhuisgedrag van allochtonen, dat het ministerie van VROM heeft gepubliceerd. In 1994 was één op de zeven inwoners die Amsterdam de rug toekeerde allochtoon; in 2003 gold dit voor een kwart van de verhuizende Amsterdammers. Het aantal Surinamers dat naar Almere verhuist, overtreft het aantal daarheen verhuizende autochtonen. Nu de sociaal-economische positie van deze 'klassieke' allochtonen is verbeterd, vertrekken zij uit de stad naar de randgemeenten. Zij verhuizen vaak van een kleine huurwoning naar een grotere koopwoning.

Bron: De Volkskrant, 17 maart 2005

Homohuwelijk: één procent inmiddels uit elkaar

Sinds de invoering van het homohuwelijk zijn 63 homoparen gescheiden. Huwelijken van mannelijke en vrouwelijke homoseksuelen zijn daarmee in de eerste periode even stabiel als die van heteroseksuelen, zo blijkt uit cijfers van het CBS voor 2001 tot en met 2003. Binnen drie jaar gingen 41 vrouwen- en 22 mannenparen uit elkaar. Sinds april 2001 is het voor paren van hetzelfde geslacht mogelijk om voor de wet te trouwen. Het eerste jaar werd door 1339 mannelijke stellen en 1075 vrouwelijke stellen van deze mogelijkheid gebruik gemaakt. Na dat jaar daalde het aantal homohuwelijken sterk, tot bijna 1,9 duizend in 2002 en minder dan 1,5 duizend in 2003.

Bron: Algemeen Dagblad, 4 april 2005

Generaal pardon in Spanje

Ruim 600 duizend van de naar schatting 1,5 miljoen immigranten die illegaal in Spanje verblijven, hebben gebruik gemaakt van de generaal pardon-regeling. Dit zijn er 200 duizend minder dan de regering had verwacht. Met 8,4 procent buitenlanders is Spanje in de afgelopen vijf jaar, mede door dit generaal pardon, een immigratieland bij uitstek geworden. Marokkanen vormen de grootste groep, gevolgd door Ecuadorianen en andere Latijns-Amerikaanse bevolkingsgroepen. De laatste tijd komen ook steeds meer Roemenen, Polen en andere Oost-Europeanen naar Spanje. De Spaanse bevolking is een van de snelst vergrijzende volkeren ter wereld, vanwege het extreem lage geboortecijfer. Door de komst van de immigranten is de bevolking in korte tijd desondanks gegroeid van 40 naar 44 miljoen inwoners. Door de kinderrijke immigrantengezinnen is de Spaanse samenleving weer aan het verjongen.

Bron: Haagsche Courant, 7 mei 2005

Wijken en buurten

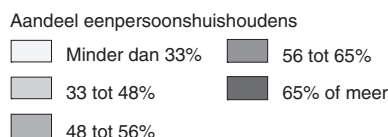
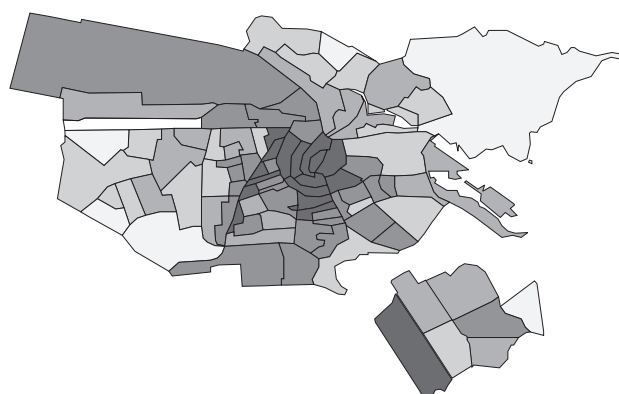
Aandeel eenpersoonshuishoudens per buurt, Amsterdam

Het aandeel eenpersoonshuishoudens in alle huishoudens van Nederland bedraagt 34,4 procent. Van de 16,3 miljoen inwoners die Nederland op 1 januari 2004 telde, voerden 2,4 miljoen personen een eenpersoonshuishouden. In Amsterdam ligt het aandeel eenpersoonshuishoudens met 55,2 procent fors boven het landelijk gemiddelde: 224 duizend Amsterdammers voeren een eenpersoonshuishouden. Voor elk van de vier grote steden geldt dat het aandeel eenpersoonshuishoudens ver boven het landelijk gemiddelde ligt. In Utrecht bedroeg dit aandeel 52,0 procent, in Den Haag 48,4 procent en in Rotterdam 47,5 procent.

In Amsterdam is het aandeel eenpersoonshuishoudens het hoogst in Grachtengordel-West, met 72,2 procent (*staat 1*). Ook in Weesperbuurt/Plantage, Jordaan en Oude Pijp is dit aandeel hoog, met 69,8, 68,8 en 68,8 procent. Het aandeel is het laagst in de Amsterdamse buurt Middelveldsche Akerpolder en Sloten, met 25,1 procent. In deze buurt bestaat de helft van de huishoudens uit huishoudens met thuiswonende kinderen. Ook in Sloten- en Riekenpolder, Oostzanerwerf en Gein komen eenpersoonshuishoudens relatief weinig voor.

Het hoge aandeel eenpersoonshuishoudens in Amsterdam hangt onder meer samen met de leeftijdsopbouw. In deze stad wonen relatief veel 20–29-jarigen. Deze jongvolwassenen voeren vaak een eenpersoonshuishouden. Onder

25–29-jarigen ligt het aandeel eenpersoonshuishoudens in Amsterdam bovendien boven het landelijk gemiddelde. Het gaat in veel gevallen om studenten of om jongeren die net aan het werk zijn en (nog) niet samenwonen met een partner. Vaak wonen ze in of vlakbij het centrum van de stad. Dit geldt voor vrijwel alle Amsterdamse buurten in de top-tien van buurten met een hoog aandeel eenpersoonshuishoudens. Overigens geldt voor alle leeftijdscategorieën van 25 jaar en ouder dat het aandeel eenpersoonshuishoudens in Amsterdam boven het landelijk gemiddelde ligt.

Top-10 Amsterdamse buurten¹⁾ naar aandeel eenpersoonshuishoudens, 2004

Laagste		Hoogste	
	%		%
Middelveldsche Akerpolder en Sloten	25,1	Grachtengordel-West	72,2
Sloten- en Riekenpolder	31,0	Weesperbuurt/Plantage	69,8
Oostzanerwerf	37,4	Jordaan	68,8
Gein	37,5	Oude Pijp	68,8
Geuzenveld	39,4	Frederik Hendrikbuurt	68,3
Nieuwendam-Noord	40,5	Nieuwmarkt/Lastage	67,2
Banne Buiksloot	41,8	Nieuwe Pijp	67,1
Oostelijk Havengebied	43,4	Staatsliedenbuurt	66,1
Tuindorp Oostzaan	43,9	Overtoomse Sluis	65,1
Holendrecht en Reigersbos	44,1	Haarlemmerbuurt	64,3

¹⁾ Uitsluitend buurten met meer dan 7 duizend inwoners zijn geselecteerd.

Mededelingen

Signalement 3: Allochtone gezinnen

Elke twee jaar brengt de Nederlandse Gezinsraad het *Signalement* uit, waarin belangrijke ontwikkelingen omtrent het gezin in kaart worden gebracht en worden gekoppeld aan overheidsbeleid. *Signalement 3: Allochtone gezinnen* is de derde publicatie in de Signalementreeks en bestaat uit verschillende deelprojecten. Elk deelproject heeft zijn eigen doelstelling. Deel a (feiten en cijfers) is erop gericht om een aantal relevante cijfers op een rij te zetten die inzicht geven in de positie van het huidige allochtone gezin. In deel b (juridische positie) worden verschillen tussen allochtone en autochtone gezinnen beschouwd vanuit een juridisch perspectief. In deel c (opvoeding van tieners) wordt ingezoomd op een belangrijke doelgroep voor het beleid: ouders van tieners.

Signalement 3: Allochtone gezinnen is een publicatie van de Nederlandse Gezinsraad. De delen a en b van de derde editie van het Signalement verschijnen eind juni; deel c verschijnt later dit jaar.

Deel a (feiten en cijfers): ISBN 90 70815 93 1, verkoopprijs per deel € 17,50.

De sociale staat van Nederland 2005

De sociale staat van Nederland 2005 beschrijft in harde kerncijfers de leefsituatie van de Nederlandse bevolking. Onderwerpen zijn: onderwijs, arbeid, inkomen, gezondheid, wonen en woonomgeving, veiligheid, mobiliteit en vrijetijdsbesteding. In deze aflevering ontbreekt de interna-

tionale vergelijking, maar is er wel speciale aandacht voor het gebruik van voorzieningen. *De sociale staat van Nederland* verschijnt elke twee jaar.

De sociale staat van Nederland is een publicatie van het Sociaal en Cultureel Planbureau en verschijnt 30 augustus 2005.

ISBN 90 377 0202 3, verkoopprijs circa € 30,-.

Nederlandse Demografiedag 2005

Op donderdag 6 oktober 2005 organiseert de Nederlandse Vereniging voor Demografie (NVD) de eerste Nederlandse Demografiedag. De NVD biedt onderzoekers uit de demografie en aanverwante disciplines de gelegenheid hun lopend werk te presenteren aan vakgenoten en overige geïnteresseerden. Deze door het NIDI gesponsorde Demografiedag begint met een plenaire bijeenkomst over het belang van interdisciplinair onderzoek. Aansluitend zijn er drie rondes met vier parallelle sessies voor paperpresentaties gepland.

De organisatie is in handen van de NVD, in samenwerking met het NIDI en het Population Research Centre van de Rijksuniversiteit Groningen.

Locatie: Academieggebouw Universiteit Utrecht, Domplein 29 te Utrecht.

Registreren voor deelname kan tot 1 september 2005 via de NVD-website.

Voor meer informatie: www.nvddemografie.nl

Huishoudensprognose 2004–2050: belangrijkste uitkomsten

Maarten Alders en Han Nicolaas

Het aantal huishoudens neemt de komende jaren toe, van 7,1 miljoen in 2005 tot 8,1 miljoen in 2035. Dit blijkt uit de nieuwe huishoudensprognose van het CBS. De toename van het aantal huishoudens wordt vooral veroorzaakt door de stijging van het aantal alleenstaanden, dat tot 2035 met een miljoen zal toenemen tot 3,5 miljoen. Het aantal paren zal weinig veranderen. Wel zullen gehuwde paren steeds meer plaatsmaken voor ongehuwde paren. Het aantal een-ouderhuishoudens zal, net als in de afgelopen jaren, sterk blijven toenemen.

1. Inleiding

Dit artikel presenteert de belangrijkste uitkomsten van de nieuwe huishoudensprognose van het CBS. In twee andere artikelen in deze aflevering van *Bevolkingstrends* wordt ingegaan op belangrijke bouwstenen van de prognose van het aantal huishoudens, namelijk de prognose van de bevolking naar burgerlijke staat (Nicolaas en De Jong, 2005) en veronderstellingen ten aanzien van de bevolking naar huishoudenspositie (Harmsen en Nicolaas, 2005).

Aan de totstandkoming van de huishoudensprognose is meegewerkt door Maarten Alders, Joop de Beer, Rob Broekman, Arie de Graaf, Carel Harmsen, Andries de Jong, Jan Latten, Han Nicolaas en Liesbeth Steenhof. Uitgebreider cijfermateriaal is opgenomen in *StatLine* (www.cbs.nl).

2. Huishoudens naar type

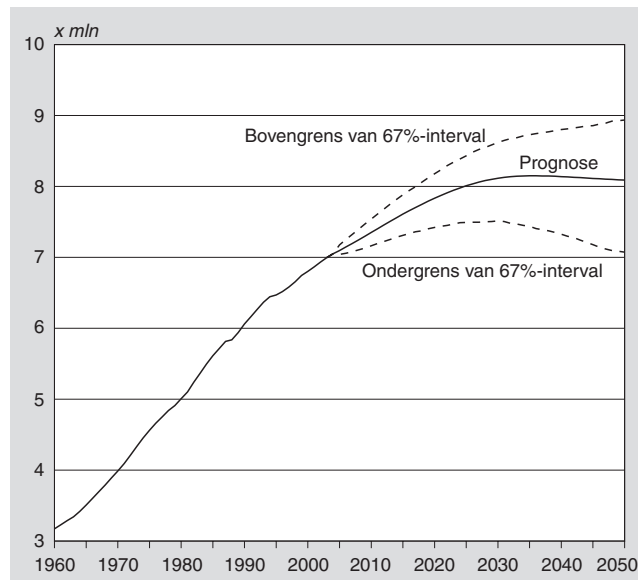
Aantal huishoudens

Tussen 2005 en 2035 zal het aantal huishoudens toenemen van 7,1 miljoen tot 8,1 miljoen (*grafiek 1*). Daarna zal het aantal huishoudens licht dalen, naar 8,1 miljoen in 2050. Deze toename van ruim een miljoen huishoudens in de komende drie decennia is beduidend minder dan in de afgelopen drie decennia. Tussen 1975 en 2005 is het aantal huishoudens met 2,5 miljoen toegenomen. De belangrijkste oorzaak van de remmende groei van het aantal huishoudens is de teruglopende bevolkingsgroei. De komende jaren zal, vooral door de afname van het aantal geboorten en de toename van het aantal overledenen, de bevolkingsgroei verder teruglopen.

De prognose van het toekomstige aantal huishoudens beschrijft de meest waarschijnlijk geachte ontwikkelingen voor de lange termijn. Vanzelfsprekend zijn prognoses voor een dergelijk lange termijn onzeker. Deze onzeker-

heid is in *grafiek 1* in beeld gebracht met de onder- en bovengrens van het 67 procent prognose-interval. De bovengrens van het 67 procent interval bedraagt 8,7 miljoen in 2035, de ondergrens 7,4 miljoen. Dit betekent dat de kans naar veronderstelling twee derde is dat het werkelijke aantal huishoudens in dat jaar tussen 7,4 miljoen en 8,7 miljoen ligt.

1. Aantal huishoudens, prognose en 67%-prognose-interval, 1960–2050

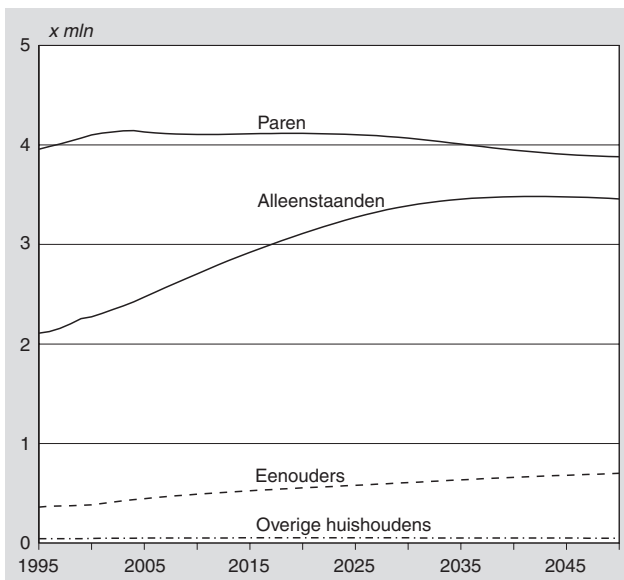
Alleenstaanden

De groei van het aantal huishoudens wordt vooral veroorzaakt door de toename van het aantal eenpersoonshuishoudens. Het aantal alleenstaanden zal de komende drie decennia toenemen van 2,5 miljoen in 2005 naar 3,5 miljoen in 2035 (*grafiek 2*). Dertig jaar geleden telde Nederland nog geen 900 duizend alleenstaanden. Na 2035 neemt het aantal alleenstaanden nog een aantal jaren toe, om vervolgens af te nemen.

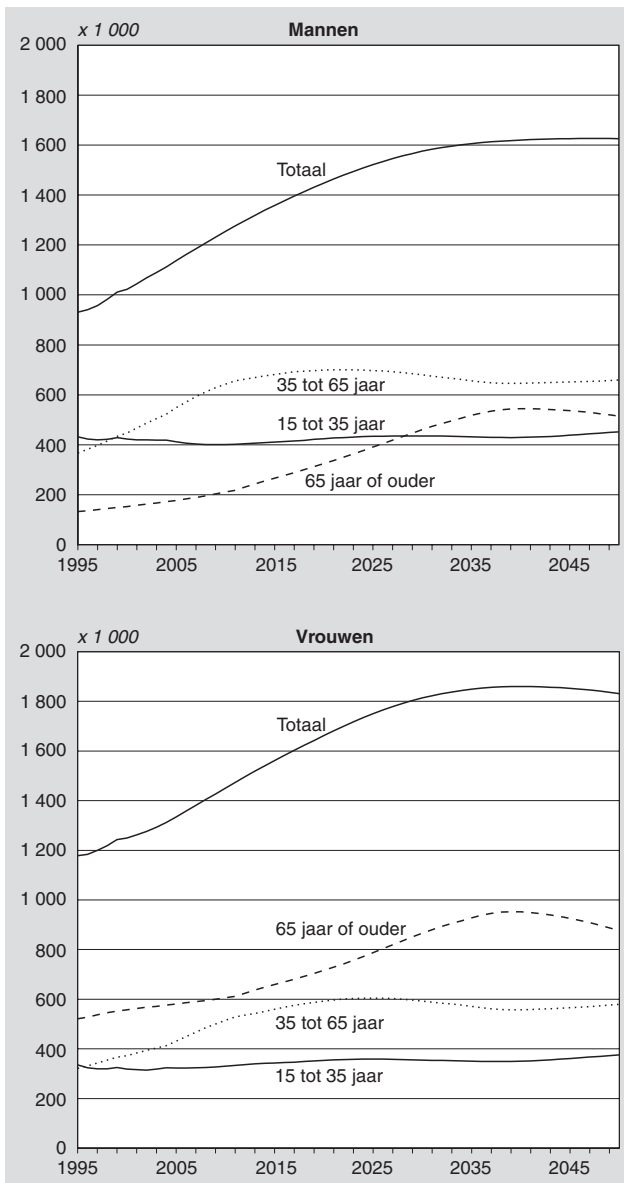
Het aantal alleenstaande mannen is lager dan het aantal alleenstaande vrouwen (*grafiek 3*). Dit komt onder meer doordat vrouwen vanwege hun hogere levensverwachting vaker hun partner door sterfte verliezen dan mannen. Daarnaast hertrouwen mannen na een scheiding vaker dan vrouwen. Gescheiden vrouwen zijn daardoor vaker alleenstaand of alleenstaande ouder dan gescheiden mannen.

De toename van het aantal alleenstaanden doet zich vooral voor onder ouderen. Zo verdubbelt het aantal alleenstaande 65-plussers van 0,75 miljoen in 2005 tot 1,5 miljoen rond 2040, onder wie bijna een miljoen vrouwen

2. Huishoudens naar type, 1995–2050

3. Aantal alleenstaanden naar geslacht en leeftijd, 1995–2050

(grafiek 3). De belangrijkste oorzaak hiervan is de vergrijzing, waardoor het aantal ouderen sterk zal toenemen. Door verweduwing zal een deel van deze groep als alleenstaande achterblijven.

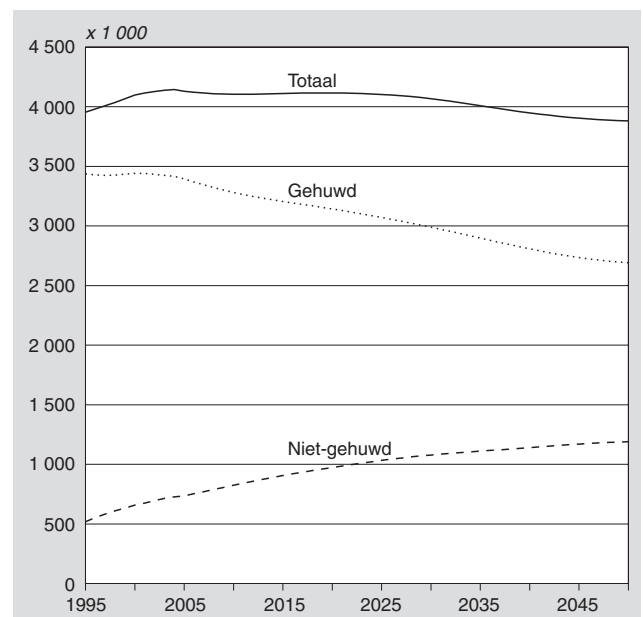
Ook rond middelbare leeftijd neemt het aantal alleenstaanden de komende 10 tot 15 jaar toe. Het aantal alleenstaande jongeren verandert weinig.

Gehuwde en ongehuwde paren

Het aantal al dan niet gehuwde paren daalt licht, van 4,1 miljoen in 2005 naar 4,0 miljoen in 2035 en 3,9 miljoen in 2050 (grafiek 2). In de nieuwe prognose is het aantal paren lager dan aangenomen in de vorige prognose. Dit hangt grotendeels samen met de bijstelling van de bevolkingsgroei in de nieuwe bevolkingsprognose.

Hoewel het aantal paren maar weinig verandert, wijzigt de verhouding tussen gehuwde en niet-gehuwde paren wel fors. In 2005 zijn er 3,4 miljoen gehuwde paren en ruim 0,7 miljoen niet-gehuwd samenwonende paren (grafiek 4). Het aantal gehuwde paren neemt af tot 2,9 miljoen over dertig jaar. Het aantal niet-gehuwde paren neemt daarentegen toe tot 1,1 miljoen. Deze toename hangt onder meer samen met de verwachting dat ook in de toekomst jongeren vóór het huwelijk eerst een tijdje ongehuwd zullen gaan samenwonen.

4. Aantal samenwonende paren, 1995–2050

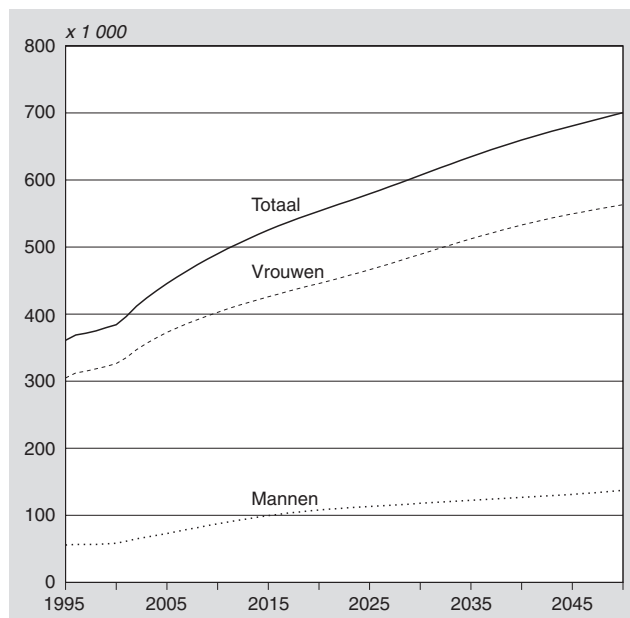
Eenouderhuishoudens

Het aantal eenouderhuishoudens groeit snel. In 1995 waren er nog 360 duizend alleenstaande ouders, in 2005 zijn het er bijna 450 duizend. Deze toename zet ook in de komende decennia door, tot 700 duizend in 2050 (grafiek 5). Ongeveer vier op de vijf eenouderhuishoudens ontstaan doordat de ouders uit elkaar gaan (CBS/NGR, 2001). De overige eenouderhuishoudens ontstaan door overlijden van één van beide ouders. Omdat de kinderen na scheiding van de ouders in veel gevallen bij de moeder blijven

wonen, zijn het vooral vrouwen die met de kinderen een eenouderhuishouden vormen. In 2005 zijn er ruim 370 duizend alleenstaande moeders en ruim 70 duizend alleenstaande vaders.

Ook in 2050 zal naar verwachting het aantal alleenstaande moeders het aantal alleenstaande vaders ruimschoots overtreffen (grafiek 5).

5. Aantal eenouders naar geslacht, 1995–2050

Overige huishoudens

Het aantal huishoudens dat niet behoort tot de categorieën alleenstaand, paar of eenouder verandert maar weinig. Deze zogenaamde 'overige' huishoudens zijn meerpersoonshuishoudens waarbinnen de leden van het huishouden geen samenwoonrelatie hebben en er geen ouder-kindrelaties zijn. Voorbeelden zijn samenwonende broers en studenten die samen een huishouden vormen. Evenals de afgelopen jaren zal ook de komende jaren het aantal overige huishoudens rond de 50 duizend schommelen (grafiek 2).

Personen die in een 'overig' huishouden wonen, vallen in de huishoudenspositie 'overig'. Maar ook personen die bijvoorbeeld als kamerbewoner bij gezinnen inwonen, behoren tot deze categorie. In 2005 behoren bijna 270 duizend personen tot de huishoudenspositie 'overig'. Dit aantal neemt licht toe, tot bijna 300 duizend rond 2025, om vervolgens weer enigszins te dalen.

3. Huishoudens met en zonder kinderen

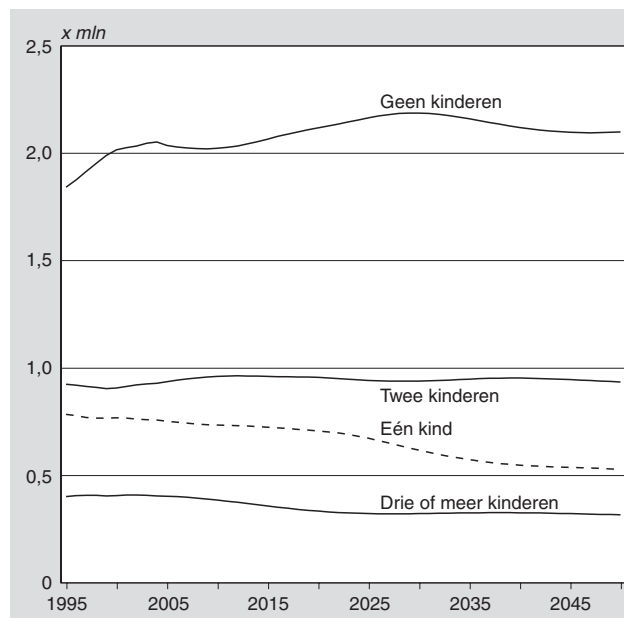
Huishoudens kunnen worden onderscheiden in huishoudens met thuiswonende kinderen en huishoudens zonder thuiswonende kinderen. Onder de 7,1 miljoen huishoudens in 2005 zijn er ruim 2,5 miljoen huishoudens met thuiswonende kinderen. Huishoudens met kinderen zijn weer te verdelen in paren met kinderen (2,1 miljoen) en alleenstaande ouders met kinderen (0,5 miljoen). Ook in 2050 zullen er 2,5 miljoen huishoudens met kinderen zijn, op een totaal van 8,1 miljoen huishoudens. Er zijn dan echter

meer alleenstaande ouders met kinderen (0,7 miljoen) en minder paren met kinderen (1,8 miljoen).

Het ouderpaar met twee thuiswonende kinderen komt wat betreft aantal op de eerste plaats, met ruim 0,9 miljoen in 2005. Dit aantal zal de komende decennia min of meer gelijk blijven (grafiek 6). Het aantal paren met één thuiswonend kind bedraagt in 2005 bijna 0,8 miljoen. Voor de toekomst wordt een daling van het aantal éénkindgezinnen verwacht, tot iets meer dan een half miljoen in 2050. Paren met ten minste drie thuiswonende kinderen zijn relatief schaars: in 2005 ging het om ongeveer 400 duizend gezinnen. Voor de toekomst wordt een daling verwacht naar 320 duizend in 2050.

Het aantal kinderloze paren zal toenemen van 2,0 miljoen in 2005 tot 2,2 miljoen rond 2030 (grafiek 6). In 2030 zal 54 procent van de paren kinderloos zijn, 4 procentpunten meer dan in 2005. Na 2030 neemt het aantal kinderloze paren weer af.

6. Paren naar kindertal, 1995–2050

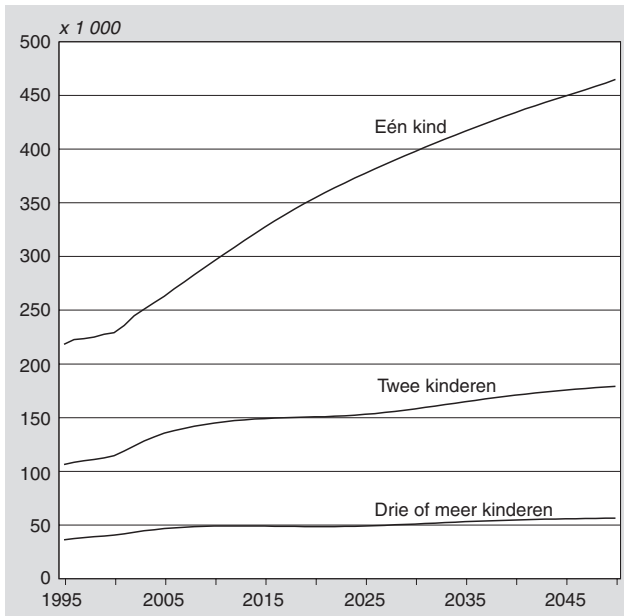

Eenouderhuishoudens wijken wat betreft hun kindertal sterk af van gezinnen met twee ouders. Het eenoudergezin met slechts één kind komt duidelijk het meest voor (grafiek 7). Dit komt doordat scheidingen vaker plaatsvinden onder paren met één kind dan onder paren die al twee of meer kinderen hebben. De groei van het aantal eenoudergezinnen in de toekomst zal vooral bij het éénkindgezin plaatsvinden. In 2005 zijn er 260 duizend eenoudergezinnen met één kind; in 2050 zullen het er 200 duizend meer zijn. Ook het aantal eenoudergezinnen met twee kinderen zal in de toekomst toenemen, van bijna 140 duizend in 2005 naar 180 duizend in 2050. Het aantal eenoudergezinnen met drie of meer kinderen neemt in de toekomst licht toe.

Thuiswonende kinderen

Ontwikkelingen in het aantal huishoudens met thuiswonende kinderen hangen samen met ontwikkelingen in de

7. Eenouders naar kindertal, 1995–2050

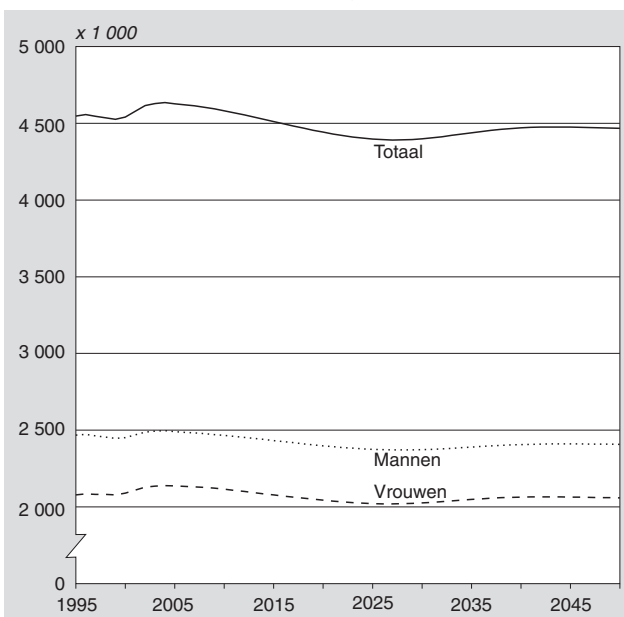

vruchtbaarheid en ontwikkelingen in het uit huis gaan van jongeren. In de nieuwe huishoudensprognose wordt verondersteld dat de gemiddelde leeftijd waarop jongeren het ouderlijk huis verlaten gelijk blijft (Harmsen en Nicolaas, 2005).

Het aantal thuiswonende kinderen laat de komende twee decennia een licht daling zien, van 4,6 miljoen in 2005 tot 4,4 miljoen rond 2025 (*grafiek 8*). Deze daling hangt samen met de daling van het aantal kinderen dat wordt geboren. Na 2025 neemt het aantal thuiswonende kinderen weer toe.

Er zijn beduidend meer thuiswonende jongens dan meisjes: in 2005 was de verhouding 117 thuiswonende jongens op 100 thuiswonende meisjes. Dit komt enerzijds doordat er meer jongens dan meisjes worden geboren en anderzijds doordat jongens ongeveer twee jaar later uit huis gaan dan meisjes.

8. Aantal thuiswonende kinderen naar geslacht, 1995–2050

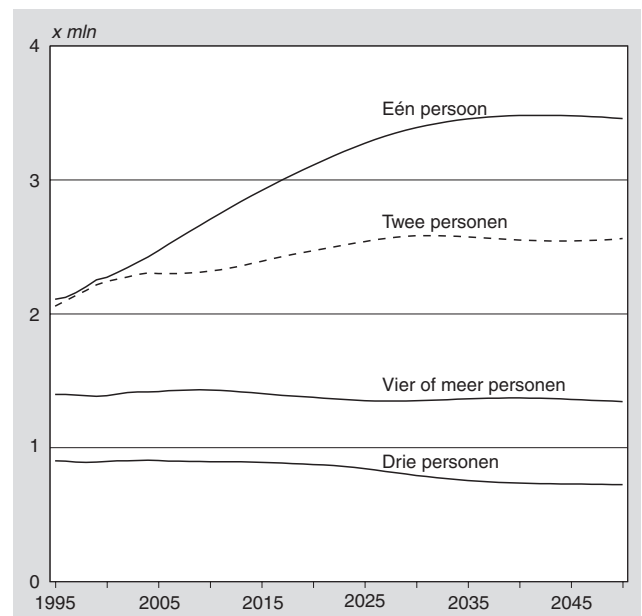
4. Huishoudens naar grootte

Behalve naar samenstelling kunnen huishoudens ook worden onderscheiden naar het aantal personen waaruit het huishouden bestaat.

In 2005 zijn er iets meer eenpersoonshuishoudens dan tweepersoonshuishoudens, respectievelijk 2,5 miljoen en 2,3 miljoen. Dit kleine verschil neemt de komende decennia toe: in 2050 zullen er naar verwachting 3,5 miljoen eenpersoonshuishoudens zijn en 2,6 miljoen tweepersoonshuishoudens (*grafiek 9*).

Huishoudens met meer dan twee personen blijven beduidend minder talrijk dan de kleine huishoudens. Huishoudens die uit drie personen bestaan, nemen in aantal beduidend af, van ruim 900 duizend nu naar 724 duizend in 2050. Deze daling hangt mede samen met de daling van het aantal éénkindgezinnen. Het aantal huishoudens met vier of meer personen daalt licht.

9. Huishoudens naar grootte, 1995–2050

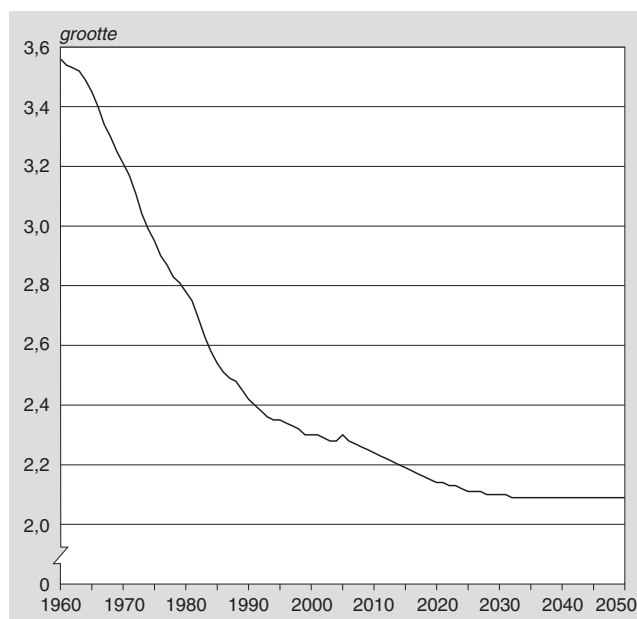
Gemiddelde huishoudensgrootte

Doordat de groei van het aantal huishoudens zich vooral voordoet bij eenpersoonshuishoudens, is de verwachte toename van het aantal huishoudens groter dan de toename van het aantal personen. Hierdoor zal het gemiddelde aantal personen per huishouden afnemen. De langdurige trend van 'huishoudensverdunding' zal dus ook de komende jaren doorzetten, zij het dat de afname steeds langzamer verloopt. Begin jaren zestig bestond een gemiddeld huishouden uit gemiddeld 3,5 personen; tegenwoordig zijn het er 2,3 (*grafiek 10*). Rond 2030 zal een gemiddeld huishouden uit 2,1 personen bestaan. Na 2030 zal dit aantal niet verder dalen.

5. Institutionele bevolking

De omvang van de institutionele bevolking is de afgelopen jaren sterk afgenomen. Vooral het aantal inwoners van

10. Gemiddelde huishoudensgrootte, 1960–2050

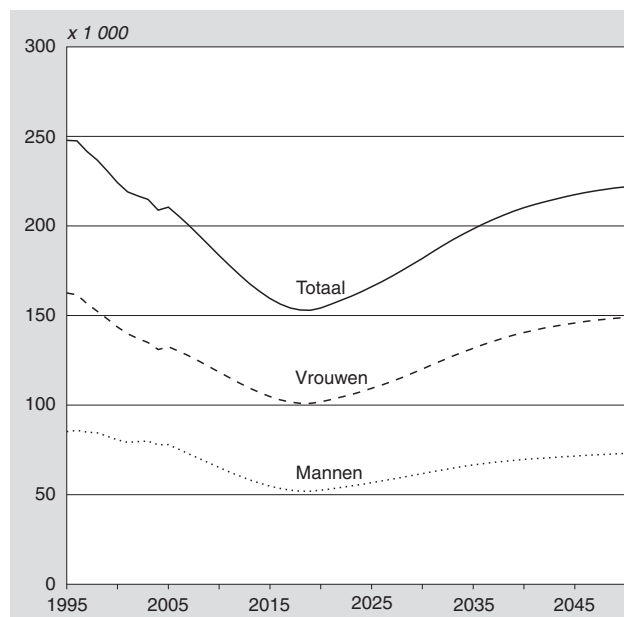
verpleeghuizen is door de toenemende tendens tot zelfstandig wonen gedaald. De tehuisbevolking bestaat vooral uit vrouwen. De afname van de institutionele bevolking vindt plaats ondanks de vergrijzing. De kansen van (oude-) personen om in een verzorgings- of verpleegtehuis te komen, zijn dus eveneens aan het dalen.

In de huishoudensprognose wordt verondersteld dat het aandeel ouderen dat in een institutioneel huishouden woont, afneemt (Harmsen en Nicolaas, 2005). Het beleid is erop gericht ouderen zolang mogelijk zelfstandig te laten wonen. Daarnaast komen er steeds meer woonvormen die liggen tussen zelfstandig en institutioneel wonen. Steeds meer ouderen wonen in serviceflats, die in de statistiek vaak niet als instituten worden beschouwd.

Deze veronderstellingen leiden tot een verdergaande krimp van de institutionele bevolking in de komende jaren, van 210 duizend personen in 2005 naar iets meer dan 150 duizend personen rond 2020. (grafiek 11). Daarna zal door

de verdergaande vergrijzing de omvang van de institutionele bevolking weer toenemen tot boven het huidige niveau.

11. Personen in institutionele huishoudens naar geslacht, 1995–2050

Literatuur

CBS en Nederlandse Gezinsraad, 2001, Levensloop en gezin. CBS, Nederlandse Gezinsraad, Voorburg/Heerlen en Den Haag.

Nicolaas, H. en A. de Jong, 2005, Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar burgerlijke staat. Bevolkingstrends 53(2), blz. 19–27. CBS, Voorburg/Heerlen.

Harmsen, C. en H. Nicolaas, 2005, Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar huishoudenspositie. Bevolkingstrends 53(2), blz. 28–32. CBS, Voorburg/Heerlen.

Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar burgerlijke staat

Andries de Jong¹⁾ en Han Nicolaas

De afgelopen jaren is het aantal huwelijkssluitingen sterk gedaald en het aantal echtscheidingen vrijwel constant gebleven. In 2003 lag het aantal huwelijken beduidend lager dan verwacht in de huishoudensprognose 2002–2050, terwijl het omgekeerde gold voor het aantal echtscheidingen. In 2004 zette de daling van het aantal huwelijken verder door en bleef het aantal echtscheidingen redelijk stabiel. In de nieuwe huishoudensprognose 2004–2050 zijn de langetermijnveronderstellingen van de vorige prognose dan ook op een aantal punten gewijzigd. Volgens de huishoudensprognose 2004–2050 stijgt het aantal ongehuwden fors, van 7,4 miljoen in 2004 naar 9,5 miljoen in 2050. Deze toename van 2,1 miljoen is aanzienlijk groter dan die van de totale bevolking (0,6 miljoen). Het aantal gehuwde personen neemt af van 7,0 miljoen in 2004 naar 5,6 miljoen in 2050.

1. Inleiding

Sinds 1992 brengt het CBS de nationale huishoudensprognose uit. Deze prognose is voor een belangrijk deel gebaseerd op de verwachte ontwikkelingen in de bevolking naar burgerlijke staat. De opbouw naar burgerlijke staat is een verbijzondering van de leeftijdsopbouw van de bevolking, die wordt ontleend aan de bevolkingsprognose van het CBS (De Jong, 2005a en 2005b).

In dit artikel wordt ingegaan op de prognose van de bevolking naar burgerlijke staat. Deze is gebaseerd op veronderstellingen over de eerste huwelijkssluiting, echtscheiding en hertrouw. In de huishoudensprognose wordt de bevolking naar burgerlijke staat vervolgens verder uitgesplitst naar huishoudenspositie. In een ander artikel in deze aflevering van Bevolkingstrends wordt nader ingegaan op de prognose naar huishoudenspositie (Harmsen en Nicolaas, 2005).

In dit artikel wordt, per demografische component, nagegaan in hoeverre de verwachte ontwikkelingen volgens de vorige huishoudensprognose (2002–2050) nog correct zijn. Tevens worden de veronderstellingen van de nieuwe prognose toegelicht. Ten slotte wordt de ontwikkeling van de bevolking naar burgerlijke staat beschreven.

2. Dalende populariteit van het eerste huwelijk

In de eerste jaren van deze eeuw is een sterk dalende trend zichtbaar in het aantal eerste huwelijkssluitingen, slechts onderbroken door een kleine stijging in 2002 (*grafiek 1*). Ook in 2004 was sprake van een forse daling, die

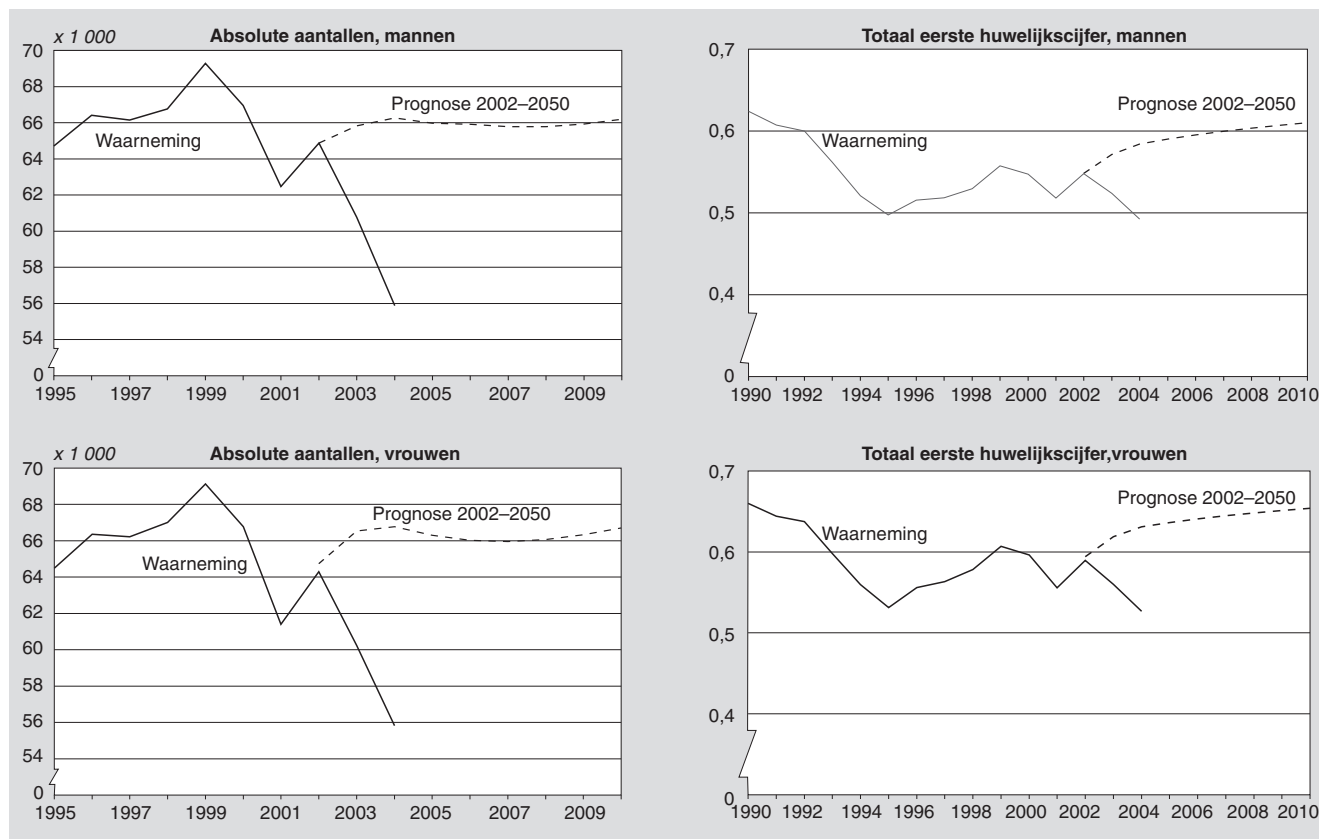
lijkt samen te hangen met de economische recessie. Het is namelijk bekend dat het aantal geboorten toeneemt in jaren van hoogconjunctuur en afneemt in tijden van laagconjunctuur (De Beer, 1991; Giersbergen en De Beer, 1997). Het huwelijk speelt een belangrijke rol in deze samenhang, aangezien veel vrouwen wachten met hun eerste kind tot ze zijn getrouwd (Alders en De Graaf, 2001). In economisch minder goede tijden wordt minder getrouwd, hetgeen ook minder geboorten tot gevolg heeft. De huwelijks- en geboortecijfers voor 2003 en 2004 bevestigen deze relatie. In deze twee jaren is het aantal eerste huwelijken met 9 duizend gedaald, terwijl het aantal geboorten in 2004 ruim 8 duizend lager was dan in 2002.

Het aantal eerste huwelijken daalde in 2004, volgens het voorlopige jaarcijfer, met ongeveer 5 duizend. Een vrijwel gelijk patroon is zichtbaar in de kansen om voor het eerst te trouwen, gemeten aan de hand van het eerste huwelijkscijfer. Dit cijfer is een kernindicator die wordt berekend door op elke leeftijd het aantal eerste huwelijken te relateren aan het aantal personen, en deze cijfers vervolgens te sommeren over de leeftijden. In de huishoudensprognose 2002–2050 werd verondersteld dat de stijging van het eerste huwelijkscijfer die in 2002 inzette hierna zou doorzetten. In werkelijkheid bleek 2002 slechts een eenmalige opleving en daalde het eerste huwelijkscijfer al in 2003 weer vrij sterk, om in 2004 verder te dalen naar het laagste niveau ooit. De onverwacht sterke daling in 2003 is niet eenvoudig te verklaren. Hierboven is de relatie met de conjunctuur al genoemd en opgemerkt dat er sprake is van een relatie tussen het huwelijk en het krijgen van kinderen. De vraag in hoeverre de kinderwens de aanleiding vormt om te gaan trouwen, is desondanks moeilijk te beantwoorden. Opvallend is dat paren die vóór het huwelijk hebben samengewoond veel sneller na de huwelijkssluiting een kind krijgen dan paren die niet hebben samengewoond. Voor samenwonenden lijkt de kinderwens dus vaker de aanleiding voor een huwelijk te zijn. Voorts kiezen vrouwen die wel een partner hebben maar geen kinderen verwachten vaker voor ongehuwd samenwonen, terwijl vrouwen met een kinderwens uiteindelijk meestal voor het huwelijk kiezen. De conclusie is dat huwelijk en kinderen in Nederland nog steeds sterk met elkaar samenhangen. Dit houdt in dat bij het voorspellen van de ontwikkelingen rond het eerste huwelijk rekening moet worden gehouden met de verwachte vruchtbaarheidsontwikkelingen.

Het eerste huwelijkscijfer ligt voor vrouwen ongeveer vijf procentpunten boven dat van mannen. Dit komt enerzijds doordat er meer jongens dan meisjes worden geboren en anderzijds doordat gescheiden mannen vaker hertrouwen dan gescheiden vrouwen. Hierdoor moeten ongehuwde mannen op de huwelijksmarkt concurreren met gescheiden mannen.

¹⁾ Sinds 1 februari 2005 werkzaam bij het Ruimtelijk Planbureau te Den Haag.

1. Eerste huwelijksluiting, waarneming en prognose 2002–2050

Schommelingen in het eerste huwelijkscijfer van *kalenderjaren* zoals weergegeven in grafiek 1 kunnen worden veroorzaakt door het zogenoemde periode-effect. Van een dergelijk effect is bijvoorbeeld sprake als in een bepaald kalenderjaar op verschillende leeftijden vaker wordt gehuwd, terwijl de mate waarin afzonderlijke geboortegeneraties uiteindelijk ooit zullen huwen niet verandert. Cijfers voor *geboortegeneraties* zijn daarentegen niet gevoelig voor veranderingen in de gemiddelde leeftijd waarop het eerste huwelijk plaatsvindt. Om deze reden worden de ontwikkelingen ook op basis van geboortegeneraties geanalyseerd. Het nadeel van laatstgenoemde aanpak is echter dat de huwelijkscijfers voor recente generaties slechts tot een bepaalde leeftijd (of voor een bepaalde duur) kunnen worden waargenomen.

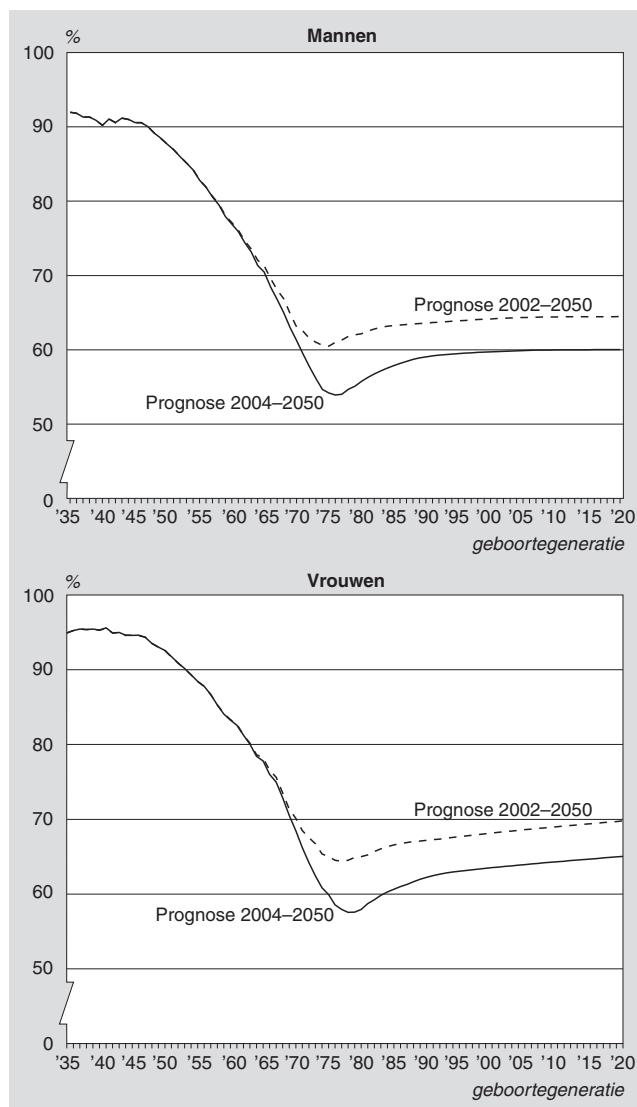
In de prognose 2002–2050 is het percentage mannen en vrouwen dat uiteindelijk gaat trouwen mede ontleend aan een analyse van gegevens uit het Onderzoek Gezinsvorming 1998. In dit onderzoek is aan personen die zijn geboren in de periode 1945–1979 gevraagd of ze ooit zijn getrouwd en, als dit niet het geval is, of ze van plan zijn dat ooit nog te doen. Op basis hiervan werd geconcludeerd dat van de geboortegeneraties 1975 en later 70 procent van de vrouwen ooit zal trouwen (De Jong en Steenhof, 2001). Rekening houdend met het feit dat mannen minder vaak trouwen, werd het aandeel mannen dat uiteindelijk trouwt bepaald op 65 procent.

De veronderstelling dat 70 procent van de vrouwen van deze geboortegeneraties ooit zal gaan trouwen, lijkt niet langer plausibel: wordt voor nog niet waargenomen leeftijden uitgegaan van cijfers die voor oudere geboortegeneraties al zijn waargenomen, dan wordt het percentage van 70

niet meer bereikt (zie ook grafiek 1). Dit is een argument om de kernveronderstellingen van de vorige prognose naar beneden bij te stellen.

Op basis van recente ontwikkelingen in het eerste huwelijkscijfer kan worden geconcludeerd dat de waarnemingen in 2003 en 2004 beduidend lager zijn uitgevallen dan in de huishoudensprognose van 2002 werd geschat. Ook dit maakt een aanpassing van de veronderstelling van de vorige prognose noodzakelijk. Gezien de waarnemingen in 2003 en 2004 zou een verlaging van het eerste huwelijkscijfer met 10 procentpunten, bij zowel mannen als vrouwen, aannemelijk zijn. Gegevens uit het Onderzoek Gezinsvorming 2003, waarin aan personen geboren in de periode 1940–1984 is gevraagd of ze ooit zijn getrouwd en, als dit niet het geval is, of ze van plan zijn dat ooit nog te doen, laten echter zien dat dit een te forse bijstelling zou zijn. Bovendien zijn in grafiek 1 ‘nieuwe’ geregistreerde partnerschappen, die in de bevolkingsstatistiek van het CBS bij de gehuwden worden geteld, niet meegerekend. In 2003 waren dit er ongeveer 4,5 duizend. De rest van de 10 duizend geregistreerde partnerschappen in 2003 betrof omzettingen van een huwelijk in een partnerschap met de bedoeling dit partnerschap te ontbinden (de zogenoemde ‘flitscheiding’). Op grond van bovengenoemde ontwikkelingen is in de nieuwe prognose voor zowel vrouwen als mannen het eerste huwelijkscijfer met 5 procentpunten verlaagd. Dit betekent dat op de lange termijn 65 procent van de vrouwen en 60 procent van de mannen een eerste huwelijk aangaat. Als gevolg van deze daling van het aantal gehuwden, neemt het aantal ongehuwde samenwonenden toe en, op den duur, ook het aantal alleenstaanden. Samenwoonrelaties worden namelijk vaker verbroken dan relaties van gehuwde paren.

2. Kans op een eerste huwelijk, huishoudensprognose 2002–2050 en 2004–2050

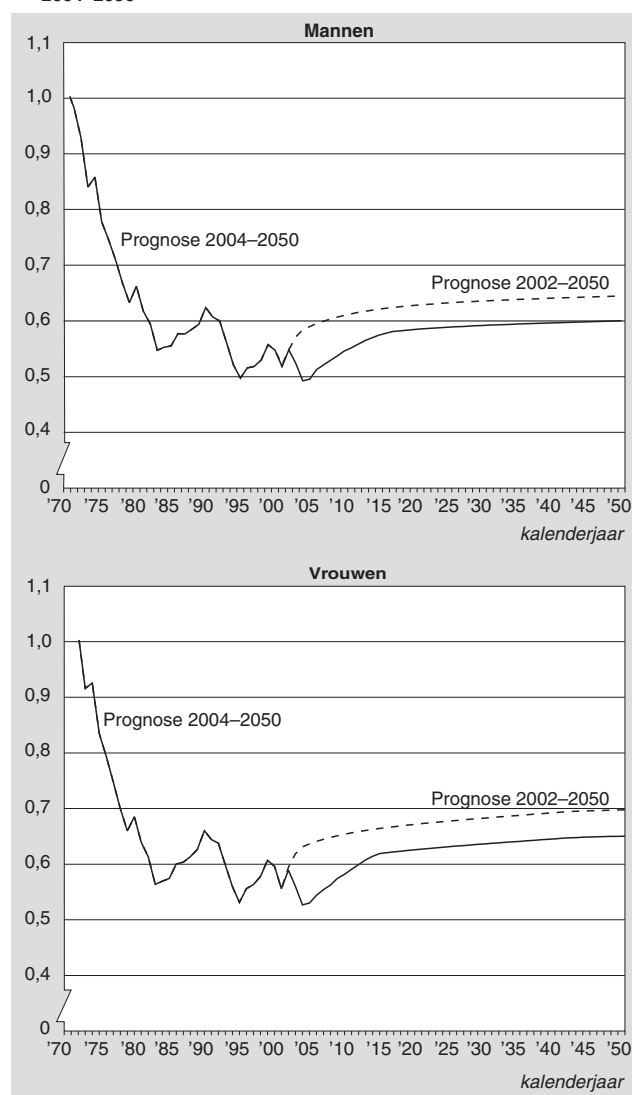
Grafiek 2 geeft aan wat de effecten zijn van de nieuwe veronderstellingen voor de eerste huwelijksluiting van geboortegeneraties. De recente daling van de huwelijkscijfers van de afgelopen jaren vertaalt zich in een lagere kans op een eerste huwelijk voor personen die na 1965 zijn geboren. Grafiek 3 toont de ontwikkeling van het totaal eerste huwelijkscijfer voor kalenderjaren. Hierin is te zien dat blijkens de transversale maat het eerste huwelijkscijfer in de komende jaren licht gaat stijgen.

In de nieuwe prognose is als volgt rekening gehouden met geregistreerde partnerschappen. In de bevolkingsstatistiek van het CBS worden geregistreerde partnerschappen bij de gehuwden geteld. In 1998 zijn 4,5 duizend partnerschappen geregistreerd, terwijl in de jaren daarna sprake was van een aantal van circa 3 duizend. In 1998 betroffen deze registraties voornamelijk paren van gelijk geslacht (ongeveer 3 duizend). Mede door de invoering in 2001 van het huwelijk voor paren van gelijk geslacht daalde de registratie van partnerschap door dergelijke paren. In 2001 bedroeg het aantal geregistreerde partnerschappen door paren van gelijk geslacht ongeveer 500, en dit aantal was in 2003 vrijwel ongewijzigd. In de nieuwe prognose wordt ervan uitgegaan dat geregistreerde partnerschappen van

paren van gelijk geslacht in de toekomst getalsmatig van beperkt belang blijven, en om deze reden niet in de prognose hoeven te worden verdisconteerd.

Tegenover de daling van geregistreerde partnerschappen door paren van gelijk geslacht staat een stijging van geregistreerde partnerschappen door paren van ongelijk geslacht. Hun aantal steeg van 3 duizend in 2001 naar 10 duizend in 2003. Deze stijging kan worden verklaard door het feit dat huwelijken sinds 1 april 2001 via een snelle procedure kunnen worden omgezet in partnerschappen, en vervolgens kunnen worden ontbonden (de 'flitsscheiding'). Aangezien het bij deze partnerschappen voor een groot deel om omzettingen van (eerste) huwelijken gaat, is besloten om de registratie van een partnerschap niet eenzelfde status te geven als het sluiten van een huwelijk. Om deze reden zijn deze relaties bij het berekenen van het eerste huwelijkspercentage buiten beschouwing gelaten.

3. Totaal eerste huwelijkscijfer, huishoudensprognose 2002–2050 en 2004–2050

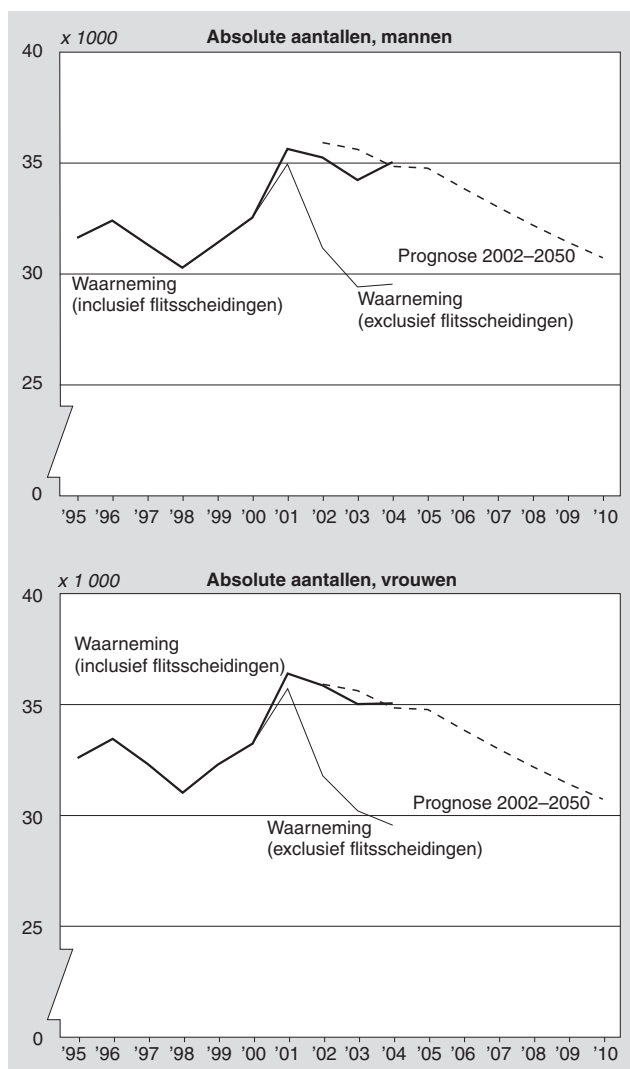

3. Minder echtscheidingen maar meer flitsscheidingen

Sinds 1998 vertoonde het aantal echtscheidingen een stijgende trend (grafiek 4), om in 2001 een piek te bereiken.

Daarna was sprake van een daling van het aantal echtscheidingen. Deze ontwikkeling geeft voor de periode na 2001 echter geen goed beeld van het werkelijke aantal scheidingen. Zoals in de vorige paragraaf is opgemerkt, hebben echtparen de laatste jaren de mogelijkheid om hun huwelijk via een snelle procedure te laten omzetten in een geregistreerd partnerschap, en dit partnerschap vervolgens te laten ontbinden. Alders en Harmsen (2004) schatten het aantal van deze flitscheidingen in 2003 op bijna 5 duizend. Van Huis (2005) komt voor 2004 op een aantal van 5 duizend. In grafiek 4 zijn de ontwikkelingen in de echtscheiding inclusief het aantal flitscheidingen tevens weergegeven. De betreffende lijn laat vanaf 2001 een stabiel hoog niveau zien: de daling van het aantal ‘formele’ echtscheidingen wordt vrijwel volledig gecompenseerd door de stijging van het aantal flitscheidingen. De ontwikkeling van het totaal aantal scheidingen sluit goed aan bij de ontwikkeling volgens de prognose 2002–2050. Er is dus geen aanleiding om de kernveronderstelling aan te passen.

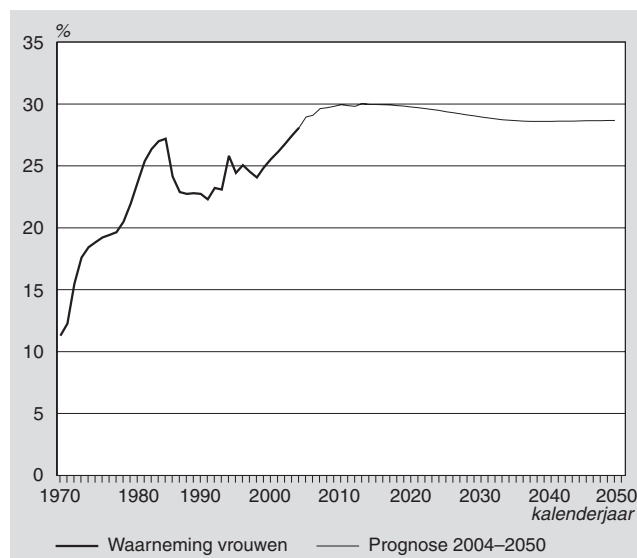
4. Echtscheiding, waarneming en huishoudensprognose 2002–2050

De ontwikkelingen in de geneigdheid om te scheiden kunnen worden weergegeven aan de hand van een totaal echtscheidingscijfer op basis van geboortegeneraties (in

de statistiek worden doorgaans percentages op basis van huwelijkscohorten gepubliceerd). Deze kernindicator wordt berekend door op elke leeftijd het aantal eerste scheidingen te relateren aan het aantal personen, en deze cijfers vervolgens te sommeren over de leeftijden. In de jaren negentig schommelde dit cijfer tussen 0,25 en 0,30. In de vorige prognose (2002–2050) werd na 2002 geen verdere stijging van het totaal echtscheidingscijfer verwacht. Op basis van een analyse van echtscheiding in geboorte- en huwelijksgeneraties werd verondersteld dat op de lange termijn drie op de tien huwelijken door echtscheiding worden ontbonden. De recente ontwikkelingen rond de echtscheiding geven geen aanleiding deze veronderstelling te wijzigen. De stijging in 2001 en het stabiel hoge niveau daarna hangen samen met nieuwe juridische mogelijkheden om te scheiden (de eerder genoemde flitscheiding). In de nieuwe prognose wordt verondersteld dat er geen sprake zal zijn van een structurele verandering in de kans om te scheiden en wordt opnieuw verondersteld dat drie op de tien huwelijken door echtscheiding (inclusief flitscheidingen) zullen worden ontbonden. Grafiek 5 laat de ontwikkeling van de scheidingskans zien volgens de prognose 2004–2050. Het eindniveau, bijna 30 procent voor zowel mannen als vrouwen, is in 2005 al vrijwel bereikt.

5. Kans op echtscheiding, huishoudensprognose 2004–2050 (inclusief flitscheidingen)

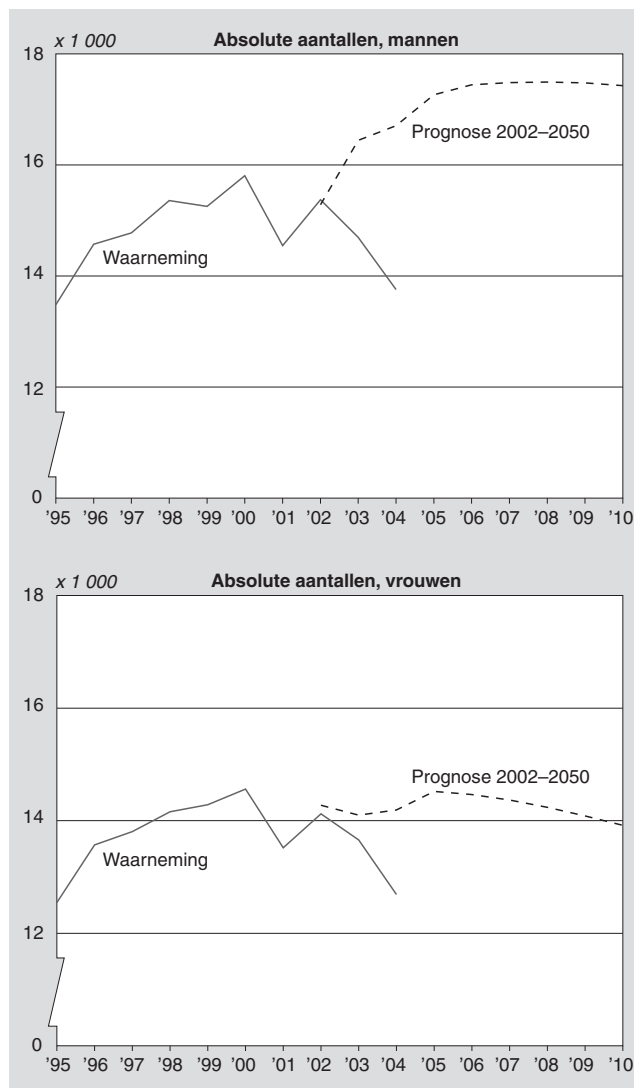
4. Ook dalende trend in hertrouw van gescheidenen

Niet alleen de aantallen eerste huwelijken vertoonden de afgelopen jaren een sterke daling, maar ook bij hertrouw was dit het geval. In de eerste jaren van deze eeuw daalde het aantal hertrouwende gescheiden mannen van 16 duizend in 2000 naar 14 duizend in 2004. Bij de vrouwen was sprake van een vergelijkbare daling (grafiek 6). In de prognose 2002–2050 werd echter een lichte stijging van het aantal hertrouwde huwelijken van gescheidenen vanaf 2002 verwacht. Vooral de hertrouw van gescheiden mannen is hierdoor overschat.

In tegenstelling tot het eerste huwelijk en de hertrouw van gescheidenen, vertoont de hertrouw van weduwes en weduwnaars sinds 2000 een lichtere daling. Bovendien was

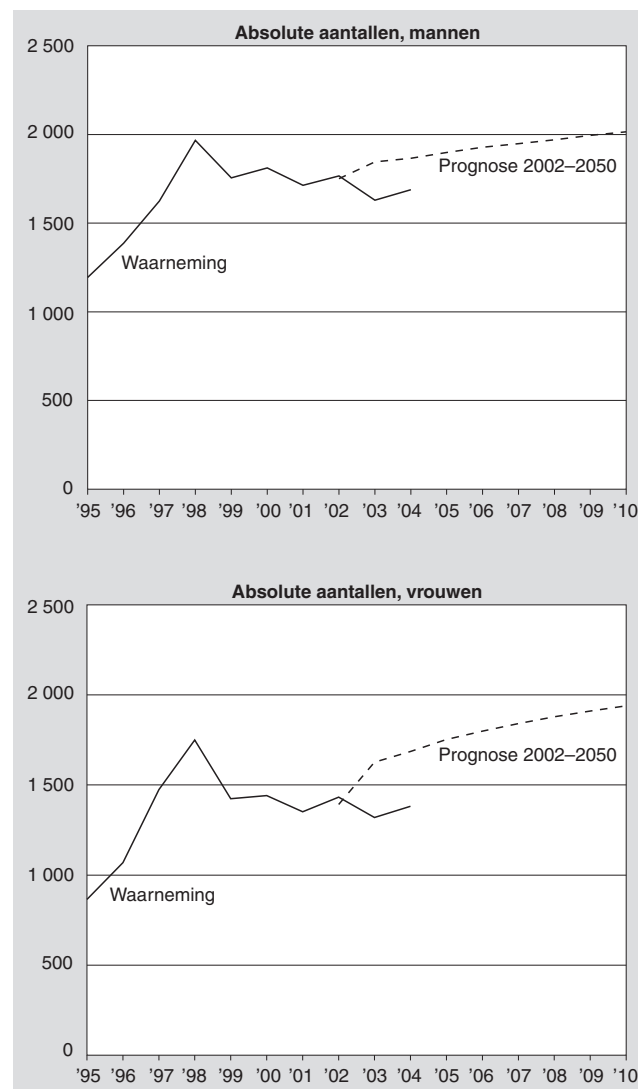
in 2004 sprake van een toename van het aantal hertrouwende verweduwdeden (*grafiek 7*). Deze was echter niet groot genoeg om het voorspelde aantal van de vorige prognose te bereiken.

6. Hertrouw van gescheidenen, waarneming en huishoudensprognose 2002–2050

In de prognose wordt de hertrouw gemodelleerd aan de hand van leeftijdsspecifieke hertrouwkansen. De economische groei, die invloed heeft op de huwelijksgeneigdheid, bevindt zich momenteel in historisch perspectief op een laag niveau, al lijkt het dieptepunt achter de rug te zijn. Voor de huwelijkssluiting betekent dit dat een verdere daling van de (hertrouw)huwelijken niet waarschijnlijk is. Hiermee is echter niet gezegd dat de populariteit van het huwelijk weer zal gaan stijgen. Gezien deze onzekerheden is in de prognose besloten de leeftijdsspecifieke hertrouwkansen vanaf 2004 constant te houden. Dit houdt in dat de kans voor gescheidenen op hertrouw uitkomt op bijna 55 procent voor mannen en bijna 45 procent voor vrouwen (*grafiek 8*). Dit zijn kleine neerwaartse bijstellingen ten opzichte van de prognose van 2002. Gescheiden vrouwen hebben een kleinere kans om te hertrouwen, omdat eventuele kinderen na een scheiding meestal bij hen blijven wo-

7. Hertrouw van verweduwdeden, waarneming en huishoudensprognose 2002–2050

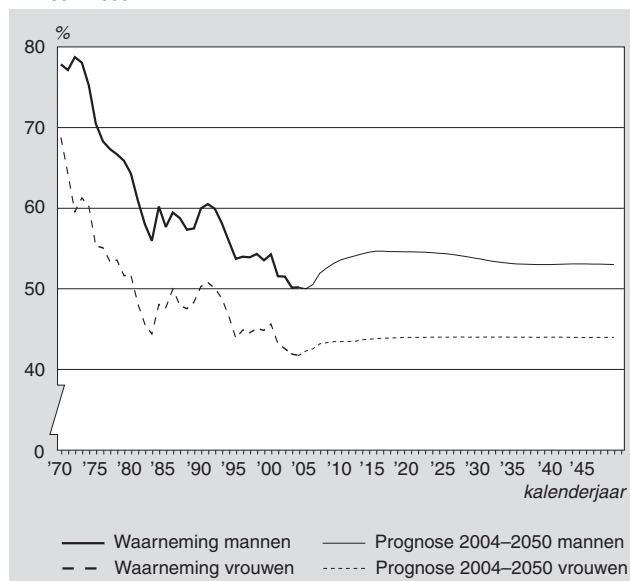
nen. Voor de hertrouw van verweduwdeden betekent het constant houden van de leeftijdsspecifieke hertrouwkansen dat iets meer dan 5 procent van de weduwnaars en iets minder dan 5 procent van de weduwes zal hertrouwen (*grafiek 9*). In de prognose van 2002 lagen deze percentages op ongeveer hetzelfde niveau.

5. Prognosefouten in bevolking naar burgerlijke staat

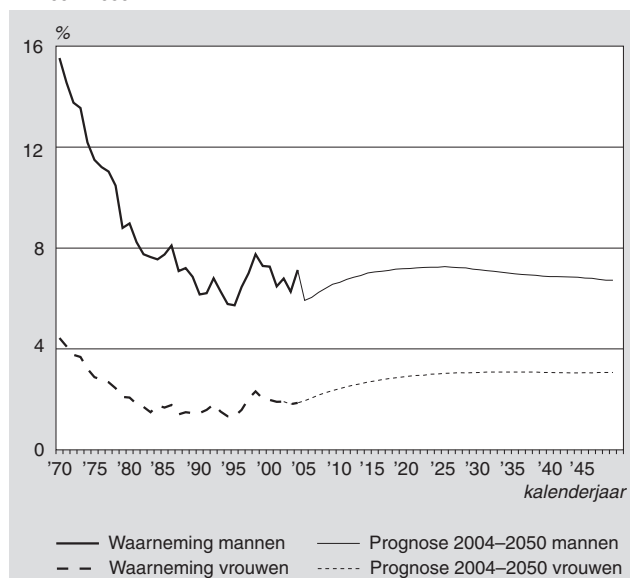
In deze paragraaf wordt voor het kalenderjaar 2004 de bevolking naar burgerlijke staat volgens de prognose 2000–2050 vergeleken met de waarneming. Uit de *staat* blijkt dat de afwijkingen tussen prognose en waarneming gering zijn. In de prognose is het aantal gehuwden (inclusief de personen met een geregistreerd partnerschap) licht onderschat en het aantal ongehuwdeden, verweduwdeden en gescheidenen licht overschat.

De prognosefouten zijn bij de mannen over het algemeen iets groter dan bij de vrouwen. De verklaring hiervoor ligt in het feit dat de prognosefout voor de totale bevolking bij de mannen met 20 duizend aanzienlijk groter is dan bij de vrouwen (6 duizend).

8. Kans voor gescheidenen op hertrouw, huishoudensprognose 2004–2050

9. Kans voor verweduwden op hertrouw, huishoudensprognose 2004–2050

Staat
Bevolking naar burgerlijke staat op 1 januari 2004, waarneming en
prognose 2002–2050

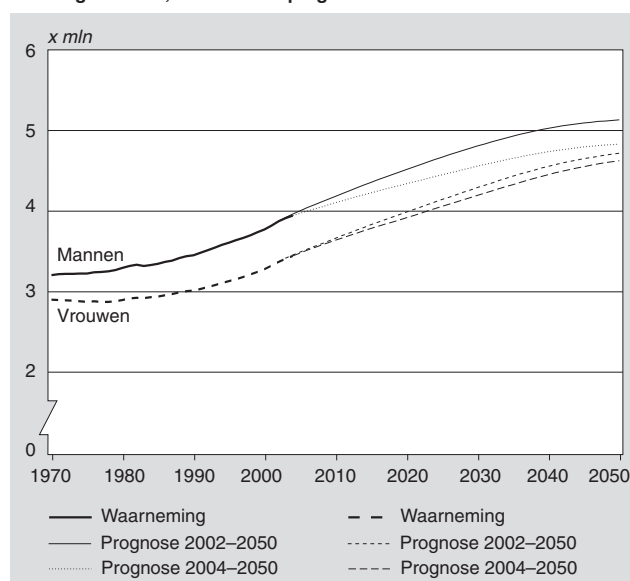
	Ongehuwd	Gehuwd	Verweduwd	Gescheiden	Totaal
<i>x 1 000</i>					
mannen					
Waarneming	3 944	3 521	168	413	8 046
Prognose 2002–2050	3 965	3 503	174	424	8 066
Vershil	–21	18	–6	–11	–20
vrouwen					
Waarneming	3 446	3 513	710	544	8 212
Prognose 2002–2050	3 454	3 497	716	551	8 218
Vershil	–9	16	–6	–7	–6

Veranderingen in het aantal gehuwden worden vooral bepaald door het aantal huwelijken en echtscheidingen. Prognosefouten in het aantal huwelijksluitingen en echtscheidingen leiden dus tot prognosefouten in het aantal gehuwden. Een vergelijking van de prognosefouten in de staat met die in de grafieken 1, 6 en 7 roept evenwel een vraag op. In de prognose 2002 werd voor 2004 een te groot aantal huwendes (eerste huwelijken en hertrouwhuwelijken van gescheiden en verweduwdde mannen) voorspeld. Desondanks is het voorspelde aantal gehuwden op 1 januari 2004 beduidend lager dan het waargenomen aantal gehuwden. In de monitoring van de vorige prognose (De Jong en Van Huis, 2003) is deze paradox ook waargenomen. De verklaring lag in de voorspelling van de burgerlijke staat van immigranten in combinatie met omissies in de registratie. Bij gemeenten kan namelijk onzekerheid bestaan over de burgerlijke staat van een immigrant. Als bij immigratie de burgerlijke staat 'gehuwd' nog niet kan worden vastgesteld aan de hand van een officieel brondocument, dan wordt in de migratiestatistiek de burgerlijke staat van de immigrant op ongehuwd gezet. Blijkt nadien dat de immigrant inderdaad gehuwd is, dan wordt de burgerlijke staat van de betreffende persoon in de GBA aangepast, terwijl de burgerlijke staat in het migratiebericht (ongehuwd) ongewijzigd blijft.

6. Minder gehuwden, meer ongehuwden

De samenstelling van de bevolking naar burgerlijke staat zal sterke veranderingen ondergaan. Het aantal ongehuwde personen stijgt fors, van 7,4 miljoen in 2004 naar bijna 9,5 miljoen in 2050. Deze toename van 2,1 miljoen is beduidend groter dan de groei van de totale bevolking in dezelfde periode met 0,6 miljoen. Uit *grafiek 10* blijkt dat het tempo waarin het aantal ongehuwden groeit na 1990 is versneld. In de toekomst neemt deze groei weer af. Tegen het midden van deze eeuw zal het aantal ongehuwden vrijwel constant zijn. Verder blijkt uit de grafiek dat het aantal ongehuwde mannen bijna een half miljoen hoger is dan het aantal ongehuwde vrouwen. Dit verschil komt voor een

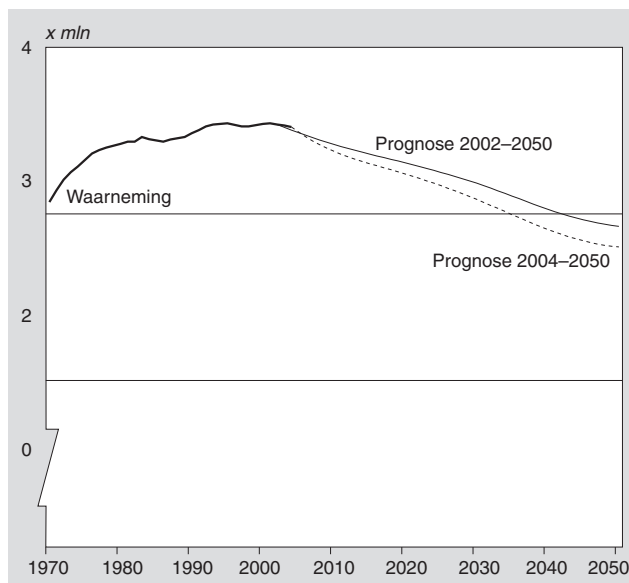
10. Ongehuwden, huishoudensprognose 2002–2050 en 2004–2050

groot deel doordat er meer jongens dan meisjes worden geboren: op 100 meisjes ongeveer 105 jongens. Ook is van invloed dat gescheiden en verweduwd mannen vaker hertrouwen dan gescheiden en verweduwd vrouwen. Hierdoor concurreren ongehuwde mannen op de huwelijksmarkt met gescheiden en verweduwd mannen. De toekomstige ontwikkeling van het aantal ongehuwde vrouwen volgens de prognose 2004 wijkt vrijwel niet af van de ontwikkeling volgens de prognose 2002. Bij mannen ligt het niveau wel aanzienlijk lager dan in de vorige prognose. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt doordat in de nieuwe prognose een structureel lager aantal immigranten (voor een groot deel ongehuwde mannen) wordt verondersteld dan in de vorige prognose.

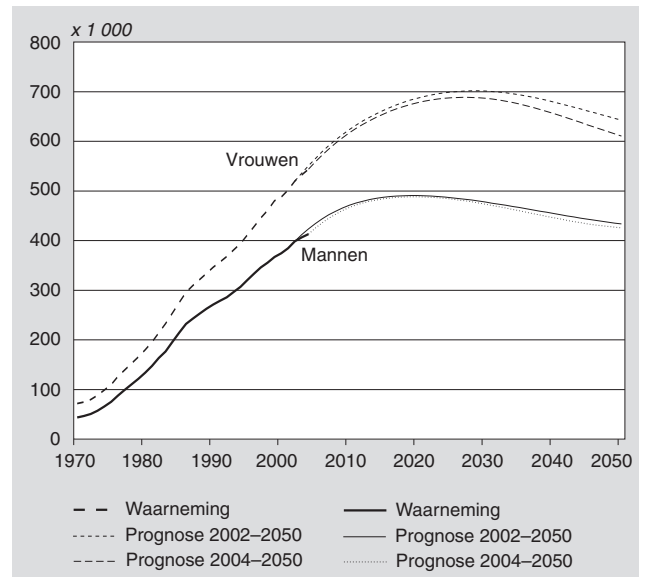
Het aantal gehuwde paren is de afgelopen vijftien jaar met circa 3,5 miljoen vrijwel constant geweest (*grafiek 11*). In de toekomst zal het aantal gehuwde paren echter continu dalen, tot 2,8 miljoen in 2050. Ten opzichte van de prognose 2002 is in de nieuwe prognose sprake van een iets sterkere daling van het aantal gehuwden. Dit hangt grotendeels samen met de neerwaartse bijstelling van de bevolkingsgroei vanwege een lager migratiesaldo (De Jong, 2005a en 2005b).

11. Gehuwden paren, huishoudensprognose 2002–2050 en 2004–2050

Het aantal gescheiden personen is de afgelopen drie decennia sterk gegroeid (*grafiek 12*). Deze groei zal voortgaan tot ongeveer 2020, wanneer een stabiel niveau wordt bereikt. In 2004 zijn er 950 duizend gescheiden, tegen ruim 1 miljoen in 2050. Het aantal gescheiden vrouwen is groter dan het aantal gescheiden mannen, omdat mannen vaker voor een tweede keer trouwen dan vrouwen. In de nieuwe prognose komt het aantal gescheidenen op korte termijn vrijwel overeen met het verwachte aantal in de prognose 2002–2050. Dit komt grotendeels doordat de echtscheidingsveronderstelling van de vorige prognose in de nieuwe prognose is gehandhaafd. Op de lange termijn komt het aantal gescheiden personen daarentegen iets lager uit. Dit hangt voornamelijk samen met de lagere bevolkingsgroei volgens de prognose 2004–2050.

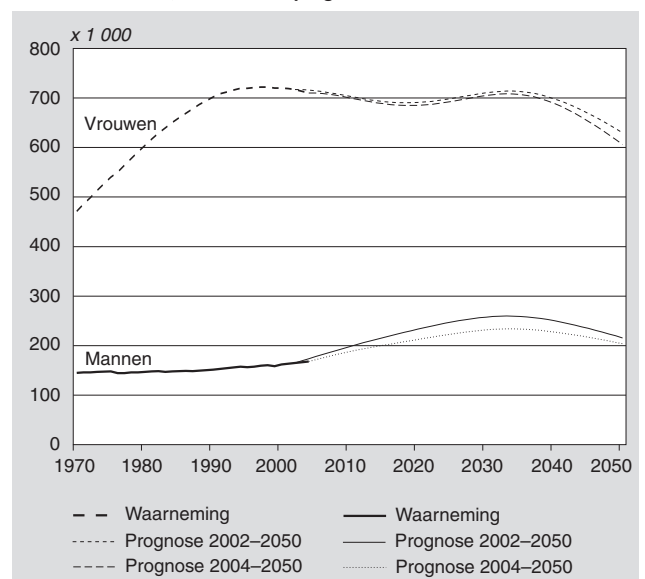
12. Gescheidenen, huishoudensprognose 2002–2050 en 2004–2050

Het aantal verweduwd mannen is al drie decennia vrijwel constant (*grafiek 13*). In de toekomst neemt dit aantal licht toe. In de bevolkingsprognose is verondersteld dat het verschil in de levensverwachting bij geboorte tussen mannen en vrouwen langzaam zal afnemen. Het huidige verschil van 4,7 jaar (in het voordeel van vrouwen) zal slinken tot 3,0 jaar in 2050 (De Jong, 2005b). Door het teruglopen van dit sekseverschil lopen mannen in de toekomst een grotere kans om te verweduwen. Mede door de vergrijzing zal het aantal van 170 duizend weduwnaars in 2004 toenemen tot 230 duizend in 2030.

Het aantal verweduwd vrouwen is tussen 1970 en 2000 vrijwel continu gestegen. Deze ontwikkeling hangt samen met het aanvankelijk toenemende sekseverschil in de levensverwachting. Hierdoor liepen vrouwen een grotere kans om te verweduwen. Het afgelopen decennium is het verschil in levensverwachting weer afgenomen en in de toekomst zal sprake zijn van een verdere afname. Het aantal weduwes zal in verband hiermee niet verder stijgen. De

13. Verweduwden, huishoudensprognose 2002–2050 en 2004–2050

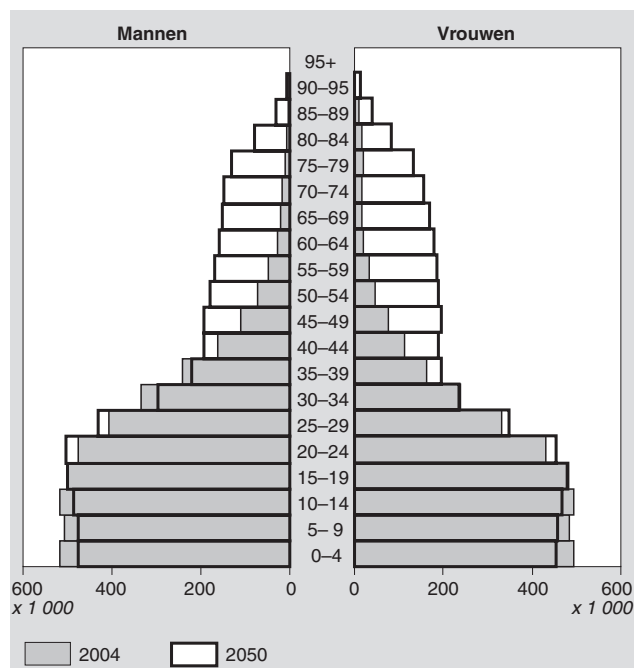

komende decennia schommelt het aantal verweduwd vrouwen rond de 700 duizend.

7. Forse groei aantal oudere ongehuwden

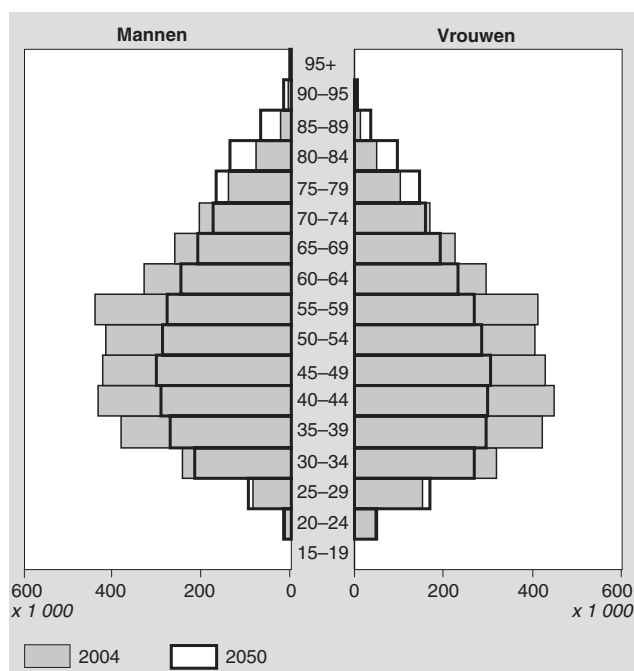
In de toekomst zal niet alleen de verdeling van de bevolking naar burgerlijke staat sterk veranderen, maar ook de verdeling naar leeftijd. In 2050 zal tot ongeveer 30-jarige leeftijd het aantal ongehuwden vrijwel gelijk zijn aan het huidige aantal (*grafiek 14*). Op hogere leeftijden zullen er in 2050 echter beduidend meer ongehuwden zijn. Deze veranderingen kunnen niet uitsluitend worden toegeschreven aan toekomstige trends in huwelijksluiting en scheiding. Ze zijn voor een belangrijk deel ook het gevolg van historische trends. Zo is het percentage mensen dat ooit zal trouwen in het verleden sterk gedaald. In 2004 zijn op hogere leeftijd relatief weinig mensen ongehuwd, omdat in het verleden het huwelijk nog min of meer vanzelfsprekend was.

14. Leeftijdsofbouw ongehuwden, 2004 en 2050

Ook het leeftijdsprofiel van gehuwden zal in de toekomst sterk veranderen (*grafiek 15*). Deze veranderingen hebben vooral betrekking op de leeftijdsgroep van 35 tot 60 jaar. Het aantal gehuwden in deze leeftijdsgroep zal sterk afnemen. Het leeftijdsprofiel van gehuwden verandert onder meer door wijzigingen in het aantal eerste huwelijksluitingen, echtscheidingen en hertrouw door gescheidenen en verweduwd. Ontwikkelingen in de eerste huwelijksluiting zijn voor de prognose dan ook van groot belang. De toekomstige sterke daling van het aantal gehuwden in de leeftijdsgroep van 35 tot 60 jaar is vooral toe te schrijven aan de daling van de eerste huwelijkskans die in het verleden plaatsvond. In mindere mate draagt de toename van het aantal echtscheidingen in het verleden en de afname van het aantal personen dat hertrouwt aan deze daling bij.

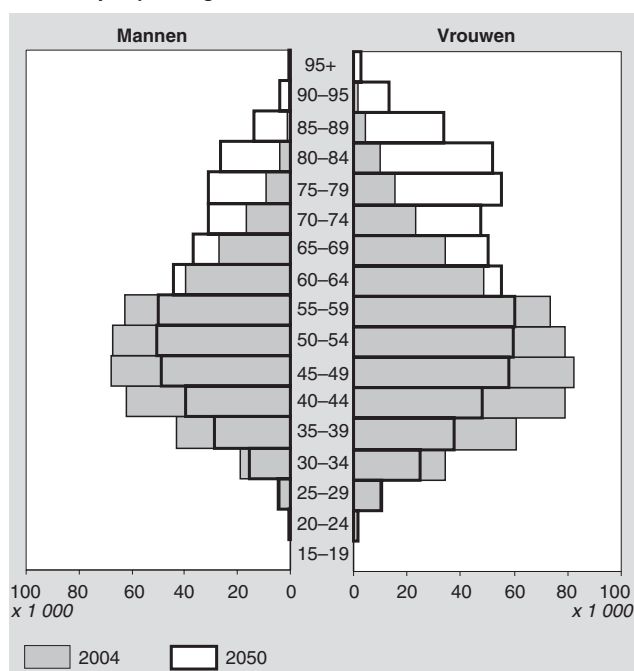
15. Leeftijdsofbouw gehuwden, 2004 en 2050

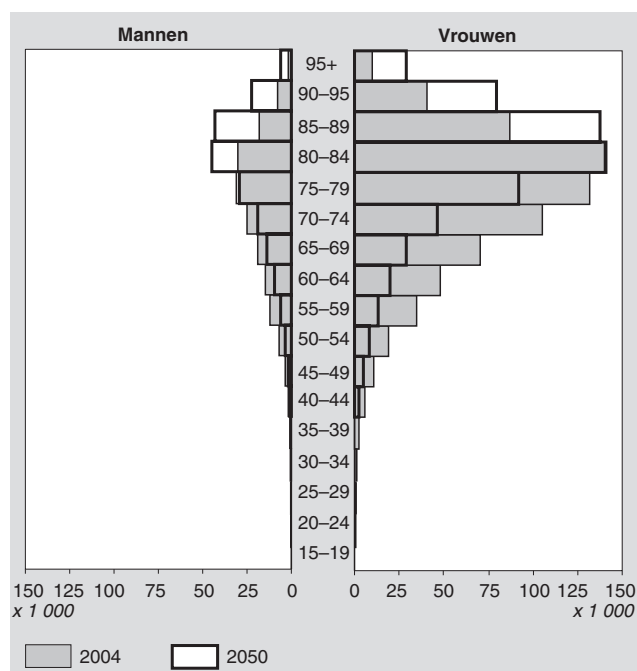
In 2050 zal het aantal gescheiden personen van 60 jaar of ouder fors zijn gestegen (*grafiek 16*). Dit is een gevolg van het feit dat de echtscheidingskans in het verleden is toegenomen van ongeveer 10 procent in 1970 naar bijna 30 procent in 2004. Een groot deel van de huidige gescheidenen van middelbare leeftijd zal geen nieuw huwelijk kunnen of willen aangaan, wat zal leiden tot een stijging van het aantal gescheidenen op hogere leeftijd. Voor vrouwen is deze stijging overigens nog iets groter, omdat hun hertrouwkansen kleiner zijn.

Het aantal verweduwd vrouwen zal in 2050 tot ongeveer 80-jarige leeftijd lager zijn dan in 2004 (*grafiek 17*). De daling van de eerste huwelijksluiting die in het verleden

16. Leeftijdsofbouw gescheidenen, 2004 en 2050

17. Leeftijdopbouw verweduwd, 2004 en 2050

plaatsvond, zal in de toekomst leiden tot minder gehuwden. Dit heeft weer tot gevolg dat er op den duur minder verweduwd zullen zijn. De levensverwachting zal bovendien verder toenemen, waardoor op iets jongere leeftijd eveneens minder mensen verweduwd zullen raken. Deze daling van het percentage verweduwd is bij vrouwen sterker dan bij mannen, omdat de stijging van de levensverwachting bij mannen sterker zal zijn dan bij vrouwen. Hierdoor zullen laatstgenoemden minder vaak het overlijden van hun huwelijkspartner meemaken. Vanaf ongeveer 80-jarige leeftijd zullen er, grotendeels als gevolg van vergrijzing, in 2050 echter meer verweduwde mannen en vrouwen zijn dan in 2004.

Literatuur

Alders, M. en A. de Graaf, 2001, Kinderwens en huwelijk. In: Garssen, J. et al. (red.), Samenleven. Nieuwe feiten over relaties en gezinnen. CBS, Voorburg/Heerlen.

Alders, M. en C. Harmsen, 2004, Bijna 5 duizend flitsscheidingen in 2003. Bevolkingstrends 52(3), blz. 64–66. CBS, Voorburg/Heerlen.

Beer, J. de, 1991, Geboorteontwikkeling wordt beïnvloed door vertrouwen in de economie. Maandstatistiek van de Bevolking 39(9), blz. 12–20. CBS, Voorburg/Heerlen.

Giersbergen, N.P.A. en J. de Beer, 1997, Geboorteontwikkeling en consumentenvertrouwen: een econometrische analyse. Maandstatistiek van de Bevolking 45(11), blz. 23–27. CBS, Voorburg/Heerlen.

Harmsen, C. en H. Nicolaas, 2005, Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar huishoudenspositie. Bevolkingstrends 53(2), blz. 28–32. CBS, Voorburg/Heerlen.

Huis, M. van, 2005, Flitsscheiding blijft populair. Webmagazine, 23 mei 2005. CBS, Voorburg/Heerlen.

Jong, A. de, en L. Steenhof, 2001, Huishoudensprognose 2000–2050: huwelijk blijft populair. Maandstatistiek van de Bevolking, mei 2001, blz. 12–20. CBS, Voorburg/Heerlen.

Jong, A. de, en M. van Huis, 2003, Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar burgerlijke staat. Bevolkingstrends 51(2), blz. 66–74. CBS, Voorburg/Heerlen.

Jong, A. de, 2005a, Bevolkingsprognose 2004–2050: maximaal 17 miljoen inwoners. Bevolkingstrends 53(1), blz. 12–18. CBS, Voorburg/Heerlen.

Jong, A. de, 2005b, Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen. Bevolkingstrends 53(1), blz. 19–23. CBS, Voorburg/Heerlen.

Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar huishoudenspositie

Carel Harmsen en Han Nicolaas

In de afgelopen jaren zijn de aantallen alleenstaanden, niet-gehuwd samenwonenden en alleenstaande ouders snel gestegen. De nog steeds voortschrijdende individualisering en de veranderende samenstelling van de bevolking van Nederland zijn daar debet aan. De nieuwe huishoudensprognose van het CBS verwacht dat deze ontwikkeling in de toekomst zal doorzetten.

1. Inleiding

In dit artikel wordt ingegaan op de prognose van de bevolking naar huishoudenspositie. Deze prognose is mede gebaseerd op de bevolking naar burgerlijke staat zoals elders beschreven in deze aflevering van *Bevolkingstrends* (De Jong en Nicolaas, 2005). Voor meer informatie over het huishoudensprognosemodel wordt verwezen naar De Jong (2001) en De Jong en De Beer (2001).

De ontwikkeling van de bevolking naar huishoudenspositie wordt vooral bepaald door de nog steeds verdergaande individualisering. Meer mensen gaan enige tijd zelfstandig wonen voordat ze gaan samenwonen, relaties worden op middelbare leeftijd verbroken en ouderen blijven langer zelfstandig wonen. Daarnaast speelt de sterke toename van het aandeel van de tweede generatie niet-westerse allochtonen in de leeftijd 20 tot 50 jaar in de totale bevolking een belangrijke rol (*grafiek 1*). Dit is van belang omdat de niet-westerse allochtone bevolking zich in demografisch opzicht anders gedraagt dan de autochtone bevolking en er relatief veel veranderingen van huishoudenspositie in deze leeftijdsgroep plaatsvinden.

In de volgende paragraaf wordt op basis van gestandaardiseerde waarneming de ontwikkeling van de bevolking naar huishoudenspositie beschreven en worden de veronder-

stellingen voor de prognose opgesteld. Tevens worden per huishoudenspositie de belangrijkste ontwikkelingen tot 2050 beschreven.

2. Waarneming en veronderstellingen

De veronderstellingen in de huishoudensprognose zijn gebaseerd op een analyse van overgangskansen tussen de verschillende huishoudensposities, bijvoorbeeld de kans om als kind elders zelfstandig te gaan wonen. Deze overgangskansen zijn onderscheiden naar leeftijd en geslacht. Gezien het toenemend aandeel allochtonen, in het bijzonder de tweede generatie, wordt ook onderscheid gemaakt naar herkomstgroepering en generatie. De overgangskansen waarop de analyses zijn gebaseerd, zijn afgeleid uit de huishoudensstatistiek 1996/1997 en 2002/2003.

Deze overgangskansen vormen de basis van tafelbevolkingen voor de genoemde groepen. Een tafelbevolking is een cohort van 100 duizend personen dat vanaf de geboorte is blootgesteld aan de overgangskansen zoals waargenomen in een bepaalde periode of voor een bepaald geboortecohort. In dit geval geeft de tafelbevolking van een bepaalde groep aan hoeveel jongens, respectievelijk meisjes van die groep op elke leeftijd in een bepaalde huishoudenspositie terecht zullen komen. Bovendien is het mogelijk om duurinformatie aan de gegevens te ontleenen. Een dergelijke benadering vergroot de vergelijkbaarheid van de gegevens.

Op basis van de overgangskansen zijn voor alle groepen de volgende vergelijkingen gemaakt:

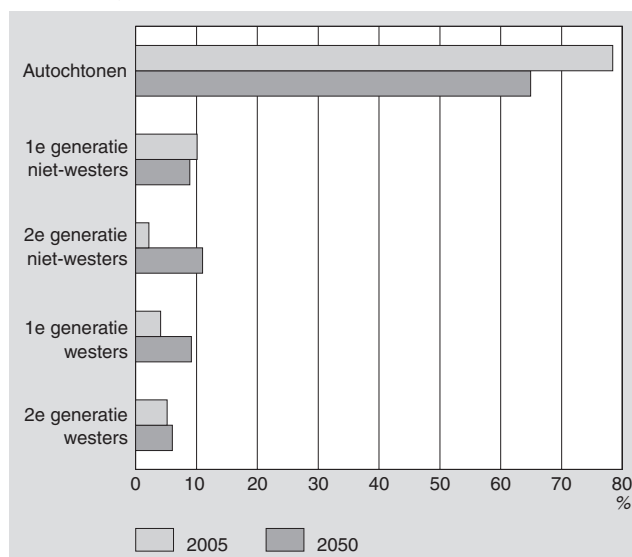
- Tafelbevolking totale bevolking 1996 en 2002
- Tafelbevolking autochtonen 1996 en 2002
- Tafelbevolking niet-westerse allochtonen 1996 en 2002
- Tafelbevolking eerste en tweede generatie niet-westerse allochtonen 2002
- Tafelbevolking Turken en Marokkanen, Surinamers en Antillianen, 1996 en 2002

Per huishoudenspositie worden de belangrijkste ontwikkelingen en gehanteerde veronderstellingen verwoord. De analyse van de ontwikkelingen is gebaseerd op de tafelbevolking. De veronderstellingen hebben betrekking op de procentuele verdeling van de bevolking naar leeftijd, geslacht en huishoudenspositie.

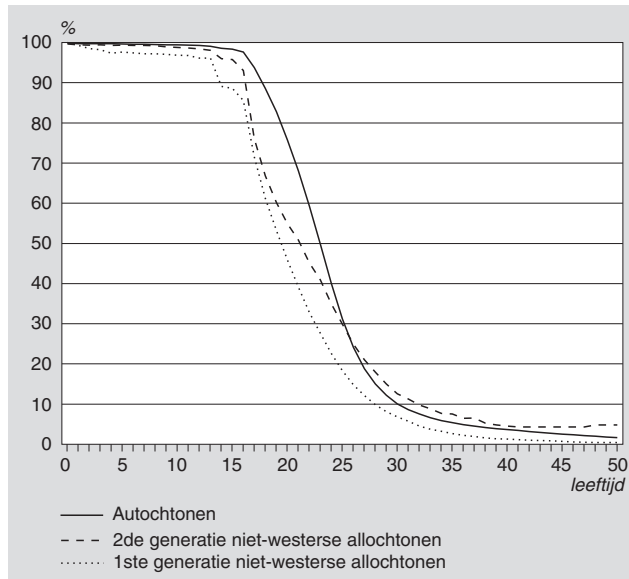
Uit huis gaan van jongeren

De gemiddelde leeftijd waarop kinderen het ouderlijk huis verlaten is de afgelopen jaren vrijwel gelijk gebleven. Op jonge leeftijd is het aandeel dat uit huis is gegaan iets gestegen, terwijl op hogere leeftijd het aandeel juist iets is gedaald. De uithuis-gaan-curve is, met andere woorden, iets vlakker gaan verlopen. Dit geldt zowel voor mannen als

1. Aandeel 20–49-jarigen per herkomstgroepering in de totale bevolking van 20–49 jaar, 1 januari

2. Aandeel thuiswonende jongeren, tafelbevolking mannen 2002

voor vrouwen. De belangrijkste oorzaak hiervoor moet worden gezocht in de toename van het aandeel niet-westerse allochtonen in de leeftijd 15 tot en met 25 jaar, van 10 procent in 1996 naar 15 procent in 2003. Dit zijn de leeftijden waarop het gros van de jongeren uit huis gaat. Veel – vooral niet-westerse – allochtone kinderen verlaten eerder het ouderlijk huis dan autochtone kinderen (*grafiek 2*). Op hogere leeftijden blijven allochtone kinderen naar verhouding echter vaker bij hun ouders wonen dan autochtone kinderen. Bij autochtone kinderen is in het patroon van uit huis gaan tussen 1996 en 2002 geen verandering van betekenis zichtbaar.

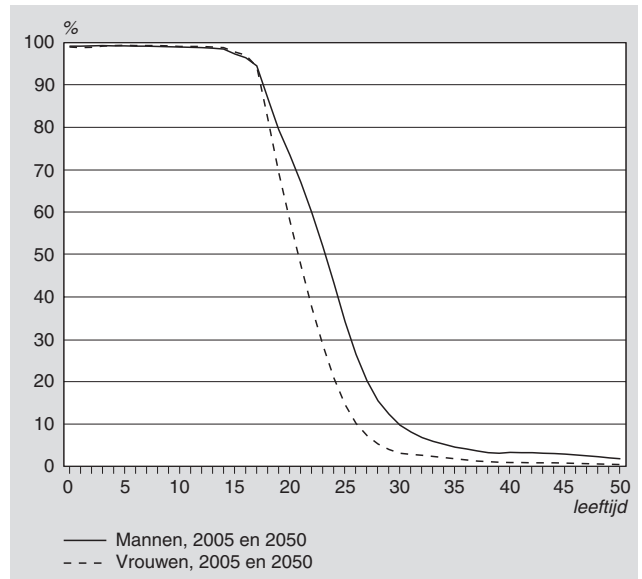
De komende jaren stijgt het aandeel van niet-westerse allochtonen nog wel, maar het gaat dan vooral om tweede generatie niet-westerse allochtonen. Dit is een groep die, mede gezien het lagere gemiddelde opleidingsniveau, jonger uit huis gaat dan autochtonen maar wel later dan de eerste generatie niet-westerse allochtonen.

Verwacht wordt dat de toename van het aandeel tweede generatie allochtonen in het totaal van de allochtonen de gemiddeld lagere leeftijd waarop allochtone jongeren uit huis gaan dicht bij de gemiddelde leeftijd van autochtone jongeren zal brengen. Om deze reden wordt verondersteld dat de leeftijdsspecifieke kansen om uit huis te gaan in de toekomst gelijk zijn aan de kansen die zijn bepaald op basis van de huishoudensovergangen voor 2002 (*grafiek 3*).

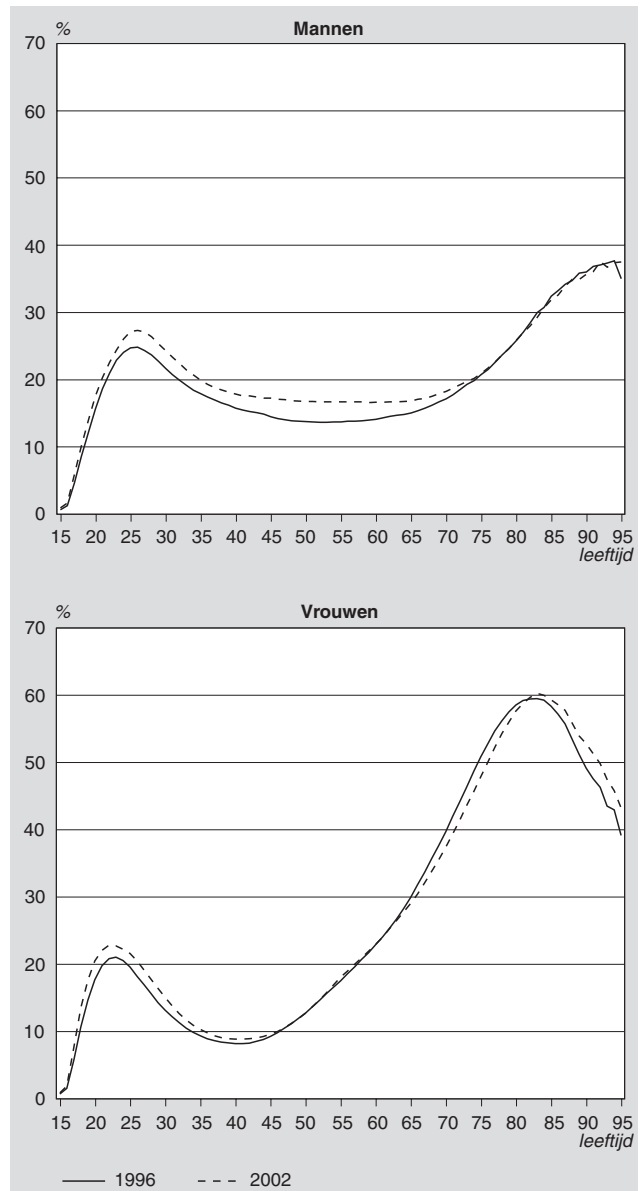
Alleenstaanden

Het aandeel mannen en vrouwen dat al dan niet tijdelijk alleenstaat, is in de periode 1996–2002 gestegen (*grafiek 4*). In de voorgaande huishoudensprognose is verondersteld dat de stijging vooral op de middenleeftijden zou plaatsvinden (De Jong, 2003). De stijging op deze leeftijden wordt veroorzaakt door de toename van relatieontbinding. Vooral onder mannen van middelbare leeftijd is het aandeel alleenstaanden fors toegenomen. Vrouwen worden door relatieontbinding vaker alleenstaande ouder.

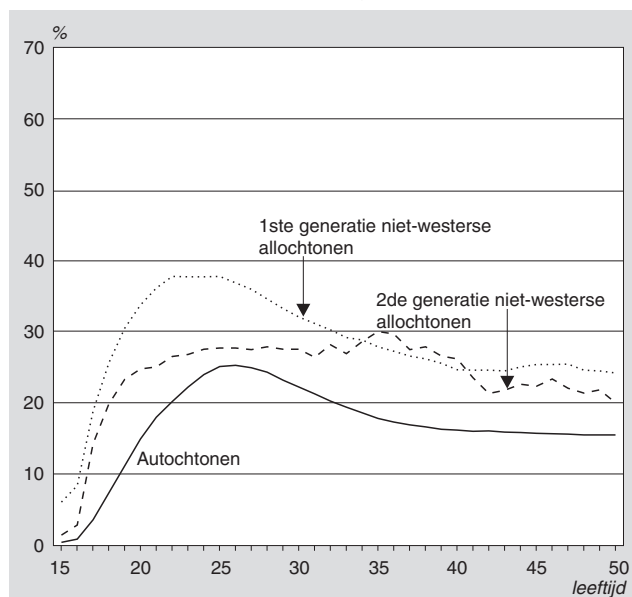
3. Aandeel thuiswonende jongeren, 2005 en 2050

4. Tafelbevolking alleenstaande mannen en vrouwen

5. Alleenstaande mannen, tafelbevolking 2002

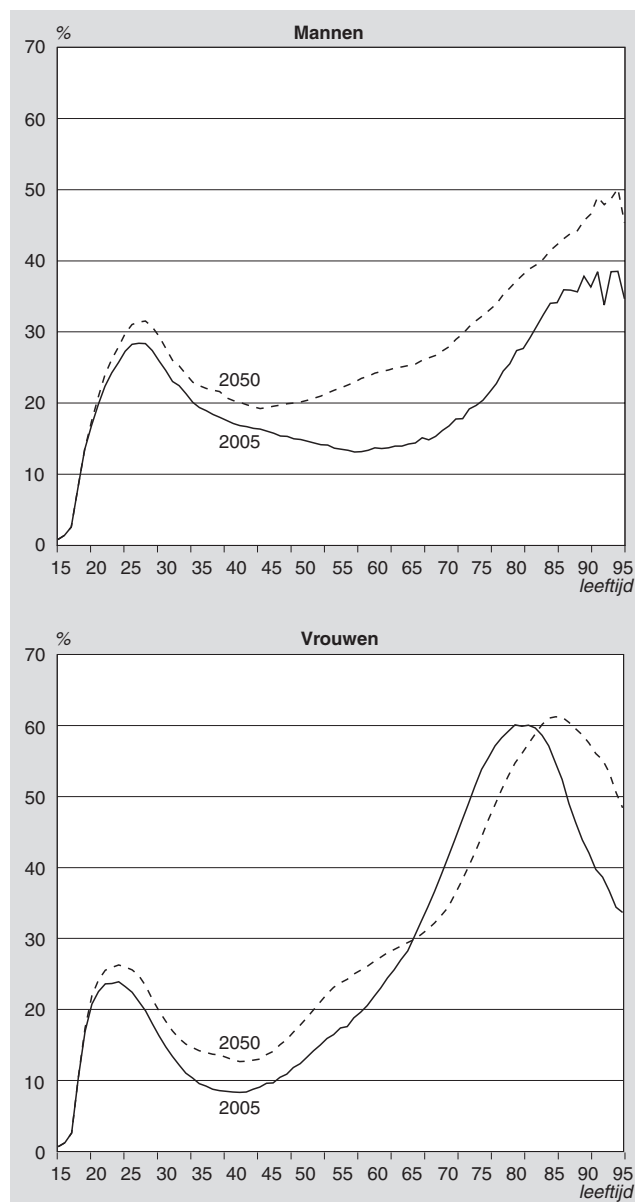
Uit de analyse blijkt dat er ook sprake is van een toename van het aantal alleenstaande jongeren. Dit wordt maar in zeer beperkte mate veroorzaakt door jongeren die vanuit het ouderlijk huis alleen gaan wonen. Het blijkt veeleer te gaan om – veelal ongehuwde – jongeren die als gevolg van relatieontbinding (tijdelijk) alleenstaand zijn. Uit onderzoek blijkt dat dergelijke relaties minder stabiel zijn dan relaties waarin de partners gehuwd zijn. Het resultaat is dat zich per saldo meer mensen op enig moment tussen twee relaties bevinden en op dat moment dus alleenstaan.

Niet-westerse allochtonen wonen eveneens vaker alleen dan autochtonen. De tweede generatie woont weliswaar minder vaak alleen dan de eerste generatie, maar wel vaker dan autochtonen (*grafiek 5*). Surinamers en Antillianen wonen vaker alleen dan Turken en Marokkanen. De groei van het aandeel niet-westerse allochtonen in de bevolking draagt bij aan een stijgend aandeel van alleenstaanden in de leeftijdsgroep 15–64 jaar.

Op hogere leeftijd vallen de effecten van de toegenomen levensverwachting van mannen op. Tussen leeftijd 65 en 85 is het aandeel van alleenstaande vrouwen in de bevolking gedaald. Vanaf leeftijd 85 neemt het aandeel van alleenstaanden, in het bijzonder vrouwen, juist toe. De belangrijkste oorzaak moet worden gezocht in het feit dat ouderen langer zelfstandig blijven wonen en minder vaak naar een verzorgings- of verpleeghuis gaan.

Op grond van de ontwikkelingen in de afgelopen jaren wordt in de huishoudensprognose verondersteld dat het aandeel van alleenstaande mannen en vrouwen nog zal stijgen. Daarbij zal ook de toename van het aandeel allochtonen leiden tot een toename van het aandeel alleenstaanden. Vanaf leeftijd 40 zal dat voor mannen nog sterker zijn dan voor vrouwen (*grafiek 6*). Verder wordt verondersteld dat de levensverwachting van mannen sneller zal stijgen dan die van vrouwen (De Jong, 2005). Dit heeft als effect dat het aandeel alleenstaande vrouwen tot leeftijd 80 structureel lager wordt. In de huishoudensprognose is tevens verondersteld dat personen langer zelfstandig blijven wonen. Het gevolg hiervan is dat het aandeel van alleenstaanden vanaf leeftijd 80 gaat toenemen.

6. Aandeel personen dat alleenwoont

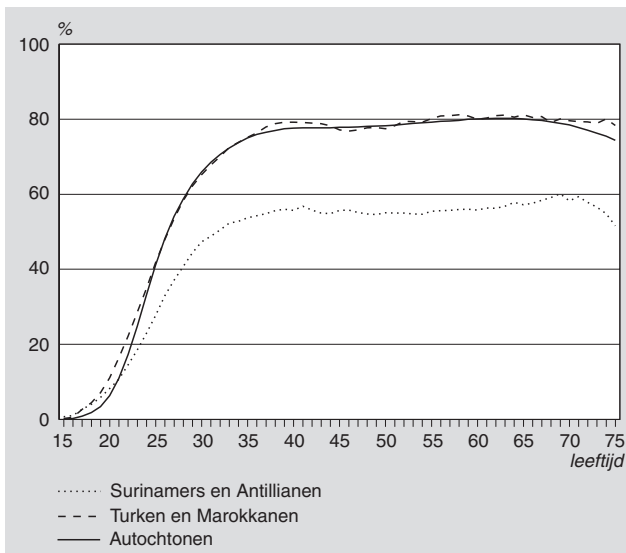

Samenwonenden

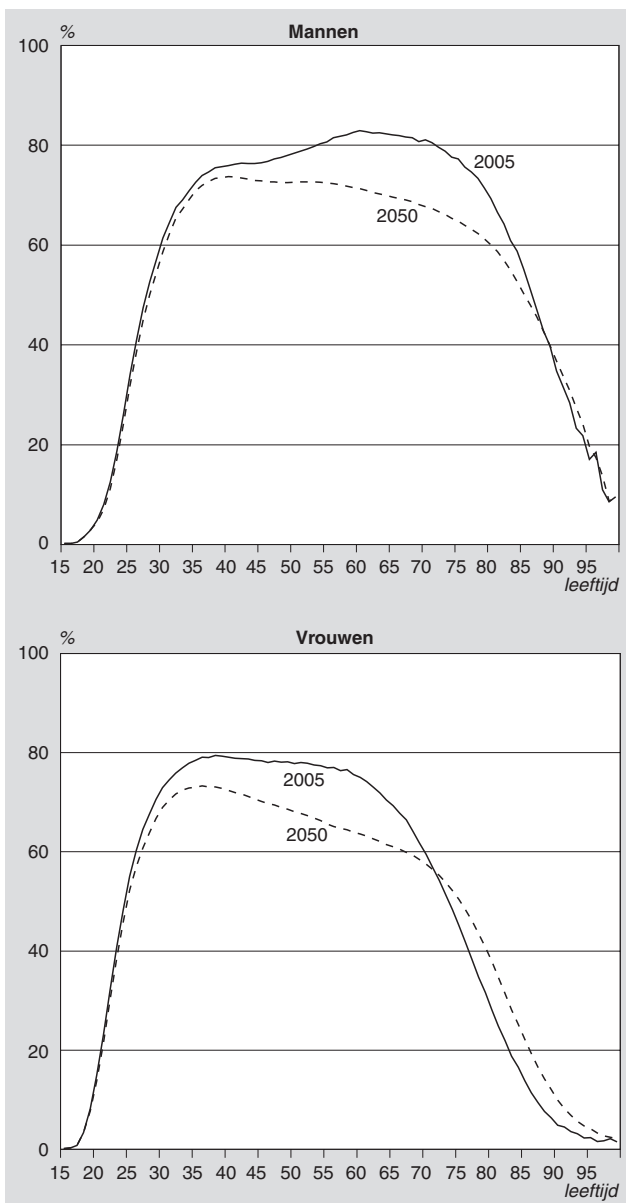
Het aandeel personen dat samenwoont daalt, en is daarmee complementair aan het stijgende aandeel alleenstaanden. Doordat er meer relaties worden verbroken dan voorheen, neemt het aantal partners in paren af. Onder niet-westerse allochtonen is het aandeel dat samenwoont lager dan onder autochtonen. Doordat in de middenleeftijden het aandeel niet-westerse allochtonen fors stijgt, wordt de neerwaartse tendens in het aandeel van de personen dat samenwoont nog versterkt. Overigens bestaan er tussen diverse allochtone groepen grote verschillen. Turken en Marokkanen gaan op jongere leeftijd samenwonen, maar lijken verder sterk op autochtonen wat betreft het aandeel dat samenwoont (*grafiek 7*). Voor Surinamers en Antillianen geldt dat slechts ruim de helft van een bepaalde leeftijdsgroep samenwoont.

Voor de huishoudensprognose wordt verondersteld dat de daling van het aandeel samenwonende personen onder personen van middelbare leeftijd doorzet. Ook onder jongvolwassenen wordt, anders dan in de voorgaande huishou-

7. Aandeel personen dat gehuwd of ongehuwd samenwoont, tafelbevolking mannen 2002

8. Aandeel personen dat gehuwd of ongehuwd samenwoont

densprognose (De Jong en Van Huis, 2003) een daling van het aantal samenwoners verondersteld. Onder ouderen wordt een lichte stijging, samenhangend met de veronderstelde toenemende levensverwachting van mannen, verwacht (grafiek 8).

Ouders in eenouderhuishoudens

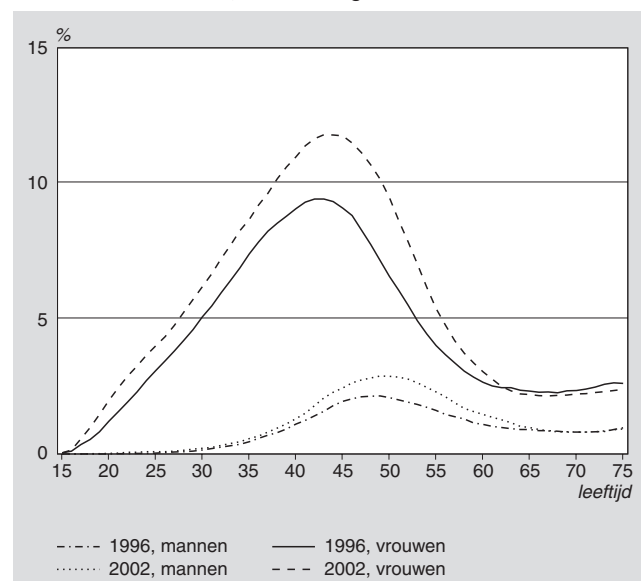
Het aandeel ouders in eenouderhuishoudens is de afgelopen jaren vrij sterk gestegen. De belangrijkste reden voor de stijging is relatieverbreking. Aangezien in de meeste gevallen de kinderen bij scheiding bij de moeder blijven wonen, ontstaan door relatieverbreking vooral eenouderhuishoudens met een vrouw als ouder (grafiek 9). Onder autochtone vrouwen is het maximale aandeel gestegen van 8 naar 10 procent; onder mannen vond een toename plaats van 2 naar bijna 3 procent. Onder niet-westerse allochtonen valt met name onder Surinamers en Antillianen een bijzonder hoog aandeel van ouders in eenouderhuishoudens te constateren. Ook onder Turken en Marokkanen is het aandeel van ouders in eenouderhuishoudens hoger dan onder autochtonen. Uit de gegevens over 1996 en 2002 valt wel af te leiden dat het aandeel van ouders van de tweede generatie niet-westerse allochtonen in eenouderhuishoudens lager is dan onder de eerste generatie niet-westerse allochtonen.

De stijging onder autochtonen, gecombineerd met het toenemende aandeel van niet-westerse allochtonen in de leeftijd van 20 tot 60 jaar, leidt tot de veronderstelling dat onder vrouwen het maximale aandeel eenouders zal stijgen naar 15 procent en onder mannen naar bijna 5 procent (grafiek 10).

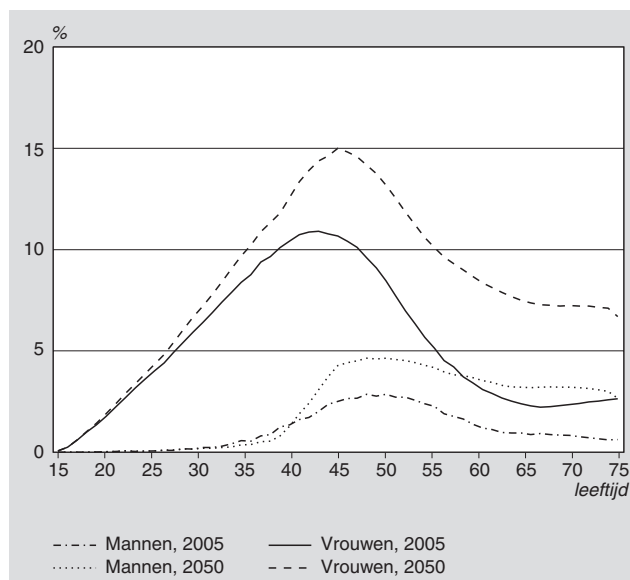
Institutionele bevolking

In de periode 1996–2002 was sprake van een daling van het aandeel personen in institutionele huishoudens (grafiek 11). Deze daling was naar verhouding het sterkst in de

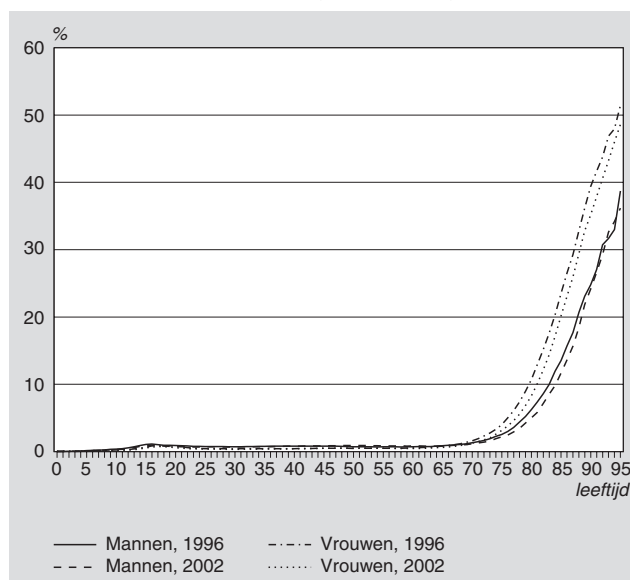
9. Alleenstaande ouders, tafelbevolking 2002

10. Aandeel alleenstaande ouders

11. Aandeel institutionele bevolking, tafelbevolking

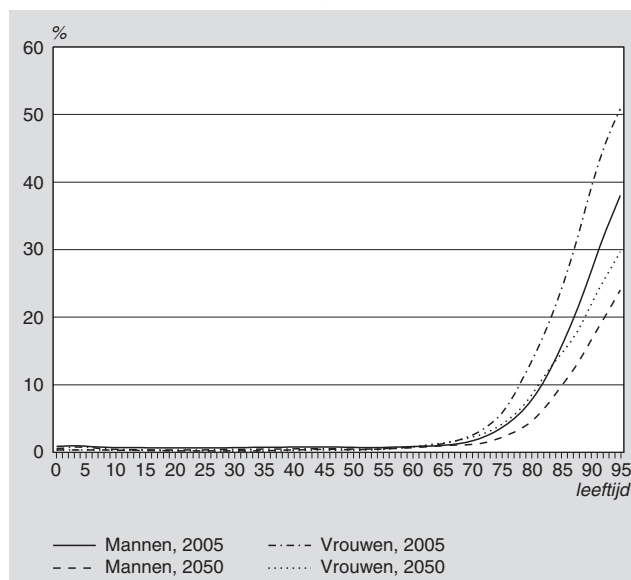
leeftijdsgroep 70 tot en met 80 jaar. De daling houdt verband met de al langer aanhoudende tendens om zo lang mogelijk zelfstandig te wonen en met een toenemende levensverwachting, waardoor paren langer samenblijven. Deze paren blijven langer zelfstandig wonen dan alleenstaanden.

Voor de huishoudensprognose wordt verondersteld dat het aandeel van de bevolking in instituties verder zal dalen, ook op de hoogste leeftijden. De daling zal naar verhouding het sterkst zijn rond 75-jarige leeftijd. Voor de hoogste leeftijden wordt verondersteld dat de daling naar verhouding minder sterk is (*grafiek 12*).

Overige personen

De afgelopen jaren is onder jongeren het aandeel personen dat als overig lid deel uitmaakt van een huishouden

12. Aandeel institutionele bevolking

met bijna een derde toegenomen. De grootste stijging lijkt echter voorbij. Dit hogere aandeel moet voornamelijk op het conto van niet-westerse allochtonen worden geschreven. Zij gaan vanuit huis vaak een tijdje bij vrienden of familie wonen. Met name onder Turken en Marokkanen is dit heel gebruikelijk (Schapendonk-Maas, 2001). Onder autochtonen is het een marginaal verschijnsel. Naar verwachting zal het aandeel van overige leden in het huishouden onder jongeren licht stijgen.

Literatuur

Alders, M., 2005, Allochtonenprognose 2004–2050: belangrijkste uitkomsten. Bevolkingstrends 53(1), blz. 32–41. CBS, Voorburg/Heerlen.

Jong, A. de, 2001, Huishoudensprognose 2000–2050: veronderstellingen over huishoudensposities. Maandstatistiek van de Bevolking 49(5), blz. 21–28. CBS, Voorburg/Heerlen.

Jong, A. de, en J. de Beer, 2001, Het huishoudensprognosemodel. Maandstatistiek van de Bevolking 49(7), blz. 16–20. CBS, Voorburg/Heerlen.

Jong, A. de, en M. van Huis, 2003, Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar huishoudenspositie. Bevolkingstrends 51(2), blz. 59–65. CBS, Voorburg/Heerlen.

Jong, A. de, 2005, Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen. Bevolkingstrends 53(1), blz. 19–23. CBS, Voorburg/Heerlen.

Jong, A. de, en H. Nicolaas, 2005, Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar burgerlijke staat. Bevolkingstrends 53(2), blz. 19–27. CBS, Voorburg/Heerlen.

Schapendonk-Maas, W.H., 2001, Inwonende Turkse en Marokkaanse jongeren. Maandstatistiek van de Bevolking 49(9), blz. 8–9. CBS, Voorburg/Heerlen.

Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen over immigratie

Maarten Alders

De uitkomsten van de nieuwe bevolkings- en allochtonenprognose zijn mede gebaseerd op veronderstellingen over het toekomstige aantal immigranten. Op basis van diverse analyses wordt verondersteld dat op termijn jaarlijks 115 duizend immigranten naar Nederland zullen komen. Verwacht wordt dat uit zowel Turkije als Marokko op termijn jaarlijks 3 duizend immigranten zullen komen, onder wie veel gezinsvormers. Uit Suriname komen op jaarbasis 3 duizend immigranten en van de Nederlandse Antillen en Aruba 5 duizend. Het aantal asielmigranten is in vergelijking met de vorige prognose omlaag bijgesteld. Het verwachte aantal immigranten voor Azië komt daardoor uit op 13 duizend en voor Afrika op 6 duizend. Uit Latijns-Amerika zullen jaarlijks 4 duizend immigranten komen, uit Indonesië 2 duizend. Westerse migranten zijn voor een belangrijk deel arbeidsmigranten. Uit de Europese Unie zullen op termijn jaarlijks 35 duizend immigranten komen, uit de overige Europese landen 10 duizend en uit de overige niet-Europese landen eveneens 10 duizend. Daarnaast zullen jaarlijks 21 duizend autochtonen en tweede generatie allochtonen terugkeren.

1. Inleiding

In december 2004 zijn de nieuwe bevolkingsprognose en allochtonenprognose van het CBS gepubliceerd. Deze prognoses zijn gebaseerd op veronderstellingen over toekomstige ontwikkelingen van geboorte, sterfte en buitenlandse migratie. In De Jong (2005a en 2005b) en Alders (2005a) zijn de belangrijkste uitkomsten en achterliggende veronderstellingen van deze prognoses gepubliceerd. Dit artikel gaat verder in op de veronderstellingen over toekomstige ontwikkelingen van de immigratie.

In de migratieprognose worden de volgende herkomst-groeperingen onderscheiden:

1. Turkije
2. Marokko
3. Suriname
4. Nederlandse Antillen en Aruba
5. Afrika (exclusief Marokko)
6. Azië (exclusief Indonesië en Japan)
7. Latijns-Amerika (exclusief Suriname, Nederlandse Antillen en Aruba)
8. Indonesië (inclusief voormalig Nederlands-Indië)
9. Europese Unie (24 landen; exclusief Nederland)
10. Overige Europese landen (met name Oost- en Centraal-Europa)

¹⁾ Andries de Jong is werkzaam als senior onderzoeker bij het Ruimtelijk Planbureau te Den Haag.
Voor correspondentie: ajong@rpb.nl.

11. Overige niet-Europese landen (Noord-Amerika, Japan en Oceanië)
12. Autochtoon (inclusief tweede generatie).

Voor alle groepen behalve de laatste betreft het allochtonen van de eerste generatie. De laatste groep bestaat, afgezien van enkele uitzonderingen, uit personen die in Nederland zijn geboren en na een tijdelijk verblijf in het buitenland weer terugkeren. Deze groep is dus inclusief tweede generatie allochtonen.

Wanneer in de tekst over Afrika wordt gesproken, wordt steeds Afrika exclusief Marokko bedoeld. Met Azië wordt steeds Azië exclusief Indonesië en Japan bedoeld en met Latijns-Amerika steeds Latijns-Amerika exclusief Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba.

De bevolkings- en allochtonenprognose zijn eind 2004 opgesteld. Als startpunt voor deze prognose is op basis van cijfers tot en met september 2004 een raming gemaakt van het aantal immigranten in 2004. Het zijn deze cijfers die in dit artikel worden genoemd. Deze kunnen enigszins afwijken van de cijfers volgens de migratiestatistiek 2004 die inmiddels beschikbaar zijn.

2. Recente ontwikkelingen

Het aantal immigranten is de laatste jaren fors gedaald. In 2003 migreerden 105 duizend personen naar ons land. In 2004 zullen het er naar verwachting nog maar 92 duizend zijn. Ter vergelijking: zowel in 2000 als in 2001 kwamen er nog ruim 130 duizend immigranten. De daling van de immigratie doet zich bij vrijwel alle groepen immigranten voor. Uitzonderingen zijn terugkerende Nederlanders en migranten uit Europese landen. In de prognose is ervan uitgegaan dat in 2004 naar verwachting 24 duizend in Nederland geboren migranten zullen zijn teruggekeerd, bijna 4 duizend meer dan in 2003. Ook het aantal immigranten uit de Europese landen neemt in 2004 toe.

Deze ontwikkelingen in de immigratie hangen samen met tal van factoren: het Nederlandse migratie- en asielbeleid, de aantrekkelijkheid van Nederland voor migranten, de al in Nederland aanwezige allochtone bevolking, migratieontwikkelingen en -beleid in omliggende landen en economische en politieke ontwikkelingen in de herkomstlanden. Daarnaast hebben ook de economische conjunctuur en de situatie op de arbeidsmarkt invloed op de immigratie. De invloed die deze factoren hebben, verschilt per herkomst-groepering.

Staat 1 laat de ontwikkelingen zien in redenen voor niet-Nederlandse migranten om naar Nederland te komen. In 2003 bevonden zich onder de 105 duizend immigranten 74 duizend immigranten met een niet-Nederlandse nationaliteit. Het aandeel van asielmigranten is fors teruggelopen sinds 1995. In 1995 werden nog 22 duizend asielmigranten geregistreerd; in 2003 waren het er nog maar 9 duizend.

Staat 1
Immigratie van niet-Nederlanders naar motief en geboorteland, 1995, 1999 en 2003

		Totaal	Arbeid	Asiel	Gezinshereniging	Gezinsvorming	Overig
<i>x 1 000</i>							
Totaal	1995	66,8	10,2	22,2	12,8	11,4	10,1
	1999	78,4	16,3	19,1	14,5	13,2	15,3
	2003	73,6	16,6	9,3	11,4	20,7	15,6
Turkije	1995	4,6	0,2	0,5	1,9	1,8	0,3
	1999	4,4	0,2	0,4	1,4	2,3	0,2
	2003	6,4	0,9	0,2	1,1	3,9	0,3
Marokko	1995	3,1	0,1	0,2	1,3	1,2	0,2
	1999	4,4	0,1	0,1	1,6	2,2	0,4
	2003	4,6	0,1	0,1	1,2	2,9	0,2
Suriname	1995	1,8	0	0,1	0,7	0,6	0,3
	1999	1,8	0	0	0,6	0,9	0,3
	2003	2,4	0	0	0,7	1,4	0,3
Afrika	1995	9,0	0,4	5,6	1,2	1,4	0,5
	1999	9,3	0,7	4,6	1,3	1,3	1,4
	2003	9,2	0,8	4,3	0,9	2,0	1,2
Azië	1995	13,2	0,7	7,9	2,2	1,5	0,9
	1999	17,5	1,2	9,4	3,1	1,8	2,1
	2003	14,0	1,1	2,9	1,9	3,4	4,7
Latijns-Amerika	1995	2,0	0,2	0,1	0,6	0,7	0,4
	1999	2,8	0,3	0	0,6	0,8	1,0
	2003	3,5	0,4	0	0,6	1,6	0,8
Indonesië	1995	0,7	0	0	0,2	0,4	0,1
	1999	1,2	0,1	0	0,2	0,4	0,5
	2003	1,4	0,1	0	0,1	0,6	0,7
EU-14	1995	14,0	6,1	0	1,9	1,3	4,7
	1999	18,6	10,2	0	2,7	1,0	4,8
	2003	16,3	9,7	0	2,5	0,7	3,4
Overig Europa	1995	12,3	0,5	7,8	1,4	1,6	0,9
	1999	10,4	1,2	4,5	1,1	1,7	2,0
	2003	9,7	1,8	1,7	1,2	3,0	2,1
Overig niet-Europa	1995	4,2	1,4	0	0,6	0,8	1,5
	1999	5,9	2,1	0	0,8	0,8	2,3
	2003	5,0	1,6	0	0,5	1,3	1,7

Opgemerkt wordt dat alleen dat deel van de asielzoekers tot de asielmigranten wordt gerekend dat zich in de bevolkingsadministratie van een gemeente laat registreren. Het aantal arbeidsmigranten en gezinsvormende migranten is daarentegen toegenomen. In 2003 was ruim een kwart van de immigratie van niet-Nederlanders gezinsvormende migratie.

De cijfers in staat 1 voor de afzonderlijke groepen migranten bevestigen het reeds bekende beeld. De migratie van Turken en Marokkanen betreft in toenemende mate gezinsvormers. Ook in de migratie van Aziaten en Afrikanen speelt gezinsvorming een steeds grotere rol. De terugloop van het aantal asielmigranten is vooral zichtbaar bij Azië en de niet-EU-landen van Europa. Het aantal arbeidsmigranten is van 1995 tot 2001 gestaag toegenomen van 10 duizend tot 20 duizend. Daarna is mede door de economische teruggang ook het aantal arbeidsmigranten teruggelopen. De meeste arbeidsmigranten komen uit de Europese Unie.

3. Veronderstellingen

De veronderstellingen over de immigratie voor de verschillende groepen migranten zijn voor een belangrijk deel gebaseerd op analyses van migratiemotieven. De belangrijkste veronderstellingen zijn samengevat in *staat 2*. Ter vergelij-

king zijn ook de belangrijkste veronderstellingen uit de vorige prognose vermeld (Alders, 2003). De veronderstellingen zullen per groep migranten verder worden toegelicht.

Marokko en Turkije

De immigratie uit Turkije en Marokko bestaat voor een belangrijk deel uit huwelijksmigratie. Veel jonge Turken en Marokkanen zoeken hun partner in het land van herkomst. Zo heeft ruim 60 procent van de tweede generatie Turken in 2000 een partner uit Turkije laten komen (Van Rijn et al., 2004). Het toekomstige aantal gezinsvormers uit Turkije en Marokko hangt samen met het aantal Turken en Marokkanen dat al in Nederland woont en van de mate waarin deze personen een partner uit het buitenland laten komen. Alders (2005b) heeft enkele gevoeligheidsanalyses uitgevoerd die laten zien hoe deze samenhang in kwantitatief opzicht is. Verondersteld wordt dat voor geboortegeneraties die nog aan relatievorming moeten beginnen, het percentage dat een partner laat komen ongeveer de helft is van de huidige geboortegeneraties die bezig zijn met relatievorming of deze fase al achter de rug hebben. Omdat vooral de tweede generatie Turken en Marokkanen de komende jaren sterk in omvang zal toenemen, zal het aantal gezinsvormers na een aanvankelijke daling in de komende jaren niet nog verder dalen. Modeluitkomsten op basis van

Staat 2
Samenvatting van veronderstellingen over immigratie

	Prognose 2004–2050		Vorige prognose	
	2004 ¹⁾	2050	2004	2050
<i>x 1 000</i>				
Totaal	91	115	106	126
Nederland	24	21	23	26
Totaal niet-westers	32	37	47	43
Turkije	4	3	4	4
Marokko	3	3	4	4
Suriname	2	3	3	3
Ned. Antillen/Aruba	3	5	5	5
Afrika	6	6	10	7
Azië	11	13	17	15
Latijns-Amerika	3	4	4	5
Totaal westers	36	57	36	57
Indonesië	1	2	2	2
EU-24 ²⁾	23	35	18	25
Overig Europa ³⁾	8	10	11	20
Overig niet-Europa	4	10	4	10

¹⁾ Gebaseerd op cijfers tot en met september 2004.

²⁾ Bij de vorige prognose betrof deze groep de EU-14 plus IJsland, Liechtenstein en Noorwegen.

³⁾ Bij de vorige prognose was dit inclusief de tien landen die in 2004 tot de EU zijn toegetreden.

de bovengenoemde percentages laten zien dat het aantal gezinsvormers aanvankelijk daalt tot een niveau van net boven de 2 duizend personen per jaar voor Turkije en net onder de 2 duizend voor Marokko; daarna is het aantal gezinsvormers gedurende een lange periode stabiel. Pas na twintig tot dertig jaar daalt het aantal gezinsvormers voor beide groepen tot een niveau van rond de duizend personen per jaar.

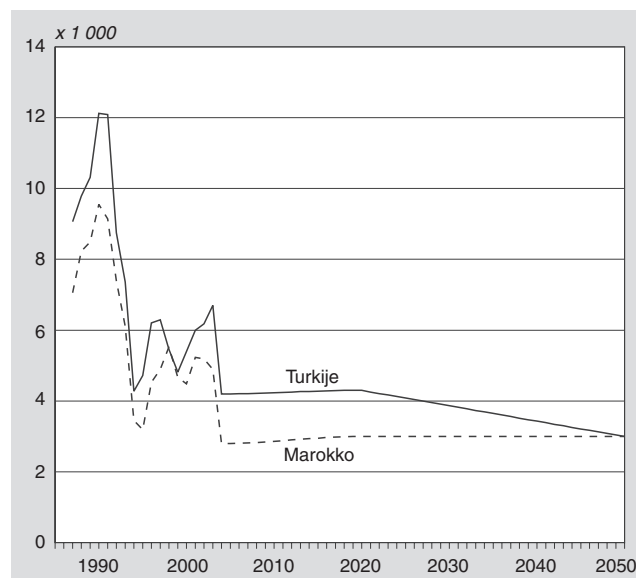
Behalve gezinsvorming komen jaarlijks 2 tot 3 duizend Turken en Marokkanen om andere motieven naar Nederland, zoals gezinshereniging en, vooral bij Turken, arbeid. Verondersteld wordt dat dit ook in de toekomst het geval zal zijn. Vanwege de reeds in Nederland aanwezige Turkse en Marokkaanse bevolking zal Nederland migranten uit Turkije en Marokko blijven trekken. Voor 2004 is een aantal van ruim 4 duizend immigranten uit Turkije en 3 duizend immigranten uit Marokko verondersteld. Voor Turkije zal het aantal de komende twee decennia rond dit niveau blijven, om vervolgens af te nemen tot 3 duizend (*grafiek 1*). Voor Marokko wordt gedurende de gehele prognoseperiode een aantal van 3 duizend verondersteld. In de vorige prognose werd nog uitgegaan van een niveau van 4 duizend voor zowel Turkije als Marokko.

Wat betreft de mogelijke toetreding van Turkije tot de Europese Unie wordt er in deze prognose geen rekening gehouden met extra immigratie uit Turkije. In de eerste plaats is onzeker of, en zo ja wanneer, Turkije lid wordt van de Europese Unie. In de tweede plaats is het aannemelijk dat als Turkije lid wordt de migratie voor een nader te bepalen tijd aan banden zal worden gelegd en dat restricties op de Turkse immigratie pas worden opgeheven als duidelijk is dat de immigratiestromen beperkt van omvang zullen zijn.

Suriname en Nederlandse Antillen en Aruba

Het aantal immigranten uit Suriname is sinds 1994 betrekkelijk stabiel rond een niveau van gemiddeld net boven de 3 duizend (*grafiek 2*). Wel is voor 2004 in de prognose een daling verwacht tot net boven de 2 duizend. Er zijn echter geen redenen om te veronderstellen dat deze daling blijvend zal zijn. Om deze reden wordt, net als in de vorige

1. Immigratie: Turkije en Marokko (eerste generatie)

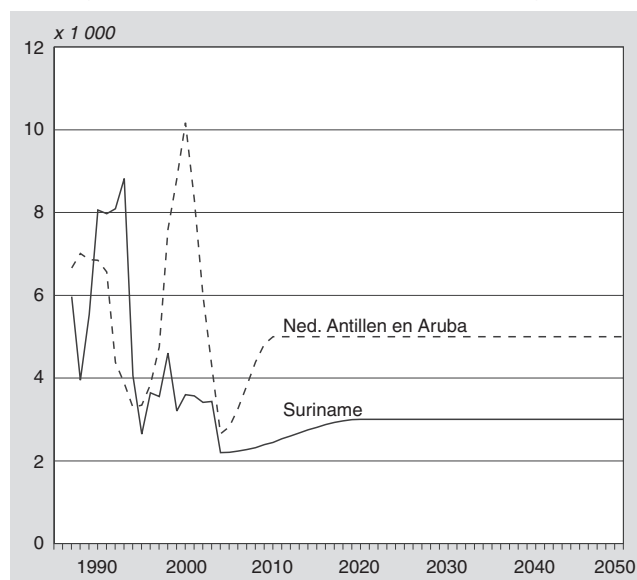
prognose, een aantal van 3 duizend immigranten per jaar op de lange termijn verondersteld.

De immigratie vanuit de Nederlandse Antillen en Aruba is de laatste jaren snel teruggelopen, zelfs sneller dan in de vorige prognose werd voorzien (staat 2). Het aantal immigranten vanaf de eilanden heeft de afgelopen decennia grote schommelingen laten zien die samenhangen met de economische situatie op de eilanden en in Nederland. Het gemiddelde niveau in de laatste vijftien jaar ligt iets onder de 6 duizend. Momenteel keren meer Antillianen en Arubanen terug dan er naar Nederland komen. Voor de lange termijn wordt verondersteld dat jaarlijks 5 duizend immigranten vanaf de eilanden zullen komen. Dit is in overeenstemming met de vorige prognose.

Afrika en Azië

Hoewel het aandeel steeds kleiner wordt, vormen asielmigrant nog steeds een substantieel deel van de migratie

2. Immigratie: Suriname en Ned. Antillen en Aruba (eerste generatie)

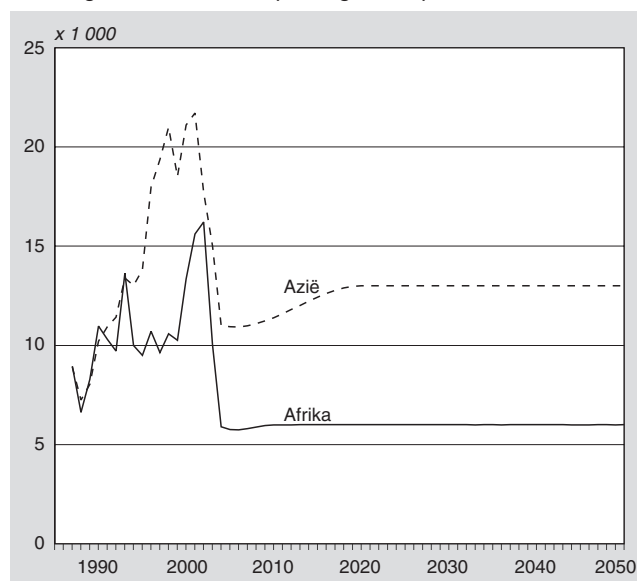
uit Afrika en, in mindere mate, Azië. De veronderstellingen ten aanzien van asiëlmigratie zijn gebaseerd op analyses van Nicolaas (2005). Verondersteld wordt dat op termijn jaarlijks 15 duizend asielzoekers naar Nederland komen. Dit aantal is iets hoger dan tot dusverre is waargenomen in 2003 en 2004, maar beduidend minder dan in de jaren negentig. Van deze asielzoekers wordt verondersteld dat de helft zich inschrijft in het bevolkingsregister van een gemeente. Alleen diegenen die staan ingeschreven tellen in de statistieken mee als immigrant. Verder wordt verondersteld dat van de 15 duizend verzoeken een derde wordt ingewilligd. Personen van wie het verzoek is ingewilligd, hebben de mogelijkheid gezinsleden te laten komen. Verondersteld wordt dat het aandeel volgmigranten op de toegelaten asielzoekers 50 procent is. Dit betekent dat wordt verondersteld dat op termijn jaarlijks 7,5 duizend asiëlmigranten in het bevolkingsregister worden ingeschreven en er daarnaast nog eens 2,5 duizend volgmigranten komen. Van deze 10 duizend personen zullen er 3 duizend uit Afrika komen, 5 duizend uit Azië en 2 duizend uit andere landen, zoals de voormalige Sovjet-Unie.

In de vorige prognose werd nog uitgegaan van het aantal inwilligingen. In de nieuwe prognose wordt daarentegen uitgegaan van het aantal ingeschreven asielzoekers. Onder deze laatste groep asielzoekers bevinden zich ook personen van wie het verzoek niet zal worden ingewilligd. In de nieuwe prognose zal daarom naar verhouding een groter aantal asiëlmigranten worden verondersteld dan in de vorige prognose. Omdat een deel van de asiëlmigranten geen verblijfsstatus krijgt, kan echter worden verwacht dat zij slechts kort in Nederland zullen verblijven. Het hogere aantal asiëlmigranten in de nieuwe prognose wordt daarom deels gecompenseerd door een hogere emigratie van uitgeprocedeerde asielzoekers. Door deze aanpassing (geregistreerde asielzoekers in plaats van ingewilligde asielverzoeken) zal naar verwachting de aansluiting met de waarnemingen beter worden. Per saldo zullen de verschillen met de vorige prognose klein zijn.

In de vorige prognose werd op de lange termijn een aantal van 7 duizend immigranten uit Afrika verondersteld, onder wie 4 duizend asiëlmigranten. De vorige prognose is voor

2004 duidelijk te hoog gebleken (staat 2). Dit komt vooral doordat de daling van het aantal asiëlmigranten sterker was dan verwacht. In de nieuwe prognose is het aantal asiëlmigranten uit Afrika verlaagd van 4 duizend naar 3 duizend. Om deze reden wordt voorgesteld het aantal immigranten uit Afrika met hetzelfde aantal te verlagen, dus tot 6 duizend (grafiek 3). Een verdere verlaging lijkt niet plausibel omdat processen als gezinsvorming bij deze relatief recente groep immigranten nog op gang moet komen. Ook de immigratie van Aziaten in 2004 is in de vorige prognose overschat, vooral door de sterke daling van de asiëlmigratie. Het aantal asiëlmigranten (en volgmigranten) is in de nieuwe prognose bijgesteld van 7 duizend naar 5 duizend. Dit lijkt een beperkte aanpassing gezien de ontwikkeling weergegeven in staat 1, maar bedacht moet worden dat in het aantal van 5 duizend ook de volgmigranten zijn meegeteld. Deze bijstelling leidt tot een verlaging van veronderstelling over de totale immigratie van Aziaten van 15 duizend naar 13 duizend (grafiek 3). Verwacht wordt dat in de toekomst in toenemende mate arbeidsmigranten uit Aziatische landen als India en Filippijnen naar Nederland zullen komen. Daarnaast is de laatste jaren een sterke toename zichtbaar van het aantal Aziaten, vooral Chinezen, dat naar Nederland komt om te studeren.

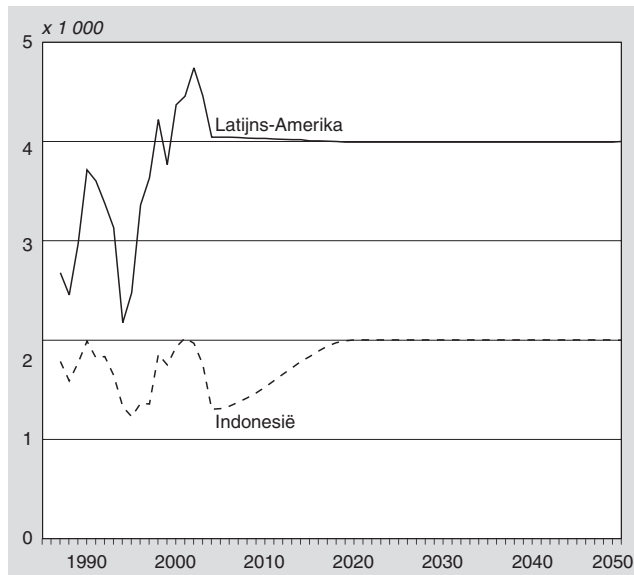
3. Immigratie: Afrika en Azië (eerste generatie)

Latijns-Amerika

Het aantal migranten uit Latijns-Amerika is de laatste jaren geleidelijk gestegen, tot boven de 4 duizend. In de vorige prognose werd verondersteld dat dit aantal verder zou stijgen tot een niveau van 5 duizend per jaar. Het laatste jaar is het aantal immigranten echter fors gedaald. De migratie vanuit Latijns-Amerika betreft voor een belangrijk deel huwelijksmigratie (vrouwen uit deze landen zijn populair bij Nederlandse mannen). Omdat het beleid ten aanzien van huwelijksmigratie strenger is geworden, wordt verondersteld dat op termijn 4 duizend immigranten uit Latijns-Amerika zullen komen, duizend minder dan volgens de vorige periode (grafiek 4).

4. Immigratie: Latijns-Amerika en Indonesië (eerste generatie)

Indonesië

Het aantal immigranten uit Indonesië schommelt al vele jaren rond een niveau net onder de 2 duizend per jaar. Evenals in de vorige prognose wordt verondersteld dat jaarlijks 2 duizend immigranten uit Indonesië zullen komen (grafiek 4).

Europese Unie en overig Europa

De groep migranten uit de Europese landen is in de nieuwe prognose anders verdeeld dan in de vorige prognose. In de nieuwe prognose hebben veronderstellingen betrekking op de Europese Unie volgens de nieuwe samenstelling enerzijds en voor de overige Europese landen anderzijds. In de vorige prognose was de verdeling de EER (de oude Europese Unie en IJsland, Liechtenstein en Noorwegen) en overig Europa.

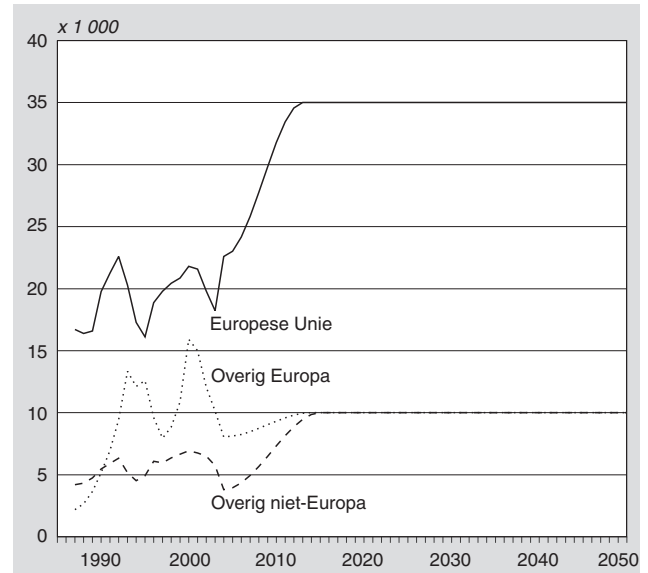
In de nieuwe prognose wordt verondersteld dat het aantal immigranten uit de EU zal uitkomen op een structureel niveau van 35 duizend per jaar en het aantal immigranten uit de overige Europese landen op 10 duizend (grafiek 5). In de vorige prognose werden 25 duizend immigranten uit de EER verondersteld en 20 duizend uit de rest van Europa, in totaal eveneens 45 duizend Europese immigranten.

De belangrijkste aanpassing van de veronderstellingen betreft het 'overhevelen' van de nieuwe landen van de EU. In de maanden mei tot en met december van 2004 zijn ruim 5 duizend migranten uit de nieuwe EU-landen naar Nederland gekomen, waaronder ruim 4 duizend uit Polen. Bedacht moet worden dat ook de emigratie van bijvoorbeeld Polen is toegenomen. In de prognose wordt verondersteld dat op termijn jaarlijks 10 duizend immigranten uit de nieuwe EU-landen komen.

Analyses laten zien dat de migratie vanuit Europese landen conjunctuurgevoelig is en samenhangt met de werkloosheid in Nederland (De Beer, 2004). Een hogere werkloosheid leidt tot een lagere immigratie. Afhankelijk van het werkloosheidsniveau kan worden geschat dat jaarlijks 19 tot 23 duizend migranten uit de EU-landen kunnen

worden verwacht. Het gaat hierbij om de 'oude' EU-landen van vóór 1 mei 2004. Tezamen met de verwachting van een geleidelijk toenemende mobiliteit binnen Europa wordt in de nieuwe prognose verondersteld dat op termijn jaarlijks 35 duizend immigranten uit de EU-landen naar Nederland komen. Uit de overige landen van Europa komen naar verwachting 10 duizend migranten.

5. Immigratie: EU, overig Europa, overig niet-Europa (eerste generatie)

Overige niet-Europese landen

Deze groep landen betreft Noord-Amerika, Oceanië en Japan. De omvang van deze groep migranten kent, afgezien van kortetermijnfluctuaties die samenhangen met de economische conjunctuur, een geleidelijke stijging. Evenals in de vorige prognose wordt een aantal van 10 duizend immigranten per jaar verondersteld (grafiek 5).

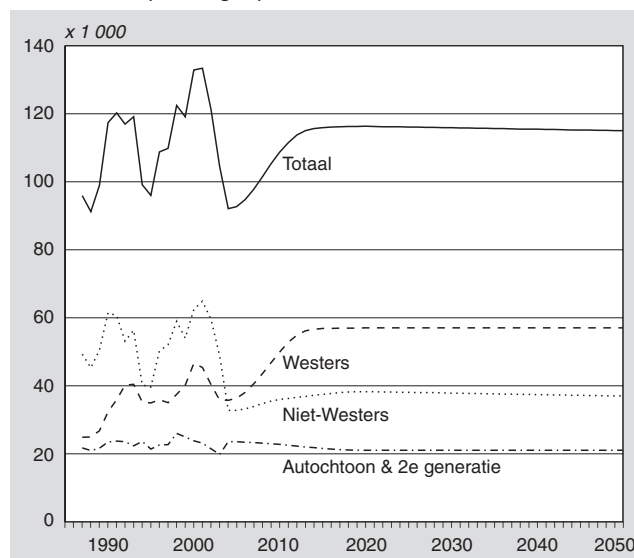
Autochtoon en tweede generatie

Autochtone en tweede generatie immigranten vormen tezamen een van de grootste groepen migranten. De veronderstellingen over deze groep migranten zijn gebaseerd op het aandeel dat terugkeert naar Nederland. Uit longitudinaal onderzoek naar de mate waarin in Nederland geboren emigranten weer terugkeren, blijkt dat van de personen die in 1995 zijn geëmigreerd, tot en met 2003 ruim de helft is teruggekeerd (Nicolaas, 2004). Verwacht wordt dat uiteindelijk ongeveer 60 procent van 'vertrekcohort' 1995 weer zal terugkeren naar Nederland. Op basis van veronderstellingen over de emigratie van in Nederland geboren personen kan worden berekend hoeveel immigranten er jaarlijks zullen zijn. In De Jong en Nicolaas (2005) is verondersteld dat het aantal emigranten geleidelijk zal dalen tot 35 duizend per jaar. Het veronderstelde terugkeerpercentage van 60 betekent dat wordt verwacht dat er jaarlijks 21 duizend zullen terugkeren (grafiek 6).

De nieuwe veronderstelling betekent een bijstelling van de vorige prognose. In de vorige prognose werd een terugkeerpercentage van 70 verondersteld. Dit percentage was

gebaseerd op eenvoudig, transversaal onderzoek waarbij absolute aantallen immigranten en emigranten aan elkaar werden gerelateerd.

6. Immigratie: totaal, niet-westers (1e gen.), westers (1e gen.), autochtoon (incl. 2e gen.)

Totaal

De veronderstellingen voor de verschillende groepen migranten leiden tot een totale immigratie van 115 duizend per jaar op termijn (grafiek 6). Hieronder zullen zich 37 niet-westerse en 57 duizend westerse immigranten bevinden. Het totaal aantal immigranten is beduidend hoger dan de laatste jaren is waargenomen en voor de eerstkomende jaren wordt verwacht. De belangrijkste verklaring hiervoor is dat wordt verwacht dat wanneer de economie weer aantrekt, het aantal arbeidsmigranten (veelal westerse migranten) zal toenemen. Het aantal immigranten is lager dan in de vorige prognose is verondersteld. Dit komt vooral door de bijstelling van de asielmigratie.

Literatuur

Alders, M., 2003, Allochtonenprognose 2002–2050: bijna twee miljoen niet-westerse allochtonen in 2010. Bevolkingstrends 51(1), blz. 34–41. CBS, Voorburg/Heerlen.

Alders, M., 2005a, Allochtonenprognose 2004–2050: belangrijkste uitkomsten. Bevolkingstrends 53(1), blz. 32–41. CBS, Voorburg/Heerlen.

Alders, M., 2005b, Prognose van de gezinsvormende migratie van Turken en Marokkanen. Bevolkingstrends 53(2), blz. 46–49. CBS, Voorburg/Heerlen.

De Beer, J., 2004, Hoge werkloosheid remt immigratie uit EU-15. CBS-webmagazine 28 april 2004, www.cbs.nl.

De Jong, A., 2005a, Bevolkingsprognose 2004–2050: maximaal 17 miljoen inwoners. Bevolkingstrends 53(1), blz. 12–18. CBS, Voorburg/Heerlen.

De Jong, A., 2005b, Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen. Bevolkingstrends 53(1), blz. 19–23. CBS, Voorburg/Heerlen.

De Jong, A. en H. Nicolaas, 2005, Prognose van emigratie op basis van een retourmigratiemodel. Bevolkingstrends 53(1), blz. 24–31. CBS, Voorburg/Heerlen.

Nicolaas, H., 2004, Helft Nederlandse emigranten keert weer terug. Bevolkingstrends 52(4), blz. 24–31. CBS, Voorburg/Heerlen.

Nicolaas, H., 2005, Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen over asielmigratie. Bevolkingstrends 53(2), blz. 39–45. CBS, Voorburg/Heerlen.

Rijn, A. van, et al., 2004, Ontwikkeling van een Integratiekaart. Cahier 2004-9. CBS / WODC, Voorburg / Den Haag.

Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen over de asielmigratie

Han Nicolaas

Met de invoering van de Vreemdelingenwet 2000 op 1 april 2001 is een verscherping van het beleid ten aanzien van de toelating van asielzoekers in Nederland ingezet. Sinds 2001 komen minder asielzoekers naar Nederland, en steeds vaker wordt hun verzoek afgewezen. Ook het beleid ten aanzien van afgewezen asielzoekers is aangescherpt. Het nieuwe beleid ten aanzien van asielzoekers heeft gevolgen voor de (migratie)paragraaf in de nieuwe CBS-bevolkingsprognose 2004–2050. In dit artikel wordt de berekening van de asielmigratie in de prognose verantwoord en worden de veronderstellingen achter de berekeningen uiteengezet en onderbouwd.

1. Asielaanvragen

Het aantal asielzoekers dat jaarlijks naar Nederland komt fluctueert sterk en is moeilijk te voorspellen. In de jaren 1998–2000 was het aantal asielverzoeken redelijk stabiel (gemiddeld 44 duizend). In de loop van 2001 zette een daling in die nog steeds aanhoudt (staat 1). In 2004 waren het er zelfs minder dan 10 duizend, het laagste aantal sinds 1988.

In staat 1 zijn het aantal asielaanvragen en de beslissingen op asielverzoeken weergegeven. Het aantal beslissingen in een bepaald jaar kan (veel) hoger liggen dan het aantal

aanvragen. Dit komt voor een deel doordat niet alle aanvragen in hetzelfde jaar worden afgehandeld. Een andere reden is dat op één aanvraag meerdere beslissingen mogelijk zijn. Dit is bijvoorbeeld het geval als een asielzoeker eerst één of twee negatieve beslissingen krijgt alvorens zijn aanvraag wordt toegewezen of definitief wordt afgewezen.

De inwillingen zijn uitgesplitst naar soort verblijfsvergunning. De A-status, de vergunning tot verblijf (VTV) en de voorwaardelijke vergunning tot verblijf (VVTV) zijn verleend onder het regime van de oude Vreemdelingenwet, die van kracht was tot 1 april 2001. Een A-status werd toegekend aan asielzoekers die erkend waren als politiek vluchteling. Wie niet in aanmerking kwam voor een A-status, maar op humanitaire gronden niet kon worden teruggestuurd, kreeg een VTV. Een VVTV werd toegekend aan asielzoekers die vooralsnog niet naar hun herkomstland konden terugkeren in verband met de situatie in het land van herkomst. Deze verblijfsvergunning gold voor een periode van maximaal drie jaar.

Met de invoering van de Vreemdelingenwet 2000 per 1 april 2001 worden nog maar twee soorten status toegekend. Dit zijn de vergunning voor bepaalde tijd en de vergunning voor onbepaalde tijd. Een vergunning voor bepaalde tijd wordt voor maximaal vijf jaar afgegeven.

De laatste kolom in deze staat geeft het aantal VVTV'ers van wie de verblijfsvergunning in 1999 of 2000 is ingetrok-

Staat 1
Asielaanvragen en (positieve) beslissingen

	Aanvragen	Beslissingen	Inwillingen ¹⁾	w.v.					Intrekkingen VVTV ¹⁾
				A-status ²⁾	VTV ³⁾	VVTV ^{1) 4)}	Vergunning voor bepaalde tijd ⁵⁾	Vergunning voor onbepaalde tijd ⁶⁾	
1990	21 208	10 550	1 551	694	857				
1991	21 615	17 239	2 695	775	1 920				
1992	20 346	32 118	11 814	4 923	6 891				
1993	35 399	30 771	15 012	10 338	4 674				
1994	52 576	51 491	19 345	6 654	9 235	3 456			
1995	29 258	50 798	18 501	7 980	6 203	4 318			
1996	22 857	75 276	20 431	8 806	7 384	4 241			
1997	34 443	45 306	12 315	6 630	5 176	509			
1998	45 217	43 272	10 426	2 356	3 591	4 479			
1999	427 29 ⁷⁾	54 857	11 976	1 507	3 471	6 998			9 477
2000	43 895	67 142	9 726	1 808	4 791	3 127			4 543
2001	32 579	61 897	10 580	444	1 567	806	7 231	532	–
2002	18 667	62 197	8 822				8 076	746	–
2003	13 402	29 995	9 749				8 341	1 408	–
2004	9 780								

¹⁾ De 9 477 VVTV's die in 1999 zijn ingetrokken, zijn verrekend met de inwillingen in de jaren 1996–1998 (voor elk van deze jaren 3 159 eraf).

De 4 543 VVTV's die in 2000 zijn ingetrokken, zijn verrekend met de inwillingen in de jaren 1997–1999 (voor elk van deze jaren 1 514 eraf).

²⁾ Term uit de oude Vreemdelingenwet, die van kracht was tot 1 april 2001. Deze status werd verleend aan asielzoekers die gegronde redenen hadden om te vrezen voor vervolging in de zin van het Verdrag van Genève en de Vreemdelingenwet. Zij werden toegelaten als politiek vluchteling, kregen de vluchtelingenstatus en daarmee een definitieve verblijfsvergunning.

³⁾ Term uit de oude Vreemdelingenwet, die van kracht was tot 1 april 2001. Asielzoekers aan wie een VTV werd verleend, werden niet erkend als politiek vluchteling maar toegelaten op grond van humanitaire overwegingen. Deze tijdelijke verblijfsvergunning gold voor een periode van maximaal vijf jaar.

⁴⁾ Term uit de oude Vreemdelingenwet, die van kracht was tot 1 april 2001. De VVTV werd ingevoerd per 1 januari 1994. Deze vergunning werd toegekend aan asielzoekers die vooralsnog niet naar hun herkomstland konden terugkeren omdat de situatie daar te gevaarlijk werd geacht. Deze verblijfsvergunning gold voor een periode van maximaal drie jaar. Zowel ontheemden als gedoogden konden in aanmerking komen voor een VVTV.

⁵⁾ Ingevoerd per 1 april 2001 toen de Vreemdelingenwet 2000 van kracht werd. Deze vergunning wordt voor maximaal vijf jaar afgegeven. Het hangt van de aantekening op de verblijfsvergunning af of personen met deze vergunning mogen werken en zo ja, of hun werkgever moet beschikken over een daartoe vereiste tewerkstellingsvergunning.

⁶⁾ Ingevoerd per 1 april 2001 toen de Vreemdelingenwet 2000 van kracht werd. Personen met deze vergunning zijn vrij op de arbeidsmarkt, een tewerkstellingsvergunning is niet vereist.

⁷⁾ Inclusief ruim 4 duizend evacués uit Kosovo die zijn uitgenodigd door de Nederlandse regering.

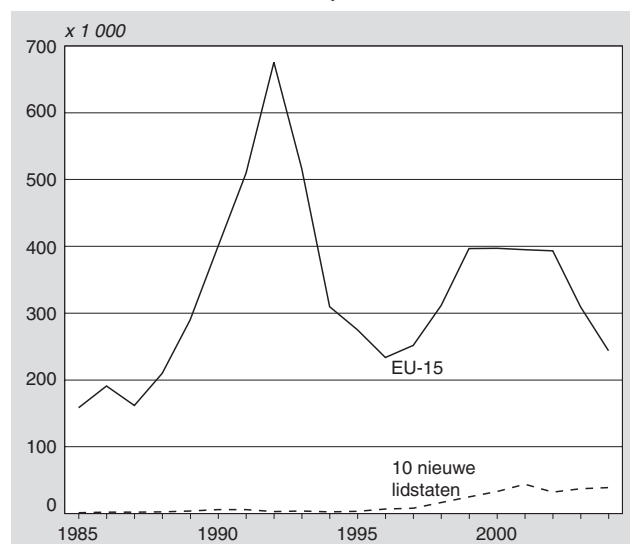
ken. Aangezien voorwaardelijke verblijfsvergunningen maximaal drie jaar geldig waren, is ervan uitgegaan dat deze ingetrokken VVTV's betrekking hebben gehad op de periode 1996–1998, respectievelijk 1997–1999. De ingetrokken VVTV's in 1999 en 2000 zijn daarom proportioneel verrekend met de inwilligingen over de jaren 1996–1998, respectievelijk 1997–1999. Hierdoor nam het aantal inwilligingen jaarlijks af met 3159 (1996–1998) en 1514 (1997–1999).

De aanscherping van het asielbeleid heeft geleid tot een stijging van het aantal kansloze verzoeken. Was in 2000 nog 15 procent van het aantal asielverzoeken in de eerste fase van de asielprocedure – dat wil zeggen binnen 48 uur – afgewezen, in 2003 is dit percentage gestegen naar 40. De asielzoekers die in de aanmeldcentra als kansloos worden aangemerkt, zijn overigens wel in de cijfers over asiel-aanvragen van het ministerie van Justitie meegeteld, en dus ook in staat 1.

De daling van de instroom van asielzoekers en de stijging van het percentage verzoeken dat al in de aanmeldcentra wordt afgewezen, hebben tot gevolg dat steeds minder asielzoekers in de 'echte' asielprocedure, de fase ná het aanmeldcentrum, terechtkomen. In 2000 waren dit er nog ruim 37 duizend (85 procent van 44 duizend), in 2003 nog maar 8 duizend (60 procent van 13,4 duizend).

De daling van het aantal asielverzoeken in ons land is groter dan gemiddeld in alle landen van de Europese Unie, waar de omslag in het aantal asielverzoeken overigens pas in 2003 heeft plaatsgevonden. In de periode 1999–2002 was het aantal asielverzoeken in de vijftien landen van de EU nog stabiel, tussen de 394 duizend en 397 duizend. In 2003 is het aantal in vrijwel alle landen (fors) gedaald. Deze daling heeft zich in 2004 voortgezet (UNHCR, 2005). In 2004 werden in de vijftien lidstaten van de EU bijna 250 duizend verzoeken ingediend, 40 procent minder dan in 2002 (*grafiek 1*).

1. Aantal asielverzoeken in de Europese Unie

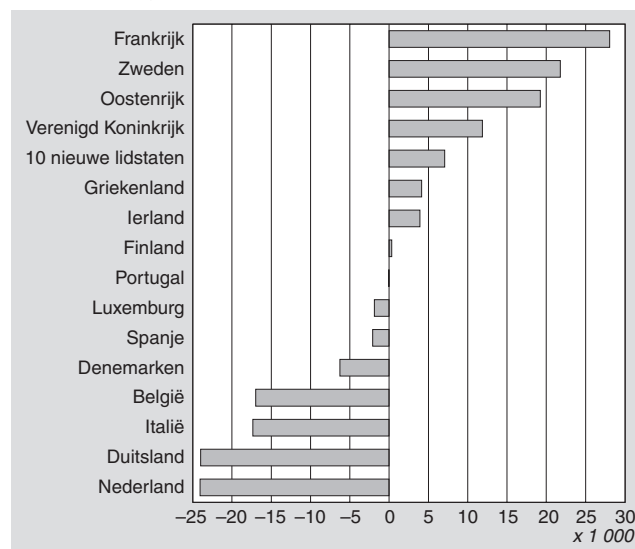

Bron: CBS, UNCR.

In de periode 1999–2002 werden dalende aantallen asielverzoeken in met name Nederland, Duitsland, Italië en België gecompenseerd door een stijgend aantal verzoeken in

Frankrijk, Zweden, Oostenrijk en het Verenigd Koninkrijk (*grafiek 2*). Van een dergelijk 'waterbed' is nu geen sprake meer. Sinds 2003 is het aantal asielverzoeken in vrijwel alle landen van de EU gedaald (*grafiek 3*).

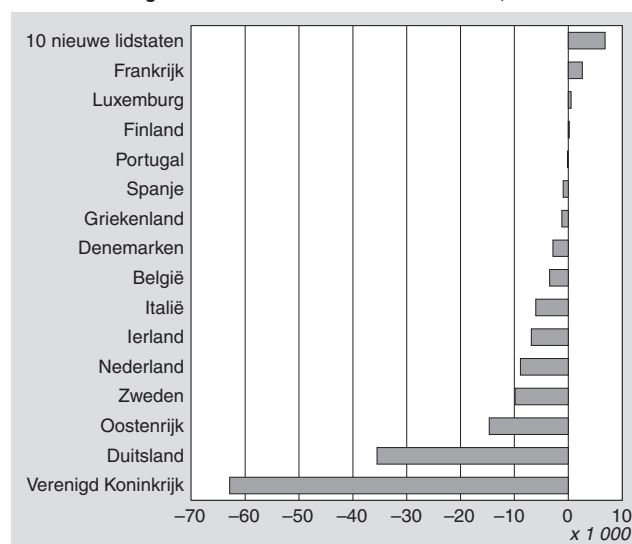
2. Ontwikkeling van het aantal asielverzoeken in de EU, 1999–2002

Bron: CBS, UNCR.

Het is om deze reden niet waarschijnlijk dat een daling van het aantal asielverzoeken in de ons omringende landen automatisch gepaard zal gaan met een stijging in Nederland, zoals in het verleden wel is gebeurd. Het strengere asielbeleid in Duitsland na 1992 heeft halverwege de jaren negentig bijgedragen aan de stijging van het aantal asielverzoeken in Nederland tot een niveau van 53 duizend in 1994.

3. Ontwikkeling van het aantal asielverzoeken in de EU, 2002–2004

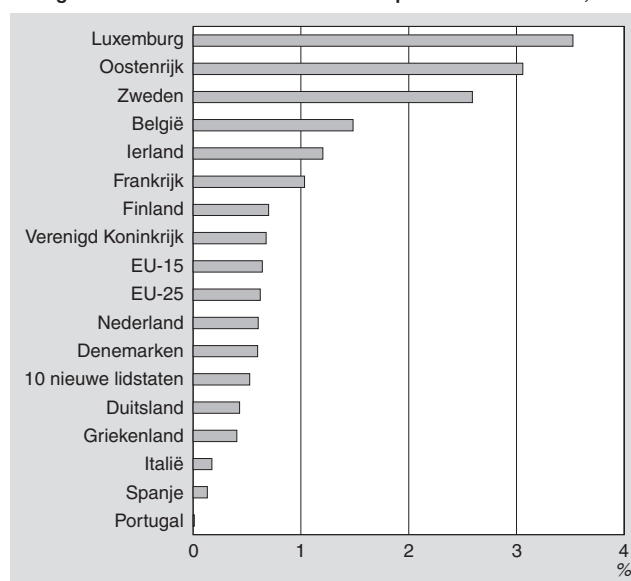
Bron: CBS, UNCR.

In de tien nieuwe lidstaten waarmee de EU per 1 mei 2004 is uitgebreid, is het aantal asielverzoeken bescheiden. In eerste helft van de jaren negentig waren het er slechts

enkele duizenden per jaar. Inmiddels (2004) zijn het er 39 duizend. Het aandeel asielverzoeken in de nieuwe lidstaten bedraagt daarmee zo'n 14 procent van het totale aantal ingediende verzoeken in de EU-25. Driekwart van de verzoeken in de toegetrede landen vindt plaats in Cyprus, Polen en Slowakije.

Gemiddeld wordt er in de EU op elke duizend inwoners jaarlijks iets minder dan één asielverzoek ingediend (*grafiek 4*). Op grond hiervan en op basis van de ontwikkelingen in Nederland wordt voor de langetermijnprognose van het aantal asielverzoeken aangenomen dat deze ratio ook voor Nederland zal gelden. In de nieuwe bevolkingsprognose is het jaarlijkse aantal asielverzoeken daarom verlaagd van 20 duizend naar 15 duizend. Verondersteld is dus dat het huidige lage niveau tijdelijk is en dat op lange termijn het aantal asielverzoeken wat hoger zal zijn, maar aanzienlijk lager dan in de jaren negentig.

4. Ingediende asielverzoeken in EU-landen per duizend inwoners, 2004

Voor de migratieprognose is van belang welk deel van de asielzoekers die een verzoek indienen, wordt ingeschreven in de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA). Alleen asielzoekers die zijn ingeschreven worden immers geteld als immigrant. Op 1 januari 2003 was zo'n 50 tot 65 procent van de asielzoekers die gebruik maakten van een opvangvoorziening van het Centraal Orgaan op-

vang Asielzoekers ingeschreven in de GBA (COA, 2003). In de nieuwe prognose wordt verondersteld dat het aandeel asielzoekers dat is ingeschreven 50 procent bedraagt.

2. Inwilligingen

Voor de prognose is het van belang om te weten welk deel van de asielzoekers uiteindelijk in Nederland mag blijven. Het bepalen van het inwilligingspercentage heeft twee doelen:

- vaststellen welk deel van de asielzoekers wel in de GBA wordt ingeschreven, maar van wie het verzoek wordt afgewezen (deze groep wordt meegenomen in de emigratie);
- bepalen welk deel van de asielzoekers in aanmerking komt voor gezinshereniging of gezinsvorming (bepalen van de volgmigratie van asielmigranten).

In *staat 2* is voor de periode 1992–2003 het percentage inwilligingen vermeld, zowel ten opzichte van het aantal asielaanvragen als ten opzichte van het totale aantal beslissingen. Het aantal inwilligingen kan niet zonder meer gerelateerd worden aan het aantal asielaanvragen. Er gaat immers enige tijd overheen voordat een beslissing op een asielaanvraag wordt genomen. Hoeveel tijd dit is, is niet precies bekend. Hierover moet een veronderstelling worden gemaakt. Als een gemiddelde periode van twee jaar wordt aangehouden tussen inwilliging en een positieve beslissing, dan blijkt dat het aandeel inwilligingen in de periode 1992–1995 ruwweg twee derde bedroeg van het aantal aanvragen (*staat 2*). In de periode 1996–1999 is het aandeel positieve beslissingen gedaald tot 40 procent om vervolgens in de periode 2000–2003 te dalen naar ongeveer 25 procent. Als de tijd tussen aanvraag en positieve beslissing wordt gesteld op één of op drie jaar, levert dat overigens in de meeste gevallen vergelijkbare cijfers op. In alledrie gevallen daalt het inwilligingspercentage in de onderzochte periodes.

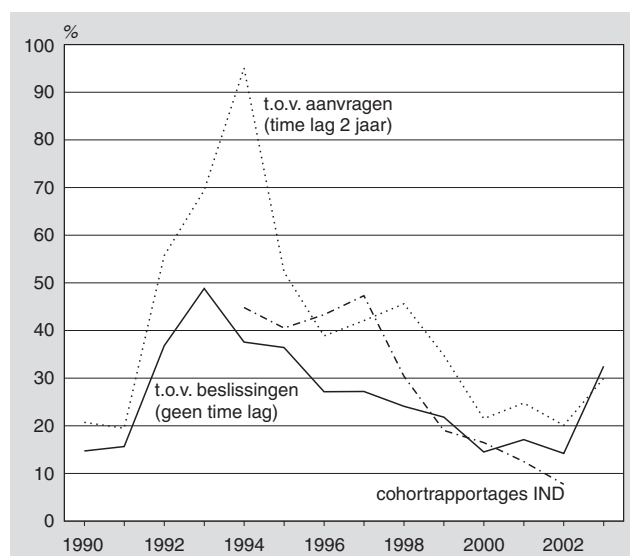
Inwilligingen in een bepaald jaar kunnen betrekking hebben op asielverzoeken uit verschillende jaren. Het inwilligingspercentage is daarom ook nog op een andere manier berekend. Daarbij is het aantal inwilligingen in een bepaald jaar gerelateerd aan het totale aantal beslissingen in dat jaar, zonder *time lag*. Deze berekening levert aanmerkelijk lagere percentages positieve beslissingen op: 26 procent voor de periode 1992/2003, afnemend van 39 procent begin jaren negentig tot 18 procent in 2000/2003.

Staat 2
Percentage inwilligingen (incl. verrekening van de in 1999 en 2000 ingetrokken VVTV's)

Periode	Op basis van het aantal asielaanvragen met een time lag van			Op basis van het aantal beslissingen (zonder time lag)
	een jaar	twee jaar	drie jaar	
	%			
1992–2003	38	39	40	26
waarvan				
1992–1995	50	66	84	39
1996–1999	42	40	39	25
2000–2003	28	24	23	18

Het percentage inwilligingen gerelateerd aan het aantal aanvragen (waarbij weer is uitgegaan van een *time lag* van 2 jaar) en het aantal beslissingen (zonder *time lag*) is weergegeven in *grafiek 5*. Beide benaderingen hebben hun beperkingen. Zo zal het percentage inwilligingen ten opzichte van het aantal aanvragen (bovenste lijn in de grafiek) door dubbeltellingen in verband met herziene beslissingen op eenzelfde aanvraag iets te hoog zijn. Een deel van de asielzoekers die in eerste instantie, bijvoorbeeld, een VTV hebben gekregen, heeft doorgeprocedeerd voor een hogere status, waardoor het mogelijk is dat naar aanleiding van één verzoek twee of drie inwilligingen plaatsvinden.

5. Percentage inwilligingen ten opzichte van asielaanvragen en beslissingen, en uit cohortrapportages van de IND

Het percentage inwilligingen ten opzichte van het totale aantal beslissingen zal daarentegen wat te laag zijn. Het is namelijk mogelijk dat asielzoekers eerst één of twee negatieve beslissingen krijgen alvorens hun aanvraag wordt ingewilligd of definitief wordt afgewezen. Zowel beslissingen in eerste aanleg als beslissingen naar aanleiding van bezwaarprocedures worden op deze manier meegeteld, zodat aan de beslissingenkant een hoger aantal dubbeltellingen ontstaat.

Voor een zuiver beeld is het beter een longitudinale aanpak te volgen. Hierbij wordt een asielverzoek in een bepaald jaar 'gevolgd' tot het moment dat de asielprocedure is afgerond. Dit kan jaren duren.

De cohortrapportages van de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) volgen een dergelijke aanpak (IND, 2002 en 2003). In *grafiek 5* is dan ook tevens het aantal positieve beslissingen weergegeven op basis van twee cohortrapportages van de IND, met als peildata 31 maart 2002 en 31 maart 2003. De lijn 'cohortrapportages IND' in de grafiek geeft waarschijnlijk het beste beeld van de inwilligingspercentages sinds 1994, het eerste jaar waarvoor inwilligingspercentages op cohortbasis beschikbaar zijn.

Duidelijk is dat de drie lijnen van 1998 tot en met 2002 een dalende trend laten zien. De stijging van het inwilligingspercentage in 2003, zowel op basis van het aantal aanvragen als op basis van beslissingen, wordt veroorzaakt door een hoog aantal verleende statussen aan asielzoekers uit Centraal-Irak, die tot en met juni 2003 bescherming genoten (IND, 2004). De tweede helft van 2003 laat een duidelijk lager percentage inwilligingen zien dan de eerste helft. De inwilligingspercentages uit de cohortrapportages van de IND moeten met enige voorzichtigheid worden gezien, vooral omdat de jongste cohorten nog niet 'af' zijn. Op grond van de nog openstaande 'voorraden' na het doorprocederen van asielzoekers, kan met enige voorzichtigheid wel een uitspraak worden gedaan over het aantal verzoeken dat nog ingewilligd zou kunnen worden.

In *staat 3* is hiertoe het percentage inwilligingen vermeld tot en met de peildatum van de laatste cohortanalyse van de IND (31 maart 2003). Tevens wordt een prognose gegeven van het te verwachten inwilligingspercentage per cohort aan de hand van drie varianten.

De eerste variant is dat de verzoeken in de nog openstaande voorraad even vaak positief worden beoordeeld als de verzoeken waarop reeds is beslist. Deze variant lijkt de meest realistische. In deze variant liggen de uiteindelijke inwilligingspercentages zeer dicht bij de tot nu toe gerealiseerde. Voor de oudere cohorten komt dit doordat er vrijwel geen voorraad meer is, terwijl de jongste cohorten worden gekenmerkt door een (zeer) hoog percentage negatieve beslissingen. Hoewel er weinig reden is om aan te nemen dat uit de openstaande voorraad (veel) hogere inwilligingspercentages zouden voortkomen, is dit in de varianten 2 en 3 toch nagegaan. Op deze manier kan het 'maximale' inwilligingspercentage worden vastgesteld.

Staat 3
Percentage inwilligingen uit Cohortanalyse Asielprocedure 1998–2002 (peildatum 31 maart 2003)

Cohort	Inwilligingspercentage t/m 31-3-2003	Prognose van het uiteindelijke inwilligingspercentage		
		variant 1 ¹⁾	variant 2 ²⁾	variant 3 ³⁾
	%			
1998	30	31	33	35
1999	19	19	22	25
2000	17	17	23	30
2001	13	14	28	43
2002	8	8	17	27

¹⁾ Op de verzoeken in de nog openstaande voorraad wordt even vaak positief beslist als op de reeds afgedane verzoeken.

²⁾ Op de helft van de verzoeken in de nog openstaande voorraad wordt positief beslist.

³⁾ Op alle verzoeken in de nog openstaande voorraad wordt positief beslist.

In variant 2, waarbij op de helft van de openstaande verzoeken positief wordt beslist, liggen de uiteindelijke inwilligingspercentages rond de 20. Zelfs in het theoretische geval dat op alle verzoeken in de openstaande voorraad positief wordt beslist (variant 3), komt het percentage inwilligingen van cohort 2002 net boven de 25 procent uit. Voor cohort 2001 is het inwilligingspercentage hoger, omdat de openstaande voorraad van 2001 veel groter is dan die van 2002.

Verwacht kan worden dat de asielzoeker kritischer wordt bij de beslissing om asiel te vragen. Alleen kansrijke asielzoekers komen dan naar Nederland. Op basis van deze overwegingen, en in de wetenschap dat het zeer lastig is het uiteindelijke inwilligingspercentage van een groep asielzoekers vast te stellen, is in de prognose de veronderstelling over de fractie asielzoekers die mag blijven, verlaagd van 0,4 naar 0,33.

Op grond van bovengenoemde veronderstellingen zouden jaarlijks 7,5 duizend asielzoekers worden ingeschreven in de GBA (50 procent van 15 duizend). Volgens het zojuist vastgestelde percentage wordt echter van maar 5 duizend asielzoekers (een derde van 15 duizend) het verzoek ingewilligd. Als wordt aangenomen dat iedere asielzoeker van wie het verzoek wordt ingewilligd zich inschrijft in de GBA, betekent dit dat er 2,5 duizend asielzoekers worden ingeschreven van wie het verzoek wordt afgewezen. Dit aantal wordt meegenomen in de veronderstellingen over de emigratie.

3. Volgmigranten

Ten slotte is het voor de prognose nodig om het aantal volgmigranten van de asielzoekers te bepalen. *Staat 4* geeft hier inzicht in en laat de verhouding zien tussen het aantal asielzoekers dat mag blijven en de volgmigranten. De bron voor de berekende aantallen volgmigranten is het Centraal Register Vreemdelingen (CRV) van het ministerie van Justitie.

Uit onderzoek is gebleken dat het merendeel van de volgmigranten zich na één jaar voegt bij de asielzoeker die mag blijven. (Nicolaas en Sprangers, 2001) Daarom is

voor de berekening van de fractie volgmigranten ten opzichte van asielzoekers die mogen blijven in staat 4 een *time lag* aangehouden van één jaar. De verhouding tussen het aantal volgmigranten en het aantal asielzoekers dat mag blijven fluctueert tussen 0,4 en 0,8, en ligt voor de gehele periode 1995–2003 op 0,6. Gezien de sterk dalende aantallen asielzoekers die mogen blijven, is te verwachten dat de fractie volgmigranten op korte termijn iets zal toenemen.

Als het aantal asielzoekers dat mag blijven daalt, zullen op termijn ook minder migranten volgen. Bovendien is per 1 november 2004 de regelgeving ten aanzien van volgmigratie aangescherpt. Zo is de leeftijdsgrens voor de gezinsvormer én de partner die uit het buitenland komt verhoogd van 18 naar 21 jaar. Tevens is de inkomenseis voor degeene die een partner uit het buitenland haalt, verhoogd van 100 procent naar 120 procent van het minimumloon. Op grond hiervan is in de prognose de fractie volgmigranten ten opzichte van het aantal asielzoekers dat mag blijven gehandhaafd op 0,5.

4. Terugkeer

In de vorige paragrafen zijn de mogelijke gevolgen van het beleid voor de immigratie aan bod gekomen. Ook voor de emigratie kan aanscherping van het (terugkeer)beleid gevolgen hebben.

De terugkeerkant van de asielprocedure blijkt keer op keer het meest weerbarstige onderdeel van het vreemdelingenbeleid. Al in de *Terugkeernotitie* (juni 1999) werd duidelijk gesteld dat asielzoekers reeds bij hun aanvraag geïnformeerd zouden worden over rechten en plichten bij de afwijzing van de aanvraag en over de mogelijkheden van hulpverlening bij een terugkeer naar het land van herkomst. Kernpunt was dat de afgewezen asielzoeker zelf verantwoordelijk was om het land te verlaten. De asielzoeker kreeg vier weken de tijd om zijn terugkeer te regelen. Zou hij na deze vier weken nog in de opvang verblijven, dan werden alle voorzieningen stopgezet en werd de procedure gestart tot daadwerkelijke uitzetting naar het land van herkomst (ministerie van Justitie, 2000).

In de praktijk gaat het maar zelden zo. Zo lieten enkele landen hun afgewezen asielzoekers niet meer toe, omdat

Staat 4
Relatie tussen asielzoekers die mogen blijven en volgmigranten

	Beslissingen op asielverzoeken	Asielzoekers die mogen blijven ¹⁾	Volgmigranten van asielzoekers die mogen blijven (gezinsherenigers en gezinsvormers)	Fractie volgmigranten ten opzichte van asielzoekers die mogen blijven ²⁾
1994	51 491	20 160	.	
1995	50 798	19 889	7 426	0,37
1996	75 276	18 981	8 907	0,45
1997	45 306	11 424	9 361	0,49
1998	43 272	10 911	9 380	0,82
1999	54 857	13 832	8 556	0,78
2000	67 142	11 799	8 404	0,61
2001	61 897	10 877	8 021	0,68
2002	62 197	10 930	7 634	0,70
2003	29 995	5 271	6 700	0,61
Totaal	542 231	134 074	74 389	0,58

¹⁾ Op basis van de veronderstelling dat de fractie asielzoekers die mogen blijven 0,39 bedraagt voor de jaren 1994–1995, 0,25 voor de jaren 1996–1999 en 0,18 voor de jaren 2000–2003 (zie staat 2).

²⁾ Op basis van de veronderstelling dat de volgmigrant zich na gemiddeld één jaar bij de asielzoeker, die mag blijven, voegt.

deze niet konden bewijzen staatsburger te zijn van het betreffende land. En in Nederland zelf was het terugkeerbeleid geregeld onderwerp van heftige discussie. Uitzetting of vermeende uitzetting van uitgeprocedeerde asielzoekers stuitte regelmatig op weerstand van maatschappelijke organisaties, burgemeesters en particulieren die, tegen het regeringsbeleid in, afgewezen asielzoekers onderdak bleven verlenen.

Minister Verdonk van Vreemdelingenzaken en Integratie wil hierin met haar terugkeerbeleid verandering brengen en duidelijkheid scheppen. Alle uitgeprocedeerde asielzoekers die niet in aanmerking zijn gekomen voor een verblijfsvergunning, zullen Nederland binnen drie jaar moeten hebben verlaten. Het betreft hier een groep van 26 duizend afgewezen asielzoekers die hun eerste asielaanvraag hebben ingediend onder de oude Vreemdelingenwet die tot 1 april 2001 van kracht was. Zij krijgen maximaal vier maanden begeleiding bij de voorbereiding op hun terugkeer. De eerste acht weken kunnen zij nog in de asielopvang blijven, de tweede periode van maximaal acht weken worden zij ondergebracht in het vertrekcentrum. Minister Verdonk denkt hiervoor 1500 plaatsen nodig te hebben.

Diverse gemeenten steunden het beleid van Verdonk niet. Zo weigerde de gemeente Eindhoven een vertrekcentrum binnen haar grenzen te plaatsen. Drie locaties voor de vertrekcentra die de minister op het oog had, Dokkum, Eindhoven en Craillo, vielen in de loop van 2004 af omdat de gemeentebesturen weigerden mee te werken of omdat de minister de onderhandelingen stopte wegens te hoge eisen van de gemeente. Met enige vertraging werd eind juli 2004 in de gemeente Vlagtwedde dan toch het eerste vertrekcentrum geopend. Op 1 maart 2005 opende de gemeente Vught het tweede vertrekcentrum.

Eind 2004 waren er van de 26 duizend uitgeprocedeerde asielzoekers ruim 7,1 duizend zaken bekeken. Daarvan kregen er 2,8 duizend alsnog een verblijfsvergunning. Er zouden 1,8 duizend ex-asielzoekers zijn vertrokken, deels vrijwillig met een vertrekpremie, deels gedwongen. Ongeveer 2,5 duizend mensen zijn met onbekende bestemming vertrokken. Een deel is mogelijk verdwenen in de illegaliteit (De Volkskrant, 2004).

De afgewezen asielzoekers die – al dan niet vrijwillig – vertrekken, zijn te beschouwen als emigranten voorzover ze in de GBA zijn ingeschreven. Het is echter de vraag of deze groep van 26 duizend asielzoekers in dezelfde mate in de GBA is ingeschreven als de asielzoekers die gebruik

maken van de opvangvoorzieningen van het COA. Een deel van de uitgeprocedeerde asielzoekers zal inmiddels uitgesloten zijn van de opvangvoorzieningen van het COA en waarschijnlijk bij vrienden, kennissen of hulpinstanties zijn ondergebracht zonder ingeschreven te zijn in de GBA. Aan de andere kant is het voorstelbaar dat een aanzienlijk deel van deze uitgeprocedeerde asielzoekers al langere tijd in Nederland verblijft en wel in de GBA is ingeschreven. Dit maakt het moeilijk te kwantificeren hoeveel uitgeprocedeerde asielzoekers voor de langetermijnprognose beschouwd kunnen worden als extra emigranten.

Gezien deze onzekerheid zijn in de prognose een paar duizend extra emigranten opgenomen, verdeeld over de jaren 2005–2007. Het is aannemelijk dat een deel van hen niet terugkeert naar het land van herkomst en (illegaal) in Nederland zal blijven. De extra emigranten zullen deels in de geregistreerde emigratie zichtbaar worden en deels in de administratieve afvoeringen. Voor de prognose is dat verschil op zich niet relevant: het gaat erom dat deze personen worden uitgeschreven uit de GBA.

5. Conclusies

Mede door het restrictievere beleid dat met ingang van de Vreemdelingenwet 2000 van kracht is geworden, loopt zowel het aantal verzoeken als het aantal inwilligingen terug. Het niveau van het aantal asielaanvragen in 2004 (minder dan 10 duizend) ligt 3,5 duizend onder het niveau van 2003. De laatste maandcijfers geven echter aan dat aan de scherpe daling een einde lijkt te zijn gekomen.

Het percentage asielzoekers dat mag blijven vertoont tot en met 2002 een dalende trend. De stijging in 2003 wordt veroorzaakt doordat in de eerste helft van 2003 veel statussen zijn verleend aan Irakezen. Het aantal inwilligingen in de tweede helft van 2003 is lager dan in de eerste helft. De verhouding tussen aantallen volgmigranten en aantallen asielzoekers die mogen blijven bedraagt in de periode 1995–2003 ongeveer 0,6.

Voor de migratiecomponent in de nieuwe bevolkingsprognose heeft dit geleid tot de volgende veronderstellingen:

- het jaarlijks aantal asielzoekers is verlaagd van 20 duizend naar 15 duizend;
- de fractie asielzoekers die zich inschrijft in de GBA is vastgesteld op 0,5 (in de vorige prognose is dit gegeven niet gebruikt);

Staat 5
Veronderstellingen over (ingeschreven) asielzoekers, asielzoekers die mogen blijven en volgmigranten volgens de oude en de nieuwe bevolkingsprognose

	Oude prognose	Nieuwe prognose
Aantal asielzoekers per jaar	20 000	15 000
Fractie asielzoekers die zich inschrijven in GBA		0,50
Fractie asielzoekers die mogen blijven	0,40	0,33
Fractie volgmigranten t.o.v. asielzoekers die mogen blijven	0,50	0,50
Ingeschreven asielzoekers		7 500
Asielzoekers die mogen blijven	8 000	5 000
Volgmigranten van asielzoekers die mogen blijven	4 000	2 500
Ingeschreven asielzoekers + volgmigranten (oude prognose: asielzoekers die mogen blijven + volgmigranten)	12 000	10 000
Verskil tussen nieuwe prognose en oude prognose (per jaar)		–2 000

- de fractie asielzoekers die mag blijven is verlaagd van 0,4 naar 0,33;
- de fractie volgmigranten ten opzichte van het aantal asielzoekers dat mag blijven is gehandhaafd op 0,5;
- voor de jaren 2005–2007 zijn een paar duizend *extra* emigranten opgenomen.

De verschillen tussen de oude prognose (2002–2050) en de nieuwe prognose op basis van de hierboven geformuleerde veronderstellingen zijn weergegeven in *staat 5*.

Literatuur

COA, 2003, Jaarverslag 2002. COA, Rijswijk.

IND, 2002, Cohortanalyse Asielprocedure 1994–2001. IND, Den Haag.

IND, 2003, Cohortanalyse Asielprocedure 1998–2002. IND, Den Haag.

IND, 2004, Jaarrapportage Vreemdelingenketen 2003. IND, Den Haag.

Ministerie van Justitie, 2000, Terugkeerbeleid, Factsheet. IND, Den Haag.

Nicolaas, H. en A.H. Sprangers, 2001, Gezinshereniging van asielmigranten nog gering. Maandstatistiek van de Bevolking 49(1), blz. 8–14. CBS, Voorburg/Heerlen.

UNHCR, 2005, Asylum levels and trends in industrialized countries, 2004. Population Data Unit UNHCR, Geneva (<http://www.unhcr.ch/statistics>).

Volkskrant, 29 december 2004, 'U moet vertrekken. Komt u over vier weken maar terug'.

Prognose van gezinsvormende migratie van Turken en Marokkanen

Maarten Alders

De omvang van de tweede generatie Turken en Marokkanen zal de komende jaren in omvang toenemen. Omdat een deel van deze tweede generatie een partner uit het land van herkomst laat komen, kan dit leiden tot een toename van het aantal gezinsvormende migranten uit Turkije en Marokko. Ten behoeve van de nieuwe allochtonenprognose van het CBS is een model ontwikkeld waarmee de toekomstige omvang van gezinsvormende migratie kan worden gerelateerd aan de al in Nederland verblijvende Turkse en Marokkaanse bevolking. In de prognose wordt verondersteld dat het percentage jonge Turken en Marokkanen dat een partner laat komen, zal halveren. Het model laat zien dat hierdoor het aantal gezinsvormers eerst even zal dalen, om daarna gedurende ongeveer 20 jaar min of meer constant te blijven. Pas op lange termijn zal het aantal gezinsvormende migranten verder afnemen door de krimp van de tweede generatie.

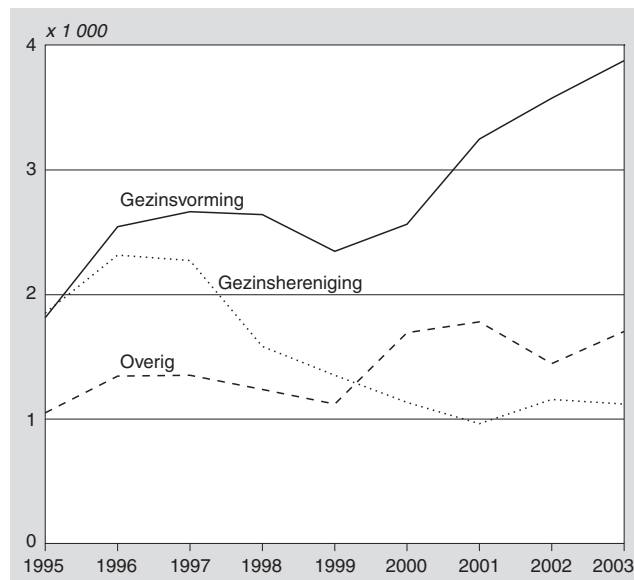
1. Recente ontwikkelingen

Jonge Turken en Marokkanen in Nederland zoeken hun toekomstige partner vaak in het land van herkomst. Omdat vooral het aantal jonge Turken en Marokkanen van de tweede generatie toeneemt en voorlopig zal blijven toenemen, kan bij een gelijkblijvende geneigdheid om een partner in het land van herkomst te zoeken, een toename van de gezinsvormende migratie worden verwacht. Om inzicht te krijgen in de mogelijke toename is een model ontwikkeld waarmee de toekomstige gezinsvormende migratie van Turken en Marokkanen kan worden gerelateerd aan het aantal Turken en Marokkanen dat al in Nederland woont. Op basis van veronderstellingen over de mate waarin deze laatste groep een partner in het buitenland zoekt, kan zo een prognose worden gemaakt van het aantal gezinsvormende migranten. Deze prognose vormt een bouwsteen voor de schatting van de migratie uit Turkije en Marokko in de nieuwe allochtonenprognose van het CBS.

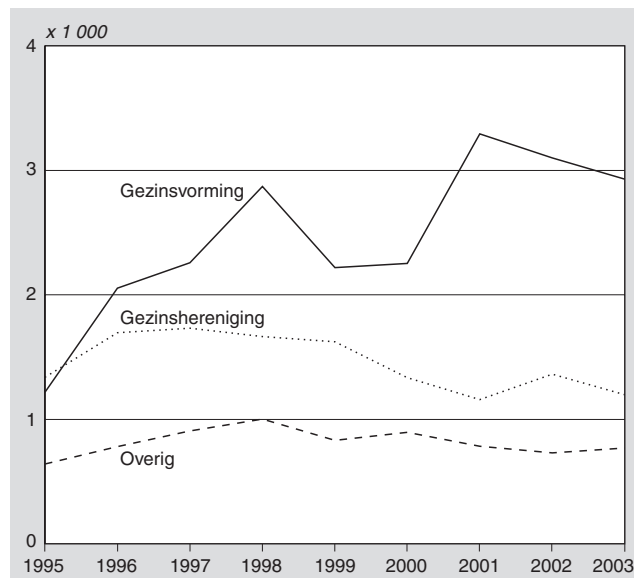
Onder gezinsvormende migranten worden verstaan migranten die zich in Nederland vestigen met het oog op een huwelijk of niet-gehuwd samenwonen. Gezinsvorming is alleen toegestaan als men beschikt over voldoende inkomen en passende huisvesting. Per 1 november 2004 is de minimumleeftijd van de huwelijkspartners uit het buitenland verhoogd van 18 naar 21 jaar en is het vereiste minimuminkomen van de in Nederland wonende partner verhoogd van 100 naar 120 procent van het minimumloon. Het aantal gezinsvormende migranten onder de Turken en Marokkanen is de laatste jaren gestaag toegenomen. In 2003 kwamen bijna 7 duizend in Turkije geboren immigranten naar Nederland. Bijna 4 duizend kwamen als gezinsvormer (grafiek 1). In 1995 kwamen nog geen 2 duizend gezinsvormers uit Turkije naar Nederland. Het aandeel gezinsvormers steeg hiermee van 38 procent van het aantal Turkse immigranten in 1995 tot 58 procent in 2003. Ook het aantal gezinsvormers uit Marokko is fors

toegenomen, van ruim duizend in 1995 tot 3 duizend in 2003 (grafiek 2).

1. Immigratie van Turken (1e generatie) naar motief, 1995–2003

2. Immigratie van Marokkanen (1e generatie) naar motief, 1995–2003

Het aantal gezinsvormende migranten hangt samen met het aantal personen in Nederland dat een partner in het land van herkomst zoekt. Al enige tijd is bekend dat vooral jonge Turken en Marokkanen een partner in het land van herkomst zoeken. Ongeveer twee derde van de Turkse mannen die in 2000 zijn gehuwd, heeft een partner uit Turkije laten overkomen (staat; zie ook kader 'Bron en periode'). Voor Turkse vrouwen is dit aandeel enkele pro-

Staat
Percentage Turken en Marokkanen dat per 1 januari 2003 in Nederland woonden en in 2000 is gehuwd en daarbij de partner uit het land van herkomst heeft laten komen

	Mannen	Vrouwen
	%	
Turken	66	64
Eerste generatie	68	63
Tweede generatie	61	65
Marokkanen	65	60
Eerste generatie	67	61
Tweede generatie	52	56

centpunten lager. De Marokkaanse tweede generatie laat in vergelijking met de Turkse tweede generatie minder vaak een partner overkomen.

2. Rekenmodel

Op basis van gegevens over de omvang van de toekomstige Turkse en Marokkaanse eerste en tweede generatie en het percentage dat een partner uit het land van herkomst laat komen, kan worden geschat hoeveel gezinsvormers de komende jaren naar Nederland zullen komen. Het model dat hiervoor is opgesteld bestaat uit een aantal stappen.

Stap 1: Het aantal Turken en Marokkanen wordt onderscheiden naar generatie, geslacht en 5-jaars leeftijdsgroep. Gestart wordt met de situatie per 1 januari 1997, zodat het model kan worden afgezet tegen de waarnemingen in de laatste jaren. Om ook het effect van de toekomstige geboortegeneraties mee te kunnen nemen, is gebruik gemaakt van cijfers over de toekomstige omvang van de tweede generatie uit de vorige allochtonenprognose.

Stap 2: Het aantal personen uit de eerste stap wordt onderscheiden naar hen die nog geen partner of kinderen hebben. Deze personen zouden een partner uit het land van herkomst kunnen laten overkomen.

Stap 3: Het aandeel personen wordt bepaald dat uiteindelijk een relatie zal krijgen. Er wordt bij de verdere analyses verondersteld dat 95 procent van alle personen ooit zal samenwonen (al dan niet gehuwd). Dit percentage is gebaseerd op gegevens uit het Onderzoek Gezinsvorming en de huishoudensstatistiek van het CBS.

Stap 4: Op basis van stappen 2 en 3 wordt het aantal personen berekend dat nog een relatie zal krijgen.

Stap 5: Er wordt een veronderstelling gemaakt over het percentage Turken en Marokkanen dat een partner laat overkomen. De percentages in de staat vormen het startpunt voor geboortegeneraties die zich nu in de fase van relatievorming bevinden.

Stap 6: Het totaal aantal partners dat zal immigreren wordt berekend. Hiertoe worden de percentages uit stap 5 vermenigvuldigd met het 'potentieel', berekend in stap 4.

Stap 7: De leeftijd waarop de 'zoekers' in Nederland hun partner laten komen, wordt bepaald. Hierbij wordt gebruik gemaakt van gegevens uit de huishoudensstatistiek van het CBS. Deze stap is van belang voor de spreiding over de tijd van het aantal gezinsvormende migranten uit stap 6.

Stap 8: Op basis van de uitkomsten van stappen 6 en 7 wordt het jaarlijks aantal gezinsvormende immigranten berekend.

De cruciale stap in het model is stap 5. In deze stap kunnen gevoeligheidsanalyses worden uitgevoerd met betrekking tot het percentage Turken en Marokkanen dat een partner laat overkomen.

Het model houdt met een aantal zaken geen rekening. In de eerste plaats houdt het geen rekening met echtscheiding. In het model kunnen personen maar één keer een partner laten overkomen. Eventuele nieuwe partners die na een echtscheiding uit het herkomstland komen, worden dus buiten beschouwing gelaten. Daarnaast houdt het model geen rekening met het feit dat de instromers (immigranten) in het model zelf gezinsvormende migrant zijn. Ook deze gezinsvormende migranten zouden na een echtscheiding een nieuwe partner kunnen laten overkomen. Behalve voor gezinsvorming komen ook Turken en Marokkanen met andere motieven naar Nederland (zie ook grafiek 1). Dit zijn hoofdzakelijk gezinsherenigers, zowel voor Turkije als Marokko 1000 à 1500 per jaar. Ongeveer twee derde van deze gezinsherenigers is jonger dan 18 jaar en zal dus een thuiswonende kind zijn en later mogelijk ook zelf een partner in Turkije of Marokko zoeken. Het gaat om ongeveer 800 personen per jaar. Uitgaande van 95 procent relatievorming en 50 tot 70 procent gezinsvormende migratie, zouden deze immigranten op jaarbasis een paar honderd extra gezinsvormende migranten op kunnen leveren. Ten slotte houdt het model geen rekening met emigratie of sterfte. Zo zal in praktijk een deel van de Turken en Marokkanen die op jonge leeftijd in Nederland wonen, emigreren vóórdat er sprake is van eventuele gezinsvormende migratie.

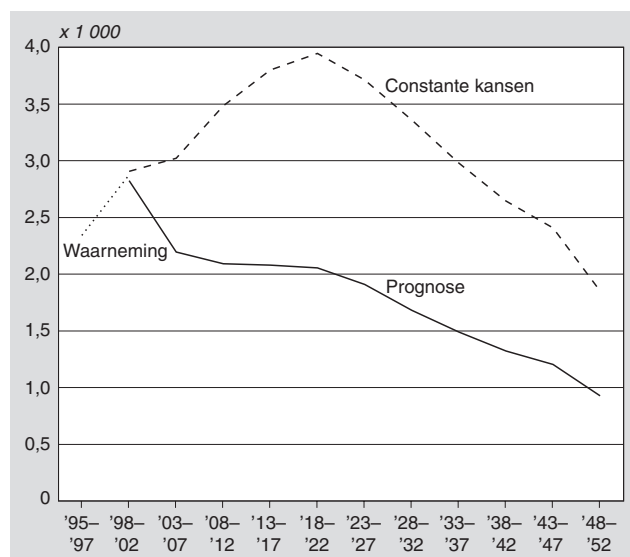
3. Prognose van gezinsvormende migratie

De belangrijkste veronderstelling in het model betreft het aandeel Turken en Marokkanen dat een partner laat komen (stap 5 in het model). Uitgangspunt is dat personen van 20 jaar en ouder dezelfde kansen hebben als nu worden waargenomen (zie staat). De kansen voor de leeftijdsgroep van 15–19 jaar worden zodanig ingesteld dat de modeluitkomsten voor de periode 1998–2002 overeenkomen met de waarnemingen. Het model wordt op deze manier geijkt.

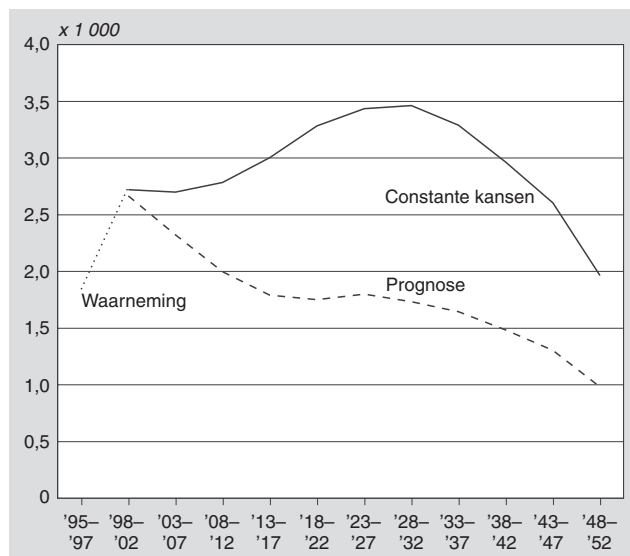
In de periode 1998–2002 zijn jaarlijks gemiddeld iets minder dan 3 duizend Turkse gezinsvormers naar Nederland gekomen. Met het model is in de eerste plaats doorgerekend wat de toekomstige aantallen gezinsvormers zouden kunnen zijn als toekomstige geboortegeneraties Turken en Marokkanen in Nederland in dezelfde mate een partner laten komen als in de afgelopen jaren het geval is geweest. In *grafiek 3* is dit voor Turkije weergegeven met de lijn 'Constance kansen'. Het is duidelijk te zien dat bij gelijkblijvende geneigdheid het aantal gezinsvormende migranten

zal blijven toenemen, tot bijna 4 duizend rond 2025. De oorzaak hiervan is het toenemende aantal Turken van de tweede generatie dat de leeftijd van relatievorming bereikt. Na 2025 neemt het aantal gezinsvormers weer af, omdat het aantal Turken in de gezinsvormende leeftijd afneemt. De Marokkaanse gezinsvorming laat bij constante kansen een vergelijkbare ontwikkeling zien (grafiek 4). Wel begint de toename van het aantal gezinsvormers op een later moment dan bij Turken, omdat de tweede generatie Marokkanen de komende jaren minder snel groeit dan de tweede generatie Turken. Daarnaast zijn Marokkanen gemiddeld ouder bij relatievorming dan Turken. Evenals bij Turken daalt op lange termijn het aantal Marokkaanse gezinsvormers in deze variant tot onder het huidige niveau.

3. Aantal gezinsvormende Turkse migranten, waarneming en prognose; gemiddelde per 5-jaars periode

4. Aantal gezinsvormende Marokkaanse migranten, waarneming en prognose; gemiddelde per 5-jaars periode

Voor de nieuwe allochtonenprognose van het CBS is inzicht in het toekomstige aantal gezinsvormers van belang. Het wordt niet waarschijnlijk geacht dat toekomstige ge-

boortegeneraties Turken en Marokkanen in dezelfde mate een partner uit het land van herkomst zullen halen als de huidige generaties. Voor de nieuwe allochtonenprognose is verondersteld dat voor Turkse en Marokkaanse jongeren onder de 15 jaar en voor toekomstige geboortegeneraties Turken en Marokkanen de kansen de helft zullen zijn van de huidige niveaus zoals weergegeven in de staat. Voor bijvoorbeeld Marokkaanse mannen jonger dan 15 jaar, en voor toekomstige geboortegeneraties, betekent dit dat een kwart de partner in Marokko zal zoeken. Grafiek 3 en 4 laten zien wat de gevolgen zijn van deze veronderstelling voor de Turkse en Marokkaanse gezinsvorming (zie lijn 'Prognose'). Voor Turkije leidt de veronderstelling tot dalende aantallen gezinsvormers in de periode 2003–2007. Na deze periode blijft het aantal gezinsvormers geruime tijd constant, iets boven de 2 duizend per jaar. De lagere kansen van jonge generaties Turken om een partner te laten overkomen, worden gecompenseerd door het toenemende aantal Turken van de tweede generatie. Pas op lange termijn, na de periode 2023–2027, neemt het aantal gezinsvormers af, tot rond de duizend. Een vergelijkbare ontwikkeling geldt voor Marokkanen.

De aanname van een halvering van het percentage dat een partner laat overkomen, stoelt op het feit dat de regels ten aanzien van gezinsvormende migratie steeds strenger worden. Per 1 november 2004 moeten de huwelijkspartners uit het buitenland ten minste 21 jaar oud zijn en moet de in Nederland wonende partner ten minste 120 procent van het minimumloon verdienen. Daarnaast kan ook het verplichte inburgeringsexamen leiden tot minder gezinsvormende migratie. Het lijkt dus plausibel om een daling van de kans op gezinsvorming te veronderstellen. Wel wordt verondersteld dat deze daling niet onbeperkt zal zijn. Zo is uit eerder onderzoek al gebleken dat het effect van de leeftijdsgrens beperkt zal zijn, omdat slechts een klein deel van de gezinsvormers jonger is dan 21 jaar (Nicolaas en Sprangers, 2002). Daarnaast is het niet onwaarschijnlijk dat als potentiële gezinsvormers te jong zijn, ze zullen wachten tot ze 21 jaar zijn.

Afgezien van de strengere regelgeving, mag worden verwacht dat naarmate de Turkse en Marokkaanse tweede generatie in omvang toenemen, de kans op een keuze voor een in Nederland opgegroeide Turkse of Marokkaanse partner groter wordt. Verder blijkt uit onderzoek van het CBS onder jonge Turken en Marokkanen dat 80 à 90 procent het vooral belangrijk vindt dat de partner dezelfde geloofsovertuiging heeft (De Graaf, 2005). Een kleiner deel, ongeveer 50 tot 70 procent, vindt het belangrijk dat de partner een Turkse of Marokkaanse achtergrond heeft (de partner mag voor hen dus in Nederland zijn opgegroeid). Slechts 10 procent geeft aan het belangrijk te vinden dat de partner in Turkije of Marokko is opgegroeid. Toch wordt verondersteld dat uiteindelijk een hoger percentage zal kiezen voor een partner uit Turkije of Marokko. De onderzochten geven weliswaar aan het niet belangrijk te vinden dat de partner uit Turkije of Marokko komt, maar dat wil niet zeggen dat ze er bezwaar tegen hebben als dat wel het geval is. Een deel zal naar verwachting uiteindelijk toch kiezen voor een partner uit Turkije of Marokko, bijvoorbeeld omdat ze een geschikte partner tegenkomen tijdens een bezoek aan het herkomstland. Daarnaast mag

worden verwacht dat een deel op aandringen van de familie zal kiezen voor een partner uit Turkije of Marokko.

De resultaten van het model om gezinsvormende migratie te schatten zijn gebruikt als bouwsteen voor de uiteindelijke veronderstellingen ten aanzien het totale aantal immigranten uit Turkije en Marokko. Deze veronderstellingen komen aan de orde in een ander artikel in deze aflevering van *Bevolkingstrends* (Alders, 2005).

Literatuur

Alders, M., 2005, Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen over immigratie. *Bevolkingstrends* 53(2), blz. 33–38. CBS, Voorburg/Heerlen.

Graaf, A. de, 2005, Jonge Turken en Marokkanen willen partner van dezelfde afkomst. CBS-webmagazine 7 maart 2005, www.cbs.nl.

Nicolaas, H. en A. Sprangers, 2002, Jaarlijks twaalfduizend kinderen voor gezinshereniging naar Nederland. CBS-webmagazine 17 juni 2002, www.cbs.nl.

Rijn, A. van, et al., 2004, Ontwikkeling van een Integratiekaart. Cahier 2004-9. CBS / WODC, Voorburg / Den Haag.

Bron en periode

Cijfers over huwelijkssluiting worden doorgaans gebaseerd op de huwelijksstatistiek die het CBS afleidt uit het bevolkingsregister (GBA). De huwelijksstatistiek bevat echter te weinig informatie om cijfers af te leiden over de mate waarin allochtonen hun partner uit het land van herkomst laten overkomen. Zo zijn in de huwelijksstatistiek geen gegevens over de ouders bekend en kan dus maar weinig informatie over de tweede generatie worden afgeleid. Daarnaast komt het vaak voor dat iemand met een buitenlandse partner trouwt, maar dat deze partner nog niet is ingeschreven in de GBA. Er zijn dan zeer weinig achtergrondgegevens over de buitenlandse partner bekend. Om deze redenen is in een gezamenlijk onderzoek van het CBS en het WODC ten behoeve van de integratiekaart voor een andere aanpak gekozen (Van Rijn et al., 2004).

Bij deze aanpak zijn cijfers over het aandeel allochtonen dat een partner uit het land van herkomst laat overkomen, gebaseerd op de structuurtelling van 1 januari 2003. Deze structuurtelling beschrijft de situatie van de geregistreerde bevolking van Nederland, onderscheiden naar een groot aantal kenmerken. In de structuurtelling is gekeken naar paren die op 1 januari 2003 samen op één adres waren geregistreerd en in het jaar 2000 zijn gehuwd. Om te bepalen of sprake is geweest van gezinsvormende migratie, is gekeken naar de migratiedatum van de beide partners. Ter illustratie, voor het afleiden van cijfers voor mannen is gekeken naar mannen die in 1999 of eerder naar Nederland zijn gekomen, of die in Nederland zijn geboren, en die in 2000 zijn gehuwd met een vrouw die tussen 1999 en 2002 naar Nederland is gekomen.

Er is gekozen voor het relatief 'oude' jaar 2000, omdat bij huwelijken die in 2001 en 2002 zijn gesloten de allochtone huwelijkspartners relatief vaak nog niet zijn geregistreerd in de GBA. Als iemand een partner uit een niet-westers land huwt, duurt het vaak een jaar of zelfs langer voordat ze ook daadwerkelijk kunnen gaan samenwonen. Omdat wordt uitgegaan van het huwelijkscohort 2000, moet worden bedacht dat een deel van deze huwelijken reeds vóór 1 januari 2003 is ontbonden door middel van echtscheiding. Uit onderzoek blijkt dat het jaar 2000 een acceptabele benadering geeft van het aandeel allochtonen dat een partner uit het land van herkomst laat komen.

Prognose van sterfte naar doodsoorzaken: model en veronderstellingen

Andries de Jong en Anouschka van der Meulen

In de nieuwe bevolkingsprognose is de sterfteprognose voor het eerst gemodelleerd aan de hand van het onderscheid in de sterfte naar doodsoorzaken. In de vorige prognose is gebruik gemaakt van een verklarend model voor de levensverwachting. Door uit te gaan van doodsoorzaken, kunnen effecten van onderliggende factoren op de sterfte beter worden bepaald. Zo blijkt dat het effect van longkanker op de levensverwachting in de vorige prognose is overschat. In de nieuwe prognose zal de levensverwachting van vrouwen in de komende jaren gaan stijgen, in plaats van constant te blijven zoals in de vorige prognose werd verondersteld. Door te werken met doodsoorzaken is het voor het eerst ook mogelijk een prognose op te stellen van de sterfte naar doodsoorzaken. Hieruit blijkt onder meer dat het aantal sterftegevallen aan diabetes in de toekomst zeer sterk zal stijgen.

1. Inleiding

De prognose van de sterfte vormt een belangrijk onderdeel van de CBS-bevolkingsprognose. In de vorige prognose werd de levensverwachting bij de geboorte gemodelleerd aan de hand van een verklarend model (zie De Jong, 2003). In de nieuwe prognose zal gebruik worden gemaakt van een modellering aan de hand van sterfte naar doodsoorzaken. Door uit te gaan van sterfte naar doodsoorzaken is het mogelijk meer inzicht te verkrijgen in onderliggende factoren van veranderingen in de sterfte. Hoewel in het verklarend model dat bij de vorige prognose werd gehanteerd zes factoren werden onderscheiden, was de prognose zelf voornamelijk gebaseerd op twee factoren, namelijk rookgedrag en de langetermijntrend in de sterfte. In de prognose van de sterfte op basis van doodsoorzaken wordt bij het opstellen van veronderstellingen niet alleen rookgedrag meegenomen, maar ook andere factoren (waaronder leefstijl) die een relatie vertonen met bepaalde doodsoorzaken.

Bij het opstellen van demografische prognoses is het gebruikelijk te werken met kernindicatoren. Er worden veronderstellingen geformuleerd over het toekomstig verloop van deze kernindicatoren. Zowel in de vorige als in de nieuwe prognose van de sterfte vormt de levensverwachting bij geboorte een belangrijke kernindicator. De rol die deze indicator bij het maken van de prognose speelt, is echter verschillend. In de vorige prognose was de ontwik-

keling van de levensverwachting de uitkomst van het verklarend model. Vervolgens werden op basis van deze levensverwachting leeftijdsspecifieke sterftetekansen afgeleid. In de nieuwe prognose geldt de overlevingskans als de belangrijkste kernindicator en worden per onderscheiden doodsoorzaak (en voor onderscheiden leeftijdsklassen) veronderstellingen over het toekomstig verloop van deze indicator opgesteld. Vervolgens worden per doodsoorzaak leeftijdsspecifieke sterftetekansen afgeleid. Ten slotte kan op basis hiervan de levensverwachting bij geboorte (ongeacht doodsoorzaak) worden berekend.

2. Periode- versus cohortbenadering

Traditioneel kennen sterfteprognoses een 'transversale' (periode) oriëntatie: de sterfte (c.q. levensverwachting) wordt voor een bepaalde periode geprognosticeerd. Hier tegenover staat de cohortbenadering, waarbij generaties in plaats van kalenderjaren als uitgangspunt worden genomen. In vruchtbaarheidsprognoses is de cohortbenadering vrij gangbaar. Een voordeel van de cohortbenadering is dat localisatieprocessen (zoals veranderingen in de gemiddelde leeftijd waarop demografische gebeurtenissen plaatsvinden) geen invloed uitoefenen op de eindintensiteit. Zo is het mogelijk dat veranderingen in de levensverwachting in een bepaalde periode meer te maken hebben met tijdelijke schommelingen in (een grote bandbreedte van) leeftijdsspecifieke sterftecijfers dan met blijvende veranderingen in de gemiddelde leeftijd bij overlijden. De daling van de levensverwachting gedurende de Tweede Wereldoorlog was bijvoorbeeld veel sterker dan de daling van de levensverwachting van generaties die op middelbare leeftijd waren tijdens de oorlogsjaren.

In de analyse van cohorttrends zijn over het algemeen minder grote schommelingen zichtbaar dan in de analyse van periodetrends. Dit maakt het formuleren van veronderstellingen over het toekomstig verloop gemakkelijker. Cohortanalyse is echter in geval van sterfte (naar doodsoorzaken) problematisch, omdat voor een zeer lange periode data beschikbaar moet zijn. Dit is een belangrijke reden waarom de cohortbenadering weinig wordt toegepast in sterfteprognoses.

Ook in de CBS-prognose van de sterfte naar doodsoorzaken is gekozen voor een transversale aanpak. Toch wil dit niet zeggen dat longitudinale trends in doodsoorzaken genegeerd zullen worden, bijvoorbeeld in geval van het effect van bepaalde leefstijlen. Schadelijke leefgewoonten (roken, te veel drinken en eten) op jonge leeftijden leiden pas op hogere leeftijden tot extra sterfte. Indien recent sprake is van een toename van schadelijke gewoonten, dan zal het effect pas in toekomst zichtbaar zijn in de vorm van stijgende sterftetekansen. In de hypothesevorming is het daarom verstandig om longitudinale effecten op de doodsoorzaakspecifieke sterfte mee te nemen.

Aan de totstandkoming van de prognose van de sterfte naar doodsoorzaak hebben naast de auteurs Joop de Beer, Maarten Alders, Ingeborg Deerenberg, Joop Garssen en Jan Hoogenboezem een belangrijke bijdrage geleverd.

3. In de prognose onderscheiden doodsoorzaken

Omdat het ondoenlijk zou zijn een prognose op te stellen van alle doodsoorzaken, dient er te worden gewerkt met een selectie van doodsoorzaken. Voor de prognose is de keuze gevallen op doodsoorzaken waaraan nu of naar verwachting in de toekomst relatief veel mensen overlijden. De geselecteerde doodsoorzaken zijn de volgende:

- kanker, onderscheiden naar longkanker, borstkanker, prostaatkanker en een groep ‘overig kanker’;
- hart- en vaatziekten;
- ziekten van de ademhalingsorganen;
- niet-natuurlijke doodsoorzaken;
- diabetes;
- overige doodsoorzaken.

Het is mogelijk om in de toekomst nog andere doodsoorzaken aan bovenstaande lijst toe te voegen, of om bepaalde hoofdgroepen op te splitsen in subgroepen (zoals bij de hoofdgroep kanker is gedaan).

4. Methode

Er zijn verschillende methoden en modellen (in omloop) om de sterfte te prognosticeren. Hieronder volgt een beknopt overzicht hiervan en een korte bespreking. Vervolgens zal worden ingegaan op het voor de prognose gekozen model.

Extrapolatie van de parameters van een sterftemodel dan wel (leeftijdsspecifieke) sterftekansen

Het extrapoleren van de parameters van een sterftemodel houdt in dat er eerst een wiskundige functie wordt bepaald die het best past op (een tijdreeks van) leeftijdsspecifieke sterftecijfers. Vervolgens worden schattingen gemaakt van trends in de parameters van deze functie, op basis van een waargenomen tijdreeks van leeftijdsspecifieke sterftecijfers. In het kader van de prognose kunnen deze parameters worden geëxtrapoleerd. Ten slotte kunnen aan de hand van de geëxtrapoleerde parameters weer leeftijdsspecifieke sterftecijfers worden afgeleid. In geval van extrapolatie van (leeftijdsspecifieke) sterftekansen wordt de stap van het bepalen van een wiskundige functie overgeslagen. Indien er veel sterftekansen dienen te worden geëxtrapoleerd, kan dit het proces bijzonder arbeidsintensief maken. Mede om deze reden wordt vaak gekozen voor het werken met een wiskundige functie. Bij extrapolatie kan in het algemeen de vraag worden gesteld, hoe lang men een trend kan doortrekken zonder dat deze onrealistisch wordt. Voorts spelen inhoudelijke aspecten meestal geen expliciete rol bij het extrapoleren.

Gebruikmaken van de sterfte in een ander land of regio, of van een subpopulatie

Om zicht te krijgen op toekomstige ontwikkelingen in de sterfte (naar doodsoorzaak), is het mogelijk naar andere landen of bepaalde subpopulaties te kijken. In de prognose kan dan worden verondersteld dat in de toekomst de sterfte zich zal ontwikkelen in de richting van het niveau dat nu

reeds in een ander land (of een bepaalde regio) of bij een subpopulatie wordt waargenomen. Een probleem verbonden met deze aanpak is, dat de vraag kan worden gesteld in hoeverre het bij het vergelijken met specifieke regio's of subpopulaties met extreem (lage) sterftecijfers realistisch is te verwachten dat dergelijke sterftecijfers ooit voor de gehele bevolking zouden kunnen gelden.

Vaststellen van limietwaarden

Bij deze aanpak worden limietwaarden bepaald, gebaseerd op inhoudelijke gronden. Hiertoe kunnen deskundigen worden gevraagd om hun mening te geven. Deze methode is zeer geschikt om kwalitatieve argumenten in te brengen. Een probleem is overigens wel dat deze kwalitatieve argumenten uiteindelijk een kwantitatieve vertaling dienen te krijgen. Het is gebruikelijk dat na de bepaling van de limietwaarden voor kernindicatoren, via bepaalde rekenregels een vertaling wordt gemaakt naar leeftijdsspecifieke sterftecijfers.

Gebruik van verklarende modellen

Het is mogelijk sterfteontwikkelingen (naar doodsoorzaak) te prognosticeren aan de hand van een verklarend model. Hiertoe dienen (per doodsoorzaak) risicofactoren c.q. determinanten te worden bepaald, waarvoor vervolgens trends (in de toekomst) dienen te worden opgesteld. Risicofactoren c.q. determinanten waaraan zou kunnen worden gedacht zijn onder meer leefstijl, sociaal-economische status, medische ontwikkelingen, toegang tot de gezondheidszorg, nieuwe ziektes en genetische aspecten. Problematisch aan deze aanpak is dat de informatie over deze risicofactoren c.q. determinanten vaak een kwalitatief karakter draagt, waardoor het niet gemakkelijk wordt deze in een kwantitatief model in te brengen.

Gebruik van multistate overlevingstafelmodellen

Het is mogelijk een multistate (meerdere dimensionale) overlevingstafel op te stellen, waarbij elke ‘status’ een groep mensen met een bepaald risicoprofiel (of gezondheidstoestand) vertegenwoordigt. Per status kan de bevolking worden onderworpen aan verschillende sets van sterftekansen (naar doodsoorzaken). Een groot voordeel van multistate modellen is dat het mogelijk is een scheiding aan te brengen tussen oorzaak en gevolg. Een voorbeeld is een multistate model waarin rokers en niet-rokers elk een aparte status vormen; sterftekansen van sterfte aan longkanker kunnen dan op nul worden gesteld voor niet-rokers en op groter dan nul voor rokers. De overgangskansen waarmee het model werkt, hebben dan zowel betrekking op het wisselen van status (in het voorbeeld het gaan roken) als op de sterftekansen (sterfte aan longkanker). Het voldoen aan de Markov-eigenschap (namelijk dat de duur van het verblijf in een bepaalde status geen invloed heeft op de overgangskansen) kan in deze toepassing een belangrijk probleem vormen. In bovenstaand voorbeeld maakt het voor de gebruikte sterftekans aan longkanker niets uit of iemand al twintig jaar rookt of nog maar sinds kort.

Het gekozen model voor de prognose

Een centraal uitgangspunt bij het opstellen van het model is geweest dat er grote (geslachtsspecifieke) leeftijdsverschillen bestaan in de waargenomen trends in sterfte naar doodsoorzaak. Verschillende doodsoorzaken komen op bepaalde leeftijden meer voor dan op andere leeftijden (verkeersongevallen betreffen bijvoorbeeld in hoge mate jongens in de puberteit). Voor een goede onderbouwing van de prognose is het van belang expliciet rekening te houden met dergelijke leeftijdsverschillen. Dit biedt bovendien de mogelijkheid om cohorteffecten mee te nemen voor die leeftijden waar deze relevant lijken te zijn.

Om het proces van het maken van veronderstellingen hanterbaar te houden, is ervoor gekozen niet per afzonderlijke leeftijd te extrapoleren maar per leeftijdsklasse. Het bepalen van de leeftijdsklassen heeft trapsgewijs plaatsgevonden. Eerst is een onderscheid gemaakt tussen 'voortijdige sterfte' en 'ouderdomssterfte'. Bij voortijdige sterfte gaat het om personen die op relatief jonge leeftijd zijn overleden aan één specifieke doodsoorzaak. Voor deze personen geldt dat als ze niet zouden zijn gestorven aan deze doodsoorzaak, hun levensverwachting gelijk zou zijn aan die van personen die niet gestorven zijn aan deze doodsoorzaak. De tweede groep van sterfgevallen betreft 'sterfte aan ouderdomsziekten'. Voor deze personen geldt dat ze, ongeacht de (primaire) doodsoorzaak waaraan ze zijn overleden, over korte tijd zouden zijn overleden. Het is dus min of meer toevallig dat ze aan de betreffende (primaire) doodsoorzaak zijn overleden. Om het onderscheid te kunnen maken tussen voortijdige sterfte en ouderdomssterfte, kan worden gekeken naar de mediane leeftijd bij sterfte (de leeftijd waarop de helft van de mensen is overleden). Sterfte beneden deze leeftijd kan worden aangemerkt als voortijdige sterfte. In 2002 lag de mediane leeftijd bij sterfte voor mannen op 75 jaar en voor vrouwen op 81 jaar. Een nadeel van deze aanpak is dat leeftijdsopbouweffecten bij absolute sterfte-aantallen een grote rol spelen. Dit geldt niet als wordt uitgegaan van sterfte van de tafelbevolking uit de overlevingstafel. Hiervoor geldt dat de mediane leeftijd voor mannen uitkomt op 78 jaar en voor vrouwen op 83 jaar. Om het vergelijken tussen mannen en vrouwen eenvoudig te houden, is ervoor gekozen om in het sterftemodel zowel voor mannen als voor vrouwen de ouderdomssterfte op leeftijd 80 te laten ingaan. Hierbij dient te worden bedacht dat bij de keuze voor 80 jaar voorbij wordt gegaan aan het feit dat de mediane leeftijd in de tijd verschuift. Op deze plaats wordt er al op gewezen dat de veronderstellingen van het model voor de leeftijdsklasse 80 jaar en hoger weliswaar wel betrekking hebben op de onderscheiden doodsoorzaken, maar dat deze toedeling veel minder 'hard' is dan bij de andere leeftijdsklassen.

Nadat de keuze is gemaakt tussen voortijdige en ouderdomssterfte, is de voortijdige sterfte nader onderscheiden in leeftijdsklassen. De keuze is gevallen op de volgende leeftijdsklassen: 0, 1–19, 20–49, 50–69 en 70–79. Deze keuze is mede ingegeven door fasen in de levensloop die getypeerd kunnen worden door verschillende niveau's, specifieke determinanten en wisselend belang van doodsoorzaken. De zuigelingensterfte (de sterfte op leeftijd 0)

wijkt zowel wat betreft het niveau als wat betreft de verdeling naar doodsoorzaken substantieel af van de sterfte op andere leeftijden en is om deze reden apart onderscheiden. Op leeftijd 1–19 vindt de sterfte onder kinderen en adolescenten plaats. Voor deze leeftijdsklasse geldt dat natuurlijke doodsoorzaken een zeer kleine rol spelen, terwijl verkeersongevallen relatief veel voorkomen. De leeftijdsklasse 20–49 heeft betrekking op jongere volwassenen. De sterftetekansen zijn in deze levensfase laag. Ook in deze leeftijdsklasse zijn niet-natuurlijke doodsoorzaken vrij belangrijk, met zelfdoding als typerende doodsoorzaak. De leeftijdsklasse 50–69 heeft betrekking op oudere volwassenen. In deze fase gaan met het oplopen van de leeftijd natuurlijke doodsoorzaken een steeds belangrijker rol spelen, en in het verlengde hiervan gaan sterftetekansen beduidend stijgen. Een versnelling van deze stijging treedt op in de leeftijdsklasse 70–79, hetgeen een apart onderscheid van deze leeftijdsklasse rechtvaardigt. In tegenstelling tot de ouderdomssterfte (80 jaar en hoger) geldt nog steeds dat één specifieke doodsoorzaak verantwoordelijk is voor de sterfte (en niet dat de persoon anders vrij snel aan een andere doodsoorzaak zou zijn overleden).

Het kiezen voor het voorspellen van trends naar leeftijdsklasse betekent dat de levensverwachting bij de geboorte niet langer kan worden gehanteerd als dominante parameter voor het kwantificeren van toekomstige trends. Dit betekent bovendien dat leeftijdsspecifieke sterftetekansen niet meer kunnen worden afgeleid uit de levensverwachting. Gezocht is naar een kernindicator die kan worden toegepast op een leeftijdsklasse en die bovendien een duidelijke interpretatie kent. Dit laatste geldt bijvoorbeeld vaak niet voor de parameters van een sterftemodel. De keuze is gevallen op de zogenaamde 'overlevingskans binnen een bepaalde leeftijdsklasse'. Het gaat hierbij om de fractie van de tafelbevolking aanwezig bij aanvang van de leeftijdsklasse, die nog in leven is bij het einde van de leeftijdsklasse. Het verschil tussen de tafelbevolking bij aanvang en bij einde van de leeftijdsklasse wordt dus enkel veroorzaakt door sterfte op de verschillende leeftijden van die leeftijdsklasse. Aangezien deze maat, evenals de levensverwachting (bij geboorte), geënt is op de overlevingstafel, wordt deze niet beïnvloed door leeftijdsopbouweffecten. Omdat deze maat wordt toegepast in het kader van de prognose van sterfte naar doodsoorzaken, wordt de interpretatie van deze maat iets anders. Het is mogelijk om een overlevingstafel op te stellen met behulp van de sterftecijfers van één enkele doodsoorzaak. De tafelbevolking kan dus alleen afnemen door sterfte aan deze doodsoorzaak. Als vervolgens de overlevingskans in een bepaalde leeftijdsklasse wordt berekend, heeft deze maat nog steeds betrekking op de fractie van de tafelbevolking op de laagste leeftijd van de leeftijdsklasse die nog in leven is op de hoogste leeftijd van de leeftijdsklasse, echter onder de voorwaarde dat de sterfte aan andere doodsoorzaken expliciet op nul is gesteld.

Vervolgens is er in de prognose van de sterfte naar doodsoorzaken voor gekozen om per doodsoorzaak en per leeftijdsklasse een extrapolatie van deze specifieke overlevingskans te maken. Bij het extrapoleren heeft de ontwikkeling in het verleden een belangrijke rol gespeeld. In eerste instantie is de extrapolatie geënt op het doortrekken

van trends in het verleden. Verschillende keren zijn vervolgens de niveau's van deze extrapolatie aangepast door het inbrengen van inhoudelijke inzichten. Om de dataverzameling niet te tijdrovend te maken, zijn slechts voor enkele steekjaren de sterftekansen naar doodsoorzaak afgeleid: 1970, 1986, 2002 en 2003. Vervolgens is de overlevingskans in stappen geëxtrapoleerd naar 2018, 2034 en ten slotte 2050.

Op basis van de per doodsoorzaak geëxtrapoleerde overlevingskansen voor 2050 is vervolgens een leeftijdspatroon van leeftijdsspecifieke sterftecijfers afgeleid. Hiertoe is een methodiek gebruikt die geënt is op de 'Brass logit life table'-methode. In deze methode wordt een lineaire relatie gelegd tussen de geëxtrapoleerde overlevingskansen en de laatste waargenomen overlevingskansen. Met behulp van lineaire regressie wordt deze relatie vastgesteld op basis van het aantal overlevenden volgens de overlevingsstafel op de *eindleeftijden* van de verschillende leeftijdsklassen. Doordat in het laatste waargenomen jaar het aantal overlevenden op *elke* leeftijd bekend is, kan met behulp van de parameters van de regressie voor 2050 het aantal overlevenden op elke leeftijd worden bepaald. Vervolgens kunnen met behulp van de aantallen overlevenden op elke leeftijd leeftijdsspecifieke sterftekansen worden afgeleid. Aangezien de per leeftijdsklasse geschatte overlevingskansen volgens het regressiemodel meestal afwijkt van de eerder geëxtrapoleerde overlevingskansen, worden vervolgens de leeftijdsspecifieke sterftekansen zodanig aangepast dat de op basis hiervan afgeleide overlevingskansen (vrijwel) gelijk is aan de geëxtrapoleerde overlevingskansen. Nadat voor 2050 per doodsoorzaak een leeftijdspatroon van leeftijdsspecifieke sterftekansen is afgeleid, is vervolgens geïnterpoleerd tussen het (gladgemaakte) leeftijdspatroon van het laatste waargenomen jaar en 2050. De interpolatie is voor elke afzonderlijke leeftijdsspecifieke sterftekans uitgevoerd. Hierbij is ervoor gezorgd dat het verschil tussen de geëxtrapoleerde overlevingskansen in 2018 c.q. 2034 en de afgeleide overlevingskansen op basis van de interpolatie van afzonderlijke sterftekansen zo klein mogelijk is.

Op basis van de bovenbeschreven stappen zijn per doodsoorzaak leeftijdsspecifieke sterftekansen voor de gehele prognoseperiode beschikbaar gekomen. Met behulp van deze sterftekansen per doodsoorzaak worden vervolgens de sterftekansen ongeacht doodsoorzaak afgeleid¹⁾. Met behulp van deze sterftekansen kan vervolgens de levensverwachting bij de geboorte worden berekend. Dit betekent dat in het model van de nieuwe prognose de levensver-

wachting een uitkomst vormt op basis van geprognosticeerde sterftekansen. In de vorige prognose vloeide de levensverwachting voort uit een verklarend model. Vervolgens werden op basis van deze levensverwachting leeftijds-specifieke sterftekansen afgeleid.

5. Veronderstellingen over ontwikkelingen in de overlevingskansen per doodsoorzaak

In het nieuwe model van de prognose van de sterfte worden overlevingskansen per geslacht, doodsoorzaak en leeftijdsgroep geëxtrapoleerd. Deze extrapolaties zijn zoveel mogelijk gebaseerd op inhoudelijke veronderstellingen. In eerste instantie is de ontwikkeling in de periode 1970–2002 als uitgangspunt genomen voor de extrapolatie. Daarbij is rekening gehouden met eventuele veranderingen in de trend tussen 1970–1986 en 1986–2002. In verschillende gevallen zijn de overlevingskansen logaritmisch getransformeerd voordat ze werden geëxtrapoleerd. Hierdoor kon worden voorkomen dat in de extrapolatie overlevingskansen boven de 100 procent uitkwamen. De (getransformeerde) ontwikkeling is vervolgens lineair geëxtrapoleerd, indien de verwachting bestond dat dit patroon zich in de toekomst zou voortzetten. Hiervan is echter afgeweken als op basis van inhoudelijke veronderstellingen een andere ontwikkeling in de toekomst werd voorzien.

Voorts zijn er bij de extrapolatie twee randvoorwaarden gesteld:

- de overlevingskansen per doodsoorzaak en leeftijdsklasse moet voor vrouwen hoger liggen dan voor mannen, tenzij de waarneming van 2002 het tegenovergestelde toont;
- de overlevingskansen per doodsoorzaak ligt in de naast hogere leeftijdsklasse lager dan in de betreffende leeftijdsklasse. Een uitzondering geldt voor leeftijd 0.

In het onderstaande wordt per doodsoorzaak op de veronderstellingen (naar leeftijdsklasse en geslacht) ingegaan. Zoals beschreven in paragraaf 4 dienen de overlevingskansen in de hierna volgende tabellen als volgt te worden geïnterpreteerd: de overlevingskans in de leeftijdscategorie '20–49 jaar' is de fractie van 20–jarigen die tot de 50^e verjaardag in leven is.

Longkanker

Longkanker is de meest voorkomende vorm van kanker bij mannen in Nederland. Het aandeel van longkanker in de totale sterfte aan kanker is bij hen ruim 30 procent. Voor vrouwen komt de sterfte aan longkanker met rond 15 procent op de tweede plaats na borstkanker. Roken is de hoofdoorzaak van longkanker: circa 90 procent van de sterfte aan longkanker is het gevolg van roken (Tyczynski et al., 2003). Er is sprake van een vrij lange latentieperiode, van gemiddeld circa 30 jaar. Dit betekent dat veranderingen in rookgewoonten zich pas na deze periode vertalen in veranderingen in de sterfte aan longkanker. Medische behandeling van longkanker lijkt slechts een beperkt effect te hebben: slechts één op de tien patiënten is twee jaar na de diagnose nog in leven (Janssen-Heijnen, 2003).

¹⁾ De sterftekans voor alle doodsoorzaken gezamenlijk kan niet eenvoudig worden bepaald door sommatie van de sterftecijfers over alle onderscheiden doodsoorzaken. Dit komt doordat op elke leeftijd mensen zijn blootgesteld aan sterftekansen van meerdere doodsoorzaken tegelijkertijd. Is men eenmaal aan de ene doodsoorzaak overleden dan kan men dus niet meer aan de andere doodsoorzaak overlijden. Het sommeren van sterftekansen over alle doodsoorzaken geeft dan een overschatting van de totale sterftekans.

Tussen eind jaren vijftig en 1990 is het percentage mannen dat rookt afgenomen van 90 tot minder dan 40, waarna het percentage stabiel bleef. In de periode 1970–1986 is de overlevingskans van longkanker in de twee leeftijdsklassen 20–49 en 50–69 vrijwel stabiel gebleven en in de twee leeftijdsklassen 70–79 en 80–94 zelfs gedaald (*staat 1*). Pas in de periode 1986–2002 zijn de effecten van de daling van het percentage rokers zichtbaar. Bij de cijfers in de staat moet overigens worden bedacht dat het gaat om de overlevingskans indien mensen enkel aan longkanker kunnen overlijden. Met een latentietijd van 30 jaar in het geval van longkanker kan ervan worden uitgegaan dat de overlevingskansen zich vanaf ongeveer 2020 zullen stabiliseren. De stijgende trend in de overlevingskans is daarom tot 2018 doorgetrokken en vanaf dat jaar stabiel gehouden tot 2050.

In de jaren vijftig was roken onder vrouwen een zeldzaamheid. In de jaren zestig en zeventig is het percentage rokers onder de vrouwen gestaag gestegen om in 1990 op ongeveer 35 procent uit te komen. Sindsdien is het percentage niet verder toegenomen. De overlevingskans aan longkanker is tussen 1970 en 2002 continu gedaald. In de prognose wordt, samenhangend met de stijging van het percentage vrouwelijke rokers, verondersteld dat de overlevingskans verder zal dalen tot 2018 en daarna, evenals bij mannen, stabiel zal blijven.

Zoals hierboven ook is gebleken, bestaan er duidelijke geslachtsverschillen in de ontwikkeling van de leeftijdspatronen van de sterfte aan longkanker. In de leeftijdsklasse 20–49 is bij mannen de overlevingskans tussen 1986 en 2002 fors gestegen, terwijl bij vrouwen de overlevingskans tussen 1970 en 2002 sterk is gedaald. Doordat verondersteld is dat deze trends tot 2018 doorzetten, komt de overlevingskans van mannen duidelijk uit boven die van vrouwen. Voor de leeftijdsklasse 50–69 geldt dat zowel in 1970 als in 1986 de overlevingskans voor vrouwen beduidend hoger lag. In 2002 is het verschil in de overlevingskans tussen mannen en vrouwen belangrijk afgenomen. In de prognose is verondersteld dat het verschil in 2018 volledig is verdwenen. Aangezien het percentage rokers onder vrouwen de laatste 15 jaar structureel enkele procentpunten lager ligt en dit naar verwachting ook in de toekomst zo zal blijven, zou echter een hogere overlevingskans bij vrouwen dan bij mannen kunnen worden verondersteld. Hiervan is echter

afgezien omdat er aanwijzingen zijn dat vrouwen, bij eenzelfde rookintensiteit als mannen, gevoeliger zijn voor longkanker. Volgens Bonneux (2001) zou dit verband houden met hun hormoonhuishouding. De Jong (2004) laat, op basis van analyses van doodsoorzaken met behulp van overlevingstafeltechnieken, zien dat het (negatieve) effect van longkanker op de levensverwachting bij vrouwen groter is dan bij mannen.

In de leeftijdsklassen 70–79 en 80–94 ligt de overlevingskans van longkanker voor vrouwen beduidend hoger dan die van mannen. De stijgende trend bij mannen en de dalende trend bij vrouwen is, evenals bij de leeftijdsklasse 20–49, tot 2018 doorgetrokken. In tegenstelling tot de leeftijdsklasse 50–69 blijft de overlevingskans van vrouwen ook in de toekomst hoger dan die van mannen.

Borstkanker

Borstkanker is bij vrouwen de meest voorkomende vorm van kanker. Borstkanker is bovendien een belangrijke oorzaak van voortijdige sterfte onder vrouwen. De overlevingskans (indien vrouwen in de tafelbevolking enkel aan borstkanker kunnen overlijden) is voor vrouwen van onder de 80 jaar tussen 1986 en 2002 licht gestegen (*tabel 2*). Deze stijging kan mogelijk worden toegeschreven aan de introductie van de landelijke borstkankerscreening in 1989, waardoor een groot aantal borsttumoren eerder is ontdekt dan anders het geval zou zijn geweest (Van Leer et al., 1999a). Deze screening bestaat uit röntgenonderzoek bij vrouwen tussen de 50 en 75 jaar. Deze vrouwen kunnen eens in de twee jaar een onderzoek laten uitvoeren. Ook andere ontwikkelingen kunnen hebben bijgedragen aan de stijging van de overlevingskans, zoals adjuvante therapie (hormonale therapie of chemotherapie) en eerdere ontdekking van knobbels (Jatoi en Miller, 2003). In de prognose is verondersteld dat de overlevingskans voor borstkanker verder zal stijgen.

Prostaatkanker

Prostaatkanker is bij mannen na longkanker de meest voorkomende vorm van kankersterfte. Hoewel in de leeftijdsklasse 50–79 de overlevingskans (in geval mannen

Staat 1
Overlevingskans in geval longkanker de enige doodsoorzaak vormt, 1970–2050

Leeftijd	1970	1986	2002	2018	2034	2050
	%					
Man						
0 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1–19 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
20–49 jaar	99,7	99,7	99,8	99,9	99,9	99,9
50–69 jaar	94,5	94,6	96,6	97,8	97,8	97,8
70–79 jaar	94,8	91,6	94,3	96,2	96,2	96,2
80–94 jaar	95,4	88,5	90,2	91,6	91,6	91,6
Vrouw						
0 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1–19 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
20–49 jaar	100,0	99,9	99,8	99,7	99,7	99,7
50–69 jaar	99,7	99,3	98,6	97,8	97,8	97,8
70–79 jaar	99,7	99,5	98,7	97,9	97,9	97,9
80–94 jaar	99,3	99,0	98,7	97,9	97,9	97,9

Staat 2
Overlevingskans van vrouwen in geval borstkanker de enige doodsoorzaak vormt, 1970–2050

Leeftijd	1970	1986	2002	2018	2034	2050
%						
0 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1–19 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
20–49 jaar	99,5	99,6	99,6	99,6	99,6	99,7
50–69 jaar	98,3	98,2	98,5	98,7	98,9	99,1
70–79 jaar	98,5	98,7	98,7	98,8	98,8	98,9
80–94 jaar	95,7	95,2	95,8	96,2	96,7	97,0

alleen aan prostaatkanker kunnen overlijden) tussen 1986 en 2002 licht is gestegen, is de overlevingskans onder ouderen (80–94 jaar) fors gedaald tussen 1970 en 2002 (*staat 3*). Deze daling houdt mogelijk verband met de codering van deze doodsoorzaak. Prostaatkanker treft voornamelijk oudere mannen en wordt vaak niet als primaire maar als secundaire doodsoorzaak aangewezen (Damhuis en Siesling, 2002). Door de toegenomen vroegdiagnostiek is het mogelijk dat prostaatkanker tegenwoordig eerder als primaire doodsoorzaak wordt gecodeerd (Van Leer et al., 1999b). In de prognose zijn de trends uit het verleden doorgezet: in de leeftijdsklasse 50–79 dus een stijging van de overlevingskans en in de leeftijdsklasse 80–94 een daling.

Overige vormen van kanker

In de categorie ‘overig kanker’ is met name dikkedarmkanker van groot belang. Andere vrij vaak voorkomende vormen van kanker betreffen die aan het lymfatisch en bloedvormend weefsel, alvleesklier, maag en slokdarm. Evenals borstkanker zijn vormen van kanker die in de categorie ‘overig kanker’ vallen een belangrijke oorzaak van voortijdige sterfte. Er is veel onderzoek verricht naar de rol van voedingsgewoonten bij het ontstaan van dikkedarmkanker (Gezondheidsraad, 2001). De consumptie van veel groenten, ruime lichamelijke activiteit en langdurig gebruik van aspirine lijken een beschermend effect op deze ziekte te hebben. Voor mannen is er een verband aangetoond tussen overgewicht en het krijgen van dikkedarmkanker. Gesuggereerd wordt dat de daling van maagkanker in Nederland na 1970 in verband staat met een toename van het gebruik van maagzuursecretieremmers (Laheij, 1999). Dit verband is echter niet in andere landen gevonden. RIVM meldt dat zowel door screening als vaccinatie de incidentie van en sterfte aan maagkanker in de toekomst sterker zullen dalen dan zonder deze interventies. Slokdarmkanker lijkt in verband te staan met roken en alcoholgebruik.

Bij mannen vertoonde de sterfte aan dikkedarmkanker in de periode 1970–1986 een stijgende trend, om daarna een stabiele fase door te maken (Van der Meulen, 2004). De laatste jaren lijkt een dalende lijn te zijn ingezet. De daling van de overlevingskans van ‘overig kanker’ (in geval de tafelbevolking alleen aan overig kanker kan sterven) tussen 1970 en 1986 in de leeftijdsklassen 70–79 en 80–94 houdt mogelijk verband met de stijgende sterfte aan dikkedarmkanker tot 1986 (*staat 4*). Hierna is de overlevingskans van ‘overig kanker’ gaan stijgen. Deze stijging zal naar verwachting in de toekomst aanhouden. Ook in de leeftijdsklassen 20–49 en 50–69 is de laatste 15 jaar sprake geweest van een stijging van de overlevingskans. Opnieuw is verondersteld dat deze stijging in de komende decennia zal doorzetten.

Voor vrouwen van 20 jaar en ouder is de overlevingskans tussen 1970 en 2002 voortdurend gestegen (met uitzondering van de leeftijdsklasse 80–94 waar de overlevingskans tussen 1970 en 1986 stabiel bleef). Evenals bij de mannen is verondersteld dat in de toekomst de overlevingskansen verder zullen stijgen.

Ontwikkelingen in de medische technologie zijn een reden om een stijging van de overlevingskans in de toekomst bij zowel mannen als vrouwen te veronderstellen. Deze medische ontwikkelingen kunnen compenserend werken op ongunstige ontwikkelingen met betrekking tot bepaalde risicofactoren, zoals een afname van de consumptie van groente, een afname van lichamelijke activiteit en een toename van overgewicht.

Ziekten van hart en vaatstelsel

Met uitzondering van de nuljarigen is er in alle leeftijdsklassen sprake geweest van een stijging van de overlevingskans (in een tafelbevolking waarin enkel aan hart- en vaatziekten kan worden overleden), zowel in de periode 1970–1986 als in de periode 1986–2002 (*staat 5*). Deze daling van hart- en vaatziekten kan worden toegeschreven

Staat 3
Overlevingskans van mannen in geval prostaatkanker de enige doodsoorzaak vormt, 1970–2050

Leeftijd	1970	1986	2002	2018	2034	2050
%						
0 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1–19 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
20–49 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
50–69 jaar	99,5	99,4	99,5	99,5	99,6	99,7
70–79 jaar	97,9	97,7	97,8	97,9	97,9	98,0
80–94 jaar	90,8	88,7	88,0	87,3	86,6	85,8

Staat 4
Overlevingskans in geval overige vormen van kanker de enige doodsoorzaak vormen, 1970–2050

Leeftijd	1970	1986	2002	2018	2034	2050
	%					
Man						
0 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1–19 jaar	99,9	99,9	99,9	100,0	100,0	100,0
20–49 jaar	99,0	99,2	99,3	99,7	99,8	99,9
50–69 jaar	93,8	93,9	94,4	95,8	96,8	97,5
70–79 jaar	91,1	90,6	91,3	92,2	93,1	93,9
80–94 jaar	77,6	74,5	77,2	82,0	86,0	89,2
Vrouw						
0 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1–19 jaar	99,9	99,9	100,0	100,0	100,0	100,0
20–49 jaar	99,0	99,3	99,4	99,6	99,8	99,8
50–69 jaar	94,9	95,7	96,2	97,4	98,3	98,8
70–79 jaar	92,9	94,1	94,5	95,6	96,5	97,2
80–94 jaar	79,0	79,5	82,9	88,3	92,2	94,9

aan een daling van het percentage rokers (bij mannen), een betere behandeling van een te hoog cholesterolgehalte en een te hoge bloeddruk, minder inname van verzadigd vet en een betere medische behandeling van hartinfarcten. Leefstijlfactoren die (in positieve en negatieve zin) van invloed zijn op het ontstaan van hart- en vaatziekten zijn onder meer roken, overgewicht, stress, lichamelijke inactiviteit, overmatig drankgebruik, inname van verzadigd vet en te geringe consumptie van groenten, fruit en vezels. De risicofactoren komen voor mannen en vrouwen grotendeels overeen.

Onder nuljarigen is de stijging van de overlevingskans aan ziekten van hart en vaatstelsel tussen 1970 en 1986 omgeslagen in een lichte daling tussen 1986 en 2002. Voor de periode 2002–2050 is verondersteld dat de daling zal aanhouden.

In de leeftijdsklasse 1–19 is sprake van een zeer geringe stijging van de overlevingskans, voor zowel mannen als vrouwen. In de extrapolatie is sprake van een vrijwel stabiele overlevingskans.

In de leeftijdsklassen 20–49 en 50–69 bestaat een opvallend verschil tussen mannen en vrouwen in de stijging van de overlevingskans: onder mannen was deze veel sterker dan onder vrouwen. Dit houdt mogelijk verband met de

sterke daling van het percentage rokers onder mannen na het midden van de vorige eeuw. Mede gezien de stabilisatie van het percentage rokers vanaf de jaren negentig, wordt verondersteld dat de behaalde winst in overleving van de afgelopen 30 jaar niet kan worden voortgezet in de komende 50 jaar. Er is veel winst behaald met behulp van medicijnen en medische ingrepen, maar het lijkt onwaarschijnlijk dat de overlevingskansen in deze leeftijdscategorie in de toekomst naar 100 procent kunnen stijgen (hetgeen het geval zou zijn bij een lineaire voortzetting van de stijging). Bij vrouwen is in de periode 1986–2002, vergeleken met de periode 1970–1986, sprake van een stagnatie van de overlevingskans. Om deze reden wordt in de prognoseperiode nog maar een zeer lichte stijging verondersteld. Vanaf 2018 is de overlevingskans stabiel gehouden.

In de leeftijdsklassen 70–79 en 80–94 zijn in de afgelopen drie decennia flinke winsten in de overlevingskans geboekt. Dit geldt voor zowel mannen als vrouwen. Voor beide geslachten geldt tevens dat de stijging in de tweede helft van de periode 1970–2002 even sterk was als in de eerste helft, zo niet sterker. In de extrapolatie is de winst in de leeftijdsklasse 80–94 vrijwel lineair doorgetrokken, terwijl in de leeftijdsklasse 70–79 de stijging iets is afgezwakt. Zonder deze afzwakking zou de overlevingskans rond de

Staat 5
Overlevingskans in geval hart- en vaatziekten de enige doodsoorzaak vormen, 1970–2050

Leeftijd	1970	1986	2002	2018	2034	2050
	%					
Man						
0 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1–19 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
20–49 jaar	98,3	98,8	99,2	99,2	99,2	99,2
50–69 jaar	83,5	86,6	93,0	96,1	96,1	96,1
70–79 jaar	71,0	74,8	83,2	89,2	91,0	91,7
80–94 jaar	18,9	26,6	34,0	42,3	51,1	59,9
Vrouw						
0 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1–19 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
20–49 jaar	99,4	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6
50–69 jaar	93,0	95,4	97,0	98,0	98,0	98,0
70–79 jaar	78,0	85,8	90,6	93,9	95,8	96,8
80–94 jaar	20,2	33,0	42,6	52,7	62,6	70,7

100 procent uitkomen. Bij de mannen is de stijging sterker afgezwakt dan bij de vrouwen, omdat de overlevingskans van mannen anders die van vrouwen zou overtreffen. Door deze aanpassing blijft de overlevingskans van mannen onder die van vrouwen.

Ziekten van de ademhalingsorganen

Longontsteking en COPD (chronic obstructive pulmonary disease) zijn de belangrijkste ziekten binnen deze groep van doodsoorzaken. Het zijn vooral ouderen die aan deze doodsoorzaken overlijden. De oorzaak van longontsteking is bijna altijd een infectie. In veel gevallen gaat het om ouderen die een longontsteking oplopen als complicatie bij een andere ziekte. COPD is grotendeels te wijten aan het roken van sigaretten: ongeveer 70 procent van de betreffende sterfte hangt samen met roken (RIVM, 2002).

Uit *staat 5* blijkt dat tot leeftijd 50 de overlevingskans aan ziekten van de ademhalingsorganen vrijwel 100 procent is (indien de tafelbevolking enkel aan deze ziekten kan overlijden). Dit percentage is ook in de extrapolatie gehanteerd. In de leeftijdsklasse 50–69 en 70–79 ligt de overlevingskans enkele procentpunten beneden de 100 procent. Gezien de geringe ontwikkeling in de overlevingskans tussen 1986 en 2002 is in de prognoseperiode uitgegaan van stabiele overlevingskansen.

In de leeftijdsklasse 80–94 is onder mannen in de periode 1970–2002 sprake geweest van een continue daling in de overlevingskans. Het gaat hier voornamelijk om ouderdomsziekten. De daling van de overlevingskans kan mogelijk samenhangen met de beduidende stijging bij mannen in de overlevingskans aan andere doodsoorzaken op jongere leeftijden. Omdat voor de meeste andere doodsoorzaken ook in de prognoseperiode op jongere leeftijden een daling is verondersteld, is het waarschijnlijk dat ziekten van de ademhalingsorganen als ouderdomsziekte in de prognoseperiode een groter belang zullen krijgen. Verondersteld is dat de overlevingskans in de prognoseperiode blijft dalen. Daarentegen is voor vrouwen in de afgelopen drie decennia sprake geweest van een stabiele overlevingskans. In de toekomst zal deze overlevingskans constant blijven.

Niet-natuurlijke doodsoorzaken

Onder niet-natuurlijke doodsoorzaken vallen ongevallen (in 2002 bijna 70 procent; waaronder verkeersongevallen met 20 procentpunten), zelfdoding (in 2002 bijna 30 procent) en misdrijven (in 2002 rond 5 procent). In de periode 1970–2002 is het aantal sterfgevallen ten gevolge van niet-natuurlijke doodsoorzaken van zowel mannen als vrouwen sterk gedaald, voornamelijk als gevolg van een sterke daling van het aantal dodelijke verkeersongevallen. Maatregelen om het verkeer veiliger te maken (invoering van valhelmen, veiligheidsgordels, kooiconstructies en dergelijke) lijken veel effect te hebben gesorteerd.

Het aantal zelfdodingen en gevallen van moord en doodslag is de laatste tien jaar vrijwel gelijk gebleven.

De daling van het aantal verkeersdoden heeft vooral invloed op de overlevingskans van mannen in de leeftijdsklasse 1–19 jaar (*staat 7*). Deze overlevingskans heeft wederom betrekking op een situatie waarin enkel aan niet-natuurlijke doodsoorzaken kan worden overleden. Mannen hebben hun achterstand ten opzichte van vrouwen voor een belangrijk deel ingehaald. Verondersteld wordt dat slechts een lichte verbetering van de overlevingskans in de toekomst mogelijk is (door verdere technische voorzieningen, betere inrichting van het verkeer zoals scheiding van fietspaden en rijwegen, en verbetering van het verkeersgedrag). Ook in de leeftijdsklasse 20–49 jaar ligt de overlevingskans van mannen lager. Hierbij spelen niet alleen (verkeers)ongevallen een rol, maar ook de hogere kans van mannen om zelfmoord te plegen. De lichte stijging van de overlevingskans zet in de toekomst door. De overlevingskans van vrouwen blijft significant hoger dan die van mannen. In de leeftijdsklassen 50–69 jaar en 70–79 jaar is bij de mannen sprake van een stijging van de overlevingskans in de afgelopen 30 jaar. In de toekomst zal deze stijging doorzetten, hoewel in afgezwakte mate. Voor vrouwen is er in de afgelopen 30 jaar amper sprake geweest van een ontwikkeling in de overlevingskans: deze was en blijft hoog. Onder de ouderen van 80–94 jaar is er een verschillende ontwikkeling bij mannen en vrouwen zichtbaar. Bij mannen is de overlevingskans tussen 1986–2002 gelijk gebleven, en dit wordt ook voor de toekomst verwacht. Onder vrouwen is de overlevingskans tus-

Staat 6
Overlevingskans in geval ziekten van de ademhalingsorganen de enige doodsoorzaak vormen, 1970–2050

Leeftijd	1970	1986	2002	2018	2034	2050
Man						
	%					
0 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1–19 jaar	99,9	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
20–49 jaar	99,8	99,9	99,9	99,9	99,9	99,9
50–69 jaar	97,2	98,3	98,8	98,8	98,8	98,8
70–79 jaar	93,8	93,5	94,2	94,2	94,2	94,2
80–94 jaar	69,2	64,4	61,6	58,7	55,7	52,7
Vrouw						
0 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1–19 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
20–49 jaar	99,9	100,0	99,9	99,9	99,9	99,8
50–69 jaar	99,2	99,5	99,3	99,3	99,3	99,3
70–79 jaar	97,4	98,3	97,6	97,6	97,6	97,6
80–94 jaar	78,2	79,6	79,2	78,9	78,5	78,0

Staat 7
Overlevingskans in geval niet-natuurlijke doodsoorzaken de enige doodsoorzaak vormen, 1970–2050

Leeftijd	1970	1986	2002	2018	2034	2050
	%					
Man						
0 jaar	99,9	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1–19 jaar	99,2	99,7	99,8	99,9	99,9	99,9
20–49 jaar	98,3	98,8	98,9	99,0	99,1	99,2
50–69 jaar	98,1	99,0	99,3	99,5	99,6	99,7
70–79 jaar	97,8	98,8	99,1	99,2	99,3	99,3
80–94 jaar	87,0	92,5	92,5	92,6	92,6	92,7
Vrouw						
0 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1–19 jaar	99,7	99,9	99,9	99,9	100,0	100,0
20–49 jaar	99,4	99,4	99,6	99,8	99,8	99,9
50–69 jaar	99,1	99,5	99,6	99,7	99,8	99,8
70–79 jaar	98,4	99,3	99,5	99,5	99,5	99,6
80–94 jaar	83,1	92,5	94,6	96,1	97,2	98,0

sen 1970 en 1986 vrij sterk gestegen, en daarna iets minder sterk. In de toekomst zal de overlevingskans nog licht verder stijgen. Het gaat hierbij vooral om (vaak verweduwd) vrouwen die nog zelfstandig wonen. Ongelukken in huis, zoals accidentele val, vormen dan een belangrijke doodsoorzaak. Door een veiliger inrichting van het huis is het mogelijk het aantal ongelukken in de toekomst nog iets te beperken.

Diabetes

Diabetes is een ziekte waaraan momenteel vrij weinig mensen sterven. Vaak overlijdt iemand met diabetes aan een andere doodsoorzaak en wordt diabetes als bijkomende oorzaak genoteerd (Van der Meulen, 2005). Sterfte aan diabetes wordt in relatie gebracht met slechte voedingsgewoonten en als gevolg daarvan overgewicht. Het percentage mensen met overgewicht is tussen 1981 en 2002 gestegen van 33 naar 46 (met ernstig overgewicht, ofwel obesitas, van 5 naar 11 procent). Verwacht wordt dat deze stijging zich in de toekomst zal vertalen in een toename van het aantal sterftegevallen door diabetes. Dit geldt des te sterker als het percentage mensen met (ernstig) overgewicht in de toekomst verder zal stijgen. *Staat 8* laat zien

dat in de afgelopen 30 jaar vooral in de leeftijdsklasse 80–94 en in mindere mate in de leeftijdsklasse 70–79 sprake is geweest van een daling van de overlevingskans voor diabetes (deze overlevingskans geldt indien mensen enkel aan diabetes kunnen overlijden). Verondersteld wordt dat deze daling in de toekomst zal doorzetten. Bovendien wordt verondersteld dat in de toekomst ook in de leeftijdsklasse 50–69 de overlevingskans voor diabetes zal dalen. Een daling van de overlevingskans is nu nog niet in de waarneming zichtbaar, omdat de stijging van het percentage (jonge) mensen met overgewicht zich pas op hoge leeftijden in extra sterfte vertaalt.

Overige doodsoorzaken

De groep ‘overige doodsoorzaken’ is gedefinieerd als alle doodsoorzaken minus het totaal van de hiervoor genoemde doodsoorzaken. Enkele groepen doodsoorzaken met de grootste aantallen overledenen die hieronder vallen zijn psychische stoornissen (waaronder dementie), ziekten van de spijsverteringsorganen, ziekten van het zenuwstelsel en de zintuigen, en ziekten van de urinewegen en de geslachtsorganen. Dit zijn voor een groot deel ouderdomsziekten. Er bestaat dan ook een belangrijk verschil in de

Staat 8
Overlevingskans in geval diabetes de enige doodsoorzaak vormt, 1970–2050

Leeftijd	1970	1986	2002	2018	2034	2050
	%					
Man						
0 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1–19 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
20–49 jaar	100,0	99,9	99,9	99,9	100,0	100,0
50–69 jaar	99,7	99,4	99,3	99,0	98,3	97,3
70–79 jaar	99,3	98,8	98,8	98,4	97,7	96,7
80–94 jaar	96,5	94,5	93,2	91,7	90,0	87,9
Vrouw						
0 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1–19 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
20–49 jaar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
50–69 jaar	99,5	99,4	99,6	99,5	99,3	99,1
70–79 jaar	98,8	98,6	98,9	98,7	98,5	98,2
80–94 jaar	95,2	93,0	92,8	92,7	92,5	92,3

Staat 9
Overlevingskans in geval overige doodsoorzaken de enige doodsoorzaak vormen, 1970–2050

Leeftijd	1970	1986	2002	2018	2034	2050
	%					
Man						
0 jaar	98,7	99,2	99,5	99,7	99,8	99,8
1–19 jaar	99,6	99,8	99,8	99,8	99,9	99,9
20–49 jaar	99,0	99,1	99,2	99,2	99,2	99,2
50–69 jaar	95,6	96,6	96,5	96,3	96,2	96,0
70–79 jaar	92,4	93,5	91,9	90,5	89,6	89,1
80–94 jaar	57,7	60,7	48,5	44,7	41,8	40,1
Vrouw						
0 jaar	99,0	99,4	99,6	99,7	99,8	99,9
1–19 jaar	99,7	99,8	99,9	99,9	99,9	100,0
20–49 jaar	99,3	99,5	99,4	99,4	99,4	99,4
50–69 jaar	97,4	98,1	97,8	97,3	96,9	96,3
70–79 jaar	94,5	95,5	94,0	93,0	92,4	92,1
80–94 jaar	62,3	64,4	48,5	44,2	41,6	40,1

overlevingskans op de leeftijden tot 80 jaar, waar deze in vrijwel alle jaren boven de 90 procent ligt, en boven 80 jaar, waar deze in 2002 beneden de 50 procent ligt (*staat 9*). Deze overlevingskans geldt wederom in een tabelbevolking die enkel aan overige doodsoorzaken kan overlijden. De overlevingskans voor de groep 'overige doodsoorzaken' vertoont vanaf leeftijd 50 na 1986 een duidelijk dalende lijn. Als de sterfte aan de andere doodsoorzaken afneemt, dan betekent dit dat de sterfte in de groep met overige doodsoorzaken belangrijker wordt. Dit zal ten dele tot uitdrukking komen in substitutie van doodsoorzaken (met name hart-/vaatziekten en overige doodsoorzaken kunnen als 'communicerende vaten' worden beschouwd). Per leeftijd(sklasse) hoeft er evenwel geen sprake te zijn van (volledige) substitutie, omdat er een verschuiving van sterfte naar hogere leeftijden kan plaatsvinden.

Bij zowel mannen als vrouwen is tussen 1986 en 2002 de overlevingskans van overige doodsoorzaken gedaald. Verondersteld wordt dat deze daling in de toekomst zal doorgaan, maar wel in een duidelijk afgezwakt tempo. Vooral voor de ouderdomssterfte (leeftijdsklasse 80–94) geldt dat sterfte aan overige doodsoorzaken van grote betekenis is. De medische wetenschap zal veel moeite doen om in de vergrijzende samenleving het leven verder te verlengen. Hierdoor daalt de overlevingskans veel minder snel dan in de afgelopen 15 jaar. In de leeftijdsklassen 0 en 1–19 is de overlevingskans tussen 1970 en 2002 gestegen. Deze stijging zal naar verwachting in de toekomst aanhouden.

Sterfte ongeacht doodsoorzaak

Uit de overlevingskansen per doodsoorzaak kunnen de overlevingskansen ongeacht doodsoorzaak worden afgeleid. In de leeftijdsklassen 0 en 1–19 jaar lopen de mannen in de toekomst hun achterstand op de vrouwen groten-deels in (*staat 10*). Ondanks een snellere stijging van de overlevingskans van mannen in de periode 1970–2002, laten vrouwen in de leeftijdsklasse 20–49, 50–69 en 70–79 in de toekomst een duidelijk hogere overlevingskans zien. Met betrekking tot de ouderdomssterfte (80–94 jaar) kennen mannen zowel in het verleden als in de toekomst een vrijwel gelijke overlevingskans. Voor vrouwen is sprake van een lichte stijging in het verleden, die in de toekomst zal voortzetten.

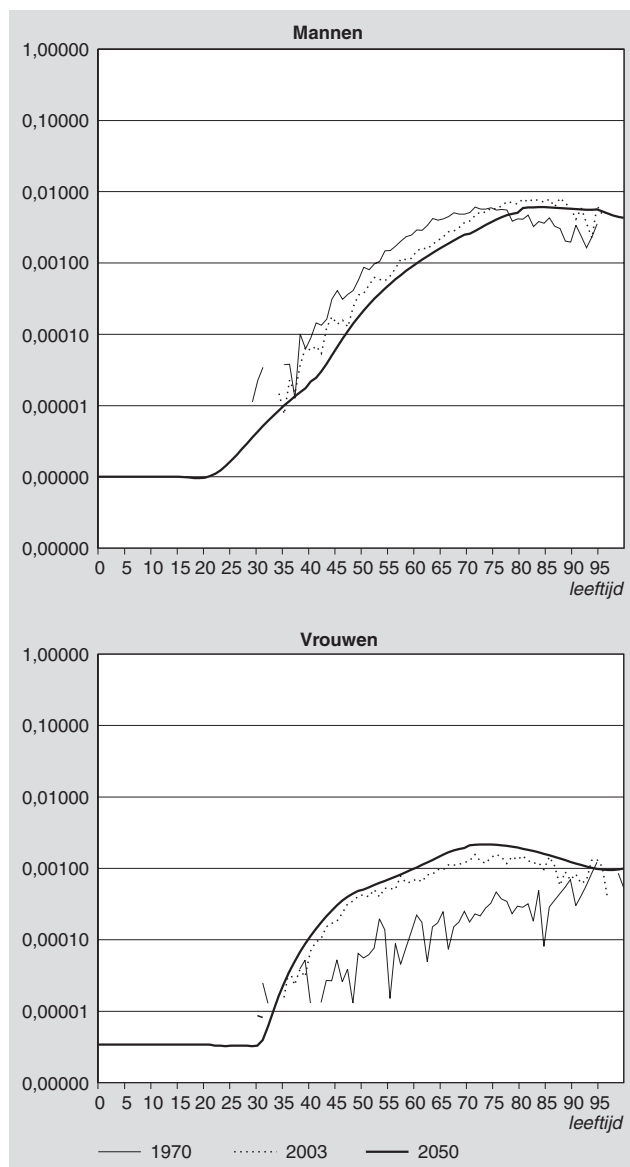
6. Leeftijdspatronen van sterftekansen

Op basis van de overlevingskansen per doodsoorzaak (naar leeftijdsklasse en geslacht) is voor 2050 een leeftijds patroon van sterftekansen afgeleid (per doodsoorzaak naar geslacht). Ter illustratie worden voor twee (groepen van) ziekten, longkanker en hart- en vaatziekten, de leeftijdsspecifieke sterftekansen voor 1970, 2003 en 2050 weergegeven. Bij longkanker is het verschil in ontwikkeling tussen mannen (daling in de tijd) en vrouwen (stijging in de tijd) goed zichtbaar (*grafiek 1*). Dit heeft tot gevolg dat voor mannen de sterftekansen voor 2050 doorgaans onder die

Staat 10
Overlevingskansen (bij sterfte aan alle doodsoorzaken), 1970–2050

Leeftijd	1970	1986	2002	2018	2034	2050
	%					
Man						
0 jaar	98,6	99,1	99,4	99,7	99,8	99,8
1–19 jaar	98,6	99,3	99,5	99,7	99,7	99,8
20–49 jaar	94,3	95,4	96,6	97,0	97,2	97,3
50–69 jaar	66,9	71,3	80,0	82,7	83,4	84,1
70–79 jaar	50,5	51,7	59,6	63,3	64,1	64,5
80–94 jaar	4,2	5,2	5,6	5,1	4,9	4,8
Vrouw						
0 jaar	98,9	99,3	99,7	99,7	99,8	99,9
1–19 jaar	99,2	99,5	99,7	99,8	99,8	99,8
20–49 jaar	96,5	97,2	97,5	97,9	98,0	98,0
50–69 jaar	82,4	85,9	87,1	88,4	88,8	88,6
70–79 jaar	63,6	72,9	75,1	78,0	78,9	78,8
80–94 jaar	5,8	10,8	12,7	12,9	14,1	16,2

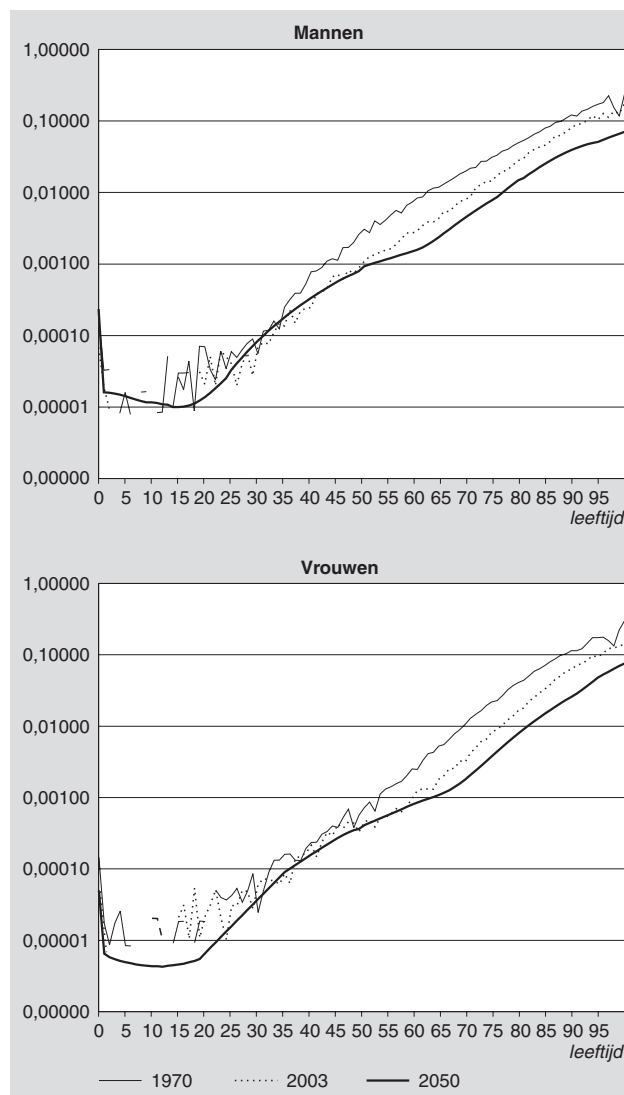
1. Leeftijdsspecifieke sterftekansen: longkanker

voor 2003 liggen, terwijl voor vrouwen het omgekeerde het geval is. Uit *grafiek 2*, met de leeftijdsspecifieke kansen op hart- en vaatziekten, komt naar voren dat in de periode 1970–2003 een daling van de sterftekansen is opgetreden die bij mannen ingaat vanaf ongeveer leeftijd 35 en voor vrouwen vanaf ongeveer leeftijd 50. Volgens de prognose zal op hogere leeftijden in de toekomst een verdere daling plaatsvinden (te weten, vanaf 50 jaar voor mannen en 60 jaar voor vrouwen).

Uit de sterftekansen van de afzonderlijke doodsoorzaken kunnen de sterftekansen ongeacht doodsoorzaak worden afgeleid. In *grafiek 3* zijn deze sterftekansen voor 2050 weergegeven. Tevens zijn de sterftekansen volgens de vorige prognose weergegeven. De verschillen tussen het sterfjepatroon volgens de oude en de nieuwe prognose zijn klein, hoewel op de jongere leeftijden (tot circa 30 jaar) de sterftekansen in de nieuwe prognose lager liggen. De levensverwachting op basis van de nieuwe prognose is gelijk aan die volgens de vorige prognose: in 2050 voor mannen 79,6 jaar en voor vrouwen 82,6 jaar.

2. Leeftijdsspecifieke sterftekansen: hart- en vaatziekten

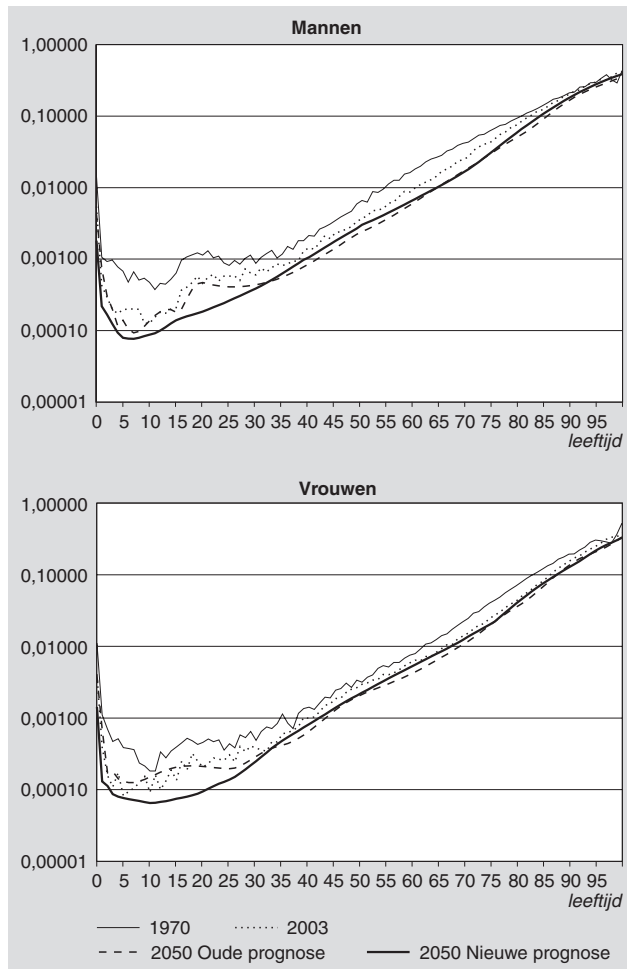

7. Ontwikkeling van de levensverwachting in de prognoseperiode

In *grafiek 4* is de ontwikkeling van de levensverwachting in de periode 1970–2050 weergegeven. Hierin is zowel de ontwikkeling volgens de vorige prognose als die volgens de nieuwe prognose opgenomen.

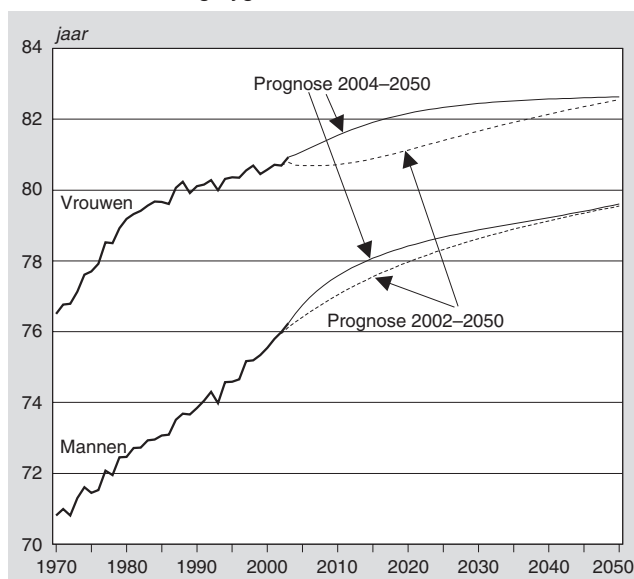
Uit de grafiek komt naar voren dat in de nieuwe prognose in de komende decennia een sterkere stijging van de levensverwachting wordt verondersteld dan in de vorige prognose. Dit geldt in het bijzonder voor de vrouwen. In de vorige prognose werd verwacht dat de levensverwachting van vrouwen het eerste decennium van deze eeuw amper zou veranderen en pas in het tweede decennium de stijgende koers uit het verleden zou hervatten. Als reden hiervoor werd een sterke stijging van het negatief effect van roken in de eerste twee decennia van deze eeuw genoemd. Hierna zou dit negatieve effect stabiel blijven, waardoor de structureel positieve trend in de levensverwachting (zoals waargenomen in de vorige eeuw) een verdere stijging van de levensverwachting zou veroorzaken. Ook in de nieuwe prognose wordt verondersteld dat het schadelijk effect van roken leidt tot een verslechtering van

3. Leeftijdsspecifieke sterftetekansen: ongeacht doodsoorzaak

de overlevingskans (aan longkanker) en dat dit schadelijk effect aanhoudt tot rond 2020, waarna de overlevingskans stabiel blijft. In de nieuwe prognose wordt echter niet verondersteld dat de daling van de overlevingskans aan longkanker een zo sterk effect heeft op de totale overlevingskans dat de hieruit afgeleide levensverwachting tot

4. Levensverwachting bij geboorte

2020 niet meer zal stijgen. Het effect van roken op de ontwikkeling van de levensverwachting lijkt hiermee in de vorige prognose te zijn overschat.

8. Prognose van aantallen sterfgevallen per doodsoorzaak

Het opstellen van de prognose van de sterfte op basis van doodsoorzaken biedt de mogelijkheid om ontwikkelingen in de sterfte naar doodsoorzaak in de toekomst te laten zien. Hiertoe zijn de leeftijdsspecifieke sterftetekansen naar doodsoorzaken toegepast op de toekomstige bevolking volgens de bevolkingsprognose. *Staat 11* geeft de ontwikkelingen weer van het aantal sterfgevallen per doodsoorzaak voor de periode 2003–2050

De daling van de sterftetekansen aan longkanker bij mannen leidt op korte termijn tot een daling van het aantal sterfgevallen door deze ziekte. Door de vergrijzing gaat het aantal sterfgevallen na 2010 echter weer stijgen. Na 2040 is de vergrijzing over haar top heen en gaat het aantal sterfgevallen door longkanker weer dalen. Bij vrouwen blijven de sterftetekansen voor longkanker in de nabije toekomst stijgen. Het aantal sterfgevallen door longkanker zal daarmee ook toenemen. Bij de vrouwen is tot 2050 sprake van bijna een verdubbeling van het aantal sterfgevallen door deze doodsoorzaak. Evenals bij de mannen wordt de stijging na 2010 voornamelijk veroorzaakt door de vergrijzing.

Ook de sterfte door prostaatkanker laat een forse stijging zien, met een ruime verdubbeling tot 2050. Het aantal sterfgevallen door borstkanker zal in de toekomst naar verwachting min of meer stabiel blijven. Bij de groep overige kankersoorten is daarentegen sprake van bijna een halvering van het aantal sterfgevallen in de komende 50 jaar. Dit is bij zowel mannen als vrouwen het geval.

Het aantal mannen dat aan hart- en vaatziekten overlijdt is momenteel onder vrouwen, met 24 duizend, iets hoger dan onder mannen, met 23 duizend. Het aantal sterfgevallen zal eerst enkele jaren licht dalen om daarna als gevolg van de vergrijzing weer licht te stijgen (tot 2040). Opvallend is dat in de komende decennia meer mannen dan vrouwen aan hart- en vaatziekten zullen overlijden.

Het aantal sterfgevallen door ziekten van de ademhalingsorganen zal in de eerste helft van deze eeuw een sterke groei doormaken. Deze groei is bij mannen twee keer zo sterk als bij vrouwen. Dit hangt samen met het feit dat voor de mannen een dalende lijn in de overlevingskans voor ziekten van de ademhalingsorganen is verondersteld, tegen een stabiele trend voor de vrouwen.

De sterfte aan niet-natuurlijke doodsoorzaken ligt onder vrouwen veel lager dan onder mannen. In de toekomst zal dit verschil nog verder toenemen, doordat het onder mannen gelijk zal blijven terwijl onder vrouwen een forse daling zal plaatsvinden. Deze daling hangt samen met een beduidende stijging van de overlevingskans voor oudere vrouwen (minder vaak sterfte als gevolg van een accidentele val).

De sterfte door diabetes laat een zeer sterke stijging zien, in het bijzonder onder mannen. Mogelijk zijn de genoemde aantallen, zowel in de waarneming van 2003 als in de prognose, een onderschatting van de werkelijkheid, omdat diabetes vaak niet als primaire doodsoorzaak wordt geregistreerd. De overlevingskansen die in de prognose zijn

Staat 11
Aantal overledenen naar doodsoorzaak en geslacht, 2003–2050

	2003	2010	2020	2030	2040	2050
Longkanker						
Mannen	6 356	5 497	6 652	7 859	8 184	7 874
Vrouwen	2 745	4 261	5 142	5 612	5 652	5 375
Prostaatcancer						
Mannen	2 349	2 666	3 610	4 818	5 604	5 781
Borstcancer						
Vrouwen	3 361	3 187	3 311	3 587	3 764	3 707
Overig kanker						
Mannen	12 150	12 028	12 779	12 559	10 595	7 670
Vrouwen	11 254	9 899	8 665	8 243	7 383	5 990
Hart- en vaatziekten						
Mannen	22 643	21 555	22 419	25 070	26 130	24 464
Vrouwen	24 308	21 740	21 112	22 294	23 748	21 845
Ziekten van de ademhalingsorganen						
Mannen	7 359	9 216	12 273	16 257	19 111	19 444
Vrouwen	6 883	7 362	8 593	10 263	12 406	13 477
Niet-natuurlijke doodsoorzaken						
Mannen	3 113	2 548	2 315	2 505	2 768	2 912
Vrouwen	2 291	1 851	1 378	1 276	1 338	1 363
Diabetes						
Mannen	1 527	2 878	4 521	6 394	7 857	8 853
Vrouwen	2 264	2 962	4 097	5 147	5 913	6 061
Overige doodsoorzaken						
Mannen	13 441	16 027	20 352	25 946	30 284	32 095
Vrouwen	19 825	25 675	31 058	39 978	50 520	57 413

gebruikt, zijn immers gebaseerd op aantallen sterfgevallen naar primaire doodsoorzaak.

De groep overige doodsoorzaken zal in de toekomst een steeds grotere rol gaan spelen. Zoals eerder aangegeven, omvat deze groep grotendeels ouderdomsziekten. In een vergrijzende samenleving stijgt het aantal sterfgevallen in deze groep van doodsoorzaken van ruim 33 duizend in 2003 naar bijna 90 duizend in 2050.

Literatuur

Bonneux, L.G.A., 2001, Feiten en cijfers over roken en kanker. www.kankerbestrijding.nl.

Damhuis, R.A.M. en S. Siesling, 2002, Cancer of the male genital organs. In: Netherlands Cancer Registry, Trends of cancer in the Netherlands 1989–1998, juli 2002, blz. 35. Vereniging van Integrale Kankercentra, Utrecht. www.vikc.nl.

Gezondheidsraad, 2001, Bevolkingsonderzoek naar dikke-darmkanker. Publicatienummer 2001/01. Gezondheidsraad, Den Haag.

Janssen-Heijnen, M.L.G., J.A.A.M. van Dijck, S. Siesling, R.M. Schipper en R.A.M. Damhuis, 2001, Longkanker in Nederland in de periode 1989–1997: de epidemie is nog niet voorbij. Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde 145(9), maart 2001, blz. 419–423.

Jatoi, I. en A.B. Miller, 2003, Why is breast-cancer mortality declining? The Lancet Oncology 4(4), blz. 251.

Jong, A. de, 2003, Bevolkingsprognose 2002–2050: veronderstellingen. Bevolkingstrends 51(1), blz. 27–33. CBS, Voorburg/Heerlen.

Jong, A. de, 2004, Analyse van doodsoorzaken op basis van overlevingstafeltechnieken, 1970–2003. Bevolkingstrends 52(3), blz. 23–36. CBS, Voorburg/Heerlen.

Laheij, R.J.F., H. Straatman, A.L.M. Verbeek, J.B.M.J. Jansen, 1999, Mortality trends from cancer of the gastric cardia in the Netherlands, 1969–1994. International Journal of Epidemiology 28, juni 1999, blz. 391–395.

Leer, E.M. van, J.W.W. Coebergh en F.E. van Leeuwen, 1999a, Trends in kankerincidentie en sterfte door kanker in Nederland: goed en slecht nieuws. Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde, 1143(29), blz. 1502–1506.

Leer, E.M. van, F.J. Cleton en F.E. van Leeuwen (red.), 1999b, Kanker 1999. Signaleringsrapport. Nederlandse Kankerbestrijding/KWF, Amsterdam.

Meulen, A. van der, 2004, Trends in doodsoorzaken, 1970–2002. Bevolkingstrends 52(1), blz. 34–39. CBS, Voorburg/Heerlen.

Meulen, A. van der, 2005, Sterfte aan diabetes. Bevolkingstrends 53(1), blz. 64–68. CBS, Voorburg/Heerlen.

Oers, J.A.M. van (red.), 2002, Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2002, Gezondheid op koers? Centrum voor Volksgezondheid Toekomst Verkenningen. RIVM, Bilthoven.

Tyczynski, J.E., F. Bray and D.M. Parkin, 2003, Lung cancer in Europe in 2000: epidemiology, prevention, and early detection. The Lancet Oncology 4(1), blz. 45–55.

Een eeuw gemeentelijke herindelingen

Duncan Beeckman en Ronald van der Bie

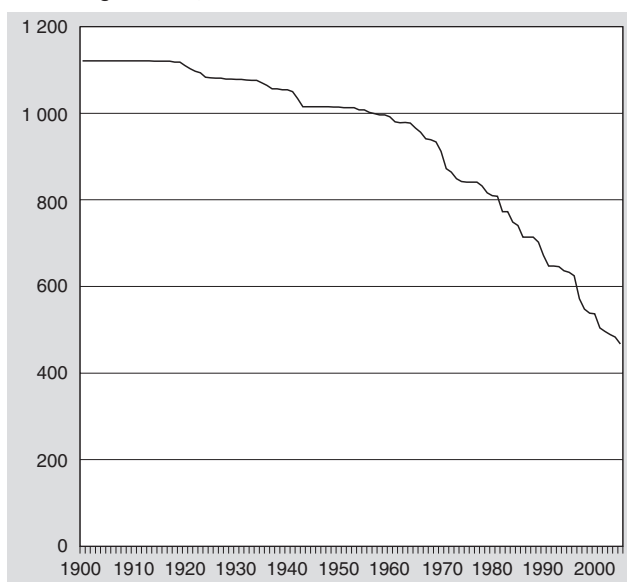
Het aantal gemeenten in ons land is de vorige eeuw verminderd van 1121 in 1900 tot 537 in 2000. Inmiddels staat de teller op 467, en het eind is nog niet in zicht. Gemeentelijke herindelingen vonden in fasen plaats en kenden een regionaal patroon. Opvallend was de grootschalige aanpak na 1960.

In 1899 telde ons land 1121 gemeenten. Door opheffing en samenvoeging van gemeenten was het aantal in 1920 al verminderd tot 1110. Nadien is het aantal gemeenten voortdurend afgenomen: 1054 (1940), 994 (1960), 811 (1980), 672 (1990) en 537 (2000). Op 1 januari 2005 waren er nog 467 gemeenten (Beeckman, 2005).

De herindelingen kwamen in golven en waren het resultaat van processen van verstedelijking, bevolkingsgroei en bestuurlijke schaalvergroting. Ze kenden, in de tijd, een regionaal patroon.

De eerste grootscheepse gemeentelijke herindelingen kwamen na 1851 tot stand. Thorbecke had in zijn ontwerp van een nieuwe Gemeentewet de samenstelling, inrichting en bevoegdheden van de gemeentebesturen opnieuw geregeld. Gemeenten die niet ten minste 25 kiezers telden en niet voldoende bekwame personen voor vertegenwoordiging en bestuur konden leveren, moesten worden samengevoegd met andere gemeenten. Doelmatig bestuur en beheer was de belangrijkste reden voor herindeling van gemeenten. Binnen tien jaar verdwenen 74 gemeenten (Beekink en Ekamper, 1999).

1. Aantal gemeenten, 1900–2005

Een nieuwe golf gemeentefusies kwam tot stand na 1920. Amsterdam kreeg er in dat jaar Buiksloot, Nieuwendam, Ransdorp, Watergraafsmeer, Sloten, delen van het grondgebied van Westzaan, Zaandam, Oostzaan, Diemen,

Ouder-Amstel en Nieuwer-Amstel bij. Haarlem werd in 1927 uitgebreid met Schoten en (een deel van) Spaarndam. Maastricht werd op 1 januari 1920 vergroot met Sint Pieter en Oud-Vroenhoven, en met delen van Amby, Borgharen, Gronsveld, Heer en Meerssen. In Noord-Brabant verdwenen in de jaren twintig 24 gemeenten. Eindhoven werd in 1920 uitgebreid met de omliggende gemeenten Gestel en Blaarthem, Stratum, Strijp, Tongelre en Woensel. Tussen de beide wereldoorlogen verdwenen ruim vijftig gemeenten. Groter dan in de jaren twintig was het aantal herindelingen in de jaren veertig. Brabant was opnieuw de provincie waar het aantal gemeenten het sterkst afnam, samen met Limburg. In 1941 werd ook Rotterdam uitgebreid, met IJsselmonde, (delen van) Kethel en Spaland, Hillegersberg, Overschie en Schiebroek.

Een nieuwe herindelingshaussie begon halverwege de jaren zestig. De bestuursorganisaties werden aangepast aan de schaal van de ruimtelijke ordening. Zo stond het in de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening van 1966. De verstedelijking was al zover voortgeschreden dat herindelingen streeksgewijs werden aangepakt, het eerst in Zeeland (1961) en Zuid-Holland (1964, 1966). Systematische herindeling vond plaats op Goeree-Overflakkee (1965), op Walcheren en een deel van Zuid-Beveland (1966), Zeeuwsch-Vlaanderen (1969), de Zeevang en Tholen (1970). In de jaren zeventig volgden herindelingen in Noordwest-Overijssel (1972), het Land van Heusden en Altena (1972), Zaanstreek (1973), West-Betuwe (1977), Oostelijk West-Friesland (1978), Voorne-Putten en Rozenburg (1979) (Waltmans, 1994). Het aantal gemeenten daalde in de jaren zestig en zeventig met ruim zeventig.

Begin jaren tachtig stonden herindelingen in het teken van zinvolle intergemeentelijke samenwerking en versterking van de lokale bestuurslaag door schaalvergroting. Grote delen van provincies zijn opnieuw ingericht.

Bij de meest recente herindelingen lag de prioriteit bij versterking van de bestuurskracht van de centrumgemeenten en versterking van kleine gemeenten door samenvoeging, als het bestuurlijk draagvlak te gering was voor de adequate uitvoering van gemeentelijke taken. Centrumgemeenten, stelde minister Bram Peper in zijn Beleidsnotitie Gemeentelijke Herindelingen uit 1998, moesten in staat zijn of in staat worden gesteld om hun centrumfunctie goed te vervullen. Gemeentelijke herindeling en/of grenscorrecties konden nodig zijn om ervoor te zorgen dat deze gemeenten, die volgens de notitie 'economische en culturele aanjagers zijn voor een groot gebied' maar ook een bron van grote maatschappelijke problemen, die centrumfunctie beter konden uitvoeren.

Sinds 1965 verdwenen 510 gemeenten. De teller staat inmiddels op 467 (op 1 januari 2005). De aanblik van ons land is door al deze samenvoegingen van gemeenten in grotere eenheden, maar ook door de groei van deze ge-

meenten zelf, sterk veranderd. Het aantal grote gemeenten (100 duizend inwoners en meer) is gestegen van 4 in 1900 naar 25 in 2004 (Lisci-Wessels, 2004). Een steeds groter deel van de Nederlandse bevolking woont dus in een gemeente met meer dan 100 duizend inwoners. In 1900 woonde nog 22 procent van de bevolking in een dergelijke gemeente; in 1960 was dit aandeel al toegenomen tot 33 procent. Daarna nam het weer af door de opkomst van forrenzengemeenten. Sinds 1990 stijgt de concentratie van de bevolking in grote gemeenten opnieuw, mede door enkele grootscheepse gemeentelijke herindelingen in Noord-Brabant en Drenthe. Momenteel woont bijna een derde van de Nederlandse bevolking in een gemeente met 100 duizend of meer inwoners.

Literatuur

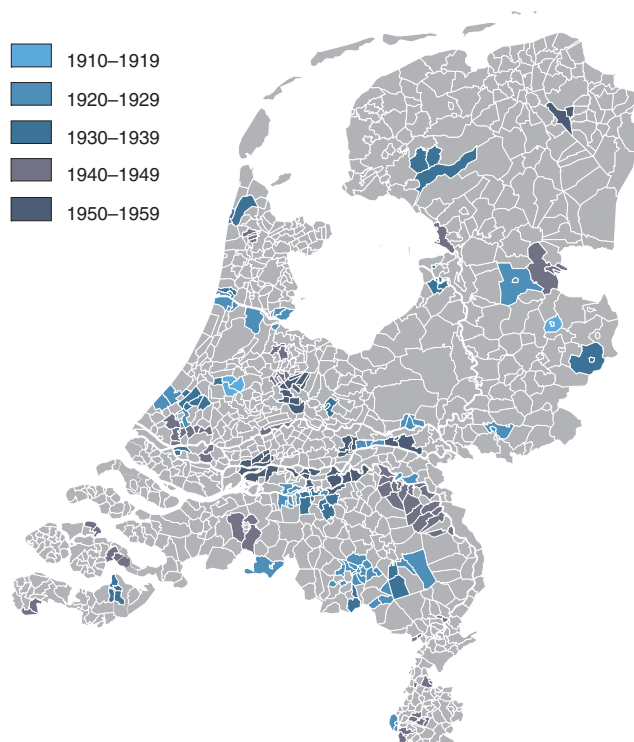
Beeckman, D., 2005, 467 gemeenten in 2005. CBS-web-magazine, 3 januari 2005 (www.cbs.nl).

Beekink, E. en P. Ekamper, 1999, De grenzen verlegd. Twee eeuwen herindeling Nederlandse gemeenten. Demos 15(6). NIDI, Den Haag.

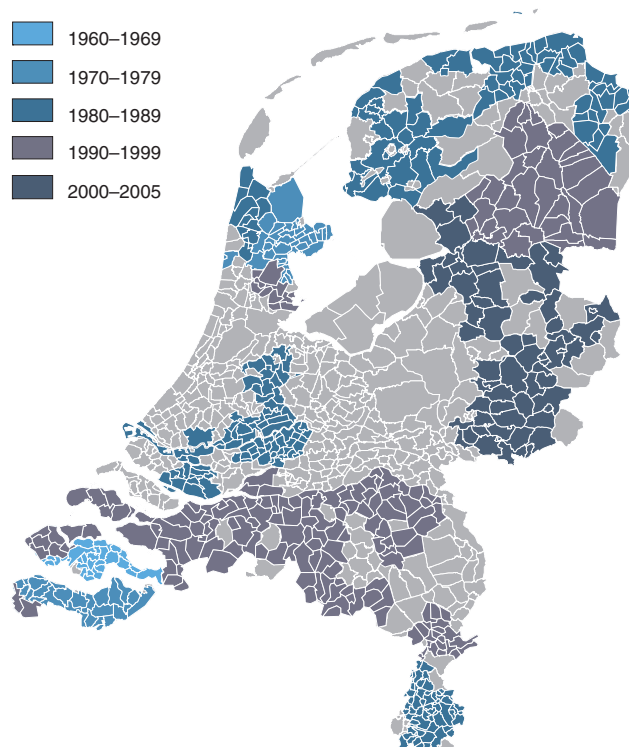
Lisci-Wessels, T., 2004, Ontwikkeling van het aantal gemeenten sinds 1900. Bevolkingstrends 52(1), blz. 56–57.

Waltmans, H., 1994, Gemeentelijke herindeling in Nederland: van de Franse tijd tot heden. Stubeg, Hoogezand.

Figuur 1. Gemeentelijke herindelingen, 1910–1959

Figuur 2. Grootschalige herindelingen van ten minste tien gemeenten, 1960–2005

Heeft Cupido een maat(je)? Over de integratie van allochtonen op de huwelijksmarkt

Bart Bakker¹⁾ en Paulien Giesbertz²⁾

In het onderzoek naar de integratie van allochtonen bestaat behoefte aan een meetlat. In dit artikel wordt een dergelijke meetlat ontwikkeld voor de sociale integratie. Daarbij worden verschillende allochtone groepen, onderscheiden naar herkomstland en generatie, beoordeeld naar de mate waarin zij gehuwd zijn met autochtonen. Van de grote vier groepen zijn Turken en Marokkanen het minst vaak gehuwd met een autochtoon. Er is echter wel een verschil in de mate waarin zij sociaal integreren. De tweede generatie Marokkanen kent al veel meer gemengde huwelijken dan de tweede generatie Turken. Surinamers en Antillianen trouwen relatief vaak met een autochtoon. De mate van sociale integratie van allochtone bevolkingsgroepen blijkt ook nauw samen te hangen met interetnische vriendschapspatronen, echtscheidingspercentages, kindertal in het huishouden, museumbezoek, politieke interesse, religiositeit, opleidingsniveau en arbeidsparticipatie.

1. Inleiding

De maatschappelijke integratie van allochtonen wordt breed bediscussieerd in de politiek en de media. Deze discussies worden doorgaans in nogal absolute termen gevoerd. Hoewel de parlementaire onderzoekscmissie Tijdelijke Commissie Onderzoek Integratiebeleid (TCOI, 2004) een heel genuanceerd beeld schetst van de integratie van allochtonen, wordt in de Tweede Kamer en in de media veelvuldig gesproken over hun mislukte integratie. De conclusie van de TCOI dat de maatschappelijke integratie van allochtonen voor een belangrijk deel gelukt is, is dan ook de meest aangevallen conclusie van deze commissie.

Theorievorming en empirisch onderzoek kunnen de discussies van objectieve argumenten voorzien. In dit artikel worden de trouwpatronen van allochtonen in beeld gebracht. De mate waarin gemengde huwelijken voorkomen, is één van de aspecten die de sociale integratie van allochtonen beschrijven. De liefdesrelatie is zelfs de ultieme uitdrukking van de overbrugging van verschillen tussen herkomstgroeperingen. De mate van intimiteit is in het algemeen groter dan onder collega's, burens, kennissen of vrienden van verschillende herkomst (Laumann, 1966).

¹⁾ Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg.

²⁾ Paulien Giesbertz was ten tijde van dit onderzoek stagiaire bij het Centraal Bureau voor de Statistiek vanuit de Radboud Universiteit Nijmegen.

Meningen in dit artikel hoeven niet overeen te komen met het standpunt van het CBS.

Het gemengd huwelijk is een bindend element in een samenleving. Het is niet alleen een verbintenis tussen twee mensen, maar ook tussen de grotere eenheden waarvan die mensen deel uitmaken. Ze slaan een brug tussen die grotere eenheden, waardoor familieleden en vrienden van de partners met elkaar in contact kunnen komen en er nieuwe groepsoverschrijdende persoonlijke contacten en samenwerkingsverbanden kunnen opbloeien (Smits, 2000). Daarom wordt van gemengde huwelijken verondersteld dat ze de sociale cohesie van samenlevingen bevorderen.

Het vinden van een geschikte partner waarmee je je leven wilt delen, is een zoektocht die voor ieder mens verschillend is. Voor allochtonen kan deze zoektocht er door verschillende oorzaken anders uitzien dan voor autochtonen. Meestal wordt aangenomen dat de voorkeuren vooral uitgaan naar partners uit de eigen sociale groep. Deze voorkeur om te huwen binnen de eigen groep kan worden versterkt doordat er door familie, vrienden of andere personen sociale druk op het individu wordt uitgeoefend om met een bepaalde partner te huwen. Deze sociale druk kan de vorm aannemen van gearrangeerde huwelijken of van een bruidsschat die wordt bedongen, maar het kan ook meer subtiel plaatsvinden door afkeuring van aanstaande partners door vrienden of door roddels in de buurt (Hendrickx et al. 1995).

Door het percentage gemengde huwelijken per herkomstland en generatie vast te stellen, wordt het verschil tussen deze groepen en het verschil ten opzichte van de autochtonen duidelijk. Dit verschil tussen groepen wordt de *sociale afstand* genoemd. Wordt er in een groep allochtonen veel gehuwd met autochtonen, dan is de sociale afstand tot de autochtonen klein.

Onderzoek naar gemengd huwen beperkt zich dikwijls tot de grote vier herkomstlanden: Turkije, Marokko, Suriname en de Nederlandse Antillen. Daarnaast is ook Joegoslavië onderzocht (Smits, 2000). Daarmee wordt op zijn minst een eenzijdig beeld geschetst van de mate waarin allochtone groepen op de Nederlandse huwelijksmarkt opereren. De groepen die veel met autochtonen trouwen, worden vrijwel onzichtbaar omdat ze opgaan in een grote restcategorie waarin zich ook groepen bevinden die weinig met autochtonen trouwen. Door de trouwpatronen op een gedetailleerd niveau te analyseren, is het mogelijk om de sociale integratie van relatief kleine categorieën in beeld te brengen. Daarbij wordt voortgebouwd op de studies van Steenhof en Harmsen (2001) en De Beer en Harmsen (2003), waarin de huwelijkspatronen ook al gedetailleerd zijn beschreven.

2. De maat der dingen: het gemengde huwelijk

Op basis van integrale gegevens wordt het percentage gemengde huwelijken bepaald als een maat voor integratie. Het gebruik van deze maat kent ook nadelen. Zo wordt

geen rekening gehouden met paren die toen ze naar Nederland kwamen al gehuwd waren, wat vooral geldt voor herkomstlanden waarvan de immigranten pas recent naar Nederland zijn gekomen, zoals Afghanistan. Zij scoren daardoor laag op de maat voor sociale integratie, terwijl zij op andere gebieden misschien wel beter geïntegreerd zijn. Een tweede nadeel is dat gemengde huwelijken ook tot stand komen doordat autochtonen hun partner uit het buitenland laten overkomen. Dit heeft dan voornamelijk betrekking op mannen die een bruid halen uit 'bruidendonorlanden'. Dit blijkt uit het feit dat van bepaalde herkomstgroeperingen het aantal getrouwde vrouwen vele malen hoger is. De landen waarbij dit patroon zich het sterkst voordoet, zijn Mexico, Soedan, Syrië en de Filipijnen. Het laatste land staat bekend als bruidendonorland, maar voor de andere landen is dit een onverwacht en nog niet verklaard resultaat. Het is de vraag of het veel voorkomen van een dergelijke situatie in een herkomstgroepering wijst op een grote mate van sociale integratie. Weliswaar zijn de bruiden zelf redelijk geïntegreerd omdat zij deelnemen aan het dagelijks leven van autochtonen, maar tegelijkertijd zijn de vrouwen uit dezelfde herkomstgroepering die niet als bruid naar Nederland zijn gekomen minder geïntegreerd. Om deze reden wordt de maat voor sociale integratie gebaseerd op de scores voor mannen.

3. Gegevens

Naast theoretische redenen is er ook een praktische reden om voor het gemengd huwelijk te kiezen als maat voor de sociale integratie van allochtonen. Omdat huwelijken beter geregistreerd zijn dan andere interpersoonlijke relaties, zijn daarover veel gegevens beschikbaar. Het register waaraan gegevens worden ontleend is integraal: het bevat alle in Nederland gehuwde echtparen en samenwonenden. Andere vormen van interpersoonlijke relaties (zoals vriendschappen) kunnen alleen op steekproefbasis worden gemeten, wat allerlei meetfouten tot gevolg kan hebben.

De gegevens die in dit onderzoek worden gebruikt, zijn afkomstig uit de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA; CBS 2002). Dit is een geautomatiseerd persoonsregistratiesysteem van de gemeenten, in werking sinds 1 oktober 1994. De gegevens hebben betrekking op alle personen die in de GBA zijn opgenomen (de 'de jure' bevolking). In principe wordt iedereen die voor onbepaalde tijd in Nederland woonachtig is, opgenomen in de basisadministratie van de gemeente waar de nachtrust hoofdzakelijk wordt genoten (woongemeente). Personen die 'de jure' tot de bevolking van Nederland behoren, maar voor wie geen vaste woonplaats valt aan te wijzen, zijn opgenomen in de basisadministratie van de gemeente Den Haag. Iedere persoon heeft in de GBA een nummer waaraan verschillende gegevens over die persoon worden gekoppeld, zoals persoonlijke gegevens, gegevens over de (huwelijks)partner, gegevens over de vader en de moeder, burgerlijke staat en herkomst. Op basis van deze verwijzingen kunnen paren worden benoemd die gehuwd zijn of een geregistreerd partnerschap hebben. Daarnaast kan op basis van adresgegevens worden nagegaan welke paren ongehuwd samenwonen. Daarbij is overigens sprake van enige onzekerheid, omdat er ook mensen op hetzelfde adres wonen

die geen intieme relatie met elkaar onderhouden. Voor de mensen die op een adres zijn geregistreerd maar die niet zijn gehuwd of een geregistreerd partnerschap hebben, is het gegeven of zij een paar vormen geïmputeerd op basis van de verdeling die ontleend wordt aan de Enquête beroepsbevolking. Dit zal tot enige fouten leiden. Ook administratieve fouten zullen enig effect hebben op de kwaliteit van de gegevens.

Uit de GBA van 1 januari 2001 is een bestand samengesteld dat informatie bevat over 4,13 miljoen paren. Dit zijn zowel gehuwd als ongehuwd samenwonende paren. In het vervolg van dit artikel wordt alleen gesproken over gehuwden, ook als het samenwonenden betreft. Hierin zijn voor allochtonen de variabelen opgenomen over land van herkomst van beide partners en de generatie waartoe de betreffende persoon behoort. De eerste generatie bestaat uit personen die in het buitenland zijn geboren met ten minste één in het buitenland geboren ouder. De tweede generatie bestaat uit personen die in Nederland zijn geboren en één of twee in het buitenland geboren ouders hebben. Generatie en land van herkomst zijn gecombineerd tot één variabele.

Op basis van een recente telling is nagegaan hoe vaak groepen onderling met elkaar trouwen. Als een herkomstland minder dan 25 paren telde die tot één generatie behoren, zijn de beide generaties samengevoegd. Bleef het aantal daarna nog lager dan 25, dan zijn de personen uit dit land samengevoegd met de personen uit alle andere landen binnen hetzelfde werelddeel. Uiteindelijk zijn de 206 categorieën overgebleven die zijn opgenomen in de *bijlage*.

Voor de validatie van de maat wordt gebruik gemaakt van het Permanent Onderzoek Leefsituatie (POLS) voor het verslagjaar 2002. Dit is een doorlopend CBS-onderzoek naar verschillende onderwerpen. Alle respondenten krijgen een basisvragenlijst voorgelegd. De vragenlijsten voor de verschillende modules worden aan slechts een deel van de respondenten voorgelegd (Bakker en Winkels, 1998). De module van het POLS die voor de validatie is gebruikt, is die waarin rechtsbescherming, veiligheid en participatie zijn opgenomen. Dit bestand bevat 22,3 duizend respondenten en is gekoppeld met een rendement van 99,7 procent aan het GBA-bestand voor de bepaling van de gedetailleerde herkomstgroep en de leeftijd bij aankomst in Nederland. De gegevens zijn herwogen naar geslacht, leeftijd, burgerlijke staat, stedelijkheidsgraad, landsdeel, provincie en huishoudensgrootte.

In *staat 1* zijn de gemiddelden, standaardafwijkingen en aantallen van de gebruikte variabelen weergegeven. De gemiddelden zijn uitgesplitst naar autochtonen, westerse allochtonen en niet-westerse allochtonen. Bovendien is een t-toets uitgevoerd om te beoordelen of de gemiddelden van de laatste twee categorieën significant afwijken van die van de autochtonen. De westerse allochtonen lijken veel op autochtonen. De verschillen tussen de niet-westerse allochtonen en autochtonen zijn wel groot. Vrijwel alle verschillen tussen de autochtonen en de niet-westerse allochtonen zijn significant, behalve voor geslacht en de leeftijdsklassen 25–34 jaar en 35–44 jaar. Niet-westerse allochtonen zijn jonger, wonen vaker in de

Staat 1
Gemiddelden en standaardafwijkingen van de variabelen

	Autochtonen	Niet-westerse allochtonen	Westerse allochtonen	Totaal	Standaard deviatie	Geldig aantal
<i>Generatie</i>						19 229
Eerste generatie	n.v.t.	.81**	.41**	.07	.26	
Tweede generatie	n.v.t.	.19**	.59**	.05	.22	
<i>Kindertal in huishouden</i>	1.6	2.2**	1.8**	1.7	1.17	19 229
<i>Al dan niet werkzaam</i>						19 229
Betaald werk	.61	.29**	.58	.53	.0	
Geen betaald werk	.39	.71**	.42	.47	.0	
<i>Museumbezoek</i>	.84	.43**	.89	.82	1.34	19 227
<i>Politieke interesse</i>	2.6	2.2**	2.6	2.6	.92	19 222
<i>Religie</i>						19 217
Religieus	.61	.78**	.62	.62	.0	
Niet religieus	.39	.22**	.38	.38	.0	
<i>Opleidingsniveau</i>	2.5	1.9**	2.5	2.5	1.39	19 229
<i>Geslacht</i>						19 229
Man	.49	.52	.47	.49	.0	
Vrouw	.51	.48	.53	.51	.0	
<i>Leeftijd komst Nederland</i>	.1	17.3**	8.5**	1.6	6.51	19 168
<i>Stedelijkheidsgraad</i>	2.8	3.9**	3.3**	3.0	1.27	19 229
<i>Leeftijd</i>	41.5	33.9**	42.2**	39.6	22.87	19 229
15–24 jaar	.13	.28**	.12	.14	.0	
25–34 jaar	.17	.25	.18	.17	.0	
35–44 jaar	.20	.25	.19	.20	.0	
45–54 jaar	.18	.12**	.20**	.18	.0	
55–64 jaar	.14	.06**	.17**	.14	.0	
65–74 jaar	.11	.02**	.09	.10	.0	
75 jaar of ouder	.06	.01**	.06	.06	.0	

* significant, $p < .05$; ** significant, $p < .01$.

steden, hebben een lagere opleiding, zijn vaker religieus, hebben minder politieke interesse, gaan minder vaak naar het museum, hebben minder vaak een betaalde baan en maken deel uit van grotere huishoudens.

De variabele *opleiding* kent de volgende categorieën: (1) basisonderwijs, (2) mavo / vmbo, (3) mbo / eerste drie leerjaren havo/vwo, (4) hbo, (5) wo en (6) postdoctoraal. Omdat de leeftijdscategorie 15–24 jaar veel studenten telt die hun opleiding nog niet hebben voltooid, waardoor hun gemiddelde opleidingsniveau relatief laag uitvalt, hebben deze respondenten als hoogst voltooide opleiding de waarde van de hoogst voltooide opleiding van één van de ouders gekregen.

Stedelijkheidsgraad heeft een minimumwaarde van 1 (niet stedelijk) en een maximumwaarde van 5 (zeer sterk stedelijk). *Museumbezoek* heeft een schaal van 0 tot 5, waarbij elke waarde staat voor het aantal keren dat men het afgelopen jaar een museum heeft bezocht. In categorie 4 zijn echter de mensen opgenomen die 4 tot 11 keer per jaar een museum hebben bezocht en in categorie 5 de mensen die dit vaker dan 11 keer hebben gedaan. *Politieke interesse* heeft een schaal van 1 (niet politiek geïnteresseerd) tot 4 (zeer sterk politiek geïnteresseerd). De gemiddelde leeftijd van autochtonen van leeftijd bij aankomst in Nederland ligt op 0,1, omdat er autochtonen zijn die twee Nederlandse ouders hebben, maar in het buitenland zijn geboren en op latere leeftijd in Nederland zijn komen wonen.

Het bestand bestaat uit 22,3 duizend respondenten. Respondenten van 0–14 jaar worden echter buiten de analyse gelaten, omdat ze te jong zijn om zich op een aantal gebie-

den ontwikkeld te hebben. Er blijven 19,2 duizend respondenten over, waarvan 15,3 duizend autochtonen, 1,4 duizend westerse allochtonen en 1,1 duizend niet-westerse allochtonen. Van de 206 verschillende herkomstgroepen, zijn er 140 vertegenwoordigd in dit POLS-bestand.

4. De maat voor sociale integratie

Alvorens de daadwerkelijke maat te presenteren voor integratie, zijn staten samengesteld over de huwelijkspatronen van mannen en vrouwen afzonderlijk. Dit is relevant omdat de huwelijkspatronen van mannen en vrouwen verschillen, bijvoorbeeld doordat autochtone mannen bruiden halen uit bruidendonorlanden. Om een indruk te geven van de resultaten, zijn voor zowel mannen als vrouwen staten gemaakt met daarin de tien hoogste en de tien laagste percentages van gemengde huwelijken. Hierbij is het percentage autochtonen dat trouwt met een autochtoon weggelaten.

De hoogste scores betreffen herkomstgroepen uit de tweede generatie, terwijl bij de laagste scores overwegend herkomstgroepen uit de eerste generatie voorkomen. Er bestaan in dit opzicht verschillen tussen mannen en vrouwen, die goed te zien zijn aan de verschillen in rangnummer. Zo staat bij de allochtone mannen Nieuw-Zeeland op de derde plaats en bij de allochtone vrouwen op de 31^e plaats. Verschillen tussen mannen en vrouwen die niet uit deze tabel naar voren komen, betreffen de Aziatische landen. Daar doet zich het patroon voor dat Aziatische vrouwen relatief vaker met autochtone mannen zijn getrouwd. Vanwege deze verschillen tussen mannen en vrouwen is de maat voor sociale integratie gebaseerd op de scores voor mannen.

Staat 2
De tien hoogst en tien laagst scorende landen op de schaal voor sociale integratie, naar geslacht en rang van het andere geslacht

Rang-nummer	Herkomstgroepering man	% partner autochtoon	Rangnummer vrouw	Herkomstgroepering vrouw	% partner autochtoon	Rangnummer man
<i>Tien hoogst scorende landen</i>						
1	2 ^e gen Venezuela	95,2	1	2 ^e gen Venezuela	87,6	1
2	2 ^e gen Canada	87,6	8	2 ^e gen Oostenrijk	86,8	5
3	2 ^e gen Nieuw-Zeeland	86,8	31	2 ^e gen Voormalige Sovjet-Unie	86,8	16
4	2 ^e gen Australië	85,3	13	2 ^e gen Hongarije	86,6	10
5	2 ^e gen Oostenrijk	84,6	2	2 ^e gen België	85,7	8
6	2 ^e gen Duitsland	84,6	7	2 ^e gen Zuid-Afrika	85,6	11
7	2 ^e gen Ver Staten	84,1	10	2 ^e gen Duitsland	85,6	6
8	2 ^e gen België	83,9	5	2 ^e gen Canada	85,5	2
9	2 ^e gen Argentinië	83,6	14	2 ^e gen Singapore	85,4	18
10	2 ^e gen Hongarije	83,0	4	2 ^e gen Ver Staten	85,3	7
<i>Tien laagst scorende landen</i>						
197	1 ^e gen Marokko	6,9	203	1 ^e en 2 ^e gen Sri Lanka	8,9	193
198	1 ^e en 2 ^e gen Somalië	6,2	201	1 ^e gen Egypte	8,7	141
199	1 ^e gen Irak	5,9	205	1 ^e gen Eritrea	6,3	186
200	1 ^e en 2 ^e gen Taiwan	5,7	149	1 ^e gen Djibouti	5,9	172
201	1 ^e gen Hongkong	5,3	195	1 ^e en 2 ^e gen Somalië	4,9	198
202	1 ^e gen Turkije	5,2	204	1 ^e gen Pakistan	3,7	194
203	1 ^e gen Vietnam	5,1	193	1 ^e gen Marokko	3,5	197
204	1 ^e en 2 ^e gen Cambodja	3,6	174	1 ^e gen Turkije	1,8	202
205	1 ^e gen China	2,9	190	1 ^e gen Irak	1,6	199
206	1 ^e gen Afghanistan	1,9	206	1 ^e gen Afghanistan	1,1	206

Gezien de maatschappelijke discussie over de integratie van allochtonen, is het interessant om te weten hoe de allochtonen die het sterkst zijn vertegenwoordigd in Nederland scoren op de maat voor sociale integratie. Uit *staat 3* blijkt dat vooral Turken, Marokkanen en Irakezen vrij zelden getrouwd zijn met autochtonen. Van de eerste generatie gehuwde Turken is maar 5,2 procent met een autochtoon getrouwd, van de eerste generatie Marokkanen 6,9 procent en van de eerste generatie Irakezen 5,9 procent. De Marokkanen en Irakezen zijn echter wel met een inhaalslag bezig. Van de tweede generatie Marokkanen is al 34,7 procent getrouwd met een autochtoon. Bij de Irakezen is dat zelfs 81,0 procent. Bij de Turken is dit slechts 14,3 procent. In de bijlage is een volledig overzicht opgenomen van de herkomstlanden.

5. Validiteit van de maat voor sociale integratie

5.1 Kruisvaliditeit

Voor het bepalen van de kruisvaliditeit worden twee hypothesen getoetst. De kruisvaliditeit geeft aan of een ontwik-

kelde maat in voldoende mate samenhangt met andere ontwikkelde maten die hetzelfde beogen te meten. Ten eerste wordt nagegaan of de maat voor sociale integratie ontwikkeld op basis van het gemengd huwelijk voldoende verwantschap heeft met sociale integratie gemeten op basis van vriendschappen met autochtonen. Ten tweede wordt nagegaan of de maat voor sociale integratie gemeten op basis van het gemengd huwelijk voldoende verwantschap heeft met de echtscheidingspercentages van gemengde huwelijken.

De correlatie tussen de maat uit dit onderzoek en de maat van Weijters en Scheepers (2003) op basis van vriendschapspatronen wordt voor meetfouten gecorrigeerd om een schatting te krijgen van de correlatie tussen de ware scores (Nunnally, 1967). De gevonden correlatie is 0,71, wat voldoende verwantschap betekent om van een valide maat te spreken. De niet voor meetfouten gecorrigeerde correlatie was 0,65. De correlatie tussen de maat voor sociale integratie en de echtscheidingspercentages voor Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen (Van Huis en Steenhof 2003) is -0,75. Hieruit blijkt opnieuw dat de maat valide is.

De ontwikkelde indeling op basis van huwelijks patronen hangt voldoende samen met indelingen die hetzelfde beo-

Staat 3
Allochtonen die het meest vertegenwoordigd zijn in Nederland en hun score op de schaal van sociale integratie

Rangnummer	Herkomstgroepering	Aantal in Nederland in 2004 ¹⁾	1 ^e generatie	2 ^e generatie
		<i>abs.</i>	<i>score</i>	
1	Indonesië	398 502	53,2	79,4
2	Duitsland	389 912	62,7	84,6
3	Turkije	351 648	5,2	14,3
4	Suriname	325 281	18,6	58,6
5	Marokko	306 219	6,9	34,7
6	Nederlandse Antillen en Aruba	130 722	35,0	74,0
7	België	113 081	62,4	83,9
8	Groot-Brittannië	76 457	57,0	82,4
9	Voormalig Joegoslavië	76 346	14,7	64,2
10	Irak	42 931	5,9	81,0

¹⁾ 1e en 2e generatie samen.

gen te meten op basis van vriendschaps- en echtscheidingspatronen om van een valide instrument voor de mate van sociale integratie te spreken.

5.2 Predictieve validiteit

De mate van sociale integratie zou in de verwachte richting samen moeten hangen met een aantal andere kenmerken. Door deze samenhangen te berekenen, wordt de predictieve validiteit van de maat voor sociale integratie vastgesteld. Er worden zeven verwachtingen getoetst: de samenhangen met generatie, kindertal in huishouden, museumbezoek, politieke interesse, religiositeit, opleidingsniveau en al dan niet werken.

De verwachtingen worden door middel van regressieanalyse getoetst. Voor de dichotome afhankelijke variabelen wordt gebruik gemaakt van logistische regressieanalyse en voor de overige variabelen van lineaire regressieanalyse. De verwachtingen worden getoetst aan de hand van twee modellen. In het eerste model wordt de mate van invloed van de onafhankelijke variabele op de afhankelijke variabele getoetst. In het tweede model worden de controlevariabelen gemengd gehuwd (individueel) geslacht, leeftijd, opleiding, stedelijkheid en leeftijd bij aankomst in Nederland opgenomen. De resultaten zijn weergegeven in *staat 4*.

Daarnaast wordt beoordeeld hoeveel van de maximale verklaarde variantie tussen de belangrijkste herkomstgroeperingen in kindertal in huishouden, museumbezoek, politieke interesse, religiositeit, opleidingsniveau en het al dan niet werkzaam zijn wordt verklaard door de maat voor sociale integratie. Daartoe wordt een vergelijking gemaakt tus-

sen de verklaarde varianties van een regressiemodel waarin de genoemde herkomstgroeperingen als dummies zijn opgenomen en een regressiemodel waarin alleen de maat voor sociale integratie is opgenomen. De resultaten zijn weergegeven in *staat 5*.

In de eerste plaats wordt getoetst of de tweede generatie een kleinere sociale afstand heeft tot de autochtone bevolking dan de eerste generatie allochtonen. Allochtonen van de tweede generatie blijken inderdaad belangrijk vaker met een autochtoon te trouwen dan die van de eerste generatie. Dit wordt nauwelijks verklaard door de verschillende achtergronden van de herkomstgroeperingen. De verschillen tussen de eerste en tweede generatie allochtonen verklaren voor meer dan 80 procent de verschillen in de maat voor sociale integratie.

In de tweede plaats wordt getoetst of het aantal kinderen in het huishouden groter is naarmate de sociale afstand tot de autochtone bevolking groter is. Ook dit blijkt het geval. De maat voor sociale integratie heeft een negatief significant effect op het kindertal: dit neemt met 0,008 af als de sociale integratie met 1 procent toeneemt. Het toevoegen van de controlevariabelen heeft nauwelijks enig effect op de invloed van de sociale integratie.

In de derde plaats wordt getoetst of naarmate de sociale afstand tot de autochtone bevolking groter is, het museumbezoek lager is. Ook deze verwachting komt uit, omdat de mate van sociale integratie een positief significant effect heeft. Dit betekent dat herkomstgroeperingen vaker naar het museum gaan als zij sociaal meer geïntegreerd zijn. Het effect van sociale integratie wordt wel gehalveerd door

Staat 4
De predictieve validiteit van de maat voor sociale integratie

	Sociale integratie ¹⁾		Kindertal in huishouden ¹⁾		Museumbezoek ¹⁾		Politieke interesse ¹⁾		Religiositeit ²⁾		Opleidingsniveau ¹⁾		Al dan niet werkzaam ²⁾	
	b	b	b	b	b	b	b	b	Exp (b)	Exp (b)	b	b	Exp (b)	Exp (b)
Constante	90,795**	88,103**	1,624**	2,569**	,503**	-,477**	2,177**	1,435**	4,686**	15,130**	1,735**	,721**	0,812**	0,108**
1e generatie	-58,613**	-56,570**												
2e generatie	-17,411**	-16,993**												
Sociale integratie			-0,008**	-0,007**	0,004**	0,002**	0,005**	0,002**	0,987**	0,984**	0,009**	0,016**	1,003**	1,004*
Gemengd gehuwd (individueel)		0,212**		-,170**		0,051		0,031		0,656**		0,207**		0,930
Opleidingsniveau		0,734**		-,027**		,293**		,226**		,984**				1,440**
Stedelijkheidsgraad		-0,458**		-,104**		,103**		,050**		,765**		,098**		1,022
Leeftijd														
25-34 jaar		0,643**		0,370**		-,221**		,059**		,979		0,523**		6,623**
35-44 jaar		1,657**		0,475**		,082**		,159**		1,093		0,285**		5,652**
45-54 jaar		2,463**		0,827**		,320**		,333**		1,310**		0,003		5,499**
55-64 jaar		2,951**		1,256**		,508**		,391**		1,939**		-0,340**		0,819**
65-74 jaar		3,402**		1,408**		,482**		,370**		2,343**		-0,773**		0,050**
75 jaar of ouder (ref, 15-24 jaar)		3,681**		1,425**		,166**		,416**		2,628**		-0,1055**		
Man (vrouw referentie)		-0,356**		,007		-,177**		,182**		,787**		,257**		4,989**
Leeftijd komst Nederland		-0,029**		-,004*		-,001		-,005**		1,009		,009**		,967**
R ²	0,805	0,831	,016	,294	,003	,119	0,010	,152	,016	,093	0,015	,135	0,001	,453

¹⁾ Lineaire regressie.

²⁾ Logistische regressie.

* significant, p<.05; ** significant, p<.01.

Bron: CBS, GBA/POLS 2002.

toevoeging van de controlevariabelen. In het bijzonder verklaren de verschillen in opleidingsniveau het verband tussen sociale integratie en museumbezoek. Dit wil zeggen dat juist de herkomstgroeperingen die gemiddeld relatief hoog zijn opgeleid, relatief vaak een museum bezoeken. Ook na controle voor verschillen in achtergronden blijft de invloed van sociale integratie op museumbezoek significant.

In de vierde plaats wordt onderzocht of de belangstelling voor politiek afneemt naarmate de sociale afstand tot de autochtone bevolking groter is. Ook deze verwachting blijkt uit te komen. Als de sociale integratie met 1 procent toeneemt, neemt de politieke interesse ook toe, met 0,005. Overigens is dit een klein maar significant effect. Het toevoegen van alle controlevariabelen verkleint het effect nog eens sterk. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door de wederzijdse samenhang met het opleidingsniveau.

In de vijfde plaats wordt getoetst of de kans groter wordt dat men zich tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groep rekent naarmate de sociale afstand tot de autochtone bevolking groter is. Ook dit blijkt het geval. De kans om godsdienstig te zijn neemt met 0,013 af per procent toename op de schaal voor sociale integratie. Na correctie voor verschillen in de achtergronden, is dit nog steeds significant.

In de zesde plaats komt de verwachting dat de score op de maat voor sociale integratie toeneemt met het opleidingsniveau uit. Correctie voor verschillen in achtergrondvariabelen doen de invloed van sociale integratie nog verder toenemen. Dit is voornamelijk een effect van leeftijd: omdat sociaal geïntegreerde allochtonen gemiddeld jonger zijn en jongeren gemiddeld hoger zijn opgeleid, wordt de samenhang tussen sociale integratie naar boven toe gecorrigeerd.

Ook de laatste verwachting dat de kans dat men werkzaam is afneemt met de sociale afstand tot de autochtone bevolking, wordt door onze resultaten ondersteund. Gecorrigeerd voor onder meer het opleidingsniveau hebben herkomstgroeperingen die hoog scoren op de schaal voor sociale integratie een grotere kans om werkzaam te zijn. Met iedere toename van 1 procent in de maat voor sociale integratie neemt de kans op het hebben van werk met 0,007 toe.

Alle verwachtingen worden door de resultaten ondersteund. Dit betekent dat van een valide maat kan worden

gesproken. Weliswaar is sprake van relatief kleine effecten van de mate van sociale integratie, maar deze zijn zonder uitzondering significant.

De vraag die overblijft is hoeveel van de verschillen tussen de herkomstgroeperingen nu door de verschillen in sociale integratie worden verklaard. In *staat 5* worden de varianties vergeleken tussen een model waarin de grote herkomstgroeperingen (Turken, Marokkanen, Surinamers, Antillianen) en een restcategorie als dummy-variabele zijn opgenomen en een model waarin alleen sociale integratie is opgenomen. In het eerste model wordt als het ware de maximale verklaarde variantie geschat, terwijl in het tweede model de verklaarde variantie van sociale integratie wordt geschat. In de derde kolom is de verklaarde variantie van het tweede model weergegeven als percentage van de verklaarde variantie van het eerste model. Deze percentages liggen zonder uitzondering hoog: ze variëren van 50 voor het al dan niet werkzaam zijn tot 94 voor religiositeit.

Belangrijke reden voor de hoge door de maat voor sociale integratie verklaarde variantie is dat de maat verder wordt uitgesplitst naar generatie en herkomstland. Bij de dummies worden alleen de grote herkomstlanden onderscheiden en generatie in het geheel niet. Hoewel gezegd zou kunnen worden dat hierdoor de validiteit van de maat wordt overschat, is het wel zo dat tegelijkertijd de kracht van de maat wordt aangegeven. Het is immers zo dat de meeste steekproeven te klein zijn om uitspraken te doen over kleinere herkomstgroeperingen, zoals Kaapverdianen van de tweede generatie.

6. Conclusie

In dit artikel wordt een objectieve en kwantitatieve maat gepresenteerd voor de integratie van allochtonen. Een dergelijke maat was tot dusver niet beschikbaar. Uit het parlementair onderzoek naar het integratiebeleid bleek dat het onduidelijk is hoe de integratie er nu eigenlijk voorstaat. Het criterium voor de in dit artikel gepresenteerde maat voor sociale integratie. Is het percentage allochtone mannen dat trouwt met een autochtone vrouw. Hierbij is een onderscheid gemaakt naar land van herkomst en generatie. Daarmee wordt één aspect van integratie eruit gelicht.

Als wordt gekeken naar Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen, blijken Turken en Marokkanen het laagst te scoren op de schaal voor sociale integratie. Zij – en in het

Staat 5
Mate waarin sociale integratie de maximale variantie¹⁾ verklaart

	Herkomstgroeperingen (a)	Sociale integratie (b)	% (b) van (a)
Kindertal in huishouden	0,026	0,016	62
Museumbezoek	0,005	0,003	60
Politieke interesse	0,015	0,010	67
Religiositeit	0,017	0,016	94
Opleidingsniveau	0,019	0,015	79
Al dan niet werkzaam	0,002	0,001	50

¹⁾ Voor religiositeit en al dan niet werkzaam is de Nagelkerke R^2 gebruikt.

Bron: CBS, GBA/POLS.

bijzonder de eerste generatie – trouwen betrekkelijk zelden met autochtonen. Wel bestaat er een duidelijk verschil tussen Turken en Marokkanen in de snelheid waarmee zij sociaal integreren. De tweede generatie Marokkanen kent al veel meer gemengde huwelijken dan de tweede generatie Turken. Surinamers en Antillianen trouwen relatief vaak met autochtonen. Van de tweede generatie Antillianen gaat maar liefst 74 procent een dergelijk huwelijk aan. Ook blijkt dat personen uit de 'nieuwe' herkomstlanden laag scoren op de schaal van sociale integratie. Zo scoren de Afghanen het laagst op deze schaal, gevolgd door personen uit onder meer Somalië en Soedan. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door het gehuwd naar Nederland emigreren.

Om te bepalen of de maat valide is, is deze op twee manieren daarop getoetst. In de eerste plaats vond toetsing plaats aan de hand van kruisvaliditeit. De maat voor sociale integratie blijkt voldoende verwantschap te hebben met soortgelijke maten op basis van vriendschappen en echtscheidingen van gemengde huwelijken na tien jaar huwelijk. In de tweede plaats is de predictieve validiteit bepaald. Steeds hangt de maat voor sociale integratie in de verwachte richting samen met kindertal in huishouden, museumbezoek, politieke interesse, religiositeit, opleidingsniveau en al dan niet werken. Tevens is gekeken naar het effect van generatieverschillen. Daaruit bleek dat de tweede generatie een kleinere sociale afstand tot de autochtone bevolking heeft dan de eerste generatie.

De invloed van sociale integratie op de onderzochte kenmerken blijkt echter niet erg groot. Dit roept de vraag op hoeveel van de verschillen tussen autochtonen en de vier grote herkomstgroeperingen op de gemiddelde scores op de doelvariabelen verklaard wordt door de mate van sociale integratie. In alle gevallen bleek dit meer dan vijftig procent te zijn, en in het geval van religiositeit zelfs 94 procent.

Nu de maat valide is bevonden, kan deze worden gebruikt in wetenschappelijk onderzoek. Om echter een volledig beeld te krijgen van de mate van integratie, moeten ook indicatoren op andere terreinen (bijvoorbeeld taalbeheersing, schoolsucces, arbeidsmarktpositie, etc.) worden vastgesteld en maten hiervoor worden ontwikkeld. Met deze verschillende maten kan een beeld worden verkregen van de daadwerkelijke mate van integratie. Samen met het Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatie Centrum van het ministerie van Justitie ontwikkelt het CBS een zogenaamde integratiekaart (Van Rijn et al., 2004). Voor deze kaart zijn indicatoren vastgesteld voor meerdere aspecten van integratie. Aan de hand van deze indicatoren kan een vollediger beeld van de mate van integratie van allochtonen worden verkregen. Op basis van statistieken kan echter niet de norm gesteld worden wanneer sprake is van

voldoende maatschappelijke integratie van allochtone groeperingen. Dit is uiteindelijk een politieke keuze.

Literatuur

Bakker, B.F.M., en J.W. Winkels, 1998, Why integration of surveys? Why POLS? In: Bakker, B.F.M. en J.W. Winkels (red.), 1998, Integration of household surveys. Design, advantages and methods. Netherlands Official Statistics 13 (summer), blz. 5–7.

Beer, J. de, en C. Harmsen, 2003, Allochtone huwelijken, In: Bevolkingstrends 51(2), blz. 33–36.

CBS, 2002, Het jaar in cijfers 2002. Technische toelichting Bevolking. CBS, Voorburg/Heerlen.

Hendrickx, J., 1995, The analysis of religious assortive marriage. An application of design techniques for categorical models. Thesis Publishers, Amsterdam.

Huis, M. van, en L. Steenhof, 2003, Echtscheidingskansen van allochtonen: huwelijkscohorten 1991–2000, In: Bevolkingstrends 51(4), blz. 35–37.

Laumann, E.O., 1966, Prestige and association in an urban community. Bobbs-Merrill, Indianapolis.

Nunnally, J. C., 1967, Psychometric theory. McGraw-Hill, New York.

Rijn, A.S. van, A. Zorlu, R.V. Bijl en B.F.M. Bakker, 2004, De ontwikkeling van een integratiekaart. WODC-cahier 2004-9. CBS/WODC, Voorburg/Den Haag.

Smits, J., 2000, Etnisch gemengde huwelijken en sociale cohesie: wat Joegoslavië ons kan leren. Mens en Maatschappij 75(1), blz. 4–19.

Steenhof, L. en C. Harmsen, 2001, Gehuwde allochtonen en hun partner, In: Maandstatistiek van de Bevolking 49(11), blz. 22–25.

TCOI (Tijdelijke Commissie Onderzoek Integratiebeleid), 2003, Onderzoek integratiebeleid in opdracht van de Tweede Kamer. SdU Uitgevers, Den Haag.

Weijters, G. en P. Scheepers, 2003, Verschillen in sociale integratie tussen etnische groepen: Beschrijving en verklaring. Mens en Maatschappij 78(2), blz. 144–157.

Bijlage

De mate van sociale integratie naar herkomstland en generatie

Generatie	Herkomstland	Gehuwd met autochtone partner	Aantal mannen in paren
		%	x 1 000
1e generatie	Afghanistan	1,9	4,7
1e generatie	China	2,9	5,7
1e en 2e generatie	Cambodja	3,6	0,2
1e generatie	Vietnam	5,1	3,2
1e generatie	Turkije	5,2	68,3
1e generatie	Hongkong	5,3	3,5
1e en 2e generatie	Taiwan	5,7	0,2
1e generatie	Irak	5,9	7,0
1e en 2e generatie	Somalië	6,2	2,3
1e generatie	Marokko	6,9	53,4
1e generatie	Japan	7,0	1,3
1e generatie	Mongolië	7,1	0,0
1e generatie	Pakistan	9,6	3,2
1e en 2e generatie	Sri Lanka	11,3	1,8
1e generatie	Kaapverdië	11,4	2,6
1e generatie	Voormalig Sovjet-Unie	11,4	3,4
1e generatie	Rwanda	12,6	0,1
1e en 2e generatie	Zuid-Korea	12,7	0,3
1e en 2e generatie	Syrië	13,1	1,4
1e generatie	Eritrea	13,4	0,1
1e generatie	Mexico	13,4	0,2
1e en 2e generatie	Laos	14,3	0,0
2e generatie	Turkije	14,3	4,9
1e generatie	India	14,4	2,6
1e generatie	Voormalig Joegoslavië	14,7	14,0
1e en 2e generatie	Soedan	15,1	0,9
1e en 2e generatie	Ethiopië	16,1	1,1
1e generatie	Iran	16,5	4,7
1e en 2e generatie	Ghana	18,1	2,1
1e en 2e generatie	overige landen Azië	18,5	0,0
1e generatie	Suriname	18,6	40,9
1e en 2e generatie	Burundi	19,2	0,1
1e generatie	Koeweit	19,2	0,2
1e generatie	Maleisië	19,2	0,6
1e generatie	Djibouti	20,0	0,0
1e en 2e generatie	Angola	20,8	0,9
1e generatie	Guyana	21,9	0,4
1e en 2e generatie	Myanmar	21,9	0,1
1e generatie	Congo (D.R.)	22,3	1,0
1e generatie	Sierra Leone	23,7	0,3
1e en 2e generatie	Dominicaanse republiek	24,0	0,5
1e generatie	Filippijnen	25,0	0,6
1e en 2e generatie	Sao Tomé en Principe	26,5	0,0
1e generatie	Singapore	27,0	0,5
1e generatie	Portugal	27,4	2,9
1e en 2e generatie	Jemen	27,7	0,0
1e en 2e generatie	Frans Guyana	28,8	0,1
1e en 2e generatie	Uganda	31,3	0,1
1e en 2e generatie	Kongo	31,7	0,2
1e generatie	Bulgarije	32,2	0,4
1e generatie	Finland	32,5	0,3
1e en 2e generatie	Libanon	32,5	0,8
1e en 2e generatie	Liberia	34,1	0,4
1e en 2e generatie	El Salvador	34,7	0,0
2e generatie	Marokko	34,7	1,6
2e generatie	Pakistan	34,9	0,1
1e generatie	Ned. Antillen en Aruba	35,0	12,5
2e generatie	Hongkong	35,9	0,3
1e generatie	Guinee Bissau	36,4	0,0
1e generatie	Jordanië	36,5	0,3
1e en 2e generatie	Haïti	36,7	0,0
1e generatie	Bangladesh	36,8	0,0
1e generatie	Roemenië	36,8	0,9
1e generatie	Algerije	37,7	1,4
1e en 2e generatie	Togo	37,9	0,2
1e generatie	Egypte	38,4	4,2
1e en 2e generatie	Guinee	38,5	0,2
1e en 2e generatie	overige landen Cent.-Oost Afrika	38,5	0,1
1e en 2e generatie	overige landen West-Afrika	39,4	0,1
1e generatie	Colombia	39,8	0,5
1e generatie	Nepal	40,0	0,0
1e generatie	Polen	40,7	2,2
1e en 2e generatie	overige landen Oceanie en Australië	40,8	0,0
1e generatie	Chili	41,0	0,6
1e generatie	voormalig Tsjechoslowakije	41,8	0,9
2e generatie	Kaapverdië	43,5	0,2
1e en 2e generatie	Mauritius	43,9	0,1
1e en 2e generatie	IJsland	44,2	0,1
1e generatie	Zuid-Afrika	44,2	1,5
1e en 2e generatie	Mozambique	44,3	0,1
1e generatie	Ivoorkust	45,0	0,1
1e en 2e generatie	Libië	45,0	0,1
1e generatie	Zweden	45,8	0,6
1e generatie	Tunesië	46,0	1,6
2e generatie	Kenia	46,7	0,0
1e en 2e generatie	Benin	47,4	0,0
1e en 2e generatie	overige Arabische Golfstaten	47,4	0,0
1e en 2e generatie	Namibië	47,6	0,0
1e generatie	Spanje	48,2	5,0
1e en 2e generatie	Uruguay	48,4	0,2

Bijlage (vervolg)

De mate van sociale integratie naar herkomstland en generatie

Generatie	Herkomstland	Gehuwd met autochtone partner	Aantal mannen in paren
		%	x 1 000
1e generatie	Jamaica	48,5	0,1
1e generatie	Verenigde Staten	48,7	4,0
1e en 2e generatie	overige landen Mid. Zuid Am.	48,9	0,1
1e en 2e generatie	Tanzania	49,2	0,1
1e en 2e generatie	Nigeria	49,3	1,2
1e generatie	Argentinië	49,6	0,4
1e generatie	Brazilië	49,7	0,7
2e generatie	Colombia	50,0	0,0
1e en 2e generatie	Guadeloupe	50,0	0,0
1e generatie	Hongarije	50,6	1,3
1e generatie	Griekenland	50,8	2,5
1e en 2e generatie	Saoedi-Arabië	51,1	0,0
1e en 2e generatie	Bolivia	51,4	0,1
1e en 2e generatie	Kameroen	52,0	0,2
1e generatie	Indonesië	53,2	43,1
1e en 2e generatie	Madagaskar	53,8	0,0
1e generatie	Albanië	54,5	0,1
1e en 2e generatie	Brunei	54,5	0,0
1e generatie	Venezuela	54,9	0,3
1e generatie	Kenia	55,0	0,2
1e en 2e generatie	Nicaragua	55,3	0,0
1e generatie	Thailand	55,3	0,3
1e generatie	Denemarken	55,4	0,5
1e en 2e generatie	Fiji	55,6	0,0
1e generatie	Ierland	55,9	0,9
1e generatie	Peru	56,2	0,2
1e generatie	Noorwegen	56,8	0,4
1e en 2e generatie	Panama	56,8	0,0
1e generatie	Groot-Brittannië	57,0	12,6
1e en 2e generatie	Costa Rica	57,1	0,0
2e generatie	Japan	57,1	0,1
1e generatie	Luxemburg	57,4	0,1
1e generatie	Trinidad en Tobago	58,0	0,1
2e generatie	Algerije	58,1	0,1
2e generatie	Suriname	58,6	0,1
1e generatie	Frankrijk	58,8	3,4
1e en 2e generatie	Paraguay	58,8	0,0
1e en 2e generatie	Zimbabwe	58,9	0,2
1e generatie	Israël	59,0	1,1
1e en 2e generatie	Cyprus	59,1	0,1
1e en 2e generatie	Guatemala	59,1	0,0
1e generatie	Canada	59,3	0,9
1e en 2e generatie	Cuba	59,5	0,2
1e en 2e generatie	Senegal	60,2	0,2
1e generatie	Nieuw-Zeeland	60,3	0,4
1e en 2e generatie	Zambia	60,8	0,1
2e generatie	Guyana	60,9	0,0
2e generatie	Vietnam	61,1	0,0
1e en 2e generatie	Seychellen	61,5	0,0
1e generatie	België	62,4	8,3
2e generatie	China	62,6	0,6
1e en 2e generatie	Burkina Faso	62,7	0,1
1e generatie	Duitsland	62,7	23,8
1e generatie	Australië	62,9	1,0
2e generatie	Tunesië	63,1	0,1
2e generatie	Filippijnen	63,6	0,1
2e generatie	Trinidad en Tobago	63,6	0,0
1e en 2e generatie	Ecuador	63,9	0,1
2e generatie	Voormalig Joegoslavië	64,2	1,1
2e generatie	Portugal	64,6	0,4
2e generatie	Peru	65,0	0,0
1e generatie	Italië	65,5	6,9
2e generatie	Jordanië	65,6	0,0
1e generatie	Zwitserland	66,5	0,8
2e generatie	Jamaica	66,7	0,0
1e en 2e generatie	Malawi	66,7	0,0
1e generatie	Mali	67,7	0,0
1e en 2e generatie	Gambia	68,5	0,1
1e en 2e generatie	Puerto Rico	69,2	0,0
1e generatie	Oostenrijk	69,4	1,3
1e en 2e generatie	Malta	71,2	0,1
2e generatie	Bulgarije	71,8	0,0
2e generatie	Finland	72,5	0,2
2e generatie	Egypte	73,1	0,1
2e generatie	Chili	73,9	0,1
2e generatie	Ned. Antillen en Aruba	74,0	2,5
2e generatie	Griekenland	74,1	0,5
2e generatie	Roemenië	74,1	0,4
2e generatie	Zweden	74,1	0,2
2e generatie	Israël	74,6	0,1
2e generatie	Spanje	74,6	1,3
1e en 2e generatie	Honduras	75,0	0,0
2e generatie	India	75,9	0,2
2e generatie	Maleisië	76,7	0,1
2e generatie	Thailand	77,4	0,1
2e generatie	Iran	78,0	0,1
2e generatie	Italië	78,9	3,3
2e generatie	Brazilië	79,3	0,2
2e generatie	Indonesië	79,4	66,8
2e generatie	Polen	79,4	2,7

Bijlage (slot)

De mate van sociale integratie naar herkomstland en generatie

Generatie	Herkomstland	Gehuwd met autochtone partner	Aantal mannen in paren
		%	x 1 000
2e generatie	voormalig Tsjechoslowakije	79,6	0,7
2e generatie	Noorwegen	80,5	0,3
2e generatie	Zwitserland	80,8	0,8
2e generatie	Irak	81,0	0,0
2e generatie	Luxemburg	81,0	0,1
2e generatie	Mexico	81,1	0,0
2e generatie	Singapore	81,7	0,2
2e generatie	Congo	81,8	0,0
2e generatie	Voormalig Sovjet-Unie	81,9	1,6
2e generatie	Ierland	82,0	0,2
2e generatie	Frankrijk	82,3	2,4
2e generatie	Groot-Brittannië	82,4	3,9
2e generatie	Denemarken	82,6	0,5
2e generatie	Zuid-Afrika	82,9	0,5
2e generatie	Hongarije	83,0	1,9
2e generatie	Argentinië	83,6	0,2
2e generatie	België	83,9	20,6
2e generatie	Verenigde Staten	84,1	1,2
2e generatie	Duitsland	84,6	94,4
2e generatie	Oostenrijk	84,6	2,6
2e generatie	Australië	85,3	0,3
2e generatie	Nieuw-Zeeland	86,8	0,0
2e generatie	Canada	87,6	0,4
n.v.t.	Nederland	90,8	3 509,4
2e generatie	Venezuela	95,2	0,1

Binnenlandse migratie: verhuismotieven en verhuysafstand

Peteke Feijten en Petra Visser¹⁾

Jaarlijks verhuist ongeveer 10 procent van de Nederlandse bevolking, ofwel zo'n anderhalf miljoen mensen. Het merendeel van hen verhuist binnen de eigen woonplaats. Slechts een derde verhuist naar een andere gemeente. In dit artikel wordt onderzocht om welke redenen men naar een andere gemeente verhuist en over welke afstand. Verhuismotieven blijken te variëren naar leeftijd, huishoudenssamenstelling en, in mindere mate, herkomstgroepering. Jongeren verhuizen om op zichzelf te gaan wonen, om samen te gaan wonen of om te gaan studeren. Paren en gezinnen verhuizen vooral voor meer woon(omgevings)kwaliteit. Niet-westerse allochtonen verhuizen weinig voor werk of studie, maar westerse allochtonen des te meer. Verhuizingen over lange afstand houden vooral verband met werk en studie. Verhuizingen over korte afstand hebben voor een groot deel demografische en woninggerelateerde redenen.

1. Inleiding

In 2004 zijn het CBS en het Ruimtelijk Planbureau (RPB) overeengekomen om samen een regionale bevolkings-, allochtonen- en huishoudensprognose op te stellen. In 2005 zal een eerste prognose worden uitgebracht.

Bij de nationale bevolkingsprognose worden veronderstellingen geformuleerd over de demografische componenten geboorte, sterfte, immigratie en emigratie. Voor de regionale prognose dienen tevens veronderstellingen over de binnenlandse migratie te worden opgesteld. Hierbij zal rekening worden gehouden met de motieven voor verhuizen in combinatie met de afstand waarover wordt verhuisd. Er zal namelijk een splitsing worden aangebracht tussen de lange-afstandsmigratie en de korte- afstandsmigratie. De lange-afstandsmigratie wordt verondersteld voornamelijk voort te komen uit werk- en studiemotieven, terwijl de korte-afstandsmigratie naar veronderstelling vooral te maken heeft met huishoudensovergangen en woonmotieven. In dit artikel wordt toegelicht waarop deze veronderstellingen zijn gebaseerd. Voorts wordt onderzocht of migratiemotieven en migratieafstand voor diverse achtergrondkenmerken verschillen.

Gegevens en methode

In dit artikel is gebruik gemaakt van gegevens uit de GBA en het WBO. Voor de analyse van de invloed van afstand op binnenlandse migratie is gebruik gemaakt van gegevens ontleend aan de Huishoudensstatistiek van het CBS, die op haar beurt is gebaseerd op de Gemeentelijk Basisadministratie (GBA). Door koppeling op persoonsniveau van de huishoudensbestanden van 2002 en 2003 konden per persoon de adresgegevens op 1 januari van elk jaar worden vergeleken. Aan de hand hiervan kon worden vastgesteld of een persoon was verhuisd en indien dat het geval was over welke afstand er was verhuisd. Vervolgens zijn deze afstanden geanalyseerd op een aantal persoonlijke achtergrondvariabelen, te weten geslacht, leeftijd, herkomstgroepering en huishoudenspositie.

Voor de analyses van verhuismotieven is gebruik gemaakt van het Woningbehoefte Onderzoek (WBO) 1998 en 2002. Het WBO is een landelijk, cross-sectioneel onderzoek op het gebied van wonen en woonomgeving. Het wordt sinds 1977 iedere vier jaar uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM). De gegevens worden verzameld door middel van gestructureerde mondelinge en telefonische interviews, aangevuld met schriftelijke vragenlijsten. De doelpopulatie bestaat uit Nederlandse personen en huishoudens van 18 jaar en ouder, niet wonende in instellingen. De steekproef is getrapte aselect getrokken.

Representativiteit van de steekproef in het betreffende jaar wat betreft leeftijd, burgerlijke staat, geboorteland en gemeente wordt nagestreefd door oversampling van bepaalde moeilijk bereikbare respondentcategorieën en (achteraf) door weging.

Aan iedere respondent is gevraagd of hij/zij de afgelopen twee jaar is verhuisd. Als dat het geval is, is gevraagd naar locatie en kenmerken van de vorige woning. Het is deze groep respondenten die in dit onderzoek is geanalyseerd. Derhalve gaan de uitkomsten over verhuizingen in de periodes 1996–1998 en 2000–2002. Het aantal verhuisde respondenten (gewogen naar werkelijke populatiegrootte) bedroeg 2,3 miljoen in het WBO 1998 en 2,0 miljoen in het WBO 2002. De analysesresultaten laten weinig verschillen zien tussen het WBO 1998 en dat van 2002. Om deze reden worden in dit artikel bijna uitsluitend uitkomsten gepresenteerd die zijn gebaseerd op het WBO 2002.

¹⁾ Peteke Feijten en Petra Visser werken bij het Ruimtelijk Planbureau te Den Haag als onderzoeker bevolking en wonen. Correspondentie naar aanleiding van dit artikel kunt u sturen aan: feijten@rpb.nl of visser@rpb.nl

²⁾ De auteurs danken Mila van Huis (CBS) voor het ter beschikking stellen van onderzoeksgegevens.

Eerder onderzoek naar verhuismotieven en migratieafstand is verricht door Ekamper en Van Huis (2004). Op basis van gegevens uit de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA) is voor de periode 1995–2002 op COROP-niveau gekeken naar regionale verschillen in verhuisgedrag, gere-

lateerd aan veranderingen in huishoudenssamenstelling. Aangezien niet alle verhuizingen huishoudensgerelateerd zijn, kan voor het onderzoek van het hele spectrum van verhuismotieven niet worden volstaan met gegevens uit de GBA. Bij een verhuizing hoeft namelijk aan de gemeente niet de reden te worden opgegeven. Een goede alternatieve bron voor verhuisonderzoek waarbij wel naar verhuisredenen wordt gevraagd, is het Woningbehoefte Onderzoek (WBO) van het ministerie van VROM (*kader*).

In dit artikel zijn zowel de GBA als het WBO gebruikt voor de analyse. Bij de analyse van verhuismotieven is gebruik gemaakt van WBO gegevens. Met betrekking tot de analyse van verhuisafstand is voornamelijk gebruik gemaakt van GBA-gegevens²⁾. Hierbij zijn binnengemeentelijke verhuizingen buiten beschouwing gelaten. De reden hiervoor is dat de uitkomsten van deze analyse gebruikt zullen worden in de regionale prognose. Aangezien deze prognose op gemeentelijk niveau is en binnengemeentelijke verhuizingen geen verandering van de gemeentelijke bevolking tot gevolg hebben, hoeven de verhuismotieven hiervan niet te worden onderzocht (bovendien is uit bestaand onderzoek bekend dat binnengemeentelijke verhuizingen vrijwel uitsluitend samenhangen met huishoudensovergangen en woonmotieven, zie bijvoorbeeld Harts en Hingstman, 1986). In de regionale prognose zal de binnenlandse migratie worden uitgesplitst in lange- en korte-afstandsmigratie. Inzicht in verschillen in migratiemotieven tussen lange- en korte-afstandsmigratie is daarom noodzakelijk.

2. Achtergronden

Dynamiek op de woningmarkt wordt voor een belangrijk deel zichtbaar door de analyse van verhuissstromen (Priemus, 1984). Door vraag en aanbod van woningen komen namelijk woningen vrij en worden zij weer bewoond. Jaarlijks verhuist in Nederland ongeveer 10 procent van de bevolking. Een verhuizing is volgens Rossi (1955) "het zoveel mogelijk aanpassen van een woonsituatie aan de wensen van de bewoner, door het veranderen van woonplek". Verhuizen kost geld en energie, waardoor een beslissing om te gaan verhuizen niet zomaar is gemaakt. Er gaat een beslissingstraject aan de daadwerkelijke verhuizing vooraf. Pas wanneer men een woning vindt waarvan het verwachte nut groter is dan de kosten en moeite van een verhuizing, zal men besluiten te verhuizen (De Jong en Fawcett, 1981).

De verhuisbeslissing wordt in de literatuur grosso modo teruggevoerd tot een drietal motieven (Priemus, 1984; Mulder, 1996). Het eerste heeft te maken met *de levenscyclus van huishoudens* (veranderingen in de omvang en samenstelling van het huishouden) en het tweede met *veranderingen in het arbeidsmarktgedrag* van leden van het huishouden (Rossi, 1955; Robson, 1975). Huishoudensveranderingen leiden vaak tot een verhuizing (zoals samenwonen) en ook een verandering van werkplaats kan een verhuizing vrij dringend noodzakelijk maken. Het derde motief wordt gevormd door *woonwensen* (wens tot verbetering van de woonsituatie). Woonwensen leiden vaak minder dringend tot een verhuizing dan huishoudens- en arbeidsveranderingen, maar desondanks is een aanzienlijk deel van de verhuizingen woonwens-gerelateerd.

Huishoudensveranderingen leiden in de meeste gevallen tot verhuizingen over relatief korte afstand. In de literatuur worden korte-afstandsverhuizingen ook wel aangeduid als *residentiële mobiliteit*. Verhuizingen met als doel het verbeteren of aanpassen van de woonsituatie vinden grotendeels plaats binnen één woningmarktgebied, en ook die vallen onder residentiële mobiliteit. Bij residentiële mobiliteit vormen gedragsveranderingen binnen het huishouden de basis voor het verhuisproces (Bourne, 1981).

Slechts een klein gedeelte van het verhuisgedrag betreft een migratie over lange afstand; ook wel interregionale migratie genoemd (Crommentuijn, 1997). Deze vorm van migratie is vaak terug te vinden bij scholieren en studenten die voor de keuze van hun studie verhuizen naar de plaats waar de hogeschool of universiteit zich bevindt (onderwijsmigratie) en bij een verandering van baan (arbeidsmarkt-migratie). Als men een baan accepteert over een afstand die te groot is voor dagelijkse pendel, is verhuizing naar een nieuwe plek dichtbij het nieuwe werk vaak het enige alternatief.

De bestemming van opleidingsgerelateerde migratie is zeer specifiek: bijna alle onderwijsgeïnduceerde verhuizingen gaan naar grote steden, omdat daar universiteiten en hogescholen zijn gevestigd. Het gaat hierbij vooral om verhuizingen naar de grote steden in de Randstad, maar ook om verhuizingen naar onder meer Groningen, Enschede en Eindhoven. Werkgeïnduceerde migratie is eveneens gespecialiseerd wat betreft bestemming: dit komt voornamelijk door de ruimtelijke concentratie van hooggekwalificeerde banen. Lager gekwalificeerde banen zijn vrij evenredig verdeeld over het land omdat deze functies overal in het land nodig zijn (voorbeelden zijn bepaalde functies in de zorg en de detailhandel). Hooggeschoolde arbeid is ruimtelijk geconcentreerd in de Randstad; om deze reden fungeert de Randstad als een 'roltrapregio' (Hooimeijer en Nijstad, 1996). Hooggeschoolden die arbeidscarrière willen maken en buiten de Randstad wonen, zullen vaak weinig andere keuze hebben dan naar de Randstad te verhuizen voor een ruimer arbeidsaanbod op hun niveau.

Crommentuijn (1997) concludeert dat interregionale migratie speciale aandacht verdient in regionale huishoudensprognosemodellen, niet vanwege het kwantitatieve effect, maar juist vanwege het selectieve karakter van deze migraties. Interregionale migratie is volgens hem uitermate selectief wat betreft leeftijd, huishoudenspositie en opleidingsniveau (1997). De arbeidsmarkt-migratie is onder meer onderzocht door Schutjens, Van Kempen en Wiendels (1998). Zij gaan in hun onderzoek naar werkgeïnduceerde migratie over lange afstand in op de vraag welke huishoudentypen meer dan andere zijn geneigd over lange afstand te verhuizen voor een werklocatieverandering. De lange-afstandsmigranten in hun onderzoek zijn vooral te vinden in de leeftijdscategorie 25–44 jaar (77 procent) en minder onder jongeren en ouderen. Jongeren vinden wellicht vaker over kortere afstand een baan, terwijl ouderen vanwege het bestaan van allerlei bindingen niet meer willen verhuizen en omdat de periode van grote stappen in de arbeidscarrière na het 45e levensjaar meestal grotendeels voorbij is. Ook wat betreft opleidingsniveau zijn er duidelijke verschillen: van de lange-afstandsverhuizers heeft 64 procent een HBO- of universitaire diploma; van de korte-afstandsverhuizers is dat maar 33 procent.

3. Verhuismotieven

Redenen om te gaan verhuizen lopen uiteen van een te kleine woning tot een slechte buurt. Het is lastig om de precieze reden van een verhuizing te achterhalen; ten eerste omdat mensen vanwege een combinatie van redenen kunnen verhuizen en ten tweede omdat een verhuizing als gevolg van uitbreiding van het gezin enerzijds een als een huishoudensgerelateerde verhuizing kan worden beschouwd en anderzijds als een woonwensgerelateerde verhuizing. De vraag is; kortom, tot welke categorie behoort een verhuizing.

Verhuismotieven worden in het WBO onderscheiden naar vijf typen: demografische veranderingen, verandering vanwege vorige woning, verandering vanwege de woonomgeving, verandering van werk en het volgen van een opleiding.

Met verhuizingen vanwege *demografische veranderingen* worden verhuizingen bedoeld die samenhangen met veranderingen in de huishoudenssamenstelling. Het gaat hier dan om huwelijk en samenwonen, het krijgen van kinderen, scheiden of verweduwen, zelfstandig gaan wonen of een andere huishoudensgerelateerde reden.

Als de verhuisredenen te maken heeft met de *vorige woning* is gevraagd: "Was uw vorige woning reden voor verhuizing omdat deze te klein of te groot was, of omdat u een woning wilde kopen of huren, of vanwege een andere reden?".

Als de verhuisredenen te maken heeft met *het werk* is gevraagd: "Bent u vanwege uw werk verhuisd in verband met een verandering van uw werkkring, omdat u dichterbij uw werk wilde wonen of vanwege een andere reden?".

De laatste twee typen verhuismotieven, te weten het volgen van een opleiding en redenen die te maken hebben met de vorige woonbuurt, zijn niet nader geëxpliciteerd.

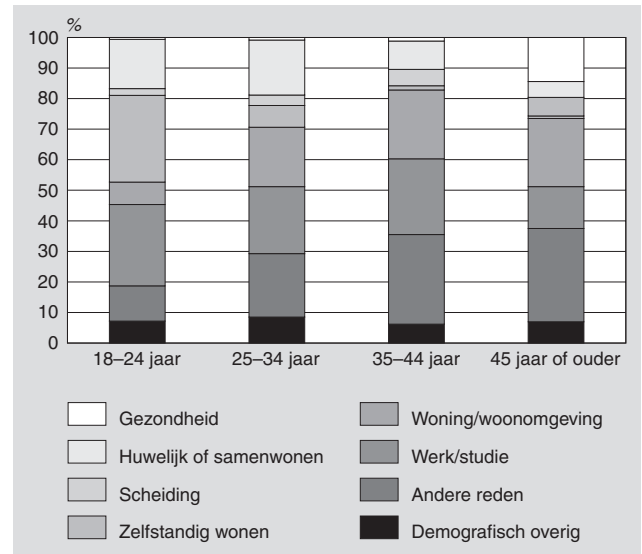
Wanneer respondenten zich niet konden vinden in één van bovenstaande verhuismotieven konden zij de categorie 'anders' aanvinken. Deze categorie is een vergaarbak voor allerlei redenen die wellicht zullen samenhangen met bovenstaande redenen, maar voor de ondervraagden een eigen unieke verhuisreden opleverde die niet paste in één van de bestaande categorieën.

Leeftijd

Uit *grafiek 1* blijkt dat jongeren vaker dan middelbaren of ouderen verhuizen vanwege zelfstandig wonen (28 procent), relatievorming (samenwonen of trouwen; 16 procent) en werk- en studieredenen (27 procent). Vaak zijn verhuizingen in deze leeftijdsgroep de eerste zelfstandige verhuizing van een persoon, wat verklaart waarom een verhuizing vaak een demografische reden heeft. Bij het motief 'werk en studie' gaat het in deze leeftijdscategorie vaak om studenten die op kamers gaan. De groep 25–34-jarigen en de 35–44-jarigen verschillen niet veel ten aanzien van hun verhuismotieven. Bij beide overheersen werk- en studieredenen evenals de woning en woonomgeving als motief. Relatievorming is bij de 25–34-jarigen ook nog een redelijk veelvoorkomend motief (18 procent). Bij 35–44-jarigen komt dit motief weinig voor, maar relatieverbreking als verhuismotief komt in deze groep juist wat meer voor (5 procent). Ten slotte valt bij de 45-plussers het verhuismotief 'gezondheid' op. Verslechterende gezond-

heid zal op hogere leeftijden vaak leiden tot een verhuismotief naar bijvoorbeeld een serviceflat of een gelijkvloers appartement.

1. Verhuisde personen naar leeftijd en verhuismotief

Bron: WBO 2002.

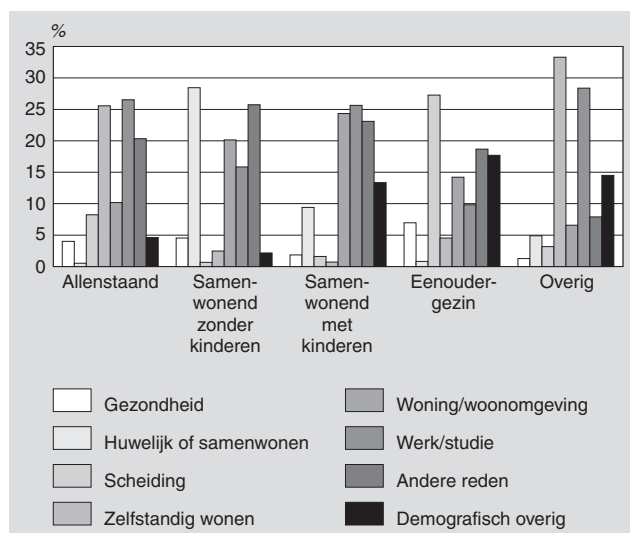
Huishoudenssamenstelling

Verhuismotieven verschillen sterk tussen huishoudenstypen (*grafiek 2*). Het gaat hierbij om de huishoudenstypen *na* verhuizing. Voor prognosedoeleinden is het voornamelijk relevant om te weten wat de huidige situatie is van het huishouden en niet de situatie in het verleden; vandaar dat de huishoudenssamenstelling *na* verhuizing is geanalyseerd. Bij eenoudergezinnen komt het motief 'scheiding' relatief veel voor, bij samenwonenden zonder kinderen het motief 'huwelijk of samenwonen' en 'woning- of woonomgeving' en bij alleenstaanden het motief 'zelfstandig wonen'. 'Zelfstandig wonen' is ook een veelvoorkomend motief in de categorie 'overig', waaronder ook studentenhuizen en woongroepen vallen. Veel jongeren die uit huis gaan, zullen vaker voor deze woonvormen kiezen dan mensen die al zelfstandig wonen. Wat verder opvalt is het lage percentage werk- of studieredenen bij de eenoudergezinnen. Bij samenwonenden met kinderen is 'woning of woonomgeving' het meest genoemde verhuismotief. Het is aannemelijk dat hier gezinsuitbreiding door de geboorte van kinderen een belangrijke rol speelt. Die geeft vaak aanleiding tot de wens voor een ruimer huis en een kindvriendelijke woonomgeving.

Herkomstgroepering

De meeste allochtonen geven geen wezenlijk andere verhuismotieven op dan autochtonen (*grafiek 3*). Bij alle groepen zijn de woning en woonomgeving het vaakst aanleiding om te verhuizen. Wat betreft de werk- en studieredenen onderscheiden zich wel groepen. Marokkanen en Turken verhuizen nauwelijks vanwege werk of studie. Deels wordt dit waarschijnlijk veroorzaakt door hun relatief lage deelname aan het hoger onderwijs en lage bezetting van hoogge-

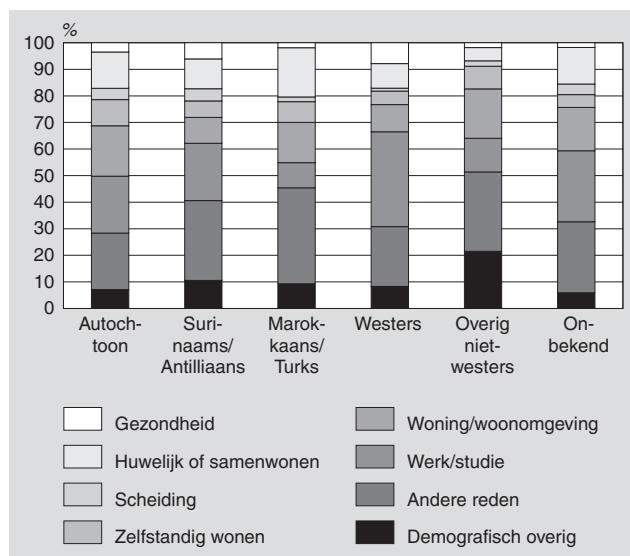
2. Verhuiste personen naar huishoudenssamenstelling en verhuismotief

Bron: WBO 2002.

schoolde (en dus ruimtelijk geconcentreerde) banen. In de categorie 'overig westers' is de score van het motief 'werk of studie' juist opvallend hoog. Deze groep bestaat voor een deel uit EU-burgers die zich relatief makkelijk voor werk in Nederland kunnen vestigen en voor wie de locatie van de baan sterk bepalend is voor een verhuizing.

3. Verhuiste personen naar herkomstgroepering en verhuismotief

Bron: WBO 2002.

Provincie van vertrek

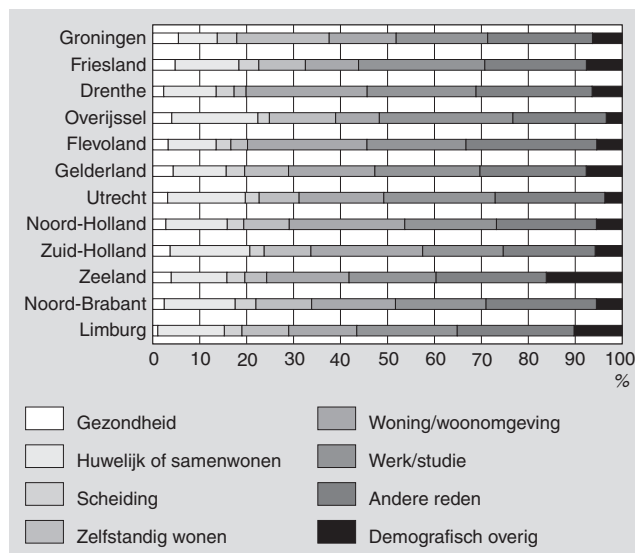
Grafiek 4 toont verhuismotieven per provincie van vertrek. In alle provincies zijn 'woning en woonomgeving' en/of 'werk of studie' de meest voorkomende verhuismotieven. De perifere provincies hebben een hoge score op het werk- en studiemotief. Van deze provincies is bekend dat er vooral mensen uitwegtrekken voor werk en studie in de Randstad. Van het aantal verhuizers uit bijvoorbeeld Overijssel heeft ongeveer 34 procent een werk- of studiemotief.

Daarentegen is het percentage verhuizers uit Zuid-Holland dat vanwege werk- of studieredenen verhuist veel lager met maar 17 procent; in absolute aantallen gaat het wel om bijna 25 duizend personen. Het beeld van de Randstad als centrum van werk- en studiegelegenheid wordt dus door de uitkomsten bevestigd.

De motieven 'gezondheid' en 'scheiding' zijn tamelijk gelijkmatig verdeeld over de provincies; dit zijn dus motieven met weinig regionale variatie. Ook voor het motief 'huwelijk of samenwonen' geldt dat er weinige regionale variatie is. Alleen vanuit Utrecht (17 procent) en Zeeland (19 procent) vertrekt een gemiddeld hoger percentage vanwege het gaan samenwonen of huwen. In Drenthe is dit aandeel het laagst met 11 procent, terwijl het motief 'zelfstandig gaan wonen' in Drenthe juist hoog scoort.

Het woonmotief komt veel voor in Noord- en Zuid-Holland; daar vertrekt maar liefst een kwart van het aantal verhuizers vanwege een andere woning of woonomgeving. Dit in tegenstelling tot de provincies Overijssel, Flevoland en Zeeland, waar nog geen tien procent van de verhuizers opgeeft te verhuizen vanwege een andere woning of woonomgeving.

4. Verhuiste personen naar provincie van vertrek en verhuismotief

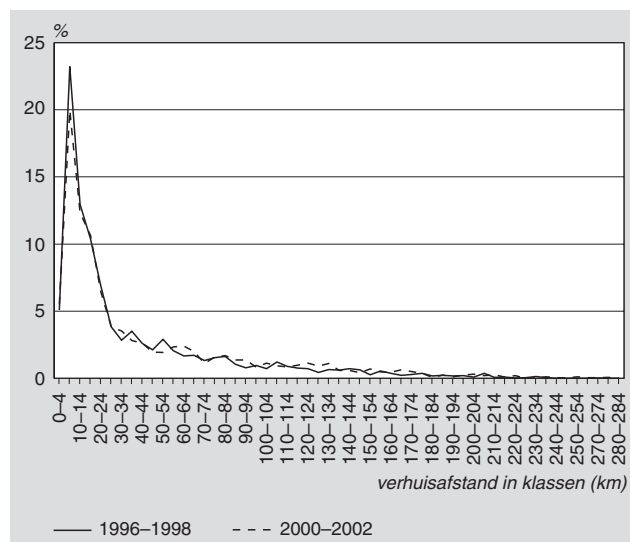

Bron: WBO 2002.

4. Verhuissafstand

De meerderheid van de verhuizingen vindt plaats binnen de eigen gemeente; slechts een derde van de verhuizende personen verhuist over de gemeentegrenzen heen. Grafiek 5 toont op basis van het WBO 1998 en 2002 dat de verdeling van intergemeentelijke verhuizingen naar verhuissafstand de laatste jaren nauwelijks is veranderd. Ongeveer één op de vier intergemeentelijke verhuizingen vindt plaats over een afstand tot 10 km en de overige verhuizingen nemen in aantal geleidelijk af naarmate de afstand toeneemt. Verhuizingen over meer dan 100 kilometer, wat in Nederland toch al gauw neerkomt op een verhuizing naar een ander landsdeel, komen weinig voor (11 procent van de intergemeentelijke verhuizingen in 1998 en 14 procent in 2002).

5. Intergemeentelijke verhuizingen naar verhuisaafstand, periode 1996–1998 en 2000–2002

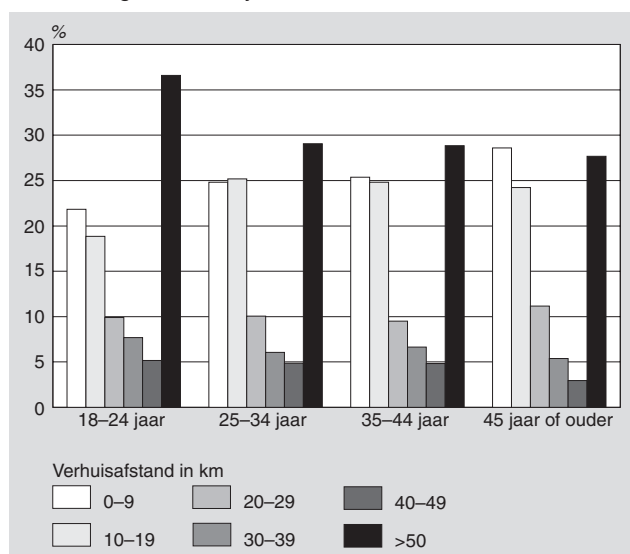

Bron: WBO 1998 en 2002.

Leeftijd

In de jongste leeftijdscategorie overheersen lange-afstandsverhuizingen (*grafiek 6*). Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door verhuizingen voor studie of werk, die in deze levensfase domineren. In de categorie 25–34 jaar daalt het aandeel lange-afstandsverhuizingen en wordt er meer tot 20 kilometer verhuisd (ongeveer evenveel 0–10 als 10–20 kilometer). Dit patroon blijft tamelijk stabiel in de daarop volgende leeftijdsklassen, met een lichte maar constante stijging van het aandeel verhuizingen tot 10 kilometer. Opvallend is dat in alle leeftijdsklassen de afstanden tussen de 20 en 50 kilometer vrij weinig voorkomen. Ofwel men verhuist over een kleine afstand, waardoor men zijn locatiespecifieke kapitaal grotendeels kan behouden, ofwel men krijgt een binding met een situatie op zodanig grote afstand dat dagelijks op-en-neer reizen ondoenlijk is. In het laatste geval gaat het al snel om afstanden boven 50 kilometer. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat de klasse

6. Verhuizingen naar leeftijdsklasse en verhuisaafstand

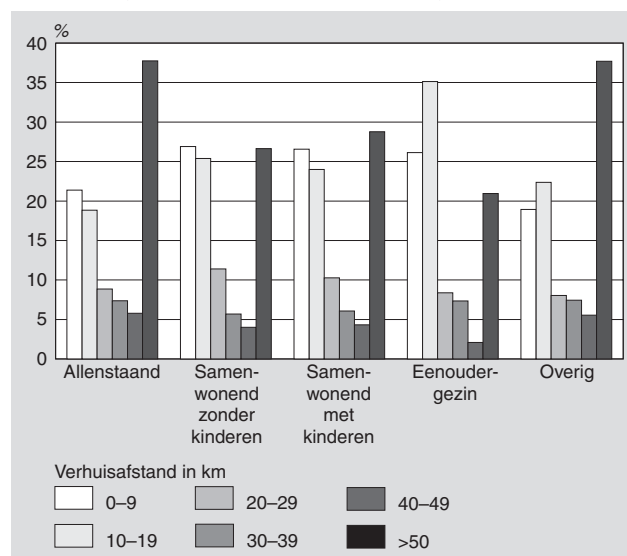
Bron: GBO 2002.

‘meer dan 50 kilometer’ heel breed is, met verhuizingen tot maximaal 250 kilometer. Dit verklaart mede waarom deze klasse voor alle leeftijden een vrij hoge score heeft.

Huishoudenssamenstelling

Grafiek 7 laat de verdeling van verhuisaafstanden zien per huishoudenssamenstelling na de verhuizing. Duidelijk blijkt dat de meerpersoonshuishoudens voornamelijk over afstanden tot 10 kilometer verhuizen. Deze groepen verhuizen relatief vaak om woonredenen (ruimer huis, huis met tuin, kindvriendelijke woonomgeving) en dan is er geen noodzaak om grote afstanden af te leggen. Bij de eenpersoonshuishoudens (alleenstaanden en de categorie ‘overig’, bestaande uit mensen wonend in woongroepen, studentenhuizen etc.) komen lange-afstandsverhuizingen (meer dan 50 kilometer) veel meer voor. Voor beide groepen geldt dat het om ruim 30 procent gaat. Dit komt doordat zich in deze groepen veel onderwijsmigranten bevinden die naar een stad met universiteit of hogeschool verhuizen.

7. Verhuizingen naar huishoudenssamenstelling en verhuisaafstand

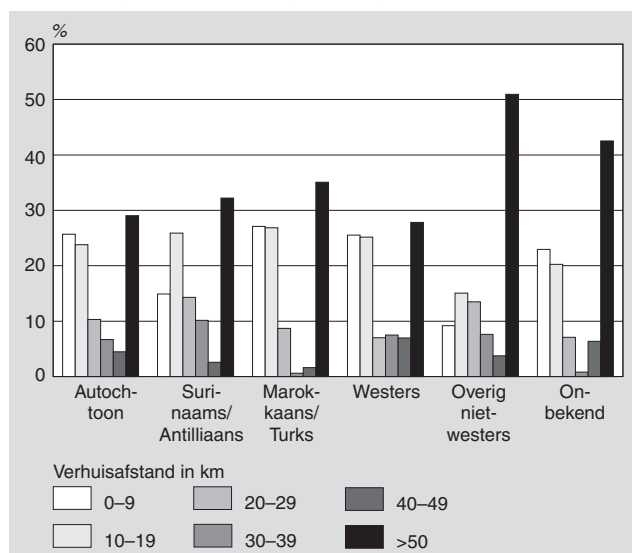

Bron: GBA 2002.

Herkomstgroepering

De verschillen in verhuisaafstand tussen autochtonen en allochtone groepen (*grafiek 8*) zijn veel minder groot dan tussen huishoudentypen en tussen leeftijdsgroepen. Bijna alle herkomstgroeperingen verhuizen het meest over korte afstanden (tot 20 kilometer). Een uitzondering hierop vormt de groep ‘overig niet-westers’; meer dan de helft verhuist over 50 kilometer of meer. Zij verhuizen veel vaker over afstanden van meer dan 50 km dan alle andere groepen. Misschien moet de oorzaak hiervan gezocht worden in het asielbeleid, want deze groep bestaat voor een groot deel uit asielzoekers. Asielzoekerscentra liggen sterk verspreid door het land, grotendeels buiten de Randstad. Asielzoekers die een (al dan niet tijdelijke) verblijfsvergunning hebben gekregen, zullen vaak vanuit deze centra verhuizen naar plaatsen met concentraties van landgenoten (vooral de grote steden). Deze verklaring wordt ondersteund door de

8. Verhuizingen naar herkomstsgroepering en verhuisaafstand

Bron: GBA 2002.

uitkomsten van een onderzoek van Van Huis en Nicolaas (2000) naar binnenlands migratiegedrag van allochtonen.

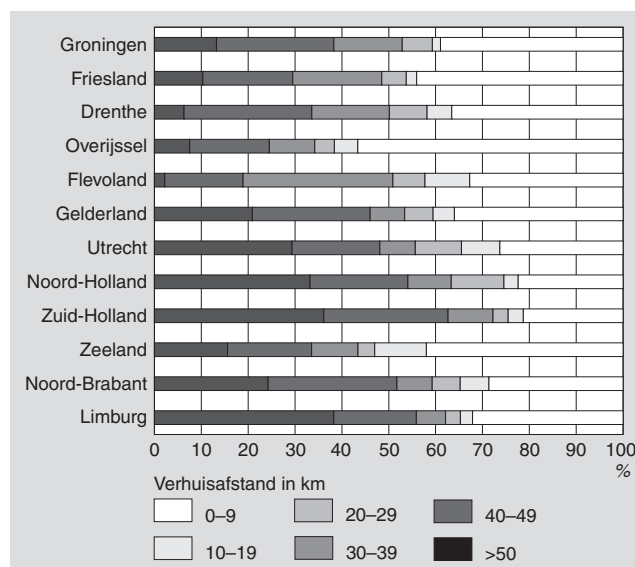
Provincie van vertrek

Uit *grafiek 9* blijkt dat de provincies met de meeste korte-afstandsverhuizingen (0-10 kilometer) ook de meest dichtbevolkte provincies (Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht) zijn. Daar heeft men de meeste keuze uit woningen binnen hetzelfde woningmarktgebied, en bovendien zijn voor hen veel potentiële banen binnen pendelafstand bereikbaar, waardoor het minder vaak nodig is om te verhuizen voor het werk. Daarnaast verhuizen mensen inwoners van Brabant en Limburg ook vaker over korte afstand. In perifere provincies is het aandeel lange-afstandsmigraties veel groter dan in Randstedelijke provincies. Ook Limburg valt op door een fors aandeel korte-afstandsverhuizingen (minder dan 10 kilometer). In Flevoland is het aandeel verhuizingen over minder dan 10 kilometer juist opvallend klein (minder dan 5 procent). Dit is wellicht te wijten aan de lage bevolkingsdichtheid van deze provincie en de grote oppervlakte van gemeentes (wie naar een andere gemeente verhuist, legt in Flevoland haast per definitie meer dan 10 kilometer af). In Flevoland komen verhuizingen over 20-30 kilometer veel voor, wat in geen enkele andere provincie het geval is (waarschijnlijk om dezelfde reden als zojuist beschreven).

Verhuismotief

In de inleiding is al aangegeven dat in het kader van de modellering van de binnenlandse migratie ten behoeve van de regionale prognose, de migratie zal worden gesplitst in korte- en lange-afstandsmigratie. Hierbij wordt verondersteld dat korte-afstandsmigratie vooral te maken heeft met veranderingen in de huishoudenssamenstelling en woonmotieven; lange-afstandsmigratie komt vooral voort uit studie- en werkmotieven.

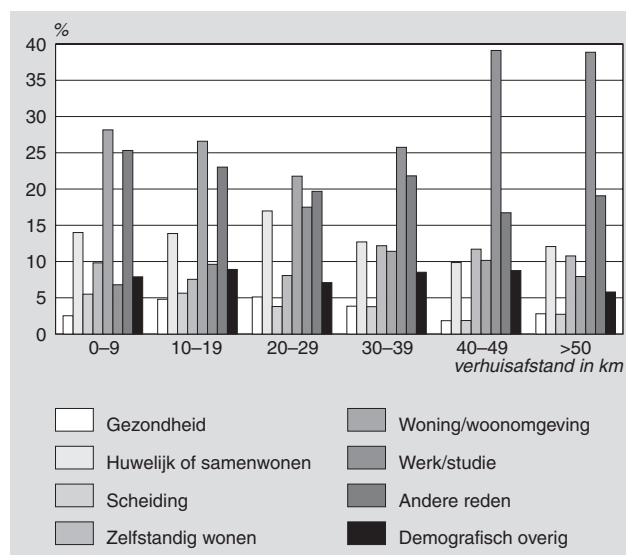
9. Verhuizingen naar provincie van vertrek en verhuisaafstand

Uit *grafiek 10* blijkt inderdaad dat op korte afstand het woonmotief domineert. Dit geldt overigens niet alleen voor gegevens voor 2002 maar ook voor die voor 1998. Op lange afstanden overheerst het werk- of studiemotief. Bovendien neemt het belang van het werk- of studiemotief toe naarmate de verhuisaafstand toeneemt.

Op de middellange afstand (20-30 kilometer) komt 'huwelijk of samenwonen' als motief iets meer voor dan op de zeer korte en de zeer lange afstand. In alle weergegeven afstandsklassen vormt gezondheid steeds ongeveer 3 à 5 procent van de motieven.

10. Verhuizingen naar verhuismotief en verhuisaafstand

Bron: WBO 2002.

5. Conclusie

Jaarlijks verhuist ongeveer 10 procent van de Nederlanders. Hiervan vertrekt een op de drie naar een andere gemeente. In dit artikel zijn verhuismotieven en verhuisaafstanden geanalyseerd op basis van gegevens uit het WBO 1998 en 2002 en de GBA 2002.

Verhuismotieven variëren naar leeftijd, huishoudenssamenstelling en, in mindere mate, herkomstgroepering. Jongeren verhuizen om op zichzelf te gaan wonen, om samen te gaan wonen of om te gaan studeren. Paren en gezinnen verhuizen vooral voor meer woon(omgevings)kwaliteit. Niet-westerse allochtonen verhuizen weinig voor werk of studie, maar westerse allochtonen des te meer.

De meeste binnenlandse migranten verhuizen over een korte afstand, met demografische en woongerelateerde motieven als belangrijkste verhuisredenen. Bij verhuizingen over lange afstand domineren werk- en studiemotieven. Voorts blijken sterke verbanden te bestaan tussen verhuisaafstand enerzijds en leeftijd en huishoudenssamenstelling anderzijds. De samenhang tussen verhuisaafstand en herkomstgroepering is minder duidelijk. Ten eerste blijkt dat de verhuisaafstand kleiner wordt op hogere leeftijden. Ten tweede verhuizen vooral alleenstaanden over afstanden boven de 50 kilometer. Tot slot verhuizen paren (met en zonder kinderen) en eenoudergezinnen hoofdzakelijk over afstanden van 0 tot 20 kilometer. Zij hebben in hun huishouden vaker lokale bindingen die een lange-afstandsverhuizing in de weg staan.

In de regionale prognose zal de binnenlandse migratie worden gemodelleerd door een splitsing aan te brengen tussen lange- en korte-afstandsmigratie. Omdat deze twee typen migratie verschillend van aard zijn, zullen ze in de regionale prognose ook verschillend worden gemodelleerd. De Jong (2005) gaat in een ander artikel in dit nummer van *Bevolkingstrends* in op de modellering van de korte-afstandsmigratie. Op basis van de uitkomsten van deze analyse lijkt het gerechtvaardigd om de binnenlandse migratie te splitsen in korte- en lange-afstandsmigratie op basis van verschillen in migratiemotieven. Uit de in dit artikel gepresenteerde analyse van dit artikel kan bovendien worden geconcludeerd dat er bij deze opsplitsing rekening moet worden gehouden met aspecten als leeftijd, huishoudenspositie en herkomstgroepering.

Literatuur

Bourne, L.S., 1981, *Geography of housing*. Edward Arnold, London.

Crommentuijn, L., 1997, *Regional Household Differentials*. Thesis, Amsterdam.

De Jong, G.F. en J.T. Fawcett, 1981, *Motivations for Migration: An Assessment and a Value Expectancy Research Model*. In: De Jong, G.F. en R.W. Gardner (eds.), *Migration Decision Making: Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries*, blz. 13–58. Pergamon Press, New York.

Ekamper, P. en M. van Huis, 2004, *Verhuizingen en huishoudensveranderingen in Nederland: verschillen tussen COROP-regio's*. Rapport in opdracht van het Ruimtelijk Planbureau en het Directoraat-generaal Wonen van het Ministerie VROM. NIDI, Den Haag.

Harts, J.J. en L. Hingstman, 1986, *Verhuizingen op een rij: een analyse van individuele verhuisgeschiedenissen*. Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap, Amsterdam.

Hooimeijer, P. en R. Nijstad, 1996, *De Randstad als 'roltrap-regio'*. *Geografie* 5, blz. 5–8.

Huis, M. van, en H. Nicolaas, 2000, *Binnenlands verhuisgedrag van allochtonen*. *Maandstatistiek van de Bevolking* 2000(3), blz. 36–45, CBS, Voorburg/Heerlen.

Mulder, C.H., 1996, *Housing choice: assumptions and approaches*. *Netherlands Journal of Housing and the Built Environment* 11 (3), blz. 209–232.

Priemus, H., 1984, *Verhuistheorieën en de verdeling van de woningvoorraad*. Delftse Universitaire Pers, Delft.

Robson, B.T., 1975, *Urban Social Areas*. Oxford University Press, London.

Rossi, P.H., 1955, *Why families move: A study in the social psychology of urban residential mobility*. Glencoe, Free Press, Illinois.

Schutjens, V.A.J.M., R. van Kempen en B. Wiendels, 1998, *Werk-geïnduceerde migratie over lange afstand: een vooronderzoek*. Urban Research Centre Utrecht, Utrecht.

Regionale verschillen in migratie over korte afstand: een ruimtelijk interactiemodel

Andries de Jong ¹⁾

Dit artikel bespreekt een model waarmee de migratie over korte afstand kan worden beschreven. Deze migratie komt meestal voort uit verhuizingen vanwege woonmotieven. Drie vormen van het zogenaamde ruimtelijke interactiemodel zijn geschat, met als verklarende variabelen inwonertal van gemeente van vestiging en gemeente van vertrek en de afstand hiertussen. Aan de hand van migratiestromen in 2002 is per provincie nagegaan in hoeverre het model leidt tot correcte voorspellingen. In het algemeen is er sprake van een goede voorspelling, hoewel voor sommige migratiestromen sprake is van een ernstige onder- of overschatting. Voor een groot deel houden deze voorspelfouten verband met (ontbreken van) nieuwbouw. Voor een ander deel houdt dit verband met de grote aantrekkelijkheid van sommige gemeenten door de aanwezigheid van bepaalde faciliteiten.

1. Inleiding

In 2004 zijn het CBS en het Ruimtelijk Planbureau (RPB) overeengekomen om samen een regionale bevolkings-, allochtonen- en huishoudensprognose op te stellen. In 2005 zal een eerste prognose worden uitgebracht.

Een belangrijke component van de regionale prognose vormt de binnenlandse migratie. De hoofdmoot van de binnenlandse migratie vormt de migratie vanwege woonmotieven. Dit zijn in het algemeen verhuizingen over korte afstand. Hierbij geldt dat de kans op een verhuizing kleiner wordt, naarmate de afstand toeneemt. In dit artikel wordt ingegaan op de schatting van het effect van afstand op de verhuiskans. Dit wordt gedaan aan de hand van een ruimtelijk interactiemodel. Per provincie is het afstandsmodel geschat. Om te kunnen beoordelen hoe goed het model de werkelijkheid beschrijft, is tevens een vergelijking uitgevoerd van de schattingsresultaten met de waarneming. De resultaten van deze analyses kunnen dienen ter onderbouwing van de regionale prognose.

2. Het modelleren van de binnenlandse migratie

Het modelleren van de binnenlandse migratie in de regionale prognose zal in drie stappen plaatsvinden.

In de eerste stap wordt een schatting gemaakt van het totaal aantal personen dat uit een bepaalde gemeente naar andere gemeenten vertrekt.

In de tweede stap wordt het aantal migranten onderverdeeld in twee groepen: migranten die over lange afstand verhuizen en migranten die over korte afstand verhuizen. Een groot deel van de migratie over lange afstand heeft een structureel karakter. Bepaalde regio's zijn voortdurend in trek vanwege bepaalde voorzieningen (bijvoorbeeld schoolvoorzieningen, zoals een universiteit of een specifiek opleidingsinstituut), het sociaal-cultureel klimaat (grote steden zijn om deze reden vaak aantrekkelijk voor jongeren), of economische potenties (de Randstad trekt bijvoorbeeld veel mensen die een baan zoeken). De migratie over korte afstand staat voor een belangrijk deel in het teken van woonmotieven. Het betreft mensen die vanwege een scala aan motieven een andere woning zoeken. Uit Feijten en Visser (2005) blijkt dat het voor een groot deel gaat om doorstromers: mensen die in een andere woning of andere woonomgeving willen wonen. Tevens kan het gaan om starters op de woningmarkt (zoals uit huis gaande kinderen) of mensen die vanwege scheiding een woning zoeken.

In de derde stap van het modelleren van de binnenlandse migratie wordt voor mensen die over korte afstand verhuizen, ofwel de woonmigratie, bepaald naar welke gemeenten ze (willen) verhuizen. Het modelleren van deze stap zal plaatsvinden met behulp van een zogenaamd afstandsmodel. In dit model is het aantal migranten dat naar een bepaalde gemeente verhuist afhankelijk van de aantrekkelijkheid van de vestigingsgemeente en de afstand tussen gemeente van vertrek en gemeente van vestiging (waarbij het aantal vertrekkers uit een bepaalde gemeente bekend wordt verondersteld). In dit artikel wordt de aantrekkelijkheid bepaald aan de hand van het inwonertal van de gemeente van vestiging. Overigens zal in de feitelijke toepassing in het kader van de regionale prognose aantrekkelijkheid worden geoperationaliseerd via woningvoorraad (de bestaande voorraad plus de nieuwbouw en minus onttrekkingen). Aan de hand van de gemiddelde woningbezetting wordt dit dan vertaald in inwonertal. Het voordeel van het gebruik van een afstandsmodel is dat dit model kan reageren op een wisselende attractiviteit van gemeenten (in combinatie met de afstand tussen gemeenten). Bovendien geeft dit model informatie over de stromen migranten tussen verschillende gemeenten. Dit is niet het geval als wordt gewerkt met een zogenaamd 'migration-stock'-model, waarbij alle migranten via een toedelingschema worden toegekend aan vestigingsgemeenten.

3. Afstandsmodellen

In 1885 formuleerde de Britse statisticus Ravenstein zijn 'laws of migration', die kunnen worden beschouwd als het beginpunt van de wetenschappelijke bestudering van de migratie. Zijn eerste wet luidt dat het merendeel van de migranten over korte afstand verhuist. Hierin komt tot uitdrukking dat er een negatieve correlatie bestaat tussen

¹⁾ Andries de Jong is werkzaam als senior onderzoeker bij het Ruimtelijk Planbureau te Den Haag.
Voor correspondentie: ajong@rpb.nl.

migratie en de afstand waarover wordt verhuisd. Zipf (1949) stelde een eenvoudige formule op voor het verband tussen migratie en afstand:

$$M_{ij} = k P_i P_j D_{ij}^{-\beta}$$

waarbij

M_{ij} = mobiliteit tussen gebieden i en j (het aantal migranten tussen i en j);

P_i en P_j = het aantal inwoners van regio i en j ;

D_{ij} = de afstand tussen i en j .

k = een constante die ervoor zorgt dat het berekende totale aantal migranten (over alle regio's) gelijk is aan het geobserveerde aantal migranten.

Dit traditionele afstandmodel staat ook bekend als het zwaartekrachtmodel. Een moderne formulering is die van een algemeen ruimtelijk interactiemodel:

$$M_{ij} = f(\mu W_i, \alpha W_j, \beta d_{ij})$$

Dit model beschrijft de interactie tussen twee gebieden (M_{ij}) als een functie van een attractiefactor W_j (die betrekking heeft op de regio van bestemming), een productiefactor W_i (die betrekking heeft op de regio van vertrek) en factor d_{ij} die de afstand tussen beide gebieden weergeeft. Het is mogelijk meerdere attractievariabelen en productievariabelen in het model op te nemen. In dit artikel wordt echter met één productie- en één attractievariabele gewerkt.

Fotheringham en O'Kelly (1989) schrijven dat er in de wetenschappelijke literatuur een overeenstemming bestaat over de operationalisatie van de attractie- en productiefactor: deze kunnen het beste worden weergegeven als een machtsfunctie

$$f(\mu W_i) = W_i^\mu$$

$$f(\alpha W_j) = W_j^\alpha$$

Met betrekking tot de operationalisatie van de afstandfunctie worden in de literatuur twee dominante formuleringen gegeven:

- als machtsfunctie: $f(\beta d_{ij}) = d_{ij}^\beta$
- als exponentiële functie: $f(\beta d_{ij}) = \exp(-\beta d_{ij})$

Een groot voordeel van de machtsfunctie is dat deze onafhankelijk van de schaal is. Dit betekent dat de waarden van de afstandsparameter (β) die in verschillende gebieden zijn bepaald, rechtstreeks met elkaar vergeleken mogen worden (dit geldt niet voor de afstandsparameter ontleend aan de exponentiële functie). In het wetenschappelijk debat over de vorm van de functie is de vrij algemene opvatting volgens Fotheringham en O'Kelly dat de exponentiële functie geschikt is voor het analyseren van korte afstand-interacties (bijvoorbeeld verkeersstromen binnen een stedelijk gebied) en dat de machtsfunctie geschikt is voor de analyse van langere afstand-interacties, zoals migratiestromen. In dit artikel wordt hierbij aangeslo-

ten en heeft de afstandsfunctie de vorm van een machtsfunctie.

In dit artikel is de volgende invulling gegeven aan de variabelen van het algemene ruimtelijke interactiemodel. De attractievariabele is het inwonertal van de gemeente van vestiging en de productievariabele het inwonertal van de gemeente van vertrek. De afstandvariabele betreft de afstand in vogelvlucht tussen de gemeente van vertrek en vestiging, waarbij is uitgegaan van de vierkantscoördinaten van het zwaartepunt van elke gemeente.

Fotheringham en O'Kelly beschrijven vier basisvormen van het algemene ruimtelijke interactiemodel. Deze kunnen zowel via regressie technieken (ordinary least squares regression, OLS) als via maximum likelihood-technieken worden geschat. Gezien de eenvoud is gekozen voor de schatting via OLS. Om de modellen via OLS te calibreren is het echter wel nodig dat het model lineair is in termen van de parameters.

De eerste basisvorm betreft het zogenaamde 'unconstrained model':

$$M_{ij} = k P_i^\mu P_j^\alpha D_{ij}^\beta$$

Dit model kan heel eenvoudig naar een lineaire vorm worden getransformeerd, door van beide zijden van de vergelijking de natuurlijke logaritme te nemen:

$$\ln M_{ij} = \ln k + \mu \ln P_i + \alpha \ln P_j + \beta \ln D_{ij}$$

Als wordt voldaan aan de veronderstellingen van OLS zijn parameters μ , α en β zuivere en consistente schatters van μ , α en β . Dit geldt echter niet voor $\exp(\ln k)$. Tenzij de fit perfect is, zal k altijd worden onderschat. Na de schatting op basis van OLS kan een betere schatting van k worden verkregen door deze te vermenigvuldigen met het geobserveerde totaal aantal migranten gedeeld door het berekende totaal aantal migranten:

$$K' \text{ (nieuw)} = k' \text{ (oud)} \frac{\sum_i \sum_j M}{\sum_i \sum_j M'}$$

De tweede basisvorm betreft het zogenaamde 'production-constrained model'. In dit model wordt ervan uitgegaan dat het vertrek uit een regio bekend is. Het model kent hierdoor slechts twee variabelen, namelijk het inwonertal van de gemeente van vestiging en de afstand tussen de gemeenten van vestiging en vertrek. De derde basisvorm betreft het zogenaamde 'attraction-constrained model'. Dit model is vrijwel hetzelfde als het vorige model, met als verschil dat hierbij de vestiging in een regio bekend is, waardoor in het model in plaats van de variabele gemeente van vestiging de variabele gemeente van vertrek wordt gebruikt. Omdat de mathematische formulering van het model voor het overige gelijk is, wordt hierop niet verder ingegaan.

Het production-constrained model wordt als volgt geformuleerd:

$$M_{ij} = O_i P_j^\mu D_{ij}^\beta / \sum_k (P_k^\mu D_{ik}^\beta)$$

waarbij

O_i = vertrek uit een bepaalde regio

Het model getransformeerd in lineaire vorm luidt als volgt:

$$\ln M_{ij} - (1/n) \sum_j \ln M_{ij} = \mu (\ln P_j - (1/n) \sum_j \ln P_j) + \beta (\ln D_{ij} - (1/n) \sum_j \ln D_{ij})$$

De vierde basisvorm betreft het zogenaamde 'doubly constrained model'. Verondersteld wordt dat zowel vestiging in een gemeente als vertrek naar een gemeente bekend is, waardoor enkel de afstandsparameter dient te worden geschat. Dit model is vrij lastig met OLS te schatten. In deze notitie wordt hierop niet verder ingegaan, mede omdat in de regionale prognose vestiging in de verschillende gemeenten op voorhand niet bekend is.

In de huidige opzet van de regionale prognose is het aantal vertrekkers uit de gemeenten (naar gemeenten in een straal van 35 km) bekend. Dit betekent dat het 'production constrained' model het meest in aanmerking komt voor de schatting van het aantal migranten tussen twee gemeenten. In de onderstaande analyses zijn echter voor de volledigheid de eerste drie modellen geschat. Dit geeft ook een indicatie in hoeverre de schatting van de afstandparameter stabiel is in de drie modellen (een sterk fluctuerende waarde geeft minder vertrouwen in de geschatte afstandparameter).

Voordat met de beschrijving van de resultaten wordt begonnen, dienen nog enkele opmerkingen over de schatting met behulp van OLS te worden gemaakt. De transformatie van de modellen in een lineaire vorm ten behoeve van de calibratie door OLS is een gangbare methode met bekende eigenschappen. Toch zijn hier enkele problemen aan verbonden. De formules van OLS hebben betrekking op het minimaliseren van de fout-term, ofwel:

$$\sum_i \sum_j e_{ij} = 0$$

waarbij e = fout-term (het verschil tussen de geobserveerde en geschatte waarde van de te verklaren variabele). Dit impliceert (in termen van het unconstrained model) dat

$$\sum_i \sum_j \ln M_{ij}' = \sum_i \sum_j \ln M_{ij}$$

waarbij M_{ij}' de voorspelde waarde van M_{ij} is. Dit is ongelijk aan:

$$\sum_i \sum_j M_{ij}' = \sum_i \sum_j M_{ij}$$

Tenzij de fit perfect is, zal het geschatte totaal aantal migratiestromen kleiner zijn dan het werkelijk aantal migratiestromen. Er bestaat een tendens dat kleine migratiestromen worden overschat en grote stromen worden onderschat. Terwijl deze onder- en overschattingen in logaritmische vorm elkaar opheffen, geldt in termen van werkelijke stromen dat de onderschatting van grote stromen groter is dan de overschatting van kleine stromen. Om deze reden dient de geschatte constante (k) in het unconstrained model te worden aangepast na schatting door middel van OLS.

De verklaarde variantie van het regressiemodel heeft betrekking op de mate waarin het regressiemodel de geobserveerde waarde juist kan schatten. Opnieuw dient te worden bedacht dat het in deze toepassing van OLS gaat om de getransformeerde waarde en niet om de geobserveerde waarde. De waarde van de verklaarde variantie is dus misleidend, omdat de aandacht niet uitgaat naar de getransformeerde migratiestroom maar naar de werkelijke migratiestroom. Om deze reden wordt in de analyse niet alleen de verklaarde variantie vermeld, maar een andere maat, te weten de Average Root Square Error:

$$ARSE = (1 / \sum_i \sum_j M_{ij})^{1/2} (\sum_i \sum_j M_{ij} - \sum_i \sum_j M_{ij}')^{1/2}$$

Deze maat meet de voorspelfout op basis van het verschil tussen de geobserveerde en geschatte waarde van de werkelijke migratiestroom. Hoe dichter deze maat bij nul ligt, des te kleiner is de voorspelfout.

4. Uitkomsten van de schatting van het afstandsmodel

In deze paragraaf wordt ingegaan op de schatting van het afstandsmodel op basis van drie modellen: het unconstrained model, het production-constrained model en het attraction-constrained model. Deze modellen zijn afzonderlijk voor alle provincies van Nederland geschat. Uit onderzoek van Ekamper en Van Huis (2005) blijkt namelijk dat er ruimtelijke verschillen bestaan in de verhuisafstand. Zij hebben verhuisbewegingen tussen COROP-regio's onderzocht en concluderen dat hoe westelijker de COROP-regio is gelegen, des te korter de gemiddelde verhuisafstand is. Vooral in de Randstad is sprake van een relatief geringe verhuisafstand. Hierin komt de centrale positie van deze regio tot uitdrukking: de Randstad vormt de economische kern van Nederland en is het dichtstbevolkte gebied met de hoogste woningdichtheid.

Voordat wordt ingegaan op de schattingsresultaten per provincie, zal kort worden ingegaan op de schatting van de modellen voor alle migratiebewegingen in 2002 tussen alle gemeenten in Nederland.

Alle drie modellen leveren een verklaarde variantie op van circa 40 procent. De waarde van de afstandsparameter bedraagt ongeveer -0,8 in de drie modellen, terwijl de waarden van de parameters inwonertal van gemeente van vestiging en vertrek ongeveer 0,45 bedragen. In dit model zijn alle migratiestromen opgenomen, ongeacht of het lange of korte afstand-migratie betreft. Al eerder is gesteld dat de lange afstand-migratie voor een groot deel een structureel karakter heeft. Dit kan leiden tot belangrijke voorspelfouten. Startende studenten verhuizen bijvoorbeeld naar een universiteitsstad die zich op grote afstand kan bevinden, ongeacht of een andere stad dichterbij ligt. In de modellen die per provincie zijn geschat, is uitgegaan van verhuissstromen die de afstand van 35 kilometer niet overschrijden (daarnaast is telkens gekeken naar gemeenten van vertrek die in een bepaalde provincie zijn gelegen, terwijl de vestigingsgemeenten ook in een andere provincie kunnen zijn gelegen). Het gaat hierbij om verhuizingen vanwege woonmotieven, waarvan wordt verondersteld dat deze sterk afstandsgevoelig zijn. Ter Heide (1965) noemt

enkele redenen voor deze afstandsgevoeligheid. Over het algemeen geldt dat mensen over meer informatie beschikken over locaties op kortere dan op langere afstand. Bovendien heeft het voordelen om over kortere afstand te verhuizen, omdat contacten met families en kennissen in het vertrekgebied gemakkelijker in stand kunnen worden gehouden.

De *staat* vermeldt de schattingsresultaten van de drie modellen per provincie. Voor elke provincie (en elk model)

geldt dat de verklaarde variantie veel groter is dan bij het model voor heel Nederland. Deze bedraagt tussen de 55 procent (Flevoland) en 80 procent (Noord-Holland). Ook valt op dat in sommige provincies het model met de hoogste verklaarde variantie niet het model met de laagste Average Root Square Error (ARSE) is. In Limburg bijvoorbeeld kent het unconstrained model de hoogste verklaarde variantie, terwijl het production-constrained model de laagste ARSE heeft. In vrijwel alle provincies geldt overigens dat

Staat
Uitkomsten van de regressie-analyses

	Regressie-coëfficiënt		Afstand	R kwadraat	Average Root Square Error
	Inwonertal				
	vertrekgemeente	vestigingsgemeente			
Groningen					
Unconstrained model	0,97	0,91	−1,80	0,70	0,052
Production-constrained model		0,95	−1,84	0,67	0,043
Attraction-constrained model	0,98		−1,82	0,70	0,054
Friesland					
Unconstrained model	0,55	0,84	−1,89	0,63	0,049
Production-constrained model		0,90	−1,99	0,64	0,036
Attraction-constrained model	0,65		−1,88	0,62	0,053
Drenthe					
Unconstrained model	0,75	1,22	−1,92	0,65	0,111
Production-constrained model		1,21	−2,00	0,66	0,067
Attraction-constrained model	0,68		−1,81	0,57	0,079
Overijssel					
Unconstrained model	0,77	0,90	−2,12	0,59	0,072
Production-constrained model		0,91	−2,13	0,62	0,052
Attraction-constrained model	0,80		−2,14	0,61	0,061
Flevoland					
Unconstrained model	0,58	1,19	−1,42	0,55	0,172
Production-constrained model		1,23	−1,56	0,58	0,149
Attraction-constrained model	0,78		−1,59	0,58	0,056
Gelderland					
Unconstrained model	0,64	0,75	−1,71	0,56	0,035
Production-constrained model		0,80	−1,75	0,57	0,029
Attraction-constrained model	0,73		−1,72	0,55	0,044
Utrecht					
Unconstrained model	0,75	0,77	−1,87	0,67	0,067
Production-constrained model		0,78	−1,86	0,65	0,059
Attraction-constrained model	0,79		−1,80	0,66	0,065
Noord-Holland					
Unconstrained model	0,66	0,72	−1,69	0,64	0,069
Production-constrained model		0,76	−1,83	0,68	0,060
Attraction-constrained model	0,70		−1,77	0,78	0,059
Zuid-Holland					
Unconstrained model	0,72	0,71	−1,50	0,61	0,045
Production-constrained model		0,72	−1,56	0,58	0,039
Attraction-constrained model	0,76		−1,62	0,61	0,058
Zeeland					
Unconstrained model	0,67	0,67	−1,96	0,58	0,179
Production-constrained model		0,69	−1,98	0,57	0,110
Attraction-constrained model	0,67		−1,92	0,54	0,116
Noord-Brabant					
Unconstrained model	0,85	0,91	−1,95	0,68	0,028
Production-constrained model		0,92	−1,97	0,67	0,023
Attraction-constrained model	0,87		−1,96	0,67	0,041
Limburg					
Unconstrained model	0,78	0,84	−1,81	0,71	0,035
Production-constrained model		0,82	−1,74	0,60	0,030
Attraction-constrained model	0,77		−1,73	0,62	0,056

het production-constrained model de laagste ARSE heeft (dit vormt een nadere ondersteuning voor de keuze van het production-constrained model voor de modellering van de korte afstand-migratie).

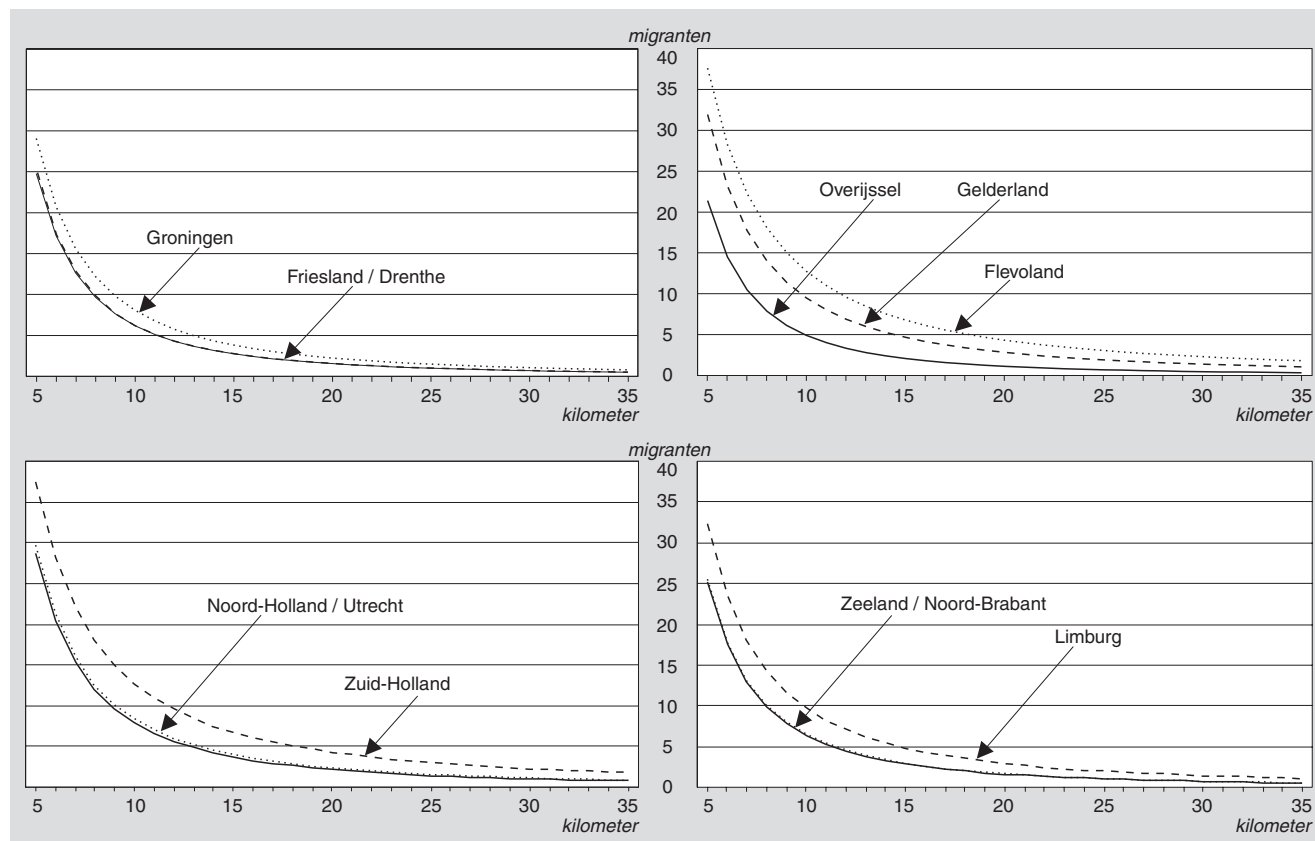
Uit de staat blijkt dat er grote variatie bestaan in de waarde van de afstandsparameter. In Flevoland heeft de afstandsparameter volgens het production-constrained model een waarde van $-1,56$ tegen $-2,13$ in Overijssel. Ook zijn er duidelijke verschillen in de schatting van de parameter van het inwonertal van de gemeente van vestiging. Om het simultane effect van beide variabelen op het afstandsverval in de migratie zichtbaar te maken, is de volgende exercitie uitgevoerd. In een model is verondersteld dat 1000 mensen een bepaalde gemeente verlaten. In een straal van 35 kilometer bevindt zich op elke kilometer afstand een gemeente van 1000 inwoners. Vervolgens is bepaald hoeveel migranten elke gemeente trekt. *Grafiek 1* geeft de resultaten van de exercitie weer, waarbij de migratie naar gemeenten op minder dan 5 kilometer afstand is weggelaten (in elke provincie verhuist ten minste 75 procent van de migranten naar de vier gemeenten die op 1, 2, 3 en 4 kilometer afstand zijn gelegen). In de grafiek is goed zichtbaar hoe sterk het effect van afstand op de migratie is. In de provincies Flevoland en Zuid-Holland wordt het meest over langere afstanden verhuist: in de grafiek liggen de afstandscurves hier hoger dan in andere provincies. Voorts verhuist in beide provincies volgens het model 24 procent over een afstand van 5 kilometer of meer. Deze uitkomst is voor Flevoland niet zo verrassend, omdat deze provincie bestaat uit een klein aantal gemeenten die wat betreft op-

pervlakte relatief groot zijn. Een verhuizing over de gemeentegrens heen gaat dan automatisch gepaard met een relatief grote verhuisafstand. Aangezien de Randstad voor een belangrijk gedeelte in Zuid-Holland is gelegen, ligt de uitkomst voor deze provincie niet voor de hand.

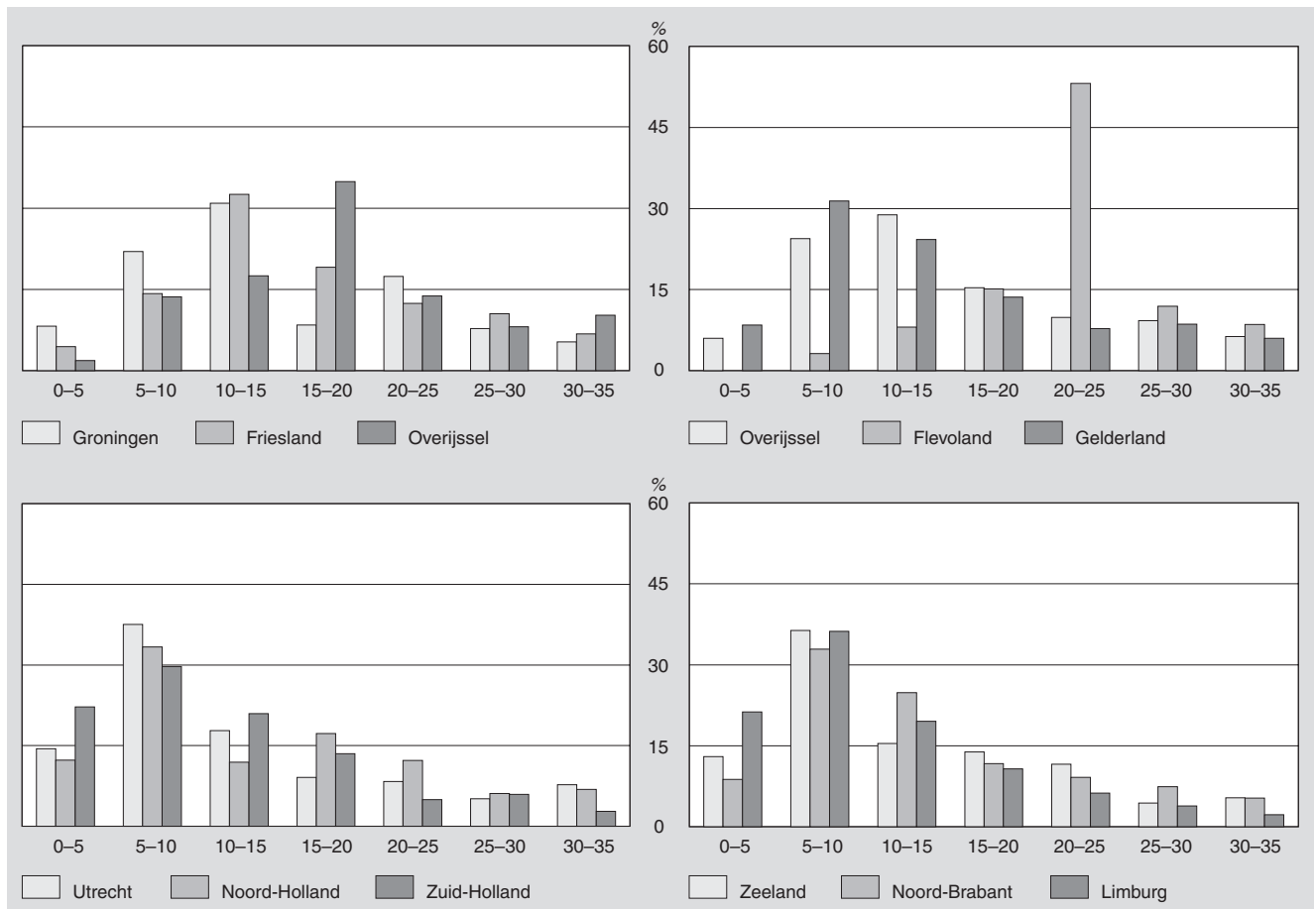
In Overijssel wordt het minst over lange afstand verhuist: in de grafiek ligt de afstandscurve in deze provincie het laagst. Voorts verhuist volgens het model 10 procent over een afstand van 5 kilometer of meer. Ook in Friesland, Drenthe, Zeeland en Noord-Brabant wordt met een model-percentages van 12 weinig over lange afstand verhuist. Een verklaring voor de geringe geneigdheid in deze provincies om over grote afstand te verhuizen lijkt moeilijk te geven. Een mogelijke factor zou een sterke regionale identiteit kunnen zijn. Deze zou leiden tot een sterke binding aan de eigen woonregio.

In *grafiek 2* is per provincie de verdeling van de waargenomen stromen over de onderscheiden afstandsklassen weergegeven. Als de modeluitkomsten worden geconfronteerd met deze waargenomen gegevens, dan komt een ander beeld naar voren. De verklaring hiervoor ligt in het feit dat in werkelijkheid vestigingsgemeenten onregelmatig over de afstanden zijn verspreid. Toch is bij veel provincies de dalende lijn van de afstandsfunctie goed zichtbaar, als verhuizingen in de afstandsklasse 0 tot 5 kilometer worden weggelaten. Flevoland valt op door een zeer hoge score van de afstandsklasse 20 tot 25 kilometer (de migratie van Almere naar Amsterdam is voor een belangrijk deel hiervoor verantwoordelijk). Ook was al uit het model naar voren gekomen dat in Flevoland over relatief grote afstand

1. Afstandsrelatie voor het aantal migranten per provincie: modeluitkomsten¹⁾

¹⁾ In dit model is verondersteld dat op er op elke kilometer afstand van de vertreksgemeente een gemeente met 1000 inwoners ligt en dat het totaal aantal migranten uit de vertreksgemeente 1000 is.

2. Waargenomen migratie naar afstandsklasse (in kilometers), per provincie¹⁾

¹⁾ Migratiestromen tussen gemeenten die hemelsbreed maximaal 35 km van elkaar verwijderd zijn.

wordt verhuisd. Dat bijvoorbeeld in Overijssel volgens het model veel over korte afstanden wordt verhuisd, komt echter niet uit grafiek 2 naar voren. De verklaring vormt het geringe 'aanbod' van vestigingsgemeenten op korte afstand.

In het bovenstaande is ingegaan op de afstandsrelatie per provincie aan de hand van een model met fictieve en waargenomen gegevens. Hieronder worden aan de hand van een spreidingsdiagram de schattingsresultaten belicht van het production-restrained model op basis van migratiestromen in 2002 voor alle 12 provincies. In dit spreidingsdiagram wordt de geschatte migratie van vertrekgemeenten in een bepaalde provincie naar gemeenten die maximaal op 35 kilometer afstand zijn gelegen (en die ook in een andere provincie kunnen zijn gelegen) vergeleken met de waargenomen migratie. Als het model de migratiestromen goed voorspelt, is er sprake van een puntenwolk die dicht op de in de grafiek getekende 45-graden lijn ligt (elk van de punten heeft betrekking op de migratiestroom van een bepaalde gemeente naar een andere gemeente). Als bepaalde punten vrij ver van de 45-graden lijn zijn gelegen (te bepalen aan de hand van de lengte van de loodlijn van het betreffende punt op de 45-graden lijn), dan is er sprake van een beduidende voorspelfout. Als het betreffende punt boven de 45-graden lijn is gelegen, ligt de voorspelde migratie boven de waargenomen migratie; als het punt onder deze lijn ligt, is de waargenomen migratie groter dan de voorspelde migratie. In het eerste geval ('overschatting') is de betreffende vestigingsgemeente veel minder aantrekke-

lijk dan men op basis van de twee verklarende variabelen van het model (afstand en inwonertal vestigingsgemeente) zou verwachten. In het tweede geval ('onderschatting') is de betreffende vestigingsgemeente juist veel aantrekkelijker dan het model had verwacht.

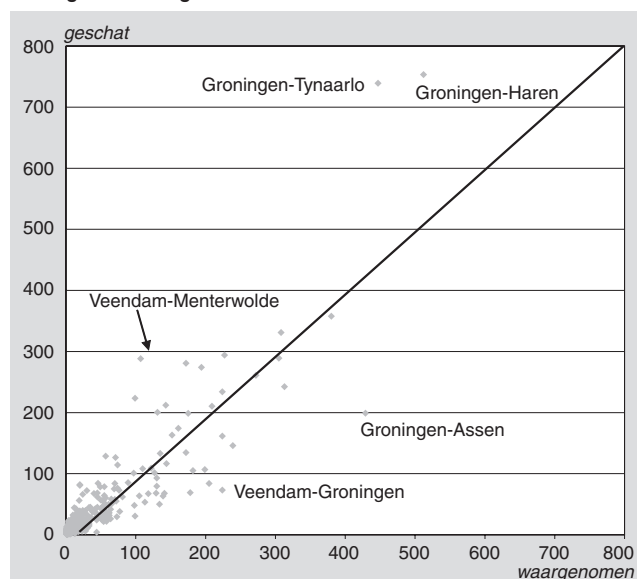
Aantrekkelijkheid gaat in de praktijk natuurlijk veel verder dan enkel het inwonertal van de betreffende vestigingsgemeente. Vooral in geval van een krappe woningmarkt leidt het opleveren van grootschalige nieuwbouw tot een forse instroom van migranten uit andere gemeenten. Deze vorm van aantrekkelijkheid oefent meestal maar in een beperkte periode effect uit (namelijk in de periode van oplevering). Andere vormen van aantrekkelijkheid kunnen bestaan uit meer structurele kenmerken van een bepaalde gemeente: het voorzieningenniveau, zoals de aanwezigheid van opleidingsinstituten en uitgaansvoorzieningen, en het woonmilieu. Deze vorm van aantrekkelijkheid zal naar verwachting in een lange periode effect blijven uitoefenen. Voor het toepassen van het afstandsmodel in het regionale prognosemodel is het van belang na te gaan welke 'uitbijters' er bij de schatting bestaan, en in het verlengde daarvan wat hiervan de oorzaak is. Als het gaat om een hogere of lagere aantrekkelijkheid vanwege structurele kenmerken, dient de geschatte migratiestroom in de toepassing van het regionale prognosemodel met een bepaalde factor te worden verhoogd of verlaagd. Als het gaat om een hogere aantrekkelijkheid vanwege de oplevering van nieuwbouwwoningen, hoeft in de toepassing van het regionale prognosemodel de geschatte migratie niet te worden aangepast, omdat in dit

model de variabele aantrekkelijkheid van de vestigingsgemeente wordt geoperationaliseerd aan de hand van de woningvoorraad (inclusief de nieuwbouw).

Groningen

Voor de provincie Groningen geldt dat de geschatte migratiestromen over het algemeen dicht bij de 45-graden lijn liggen (grafiek 3). Slechts bij enkele migratiestromen is sprake van een relatief beduidende schattingsfout. De waargenomen migratie van de stad Groningen naar het Drentse Tynaarlo (rond 450 personen) is veel kleiner dan geschat (rond 750 personen). Ook de migratie van Groningen naar Haren is veel kleiner dan geschat. Hierbij kan een rol spelen dat de huizenprijzen in Haren relatief hoog zijn. De waargenomen migratie van Groningen naar Assen is juist veel groter dan geschat (rond 250 personen meer). Het feit dat Assen de hoofdstad van Drenthe is, kan hierbij een rol spelen.

3. Spreidingsdiagram voor vertreksgemeenten in Groningen: werkelijke en geschatte migratiestromen in 2002¹⁾

¹⁾ Migratiestromen tussen gemeenten die hemelsbreed maximaal 35 km van elkaar verwijderd zijn.

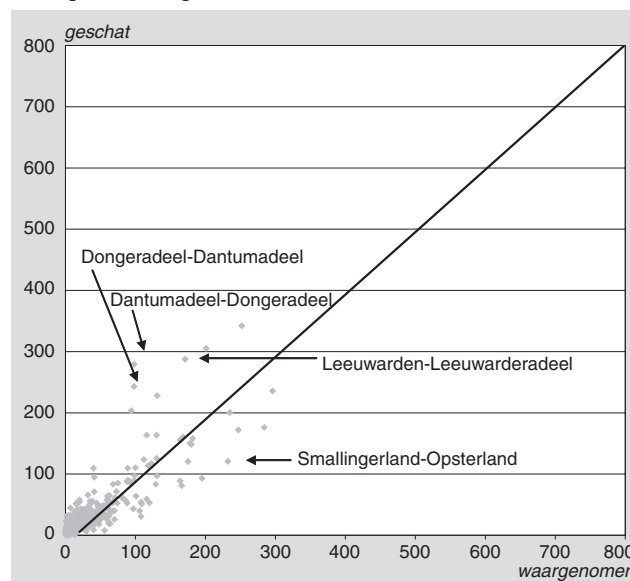
Friesland

Ook voor Friesland is sprake van relatief geringe voorspelfouten (grafiek 4). De grootste voorspelfout geldt de migratie van Dantumadeel naar Dongeradeel, met een overschatting van rond 200 personen. Ook de omgekeerde migratiestroom is onderschat. In vergelijking met Groningen valt op dat er in Friesland amper grote migratiestromen (vanwege woonmoeite) zijn.

Drenthe

In Drenthe zijn de voorspelfouten iets groter dan in Groningen en Friesland (grafiek 5). Dit blijkt ook uit de waarde van ARSE, die in deze provincie beduidend hoger is dan in de vorige twee provincies. De grootste voorspelfout geldt

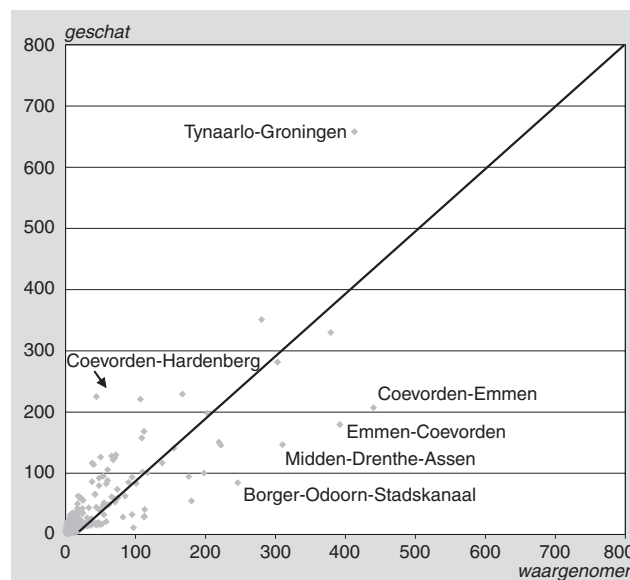
4. Spreidingsdiagram voor vertreksgemeenten in Friesland: werkelijke en geschatte migratiestromen in 2002¹⁾

¹⁾ Migratiestromen tussen gemeenten die hemelsbreed maximaal 35 km van elkaar verwijderd zijn.

overschatting van de migratie van Tynaarlo naar Groningen. Hierboven is overigens ook gebleken dat de migratiestroom in omgekeerde richting ook duidelijk is overschat. De migratiestroom van Coevorden naar Hardenberg in Overijssel is eveneens beduidend overschat. De wederzijdse migratie tussen Emmen en Coevorden is door het model onderschat.

5. Spreidingsdiagram voor vertreksgemeenten in Drenthe: werkelijke en geschatte migratiestromen in 2002¹⁾

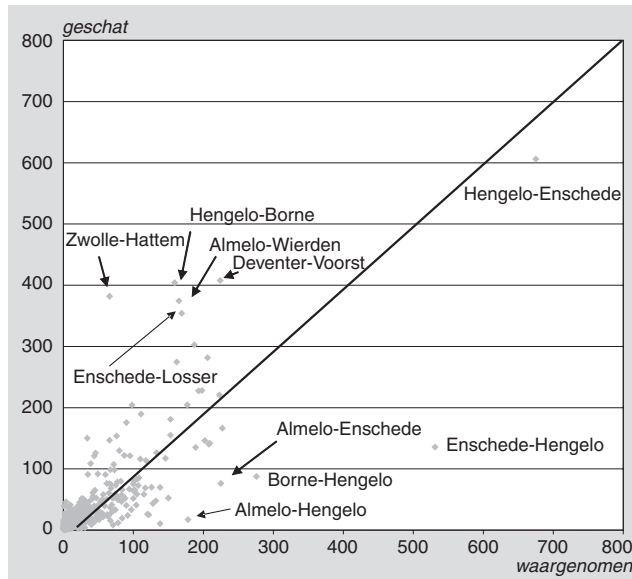
¹⁾ Migratiestromen tussen gemeenten die hemelsbreed maximaal 35 km van elkaar verwijderd zijn.

Overijssel

Terwijl de migratie van Enschede naar Hengelo door het model beduidend wordt onderschat, is de migratiestroom in omgekeerde richting vrij goed voorspeld (grafiek 6). Ook voor Borne en Almelo is de aantrekkingskracht van Hen-

gelo sterker dan verwacht. De migratie van Zwolle naar het Gelderse Hattum is veel kleiner dan voorspeld.

6. Spreidingsdiagram voor vertrekgemeenten in Overijssel: werkelijke en geschatte migratiestromen in 2002¹⁾

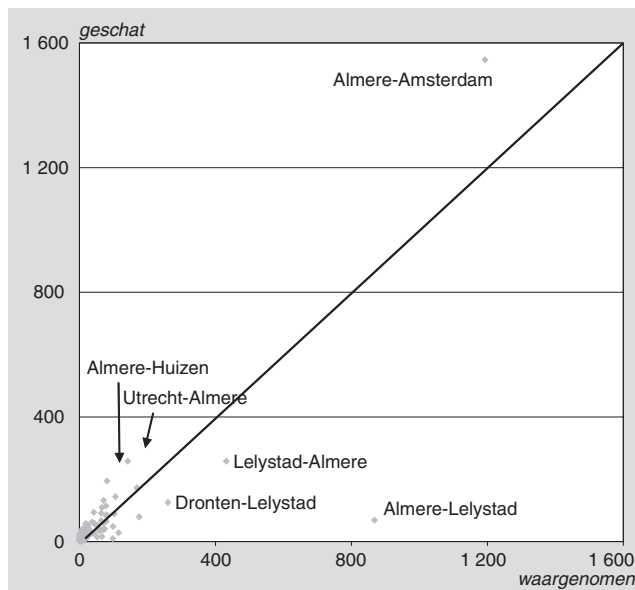

¹⁾ Migratiestromen tussen gemeenten die hemelsbreed maximaal 35 km van elkaar verwijderd zijn.

Flevoland

De grootste migratiestroom van vertrekgemeenten in deze provincie betreft de migratie tussen Almere en Amsterdam, met ongeveer 1200 personen (*grafiek 7*). Deze grote stroom kan worden verklaard aan de hand van de *escalator region*-hypothese van Fielding (1992). Volgens Fielding fungeren grote steden in veel westerse landen als een soort roltrap voor de opleidings- en arbeidscarrière van jongeren. Zij trekken naar de stad voor hun opleiding en

7. Spreidingsdiagram voor vertrekgemeenten in Flevoland: werkelijke en geschatte migratiestromen in 2002¹⁾

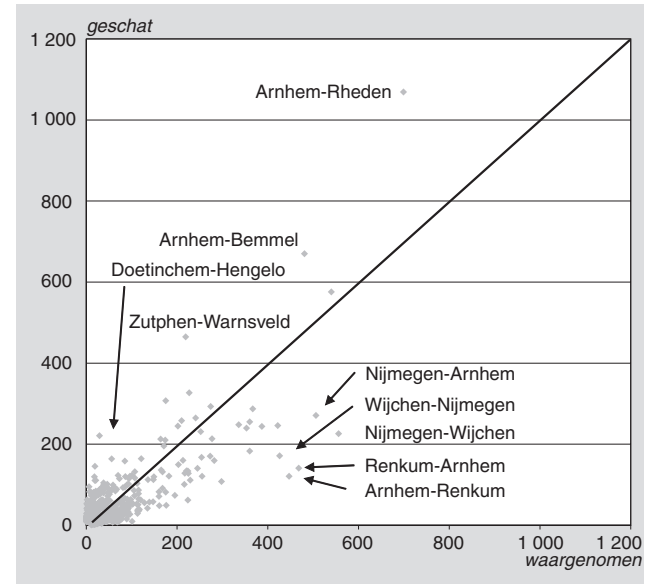
¹⁾ Migratiestromen tussen gemeenten die hemelsbreed maximaal 35 km van elkaar verwijderd zijn.

gaan er daarna werken. Als ze carrière maken, vestigen ze zich in een aantrekkelijker woonomgeving op enige afstand van de grote stad ('en stappen van de roltrap af'). Volgens Bik en Hooimeijer (1997) spelen ook kenmerken van het woningaanbod in Almere een rol. Er bestaat (medio jaren negentig) een tekort aan woningen voor startende huishoudens. Daardoor zijn zij genoodzaakt naar Amsterdam uit te wijken, waar de woningen waarnaar zij op zoek zijn wel aanwezig zijn. Ondanks een voorspelfout van 350 personen (teveel), heeft het model deze migratiestroom vrij goed voorspeld. Dit is niet het geval voor de migratiestroom tussen Almere en Lelystad: in plaats van circa 850 personen heeft het model maar circa 100 personen voorspeld. Mogelijk kent de woningmarkt in Lelystad een prijs/kwaliteitsverschil ten opzichte van Almere.

Gelderland

De grootste migratiestroom betreft de migratie van Arnhem naar Rheden (*grafiek 8*). Het model verwachtte een veel grotere migratiestroom. De nieuwbouwproductie in Rheden is echter zeer laag, waardoor het waarschijnlijk zeer moeilijk is om hier een woning te vinden. De migratie van Nijmegen naar Wijchen is beduidend onderschat, hetgeen waarschijnlijk een gevolg is van het aanzienlijke aantal nieuwbouwwoningen dat in 2002 is opgeleverd. Het model heeft ook de migratie tussen Arnhem en Renkum onderschat. Nieuwbouw speelt hierbij echter geen rol.

8. Spreidingsdiagram voor vertrekgemeenten in Gelderland: werkelijke en geschatte migratiestromen in 2002¹⁾

¹⁾ Migratiestromen tussen gemeenten die hemelsbreed maximaal 35 km van elkaar verwijderd zijn.

Utrecht

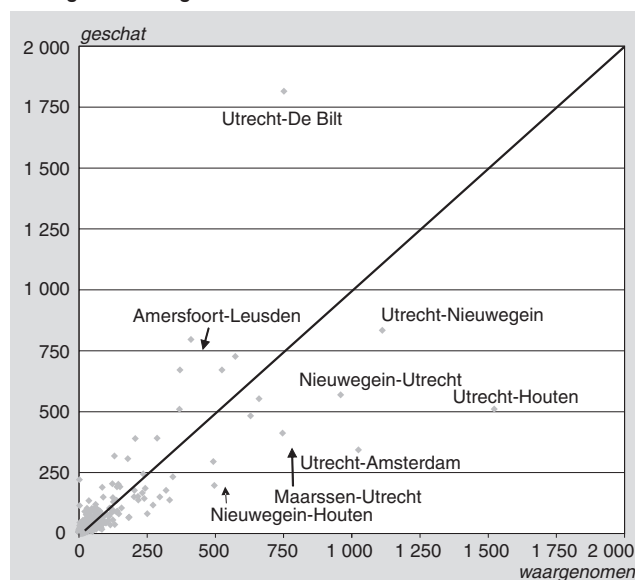
Tussen Utrecht en Houten bestaat de grootste migratiestroom, met ongeveer 1500 personen (*grafiek 9*). Door het model werden maar ongeveer 500 personen verwacht. De verklaring voor deze grote afwijking is het feit dat in de VINEX-locatie Houten de laatste jaren zeer veel woningen

zijn gebouwd (in 2002 rond 1300 woningen, tegen ongeveer 100 in 1999). Dit heeft veel bewoners van Utrecht aangetrokken.

Ook bij de migratie tussen Utrecht en De Bilt is er sprake van een grote voorspelfout van zo'n 1000 personen. In dit geval gaat het echter om een overschatting. In tegenstelling tot Houten vindt hier slechts mondjesmaat nieuwbouw plaats, waardoor vestiging van nieuwkomers waarschijnlijk ernstig wordt gestremd.

Een vrij grote voorspelfout geldt ook voor de migratie van Utrecht naar Amsterdam: deze is rond 700 personen groter dan voorspeld. Opnieuw kan dit worden verklaard aan de hand van de *escalator region*-hypothese van Fielding (1992). Met name voor jongeren is Amsterdam een zeer aantrekkelijke stad om naartoe te verhuizen. Op haar beurt is Utrecht waarschijnlijk weer aantrekkelijk voor jongeren uit Nieuwegein en Maarssen. In ieder geval vertrekken meer bewoners uit deze gemeenten naar Utrecht dan verwacht.

9. Spreidingsdiagram voor vertrekgemeenten in Utrecht: werkelijke en geschatte migratiestromen in 2002¹⁾

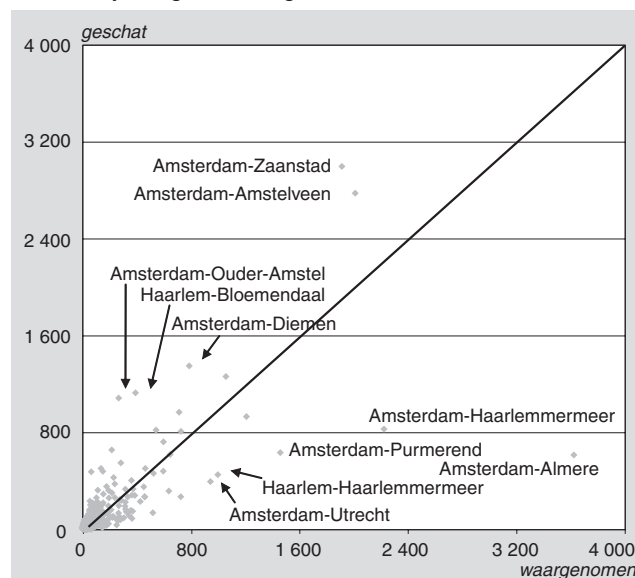
¹⁾ Migratiestromen tussen gemeenten die hemelsbreed maximaal 35 km van elkaar verwijderd zijn.

Noord-Holland

In 2002 betreft de grootste migratiestroom tussen twee gemeenten in Nederland de migratie van Amsterdam naar Almere, namelijk rond 3600 personen (grafiek 10). Volgens het migratiemodel zou er slechts sprake zijn van een migratiestroom van ongeveer 600 personen. Opnieuw houdt de grote migratiestroom verband met het ruime aanbod van nieuwbouwwoningen in Almere. Het betreft hier vooral eengezins(koop)woningen met een gunstige prijs/kwaliteitsverhouding (Bik en Hooijmeijer, 1997). Ook de migratiestroom van Amsterdam naar Haarlemmermeer is met rond 2200 personen omvangrijk. Ook in dit geval levert het migratiemodel een ernstige onderschatting op, wat wederom verband houdt met de aanzienlijke nieuwbouwproductie in deze gemeente. Overigens trekt Haarlemmermeer ook relatief veel bewoners uit Haarlem. Tegenover het

meer dan proportionele vertrek van Amsterdammers naar Almere en Haarlemmermeer staat de relatief geringe migratie naar Zaandam en Amstelveen. Terwijl het model ruim 3000 migranten voorspelde, vond er in werkelijkheid slechts een stroom van 2000 personen plaats.

10. Spreidingsdiagram voor vertrekgemeenten in Noord-Holland: werkelijke en geschatte migratiestromen in 2002¹⁾

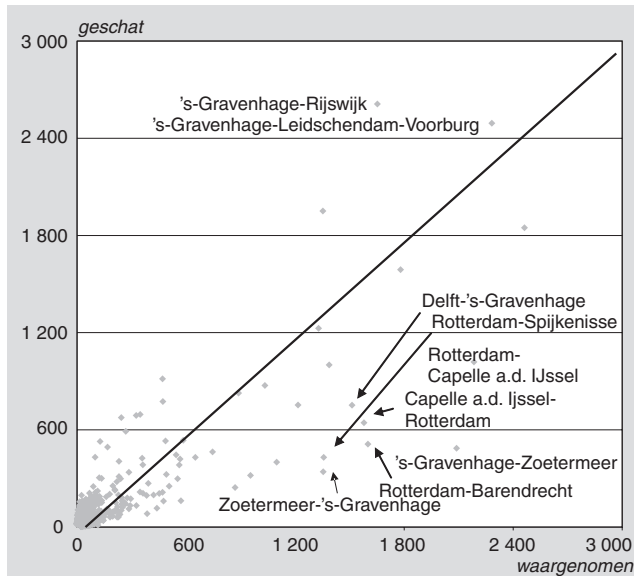

¹⁾ Migratiestromen tussen gemeenten die hemelsbreed maximaal 35 km van elkaar verwijderd zijn.

Zuid-Holland

De grootste voorspelfout geldt de migratie van Den Haag naar Zoetermeer: in werkelijkheid rond 2100 personen tegen 500 volgens het model (grafiek 11). De verklaring ligt ten dele in het opleveren van een nieuwe nieuwbouwwijk in Zoetermeer (Oosterheem). Een ander deel van de verklaring is dat in beide richtingen al jarenlang sprake is van relatief grote migratiestromen. Ook de migratie van Zoetermeer naar Den Haag is door het model sterk onderschat, met rond 350 tegen in werkelijkheid rond 1350 migranten. De oplevering van de nieuwbouwwijken Ypenburg en Leidscheveen zijn hieraan waarschijnlijk debet. Een ernstige onderschatting doet zich ook voor bij de migratie (in beide richtingen) tussen Rotterdam en Capelle aan den IJssel. Opmerkelijk is echter dat in Rotterdam de afgelopen jaren veel nieuwbouwwoningen zijn opgeleverd, terwijl in Capelle aan den IJssel amper nieuwe woningen zijn gebouwd. De onderschatting van de migratie tussen Rotterdam en Barendrecht hangt echter wel samen met het opleveren van nieuwbouw in de laatstgenoemde gemeente. Van Praag en Bik (2005) melden in dit kader dat het vertrek uit Rotterdam grotendeels gericht is op de stadsregio. Dit geldt niet alleen voor autochtonen, maar in een toenemend aantal gevallen ook voor allochtonen. De vestiging in Rotterdam geschiedt voor een groot deel direct vanuit het buitenland. De belangrijkste overschatting van het model betreft de migratie van Den Haag naar Rijswijk. Vanaf 2002 zijn er nog maar heel weinig nieuwbouwwoningen in Rijswijk opgeleverd. Dit is samengegaan met een belangrijke daling van de migratie.

11. Spreidingsdiagram voor vertrekgemeenten in Zuid-Holland: werkelijke en geschatte migratiestromen in 2002¹⁾

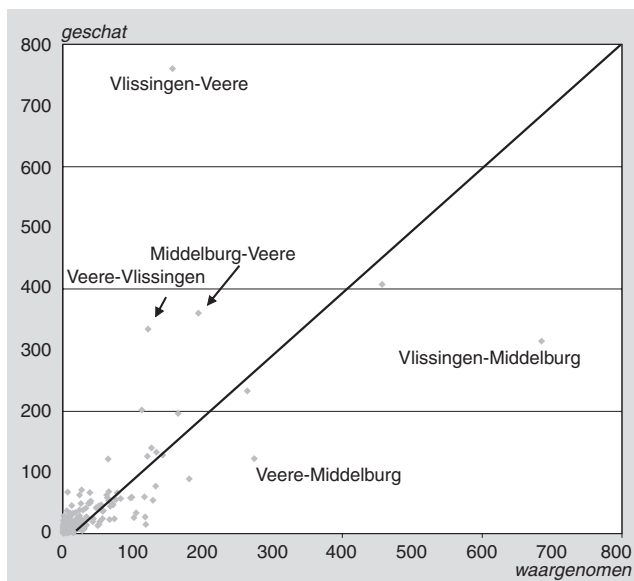

¹⁾ Migratiestromen tussen gemeenten die hemelsbreed maximaal 35 km van elkaar verwijderd zijn.

Zeeland

Uit Vlissingen zijn veel minder mensen naar Veere verhuisd dan volgens het model werd geschat (*grafiek 12*). Hier staat tegenover dat er veel meer mensen dan voorspeld van Vlissingen naar Middelburg zijn vertrokken. Ook de migratie van Veere naar Middelburg is hoger dan voorspeld (en de migratie van Middelburg naar Veere lager dan voorspeld). Middelburg heeft kennelijk een sterke aantrekkingskracht op andere gemeenten, terwijl dit andersom niet geldt.

12. Spreidingsdiagram voor vertrekgemeenten in Zeeland: werkelijke en geschatte migratiestromen in 2002¹⁾

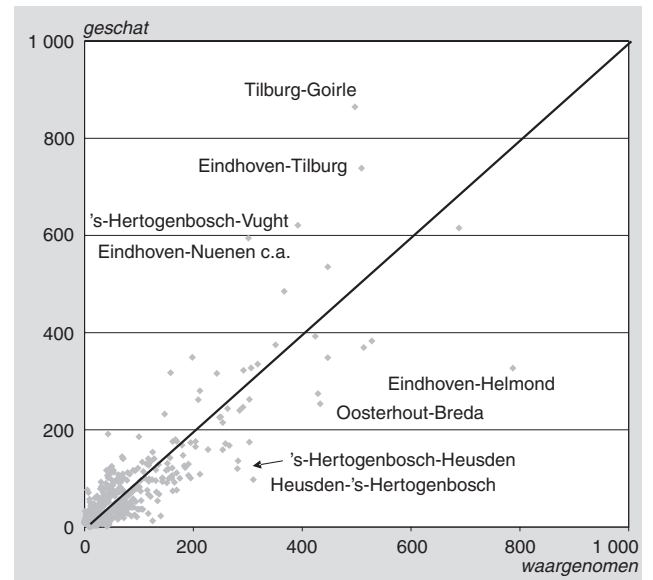

¹⁾ Migratiestromen tussen gemeenten die hemelsbreed maximaal 35 km van elkaar verwijderd zijn.

Noord-Brabant

De migratie van Eindhoven naar Helmond is door het model ernstig onderschat (*grafiek 13*). Hier staat tegenover dat de migratie van Eindhoven naar Veldhoven en Nuenen juist kleiner was dan voorspeld. De lage productie van nieuwbouw in de laatste twee gemeenten is hieraan waarschijnlijk debet. Een soortgelijke verklaring geldt waarschijnlijk ook voor de overschatting van de migratie van Tilburg naar Goirle.

13. Spreidingsdiagram voor vertrekgemeenten in Noord-Brabant: werkelijke en geschatte migratiestromen in 2002¹⁾

¹⁾ Migratiestromen tussen gemeenten die hemelsbreed maximaal 35 km van elkaar verwijderd zijn.

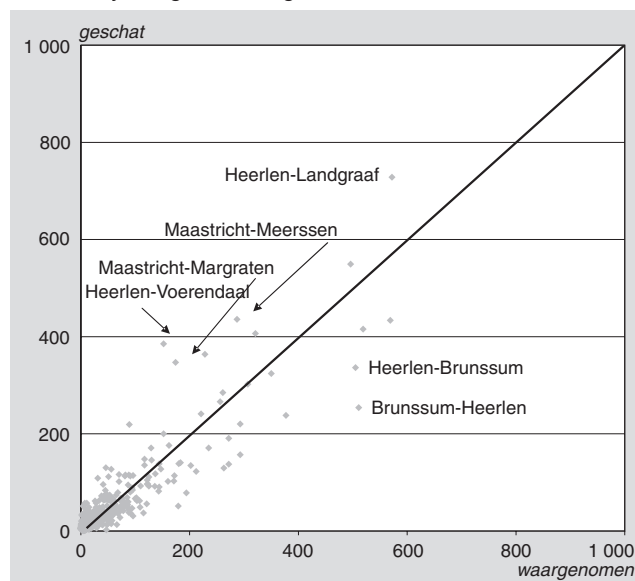
Limburg

Bij deze provincie is geen sprake van duidelijke uitschieters in de voorspelfouten (*grafiek 14*). Tussen Heerlen en Brunssum bestaat in werkelijkheid een wat intensiever migratieverkeer dan voorspeld. Hierdoor is de migratie tussen Heerlen en de twee gemeenten Landgraaf en Voerendaal iets minder sterk dan voorspeld.

5. Conclusie en evaluatie

In dit artikel is getracht de migratie tussen twee gemeente te verklaren aan de hand van een ruimtelijk interactiemodel. Gekozen is voor het 'production constrained model', waarbij de omvang van de migratie wordt voorspeld door het inwonertal van de vestigingsgemeente (als indicator van aantrekkelijkheid van een gemeente) en de afstand tussen gemeente van vertrek en gemeente van vestiging. Hierbij is verondersteld dat de migratie vanuit de vertrekgemeente bekend is. Grosso modo lijkt dit eenvoudige model een vrij goede schatting op te leveren van de migratiestroom tussen twee gemeenten. Het model wordt als eenvoudig aangeduid omdat de aantrekkelijkheid van een vestigingsgemeenten enkel is geoperationaliseerd aan de hand van het inwonertal. In werkelijkheid is echter sprake

14. Spreidingsdiagram voor vertrekgemeenten in Limburg: werkelijke en geschatte migratiestromen in 2002¹⁾

¹⁾ Migratiestromen tussen gemeenten die hemelsbreed maximaal 35 km van elkaar verwijderd zijn.

van veel meer pull-factoren, waaronder de nieuwbouw in een bepaalde gemeente. Het lijkt dat (het ontbreken van) nieuwbouw in veel gevallen de verklaring vormt voor ernstige voorspelfouten (vooral voor vestigingsgemeenten in de Randstad en Flevoland). In de toepassing van het regionale prognosemodel zal de aantrekkelijkheid van een gemeente overigens worden gemodelleerd via de woningvoorraad (inclusief nieuwbouw). Aan de hand van de gemiddelde woningbezetting wordt dit dan vertaald in inwonertal. Vervolgens zal in het prognosemodel het op deze wijze gemodelleerde aantal korte afstand-verhuizingen vertaald worden in de vraag naar woningen (in een bepaalde gemeente).

Elke (vestigings)gemeente kent hierdoor vanuit verschillende in de nabijheid gelegen (vertrek)gemeenten een vraag naar haar woningen. De vraag zal vervolgens geconfronteerd worden met het aanbod in de (potentiële) vestigingsgemeenten. Met behulp van een iteratieve procedure zal vervolgens de vraag naar en het aanbod van woningen op elkaar worden afgestemd.

Een ander deel van de voorspelfouten houdt verband met het feit dat bepaalde gemeenten door hun faciliteiten een grote aantrekkingskracht op omliggende gemeenten uitoe-

fenen. Dit geldt in het bijzonder voor Amsterdam, maar in mindere mate ook voor Den Haag, Rotterdam, Utrecht, Assen en Middelburg. Anderzijds trekken bepaalde vestigingsgemeenten veel minder migranten dan (volgens het model werd) verwacht. Door dergelijke voorspelfouten kan de schatting van het model niet zonder meer worden toegepast in de regionale prognose. Om deze reden zal in de betreffende gevallen (en indien er sprake is van een substantiële voorspelfout) de geschatte migratiestroom worden aangepast. Hiertoe kan bijvoorbeeld de geschatte migratiestroom worden vermenigvuldigd met een correctiefactor, die is bepaald door het gefitte aantal migranten te delen door het waargenomen aantal migranten.

Literatuur

Bik, M. en P. Hooimeijer, 1997, Concurrentie op de woningmarkt: Almere en Amsterdam. *Rooilijn*. 7, blz. 335–341.

Ekamper, E. en M. van Huis, 2005, Verhuizingen en huishoudensveranderingen in Nederland: verschillen tussen COROP-regio's. *Bevolkingstrends* 53(1), blz. 84–89. CBS, Voorburg/Heerlen.

Feijten, P. en P. Visser, 2005, Analyse van verhuismotieven en verhuisafstand in de binnenlandse migratie. *Bevolkingstrends* 53(2), blz. 75–81. CBS, Voorburg/Heerlen.

Fielding, A.J., 1992, Migration and social mobility – South East England as an escalator region. *Regional Studies* 26(1), blz. 1–15.

Fotheringham, A.S. en M.E. O'Kelly, 1989, *Spatial Interaction Models: Formulations and Applications*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht/ Boston/ London.

Heide, H. ter, 1965, *Binnenlandse migratie in Nederland*. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage.

Praag, C. van, en M. Bik, 2005, Migranten in de Maasstad. *Demos*, 21(3), blz. 21–23.

Ravenstein, E.G., 1885, The laws of migration. *Journal of the Statistical Society* XLVIII, blz. 167–219.

Zipf, G.K., 1949, *Human behaviour and the principle of least effort*. Addison-Wesley, Reading (Mass.).

Verleden en toekomst van de alleroudsten in Nederland

Joop Garssen

Ongeveer 1,4 duizend inwoners van Nederland zijn momenteel 100 jaar of ouder. Eeuwelingen vormen de snelst groeiende leeftijdsgroep, maar zullen ook in de komende decennia zeldzaam blijven. In 2010 zal hun aantal tussen 1,5 en 1,7 duizend liggen. Bij een gunstige ontwikkeling van de sterfterisico's zal in 2025 slechts één op de ruim 4 duizend Nederlanders tot deze hoogste leeftijdscategorie behoren. Ook dan bestaat het overgrote deel van hen uit vrouwen.

Op 1 januari 2005 telde Nederland, volgens voorlopige cijfers van het CBS, 1381 inwoners van 100 jaar of ouder. In één jaar tijd zijn er in ons land 91 eeuwelingen bijgekomen. In de afgelopen vijf jaar is het aantal honderdplussers met ruim een kwart toegenomen. Zij vormen daarmee verreweg de snelst groeiende leeftijdsgroep, gevolgd door de tachtigers (+15 procent) en de tot de babyboomgeneratie behorende vijftigers (+11 procent). Omdat de twintigers en dertigers in aantal zijn afgenomen, is de totale bevolkingsgroei sinds 1 januari 2000 met 2,7 procent desondanks relatief bescheiden geweest. Honderdplussers blijven, ondanks hun snelle groei, echter zeer uitzonderlijk: slechts één op de 11,8 duizend inwoners behoort tot deze hoogste leeftijdscategorie.

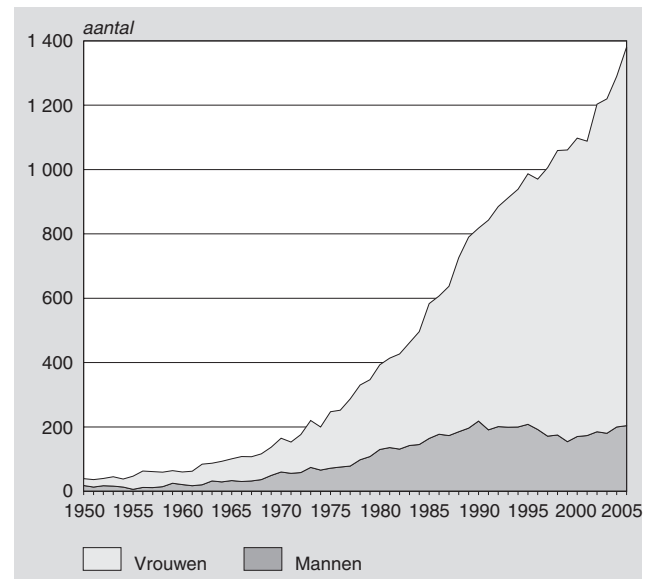
Historische ontwikkelingen

Een halve eeuw geleden waren honderdplussers nog uitzonderlijker dan vandaag. Nederland telde toen ongeveer veertig inwoners van 100 jaar of ouder, en maar zeer weinigen werden aanzienlijk ouder dan 100 jaar. Zo was de oudste inwoner in 1950 een man van 103 jaar. In dat jaar was slechts één op de kwart miljoen Nederlanders 100 jaar of ouder. Omstreeks 1960 zette een forse groei van het aantal eeuwelingen in en verdubbelde hun aantal ieder decennium. Rond 1990 vertraagde de toename als gevolg van een stagnatie onder mannen (grafiek 1). Dit hing samen met de ongunstige trend in de sterfttekansen van mannen die zich voordeed van eind jaren zestig tot begin jaren tachtig. Sindsdien dalen de sterfttekansen van mannen naar verhouding sneller dan die van vrouwen, maar het effect daarvan is nog niet zichtbaar in de aantallen honderdplussers.

Deze ontwikkeling heeft ook tot gevolg dat de toch al scheve geslachtsverhouding op de hoogste leeftijden nog schever is geworden. Begin jaren vijftig was het aantal mannen en vrouwen vrijwel in evenwicht, maar momenteel is slechts één op de zes honderdplussers een man.

De auteur dankt dr. A.E. Kunst en de heer F.M.H. van Dam voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

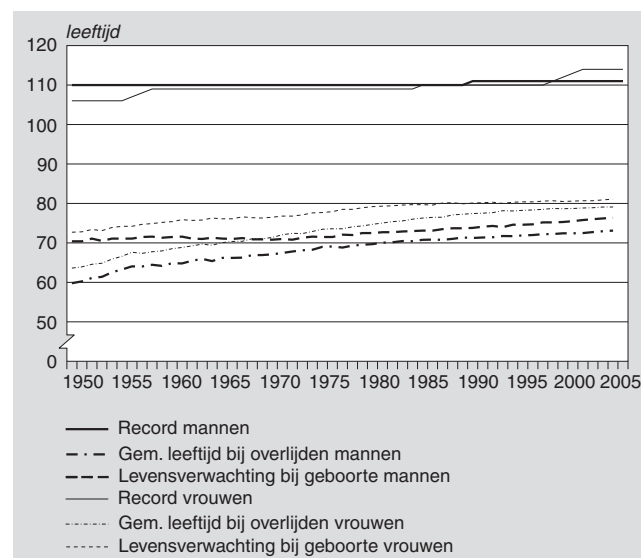
1. Aantal honderdplussers naar geslacht 1950–2005

In de afgelopen eeuw is de gemiddelde leeftijd bij overlijden sterker toegenomen dan de (ooit) maximaal behaalde leeftijd. In grafiek 2 zijn de bekende en aan de hand van de bevolkingsadministratie geverifieerde leeftijdsrecords voor mannen en vrouwen in Nederland weergegeven. Deze records zijn in de loop der tijd aanzienlijk minder sterk toegenomen dan de leeftijd die Nederlanders gemiddeld bereiken. In 1950 stond het leeftijdsrecord voor mannen, gevestigd in 1899 (Tas, 1982), op 110 jaar en was de gemiddelde leeftijd van mannen bij overlijden bijna 60 jaar. Het leeftijdsrecord is inmiddels met één jaar verbeterd, maar de gemiddelde leeftijd waarop mannen overlijden is toegenomen tot 73 jaar. Hun levensverwachting bij geboorte is in deze periode met 6 jaar gestegen. De kloof tussen de maximale en de gemiddelde leeftijd neemt dus af. Deze ontwikkeling, die zich in iets minder sterke mate ook bij vrouwen heeft voorgedaan, hangt samen met de 'compressie' van de sterfte in een steeds korter leeftijdsinterval: meer mensen worden oud, maar (relatief) minder mensen worden zeer oud.

Op het moment van schrijven is de houdster van het Nederlandse leeftijdsrecord voor vrouwen tevens de oudste vrouw ter wereld. Zij bekleedt deze positie al sinds 29 mei 2004 en zou, eind juni 2005, het Nederlandse record op 115 jaar kunnen brengen. Aangezien de op één na oudste Nederlandse vrouw momenteel 110 jaar is, zal het na het overlijden van de huidige recordhoudster nog verscheidene jaren duren voordat er opnieuw een Nederlands leeftijdsrecord kan worden gevestigd. Dit geldt in nog sterkere mate voor het wereldrecord, dat sinds 1997 op 122 jaar staat. Ook dat record zal pas in het volgende decennium kunnen worden verbeterd.

2. Leeftijdsrecord, levensverwachting bij geboorte en gemiddelde leeftijd bij overlijden, 1950–2004

Staat 1 laat zien hoe de kansen om een zeer hoge leeftijd te bereiken zich voor de verschillende geboortegeneraties gedurende de afgelopen eeuw hebben ontwikkeld. De cijfers voor de oudste generatie, geboren in het eerste decennium van de vorige eeuw, berusten vrijwel volledig op waarnemingen. Voor deze generatie kunnen de kansen daarom bijna exact worden bepaald, terwijl voor de jongste generaties een toenemend deel van de sterftেকansen per leeftijd is ontleend aan de bevolkingsprognose van het CBS (zie kader *Overlevingstafels*). Uit de generatie-overlevingstafels die aan staat 1 ten grondslag liggen, kan worden opgemaakt dat ongeveer een kwart van de mannen die aan het begin van de twintigste eeuw werden geboren de 80-jarige leeftijd hebben bereikt. Van degenen die recent zijn geboren, zullen naar verwachting zes op de tien deze leeftijd bereiken. De kans van mannen om 90 jaar te worden, is in de afgelopen eeuw verviervoudigd, en de kans om een volle eeuw te leven is zelfs bijna tien keer zo groot geworden.

Van de mannen die rond 1900 werden geboren, bereikte maar één op de zevenhonderd de 100-jarige leeftijd. De kans was zes keer zo groot voor vrouwen: één op de 120 is 100 jaar geworden. Volgens de prognose zal ongeveer één op de 35 meisjes die recent zijn geboren, deze zeer hoge leeftijd bereiken.

Staat 1

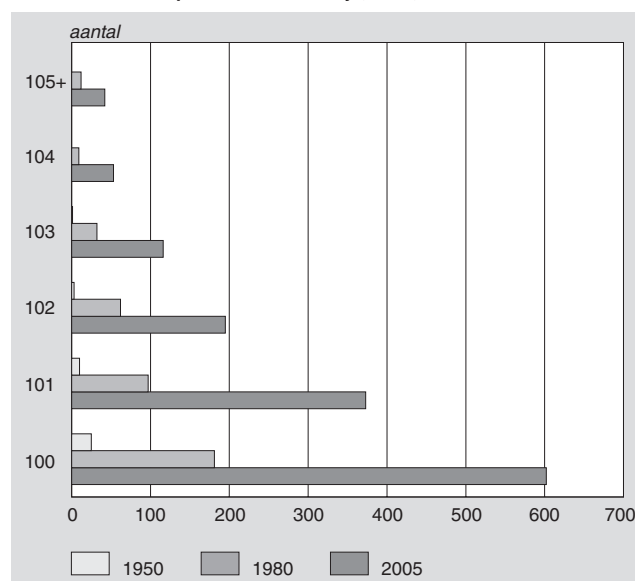
Kans van personen geboren in een bepaald decennium op het bereiken van de 80-, 90- en 100-jarige leeftijd

Geboorte-periode	Mannen			Vrouwen		
	80 jaar	90 jaar	100 jaar	80 jaar	90 jaar	100 jaar
%						
1900–1909	24,4	5,1	0,1	43,5	15,6	0,8
1910–1919	28,2	6,7	0,2	50,4	19,0	1,1
1920–1929	35,3	9,7	0,4	56,5	22,4	1,3
1930–1939	42,5	12,4	0,5	60,9	24,5	1,4
1940–1949	46,9	14,2	0,5	62,8	25,6	1,5
1950–1959	51,2	15,9	0,6	65,5	27,1	1,7
1960–1969	54,1	17,4	0,8	67,3	28,5	1,9
1970–1979	56,2	18,8	0,9	68,6	29,8	2,2
1980–1989	58,0	20,0	1,1	69,8	31,1	2,4
1990–1999	59,3	21,0	1,2	70,7	32,1	2,7

Leeftijdsverdeling en seizoenspatroon

Niet alleen heeft het bekende leeftijdsmaximum slechts een relatief lichte stijging laten zien, maar ook is de gemiddelde leeftijd van honderdplussers niet of nauwelijks toegenomen. In de jaren vijftig waren mannelijke honderdplussers gemiddeld 101,8 jaar oud, tegen 102,0 jaar in de periode 2000–2004. Voor vrouwelijke honderdplussers bleef de leeftijd zelfs ongewijzigd, met 102,1 jaar. Ook Tas (1982) constateerde slechts een geringe toename in de periode 1910–1980. De toename van het aantal personen dat nog ouder dan 100 jaar wordt, hangt dan ook niet samen met een opwaartse verschuiving van de leeftijden, maar met een toename van het absolute aantal honderdplussers (grafiek 3). Deze toename is vooral een gevolg van de in vroegere decennia opgetreden daling van het risico om op middelbare en ‘jongbejaarde’ leeftijd te overlijden. Meer recente ontwikkelingen in de sterfte spelen vooralsnog geen positieve rol, aangezien de sterfterisico's op de hoogste leeftijden sinds 1980 licht zijn toegenomen. Ongeveer 5 procent van de toename van het aantal honderdplussers sinds 2000 is veroorzaakt door de historische toename van de geboortecijfers (tussen 1900 en 1905). Pas tegen het midden van deze eeuw zullen de historische geboortetrends weer een positieve invloed uitoefenen op het aantal

3. Aantal honderdplussers naar leeftijd, 1950, 1980 en 2005

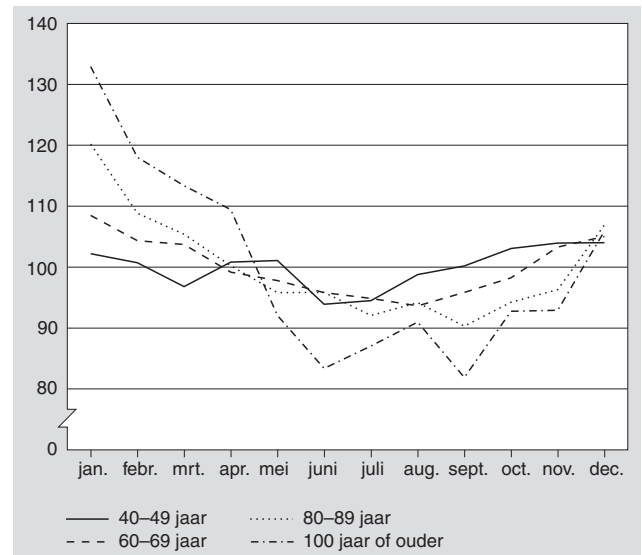
honderdplussers. De overlevenden van de babyboomgeneratie zullen dan de 100-jarige leeftijd bereiken.

Met het toenemen van de leeftijd krijgen klimatologische omstandigheden, al dan niet gepaard gaande met epidemische infecties van de luchtwegen, een groeiende invloed op de sterftecijfers. Tot de jaren zeventig was de sterfte onder eeuwelingen in de winter aanzienlijk hoger dan in de zomer, hetgeen werd toegeschreven aan de voor hoogbejaarden precare winterse omstandigheden (CBS, 1953; 1964). Bijna de helft van de sterfte onder honderdplussers vond plaats in de periode december-maart. Sindsdien is het seizoenseffect afgenomen, maar verdwenen is het niet (*grafiek 4*; de weergegeven leeftijd is de leeftijd op de laatste verjaardag). Een maandelijks overzicht van de doodsorzaken biedt, althans voor honderdplussers, geen verklaring voor dit patroon (Garssen, 2003). Ongevallen en ziekten van de ademhalingsorganen laten – onder voorbehoud van een relatief grote onzekerheid als gevolg van de kleine aantallen en het hoge percentage ‘symptomen en onvolledig omschreven ziektebeelden’ – in ieder geval geen duidelijk seizoenspatroon zien. Uit tal van publicaties blijkt wel dat honderdplussers opvallend gezond zijn en weinig kampen met chronische ouderdomsziekten. Zo overlijdt minder dan één op de twintig van hen aan kanker. Deze hoogbejaarden zijn bovendien opvallend zelfredzaam: uit voorlopige cijfers over hun huishoudenssituatie op 1 januari 2004 blijkt dat circa 30 procent van de honderdplussers als alleenstaande (min of meer) zelfstandig een huishouden voert. Ongeveer 3 procent maakt nog deel uit van een (echt)paar.

De internationale context

Nederland heeft, binnen Europa, lange tijd tot de koplopers behoord wat betreft de gemiddelde levensverwachting en het aandeel van de honderdplussers in de bevolking. In de afgelopen decennia zijn de ontwikkelingen rond de sterfte onder ouderen echter minder gunstig geweest dan in de meeste andere Europese landen (Van Oers, 2002), waardoor ons land op dit gebied tot de middenmoters is gaan behoren. De levensverwachting van Nederlandse vrouwen ligt nu zelfs iets onder het Europees gemiddelde. Hun

4. Index van het aantal overledenen ten opzichte van het verwachte aantal, per maand en naar leeftijdsgroep, 2000–2004

rookgedrag lijkt sterk op dat van de Deense vrouwen, die een – naar West-Europese maatstaven – opvallend lage levensverwachting hebben.

De voor mannen in Nederland negatieve ontwikkeling van de sterftekans wijkt af van hetgeen Kannisto (1994) voor andere Europese landen heeft waargenomen. Daar blijken vanaf begin jaren tachtig de ontwikkelingen voor mannen relatief gunstiger te zijn geweest dan voor vrouwen. Wel is in ons land de toename van het aantal zestigers, zeventigers en tachtigers onder mannen sterker geweest dan onder vrouwen.

Op de Europese ranglijst van levensverwachtingen zijn Frankrijk en de mediterrane landen in het algemeen omhooggeklommen, terwijl het tegenovergestelde geldt voor de Scandinavische landen (met uitzondering van de Zweedse vrouwen). Deze ontwikkelingen hebben ook enig effect gehad op de aantallen honderdplussers per land. Frankrijk, waar de sterfteontwikkelingen gedurende langere tijd zeer gunstig zijn geweest, telt nu het hoogste aandeel eeuwelingen in de bevolking (*staat 2*). Griekenland en Spanje, waar blijkens de officiële cijfers het aantal hon-

Staat 2
Aandeel honderdplussers en gemiddelde jaarlijkse toename, 1980, 1990 en 2000

	1980	1990	2000	Gemiddelde jaarlijkse toename	
				1980–1989	1990–1999
	per miljoen inwoners			%	
België	35	54	91	4,5	5,2
Denemarken	46	68	91	7,0	3,0
Duitsland	29	25	30	-1,5	1,9
Griekenland	4	130	138	35,4	0,4
Spanje	12	60	84	16,3	3,4
Frankrijk	33	66	170	7,0	8,6
Ierland	-	66	33	-	-7,0
Italië	16	22	88	3,1	14,0
Nederland	46	48	69	0,5	3,6
Finland	11	29	50	9,5	5,5
Zweden	38	69	106	5,9	4,3
Ver. Koninkrijk	23	32	-	3,4	-
IJsland	31	72	97	8,4	3,0
Noorwegen	39	67	95	5,4	3,5
Zwitserland	22	38	115	5,3	11,1

Bron: Eurostat.

derdplussers vooral in de jaren tachtig sterk groeide, laten meer recent nog maar een bescheiden toename zien. In Nederland ligt het aandeel honderdplussers momenteel iets onder het Europees gemiddelde.

Toekomstige ontwikkelingen

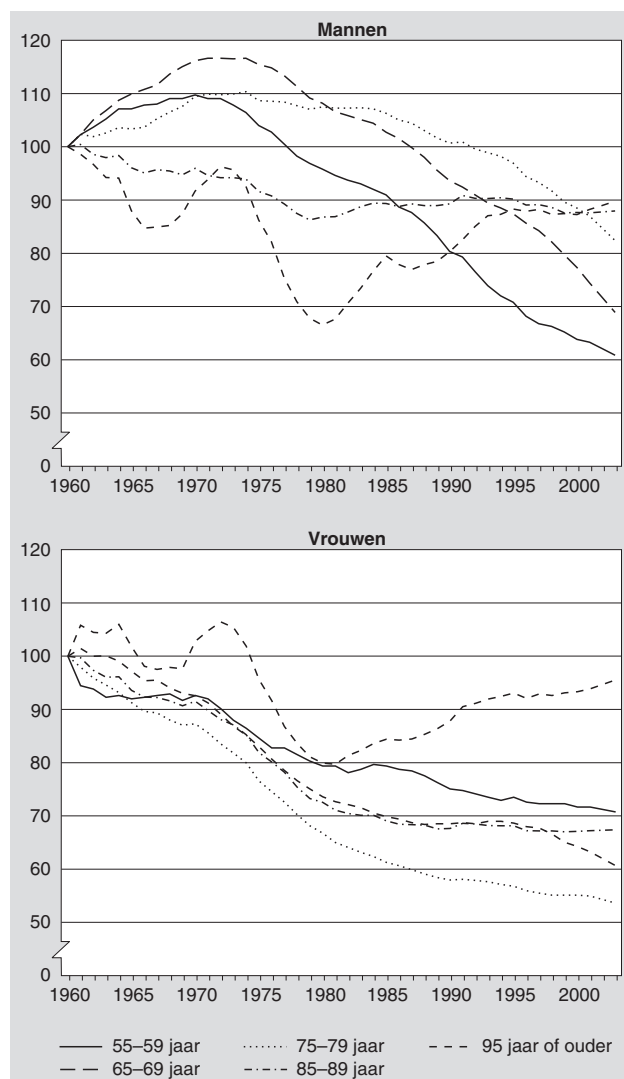
De ontwikkeling van het aantal honderdplussers gedurende de komende tien jaar kan met redelijke nauwkeurigheid worden voorspeld, omdat zowel de bevolkingsopbouw naar leeftijd als de trends in de sterfte naar leeftijd bekend zijn. Op de langere termijn neemt de betrouwbaarheid van de geprognosticeerde sterftecijfers uiteraard af, maar deze afname is naar verhouding sterker dan het geval is bij de prognose van de totale bevolking. Reden hiervan is het feit dat de cohorten van de huidige tachtigers, zeventigers en zestigers veel groter zijn dan het cohort van de huidige negentigers, waardoor geringe verschillen in de verwachte sterftekansen onevenredig grote en met de prognosetermijn toenemende effecten hebben op de geschatte aantallen honderdplussers.

Hoewel de sterftekansen van mensen op middelbare en jongbejaarde leeftijd zich in de afgelopen decennia gunstig hebben ontwikkeld, is onder de alleroudsten – vanaf circa 85-jarige leeftijd – al geruime tijd sprake van stagnatie. Boven de 90 jaar zijn sinds 1980 de sterfterisico's, van zowel mannen als vrouwen, zelfs toegenomen (grafiek 5a en 5b). De op hoge leeftijd waargenomen sterftekansen zijn, mede hierdoor, aanzienlijk hoger dan de kansen van recente geboortecohorten om ooit 100 jaar te worden (staat 1). Zo is, volgens de meest recente periode-overlevingstafel, de kans van mannen om 100 jaar te worden slechts 0,3 procent, tegen 1,2 procent volgens de (grotendeels op de prognose gebaseerde) generatie-overlevingstafel.

In grafiek 6a en 6b zijn de aantallen honderdplussers weergegeven voor de periode tot 2025, bij verschillende aannames met betrekking tot het verloop van de sterftekansen. Het meest optimistische scenario gaat uit van een geleidelijk dalend sterfterisico voor alle leeftijden, inclusief de honderdplussers. In dit scenario zullen de sterftekansen medio deze eeuw met 60 procent zijn afgenomen ten opzichte van de huidige kansen. Het meest pessimistische scenario veronderstelt gelijkblijvende sterftekansen.

Gezien de al lange tijd toenemende sterfterisico's op de hoogste leeftijden, die mogelijk samenhangen met onder meer een ongunstige trend in overgewicht en lichaamsbeweging onder ouderen (Van Kreijl en Knaap, 2004), is dit pessimistische scenario voor de komende twee decennia aanzienlijk waarschijnlijker dan het optimistische scenario. Tot circa 2015 zijn de verschillen tussen beide scenario's overigens gering. Tot het eind van het huidige decennium zal het aantal mannelijke honderdplussers, ongeacht de ontwikkeling van de sterftekansen, niet of nauwelijks toenemen. Het aantal vrouwelijke honderdplussers zal voorlopig licht blijven stijgen, maar na 2010 zal deze stijging, door de ongunstige historische ontwikkelingen in de sterftekansen, iets afvlakken.

5. Ontwikkeling sterftekansen per leeftijdsgroep, 1960=100 (5-jaars voortschrijdend gemiddelde)

Rond 2010 zal Nederland met grote waarschijnlijkheid tussen de 1,5 en 1,7 duizend honderdplussers tellen. Rond 2025 zal dit aantal zijn toegenomen tot tussen de 2,0 duizend (onveranderde sterftekansen) en 5,3 duizend (60 procent gereduceerde kansen op alle leeftijden in 2050). Honderdplussers zullen, ook in het meest optimistische scenario, dus zeldzaam blijven. In 2025 zal slechts één op de 4 tot 7 duizend inwoners van Nederland 100 jaar of ouder zijn. Ook zal dan nog steeds het overgrote deel (83 tot 85 procent) bestaan uit vrouwen.

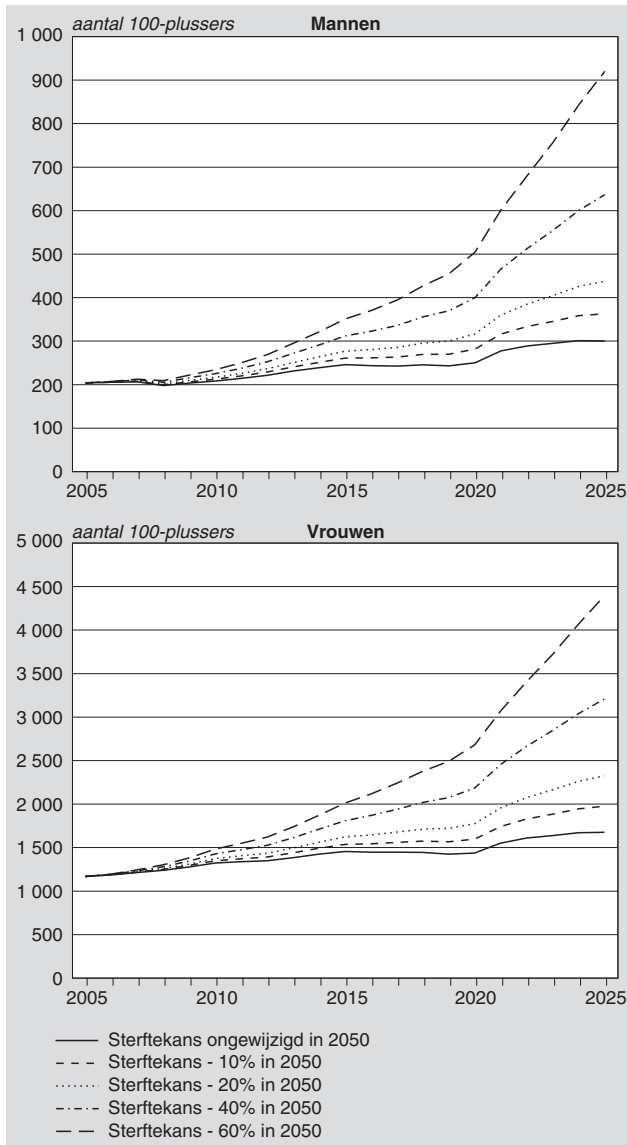
Literatuur

CBS, 1953, Bijzondere gegevens: honderdjarigen in Nederland. Maandstatistiek van de Bevolking 1(12), blz. 183–186. Uitgeversmaatschappij W. de Haan, Zeist.

CBS, 1964, Bijzondere gegevens: honderdjarigen in Nederland. Maandstatistiek van de Bevolking (12)11, blz. 203–209. Uitgeversmaatschappij W. de Haan, Zeist.

Garssen, J., 2003, Relatief sterke toename honderdplussers. Bevolkingstrends 51(4), blz. 67–70.

6. Aantal honderdplussers bij gelijkblijvende en afnemende sterftekansen, 2005–2025

Kannisto, V., 1994, Development of oldest-old mortality, 1950–1990: evidence from 28 developed countries. Monographs on Population Ageing. Odense University Press, Odense.

Kreijl, C.F. van, en A.G.A.C. Knaap (red.), 2004, 'Ons eten gemeten. Gezonde voeding en veilig voedsel in Nederland', RIVM report 270555007. Bohn, Stafleu en Van Loghum, Houten.

Oers, J.A.M. van (red.), 2002, Gezondheid op koers? Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2002. RIVM, Bilthoven.

Tas, R.F.M., 1982, Aanwezige en overleden personen van honderd jaar of ouder in Nederland, 1830–1982. Maandstatistiek van de Bevolking 30(11), blz. 16–27. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage.

Overlevingstafels

Overlevingstafels, ook wel aangeduid als sterftetafels, tonen voor 100 duizend pasgeboren jongens en meisjes de aantallen die op een bepaalde leeftijd nog in leven zullen zijn. Aan de hand van deze gegevens kan voor elke leeftijd de kans worden berekend om vóór het bereiken van een volgende leeftijd te overlijden. Ook kan het aantal nog te verwachten levensjaren na het bereiken van een bepaalde leeftijd uit de overlevingstafel worden afgeleid. Dergelijke tafels worden aangeduid als *generatie-overlevingstafel* als ze betrekking hebben op een bepaald geboortecohort (bijvoorbeeld alle personen geboren in 1904). Is de tafel opgesteld met behulp van de in een bepaald jaar waargenomen sterftekansen, dan betreft het een *periode-overlevingstafel*. Zo heeft de periode-overlevingstafel voor 2004 betrekking op een 'synthetisch cohort' van personen voor wie gedurende het gehele leven de sterftekansen zullen gelden zoals waargenomen in 2004.

Voor de bestudering van ontwikkelingen in de sterfte hebben de twee typen overlevingstafels verschillende voor- en nadelen. De generatie-overlevingstafel geeft de 'sterftegeschiedenis' van een geboortecohort exact weer als (nagenoeg) het gehele cohort inmiddels is overleden (bijvoorbeeld het geboortecohort 1904). De generatie-overlevingstafel voor jongere cohorten is slechts voor een deel gebaseerd op waargenomen gebeurtenissen. Zo is in de overlevingstafel voor het geboortecohort 1950 gebruik gemaakt van de in dit cohort waargenomen sterfte tot 55-jarige leeftijd. Voor de hogere leeftijden zijn gegevens gebruikt uit de bevolkingsprognose van het CBS.

De periode-overlevingstafel is vooral geschikt voor de bestudering van (veranderingen in de) sterftekansen van jaar op jaar. De 100 duizend pasgeborenen in deze overlevingstafel behoren niet tot een bestaand cohort. Plotselinge veranderingen in de sterftekansen, bijvoorbeeld door het optreden van een omvangrijke griep epidemie, kunnen relatief sterke fluctuaties in deze tafels tot gevolg hebben. Het effect van dergelijke gebeurtenissen op de generatie-overlevingstafels zal uiteindelijk veel geringer zijn.

Tabellen

Maand-, kwartaal- en jaarcijfers

Bevolking, stand en dynamiek

	Levend- geborenen	Overledenen	Buitenlandse migratie		Totale bevolkings- groei ²⁾	Aantal inwoners aan einde van de periode	Verhuisde personen		Huwelijks- sluitingen	Echtschei- dingen
			Immigratie	Emigratie ¹⁾			Tussen gemeenten	Binnen gemeenten		
Jaar										
2000	206 619	140 527	132 850	78 977	123 125	15 987 075	614 097	972 256	88 074	34 650
2001	202 603	140 377	133 404	82 566	118 210	16 105 285	610 163	942 457	82 091	37 104
2002	202 083	142 355	121 250	96 918	87 287	16 192 572	628 947	966 979	85 808	33 179
2003	200 297	141 936	104 514	104 831	65 460	16 258 032	616 190	950 321	80 427	31 479
2004	193 789	136 761	89 660	112 367	34 321	16 292 353	620 009	974 215	76 056	31 603
Kwartaal										
2002										
2e kwartaal	48 911	34 675	26 995	22 847	18 384	16 144 252	143 209	237 677	28 680	8 153
3e kwartaal	53 556	33 081	37 869	28 616	29 728	16 172 237	181 100	245 793	29 117	8 305
4e kwartaal	50 357	36 114	26 562	23 697	20 335	16 192 572	153 118	241 238	15 431	7 725
2003										
1e kwartaal	49 487	37 524	25 591	24 030	13 524	16 206 096	148 706	237 878	12 351	8 363
2e kwartaal	49 482	34 600	22 118	22 630	14 370	16 220 466	137 953	224 650	26 785	7 936
3e kwartaal	52 823	33 795	33 113	31 667	20 474	16 240 940	175 109	237 965	27 680	7 681
4e kwartaal	48 505	36 017	23 692	26 504	17 092	16 258 032	154 422	249 828	13 611	7 499
2004										
1e kwartaal	47 490	36 990	21 712	27 274	4 938	16 262 970	147 683	241 361	10 991	8 084
2e kwartaal	47 910	32 904	17 684	25 435	7 255	16 270 225	137 670	235 900	25 805	7 673
3e kwartaal	50 719	32 528	28 782	32 585	14 388	16 284 613	180 765	246 894	26 374	7 606
4e kwartaal	47 670	34 339	21 482	27 073	7 740	16 292 353	153 891	250 060	12 886	8 240
2005										
1e kwartaal	46 136	38 644	21 967	24 532	4 927	16 297 280	148 713	243 962	9 678	8 168
Maand										
2003										
januari	17 153	13 106	9 483	8 390	5 140	16 197 712	56 028	86 784	3 111	2 994
februari	15 579	11 305	8 169	7 694	4 749	16 202 461	45 865	74 105	3 995	2 645
maart	16 755	13 113	7 939	7 946	3 635	16 206 096	46 813	76 989	5 245	2 724
april	16 585	12 203	7 363	7 440	4 305	16 210 401	45 402	72 230	5 588	2 550
mei	16 572	11 309	7 160	6 618	5 805	16 216 206	44 926	75 490	10 681	2 707
juni	16 325	11 088	7 595	8 572	4 260	16 220 466	47 625	76 930	10 516	2 679
juli	17 913	11 234	9 396	12 206	3 869	16 224 335	57 864	83 508	7 496	2 878
augustus	17 572	11 619	11 276	9 904	7 325	16 231 660	58 743	74 633	9 935	2 307
september	17 338	10 942	12 441	9 557	9 280	16 240 940	58 502	79 824	10 249	2 496
oktober	17 087	11 445	10 097	9 517	6 222	16 247 162	54 799	85 295	6 271	2 637
november	15 864	11 291	7 197	8 498	3 272	16 250 434	47 695	77 547	3 616	2 436
december	15 554	13 281	6 398	8 489	7 598	16 258 032	51 928	86 986	3 724	2 426
2004										
januari	16 162	13 669	7 794	8 862	1 425	16 259 457	50 620	79 853	3 091	2 617
februari	15 121	11 295	6 744	8 592	1 978	16 261 435	45 767	74 999	3 509	2 513
maart	16 207	12 026	7 174	9 820	1 535	16 262 970	51 296	86 509	4 391	2 954
april	15 765	11 080	5 101	9 092	694	16 263 664	44 573	78 015	6 452	2 523
mei	15 706	11 103	5 432	7 414	2 621	16 266 285	42 424	73 042	9 316	2 257
juni	16 439	10 721	7 151	8 929	3 940	16 270 225	50 673	84 843	10 037	2 893
juli	17 309	10 788	7 970	11 627	2 864	16 273 089	58 835	87 268	8 071	2 421
augustus	16 902	11 165	9 697	11 097	4 337	16 277 426	62 098	79 130	8 534	2 611
september	16 508	10 575	11 115	9 861	7 187	16 284 613	59 832	80 496	9 769	2 574
oktober	16 230	11 130	8 358	9 835	3 623	16 288 236	51 178	80 340	5 621	2 588
november	15 589	11 050	7 029	8 554	3 014	16 291 250	50 885	82 718	3 560	2 783
december	15 851	12 159	6 095	8 684	1 103	16 292 353	51 828	87 002	3 705	2 869
2005										
januari	15 646	12 524	7 440	8 068	2 494	16 294 847	51 738	81 480	2 860	2 738
februari	14 644	12 287	7 450	7 967	1 840	16 296 687	47 343	77 356	3 227	2 516
maart	15 846	13 833	7 077	8 497	593	16 297 280	49 632	85 126	3 591	2 914

¹⁾ Inclusief saldo administratieve correcties.

²⁾ Inclusief het verschil tussen het officieel vastgestelde en het berekende inwonertal (overige correcties).

N.B. De cijfers voor 2003 en eerder zijn definitief.

Technische toelichting en verklaring van termen

Toelichting

De cijfers in de tabellen hebben betrekking op personen die in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA; vóór 1 oktober 1994: het persoonsregister) van de Nederlandse gemeenten als ingezetene zijn opgenomen (de 'de jure' bevolking). In principe wordt iedereen die voor onbepaalde tijd in Nederland woonachtig is, opgenomen in de basisadministratie van de gemeente waar hoofdzakelijk nachtrust wordt genoten (de gemeente van inschrijving of woon-gemeente). Een beperkt aantal personen zonder vaste gemeente van inschrijving maar wel behorende tot de 'de jure' bevolking van Nederland staan ingeschreven in de basisadministratie van de gemeente 's-Gravenhage.

De gegevens over de (bevolking in) *huishoudens* zijn afkomstig uit de Huishoudensstatistiek en hebben betrekking op particuliere en institutionele huishoudens. De cijfers zijn gebaseerd op integrale gegevens afkomstig uit de GBA aangevuld met informatie afkomstig uit de Enquête Bezoekenbevolking (EBB), welke gegevens bevat over personen en huishoudens op adressen.

De opgenomen *prognoses* zijn afkomstig uit de meest recente lange-termijnprognoses: Bevolkingsprognose 2002–2050 en Allochtonenprognose 2002–2050.

De *leeftijd* die in de tabellen is vermeld (tenzij anders vermeld), is het verschil tussen het kalenderjaar van de desbetreffende demografische gebeurtenis en het kalenderjaar van geboorte.

Verklaring van termen

administratieve correcties Deze correcties worden gevormd door opnemingen in respectievelijk afvoeringen uit de Gemeentelijke Basisadministratie anders dan door geboorte, sterfte, vestiging, vertrek of gemeentegrenswijziging. Het grootste deel van de administratieve correcties betreffen personen waarvan de gemeentelijke overheid na onderzoek heeft vastgesteld dat ze niet meer in de gemeente op een adres woonachtig zijn en veelal naar het buitenland zijn vertrokken. Opnemingen betreffen veelal personen die toch weer opduiken (in dezelfde of een andere gemeente) en in de gemeentelijke bevolkingsadministratie worden opgenomen. Het saldo van de administratieve correcties betreft dus personen die worden uitgeschreven bij een Nederlandse gemeente zonder dat daar een inschrijving in een andere Nederlandse gemeente tegenover staat. Om deze reden wordt het saldo opgeteld bij de buitenlandse emigratie (en het migratiesaldo).

adoptie (verkrijging van het Nederlanderschap door) Niet-Nederlandse kinderen van wie de adoptie door een Nederlandse, de Nederlands-Antilliaanse of Arubaanse rechter wordt uitgesproken verkrijgen het Nederlanderschap wanneer minstens één van de adoptief-ouders Nederlander is.

allochtonen Alle personen van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren. Allochtonen die zelf in het buitenland zijn geboren vormen de *eerste generatie* en allochtonen die in Nederland zijn geboren de *tweede*

generatie. Allochtonen van de eerste generatie worden onderverdeeld in de herkomstgroeperingen *westers* en *niet-westers* op grond van hun geboorteland. Ze worden tot de niet-westerse allochtonen gerekend als ze zijn geboren in Turkije, Afrika, Latijns-Amerika of Azië met uitzondering van Japan en Indonesië. Op grond van hun sociaal-economische positie worden allochtonen uit Japan en Indonesië tot de westerse allochtonen gerekend. Wat Indonesië betreft gaat het vooral om mensen die in voormalig Nederlands Indië zijn geboren. De tweede generatie wordt onderverdeeld in de herkomstgroeperingen *westers* en *niet-westers* op grond van het geboorteland van hun moeder. Als dat Nederland is, dan is het geboorteland van de vader bepalend. Voor de tweede generatie is het onderscheid tussen westers en niet-westers gebaseerd op dezelfde landenindeling als voor de eerste generatie.

asielzoekers Betreffen personen die om uiteenlopende redenen hun land hebben verlaten om in een ander land, in dit geval in Nederland, bescherming of asiel te zoeken. De cijfers zijn afkomstig van het Ministerie van Justitie. De asielzoekers in een bepaald jaar worden niet allen ook als immigrant in dat jaar geteld. Voor dat laatste is inschrijving in een gemeentelijke basisadministratie vereist. Asielzoekers worden niet direct na aankomst als immigrant ingeschreven in de gemeentelijke basisadministratie. Voor degenen die in de centrale opvang zitten, gebeurt dit pas als zij 'statushouder' zijn geworden, of langer dan een halfjaar in een opvangcentrum verblijven. Degenen die buiten de centrale opvang onderdak hebben, worden ingeschreven mits zij rechtmatig in Nederland verblijven. Nadat het CBS bericht van inschrijving in de GBA heeft ontvangen, wordt de (voormalige) asielzoeker als immigrant geteld.

A-status Een A-status werd verleend aan asielzoekers die gegronde redenen hadden om te vrezen voor vervolging in de zin van het Verdrag van Genève en de Vreemdelingenwet. Zij werden toegelaten als politiek vluchteling en kregen de vluchtelingenstatus. Dit is een definitieve verblijfsvergunning. Vanaf 1 april 2001 wordt zij niet meer verstrekt.

autochtonen Personen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren.

buitenlandse migratie De statistiek van de buitenlandse migratie heeft betrekking op alle personen die aangifte doen van het feit dat zij zich voor een bepaalde tijd in Nederland vestigen of voor een bepaalde tijd Nederland verlaten. Voor de immigratie wordt aan het inschrijvingscriterium voldaan indien de verwachte verblijfsduur in Nederland in het halfjaar volgend op de vestiging ten minste vier maanden bedraagt. Voor de emigratie geldt dat de verwachte verblijfsduur in het buitenland in het jaar volgend op het vertrek ten minste acht maanden bedraagt.

controle adres na aanzegging Vertrek op eigen gelegenheid, waarbij – na controle door de politie van het laatstbekende huisadres – zal worden geregistreerd of iemand daadwerkelijk is vertrokken.

doodgeborenen De gegevens over doodgeborenen hebben sinds 1991 betrekking op de kinderen die na een zwangerschapsduur van ten minste 24 weken ter wereld zijn gekomen en die na de geboorte geen enkel teken van

levensverrichting hebben vertoond (ademhaling, hartactie, spieractie). Daarnaast worden overeenkomstig de aanbeveling van de Wereld Gezondheidsorganisatie de doodgeboren kinderen met een zwangerschapsduur van 28 weken of meer apart onderscheiden.

doodsoorzaken Betreffen steeds primaire doodsoorzaken. Slechts één ziekte of gebeurtenis kan worden aangemerkt als primaire doodsoorzaak, namelijk de ziekte of de gebeurtenis waarmee de keten van gebeurtenissen die tot de dood leidde, een aanvang nam.

echtelijk Een geboorte wordt als wettig of echtelijk aangeduid als de moeder op het moment van de geboorte wettig gehuwd is dan wel als zij wettig gehuwd is geweest én het kind is geboren binnen een periode van 307 dagen na de huwelijksontbinding. Alle andere geboorten worden niet-echtelijk genoemd. Het gaat bij niet-echtelijke geboorten dus om geboorten bij vrouwen die ongehuwd, verweduwd of gescheiden zijn.

echtscheidingen Over de periode tot en met september 1994 hebben de aantallen uitsluitend betrekking op de door een Nederlandse rechter uitgesproken vonnissen die zijn ingeschreven in de registers van de burgerlijke stand. Het maakte daarbij niet uit of de van echt scheidenden al dan niet tot de geregistreerde bevolking van Nederland behoorden. Vanaf oktober 1994 zijn alleen de echtscheidingen geteld waarvan ten minste één van de betrokken partners als ingezetene in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente is opgenomen. Het maakt daarbij niet uit of de echtscheiding al dan niet door een Nederlandse rechter is uitgesproken.

eerste generatie allochtonen Zie onder allochtonen.

emigratie Zie onder buitenlandse migratie.

erkenning (verkrijging van het Nederlanderschap door) Niet-Nederlandse kinderen die voor het bereiken van de meerderjarigheid door een Nederlandse vader worden erkend of door diens huwelijk worden gewettigd.

geboorten Betreft bevallingen, ongeacht de levensvatbaarheid van de kinderen.

Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens De GBA (Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens) is een geautomatiseerd persoonsregistratiesysteem van de gemeenten, in werking sinds 1 oktober 1994.

gestandaardiseerde sterfte Bij het (indirect) gestandaardiseerd sterftecijfer zijn de effecten van de verschillen in de samenstelling van de bevolking naar leeftijd en geslacht tussen de diverse jaren uitgeschakeld. De gemiddelde bevolking naar leeftijd en geslacht van Nederland over 1990 heeft als standaardbevolking gediend.

herkomstgroepering Zie onder allochtonen.

huishoudens Onderscheiden worden particuliere en institutionele huishoudens. Een *particulier huishouden* bestaat uit één of meer personen die alleen of samen in een woonruimte gehuisvest zijn en zelf in hun dagelijkse levensbehoeften voorzien. *Institutionele huishoudens* bestaan uit twee of meer personen voor wie in huisvesting en in dagelijkse levensbehoeften door derden bedrijfsmatig wordt voorzien. Het betreft de bewoners van instellingen zoals verpleeg-, bejaarden- en kindertehuizen, revalidatiecentra en gevangenissen die daar in principe langer dan een jaar (zullen) verblijven. Personen worden in zes verschillende *huishoudensposities* onderverdeeld. Allereerst worden de personen onderscheiden die niet deel uitmaken van een particulier huishouden, de zogenaamde institutionele be-

volking. Het gaat hierbij om personen die (in principe ten minste een jaar) zullen verblijven in verpleeg-, bejaarden- en kindertehuizen, opvoedingsinternaten, revalidatiecentra en gevangenissen. Vervolgens worden de personen onderscheiden die een eenpersoonshuishouden vormen. Deze personen worden als alleenstaand aangeduid. Alle overige personen behoren tot meerpersoonshuishoudens. Binnen deze huishoudens worden allereerst thuiswonende kinderen onderscheiden: alle in het huishouden van hun ouder(s) aanwezige ongehuwde eigen, pleeg-, adoptie- of stiefkinderen die zelf geen kinderen hebben. De personen die – al dan niet gehuwd – een gemeenschappelijke huishouding voeren met een vaste partner, worden als samenwonend aangeduid. Eenouders wonen niet samen met een vaste partner. De hiermee nog niet ingedeelde personen vallen in de categorie overig: 'samenwonende' personen zonder vaste partner en de bij een huishouden inwonende personen.

huwelijksluiting Over de periode tot en met september 1994 hebben de huwelijksluitingen betrekking op alle in Nederland gesloten huwelijken, ongeacht of de huwendes al dan niet tot de geregistreerde bevolking van Nederland behoorden. Vanaf oktober 1994 worden alle huwelijken geteld waarvan ten minste één van de huwelijkspartners als ingezetene in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente is opgenomen, ongeacht het land waar het huwelijk is gesloten.

Sinds 1 april 2001 is het in Nederland ook voor paren van gelijk geslacht mogelijk in het huwelijk te treden.

huwende personen Alle personen die op het moment van huwelijksluiting in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene staan ingeschreven.

immigratie Zie buitenlandse migratie.

ingewilligde asiolverzoeken Een ingewilligd asiolverzoek kan betrekking hebben op een asielaanvraag uit hetzelfde of een vorig jaar. Personen van wie het asiolverzoek wordt ingewilligd, krijgen een verblijfsrechtelijke status. Het gaat om personen aan wie een A-status wordt verleend, een VTV (Vergunning tot Verblijf) of een VVTV (Voorwaardelijke Vergunning tot Verblijf).

institutionele huishoudens Zie onder huishoudens.

legitimiteit Binnen (echtelijk) of buiten (niet-echtelijk) het huwelijk geboren.

levendgeborenen Betreffen alle, in Nederland geregistreerde, geboren en die enig teken van leven hebben vertoond, ongeacht de zwangerschapsduur.

levensverwachting Zie onder overlevingstafels.

naturalisatie (verkrijging van het Nederlanderschap door) Verlening van het Nederlanderschap vindt plaats door middel van zelfstandige- of medenaturalisatie. Het Nederlanderschap kan, onder bepaalde voorwaarden, worden verleend aan niet-Nederlanders die daarom verzoeken en meerderjarig zijn (zelfstandige naturalisatie). Medenaturalisatie betreft minderjarige kinderen die delen in de naturalisatie van de ouder(s).

niet-echtelijk Zie onder echtelijk.

niet-westers Zie onder allochtonen.

optie (verkrijging van het Nederlanderschap door) Onder bepaalde voorwaarden kan voor de Nederlandse nationaliteit geopteerd worden.

overledenen Betreft het aantal overledenen onder de geregistreerde bevolking van Nederland.

overlevingstafels Deze geven aan, hoeveel van 100 000 pasgeboren jongens, resp. meisjes de leeftijd van ½, 1½, 2½ jaar, enz. zullen bereiken op basis van de sterfteverhoudingen, die bij de bevolking gedurende een bepaalde periode zijn waargenomen. Tevens kan worden afgelezen hoe oud deze kinderen gemiddeld zullen worden. Bij iedere leeftijd staat in de overlevingstafel de levensverwachting vermeld. Dit geeft het aantal jaren aan dat de desbetreffende groep gemiddeld nog zal leven.

partnerschapsregistratie De registratie (ingevoerd per 1 januari 1998) is mogelijk voor paren van gelijk en van verschillend geslacht. In de meeste opzichten is het geregistreerd partnerschap vergelijkbaar met het huwelijk. Een duidelijk onderscheid tussen het geregistreerd partnerschap en het huwelijk betreft evenwel de relatie tussen de partners en de eventuele kinderen. Als een vrouw die geregistreerd partner is, een kind krijgt, is zij weliswaar automatisch de moeder van haar kind, maar haar mannelijke geregistreerd partner is alleen dan de juridische vader als hij, met toestemming van de moeder, het kind erkent.

perinatale sterfte Dit cijfer omvat de doodgeborenen na een zwangerschap van ten minste 28 weken (overeenkomstig de aanbeveling van de Wereld Gezondheidsorganisatie) en de overledenen binnen 1 week na de geboorte.

positie in het huishouden Zie onder huishoudens.

referentiepersoon De referentiepersoon is een statistische entiteit bedoeld om kenmerken van huishoudens aan te ontleen. Als sprake is van een paar dan wordt de man als referentiepersoon aangeduid. In geval van een paar van gelijk geslacht wordt de oudste van het paar als referentiepersoon aangeduid.

totaal echtscheidingspercentage Geeft het percentage huwelijken aan dat tot echtscheiding zal komen als in de toekomst dezelfde kansen op sterfte en echtscheiding blijven gelden als in het waargenomen kalenderjaar.

totaal vruchtbaarheidscijfer Dit cijfer kan worden opgevat als het gemiddelde aantal kinderen dat een vrouw krijgt of nog zal krijgen als de in het verslagjaar waargenomen leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers gedurende haar hele vruchtbare levensfase zouden gelden.

tweede generatie allochtonen Zie onder allochtonen.

uitzettingen Er vindt een fysieke verwijdering uit Nederland plaats ('verwijdering met de sterke arm').

van echt scheidende personen De betrokken personen die ten tijde van de inschrijving van het bedoelde vonnis in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene zijn ingeschreven.

vergunning voor asiel bepaalde tijd De VVA (Vergunning Voor Asiel) bepaalde tijd is ingevoerd per 1 april 2001. De vergunning wordt voor maximaal drie jaar afgegeven. Deze personen mogen werken op voorwaarde dat hun werkgever beschikt over een daartoe vereiste tewerkstellingsvergunning.

vergunning voor asiel onbepaalde tijd De VVA (Vergunning Voor Asiel) onbepaalde tijd is ingevoerd per 1 april 2001. Deze personen zijn vrij op de arbeidsmarkt (tewerkstellingsvergunning is niet vereist).

vergunning tot verblijf Asielzoekers aan wie een VTV (Vergunning tot Verblijf) werd verleend, werden niet erkend als politiek vluchteling maar werden toegelaten op grond van humanitaire overwegingen. Deze tijdelijke verblijfsvergunning gold voor een periode van maximaal vijf jaar. Vanaf 1 april 2001 wordt zij niet meer verstrekt.

verhuisde personen Hieronder worden verstaan alle verhuisde personen binnen Nederland die leiden tot verandering van gemeente van inschrijving (ook wel binnenlandse migratie genoemd) en verhuisde personen binnen een zelfde gemeente. De veranderingen van gemeente van inschrijving die in verband met grenswijzigingen tussen resp. samenvoeging van gemeenten in de basisadministratie worden geregistreerd, worden niet als verhuizing beschouwd.

vertrek onder toezicht Vertrek van afgewezen asielzoeker op eigen gelegenheid, waarbij – ter controle op het vertrek van de desbetreffende persoon – de reispapieren worden gezonden aan de doorlaatpost waarlangs de persoon Nederland zal verlaten.

verweduwende personen Personen die ten tijde van het overlijden van hun partner in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene staan ingeschreven.

verwijderde asielzoekers Verwijderingen vinden plaats als blijkt dat een asielzoeker niet (of niet langer) in Nederland mag verblijven, aangezien het verzoek om toelating definitief is afgewezen.

voorwaardelijke vergunning tot verblijf De VVTV (Voorwaardelijke Vergunning tot Verblijf) werd toegekend aan asielzoekers die vooralsnog niet naar hun land konden terugkeren omdat de situatie daar te gevaarlijk werd geacht. Deze verblijfsvergunning gold voor een periode van maximaal drie jaar. Vanaf 1 april 2001 wordt zij niet meer verstrekt.

westers Zie onder allochtonen.

wonend in instelling Zie onder huishoudens.

zuigelingensterfte Dit is de sterfte van kinderen jonger dan 1 jaar (dus voor dat zij hun eerste verjaardag hebben bereikt).

Demografie op het web

StatLine

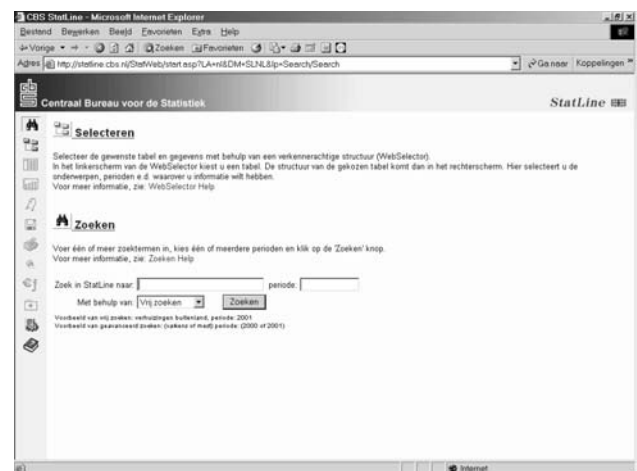
De cijfers van het CBS zijn beschikbaar via internet. Via internet kunt u toegang verkrijgen tot StatLine, de elektronische databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie over vele maatschappelijke en economische onderwerpen in de vorm van tabellen en grafieken. Deze resultaten kunt u bekijken, printen of opslaan. Naast de mogelijkheid om te zoeken met trefwoorden, kan met behulp van een Webselector een keuze worden gemaakt uit alle publicaties die zijn opgenomen in StatLine.

Hoe vindt u bevolkingscijfers in StatLine?

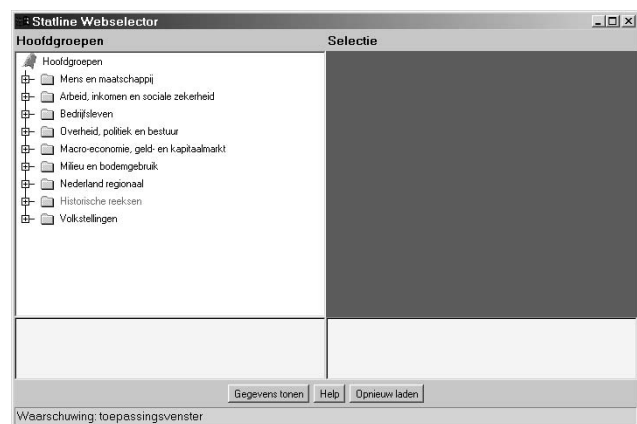
In StatLine zijn veel cijfers over bevolking te vinden. De snelste manier om deze cijfers te vinden, is als volgt. Ga naar de openingspagina van de CBS homepage (www.cbs.nl) en druk op de knop 'StatLine' aan de rechterzijde. U krijgt dan een scherm waarin u een zoekopdracht kunt geven (figuur 1). Als u op 'Selecteren' klikt, krijgt u een scherm met de themastructuur binnen StatLine te zien, de 'StatLine Webselector' (figuur 2).

Binnen de Webselector kunt u via de themastructuur snel gegevens over bevolking opvragen. Door op het plusje voor 'Mens en maatschappij' te klikken, komt u bij 'Bevolking' terecht. Als u vervolgens op het plusje voor 'Bevolking' klikt, krijgt u een lijst met publicaties en submappen (figuur 3). In de submappen vindt u informatie over bijvoorbeeld huishoudens, geboorte en immigratie en emigratie. Ter illustratie is in figuur 3 de publicatie 'Bevolkingscijfers' geselecteerd. In het rechterdeel van de Webselector ziet u vervolgens een overzicht van de onderwerpen in deze publicatie. Hier kunt u door binnen de tabbladen 'Onderwerpen' en 'Perioden' te selecteren uw eigen tabel samenstellen. Als u uw tabel heeft samengesteld, drukt u op 'Gegevens tonen' onderaan het scherm. U krijgt nu de tabel op het scherm te zien. Uiteraard kunt u deze tabel afdrucken of opslaan op schijf. Als u op het pictogram met de diskette ('tabel bewaren') links van de tabel klikt, krijgt u de keuze om de tabel op te slaan in excel-formaat of enig ander formaat. Via het pictogram met de drie mapjes ('tabel selecteren') links van de tabel kunt u terugkeren naar de webselector.

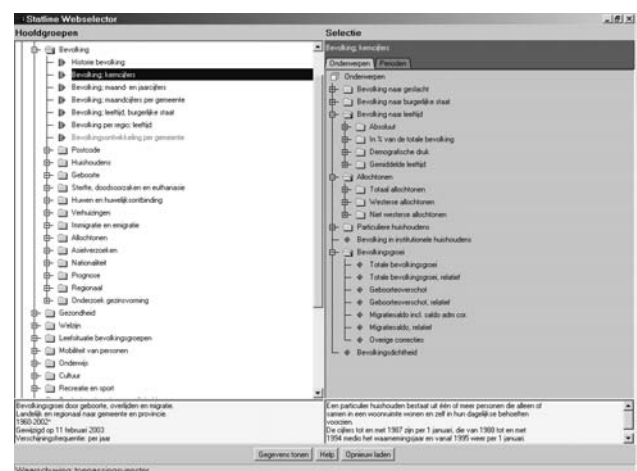
1. Zoeken in StatLine

2. StatLine Webselector

3. Bevolking in StatLine

Inhoudsopgave vanaf 1^e kwartaal 2003

	<i>Kwartaal</i>	<i>Jaar</i>	<i>Pag.</i>
Bevolkingsstructuur en -ontwikkeling			
– Groei Nederlandse bevolking neemt af	I	2003	4
– Demografie van de jeugd, 2002	I	2003	11– 20
– Relatief sterke toename honderdplussers	I	2003	67– 70
– Tempo bevolkingsgroei blijft afnemen	II	2003	4
– Demografie van Nederland, 2003	IV	2003	12– 30
– Administratieve correcties in de bevolkingsstatistieken	V	2003	46– 51
– Laagste bevolkingsgroei in twintig jaar	II	2004	4
– Grootste vertrekoverschot sinds jaren vijftig	III	2004	4
– Bijna 1300 honderdplussers	III	2004	6
– Bevolkingsgroei verder gedaald	IV	2004	4
– Bevolkingsgroei in de EU-25 en in Nederland	IV	2004	9
– Bevolkingsdichtheid	IV	2004	10
– Bevolkingsgroei in 2004 gehalveerd	I	2005	4
– Bevolkingsgroei blijft laag	II	2005	4
– Verleden en toekomst van de alleroudsten in Nederland	II	2005	93– 97
Bevolking naar regio			
– Aandeel niet-westerse allochtonen in Amsterdam	I	2004	8
– Ontwikkeling van het aantal gemeenten sinds 1900	I	2004	56– 57
– Top-25 van gemeenten met grote gezinnen	II	2004	7
– Aandeel niet-westerse allochtonen per buurt, Rotterdam	I	2004	12
– Bevolkingsdynamiek in de 4 grote steden	II	2004	59– 68
– Top-10 van gemeenten naar de vier grote niet-westerse herkomstsgroeperingen	III	2004	7
– Kinderrijke buurten in Amsterdam en Rotterdam	III	2004	12
– Grote gemeenten groeien het snelst	I	2005	5
– Gemeenten naar geslachtsverhouding onder twintigers	I	2005	6
– Aandeel 65-plussers per buurt, Amsterdam en Rotterdam	I	2005	10
– Een eeuw gemeentelijke herindelingen	II	2005	63– 64
Bevolking naar nationaliteit en geboorteland			
– Allochtonenprognose 2002–2050: bijna twee miljoen niet-westerse allochtonen in 2010	I	2003	34– 41
– Demografie van de Indische Nederlanders, 1930–2001	I	2003	58– 66
– Niet-westerse derde generatie in 2003	III	2003	45– 49
– Schatting aantal niet-westerse allochtonen in de afgelopen dertig jaar	III	2003	50– 53
– Demografie van vijf niet-westerse herkomstsgroepen vanaf 1972	III	2003	54– 61
– Herkomst van niet-westerse allochtonen	IV	2003	7
– In Nederland relatief veel personen die in het buitenland zijn geboren	IV	2003	9
– 900 duizend personen met meer dan één nationaliteit	I	2004	7
– Afghanen in Nederland	I	2004	49– 52
– Gemiddelde leeftijd niet-westerse allochtonen neemt toe	II	2004	5
– Een op 18 inwoners heeft dubbele nationaliteit	II	2004	5
– Aandeel niet-westerse allochtonen per buurt, Rotterdam	II	2004	12
– Iraniërs in Nederland	II	2004	54– 58
– Naturalisaties in 2002	II	2004	69– 72
– Kaapverdianen in Nederland	III	2004	85– 89
– Aandeel niet-westerse allochtonen per buurt, Den Haag en Utrecht	IV	2004	11
– Allochtonen aan het werk	IV	2004	75– 84
– Minder autochtone, meer allochtone 20–64-jarigen	I	2005	5
– Voormalig Joegoslaven in Nederland	I	2005	98–103
– Nederland en Polen demografisch vergeleken	I	2005	104–109
Vruchtbaarheid en geboorteregeling			
– Geboorten steeds vaker in nazomer	II	2003	10
– Vruchtbaarheid in Urk het hoogst, in Vaals het laagst	III	2003	7
– Effect van seksevoordeur op gezinsvorming	IV	2003	44– 45
– Tienermoeders: recente trends en mogelijke verklaringen	I	2004	13– 22
– Geboorteregeling in 2003	I	2004	23– 27
– Forse groei aantal niet-echtelijke geboorten	II	2004	5
– Top-25 van gemeenten naar aandeel niet-echtelijke geboorten	IV	2004	7
– Seizoensfluctuaties in geboorten: veranderde patronen door planning?	IV	2004	14– 22

– Door omstandigheden vaak geen of één kind	I	2005	42– 45
– Regionale verschillen in vruchtbaarheid: een verklarend model	I	2005	46– 55
– Ontwikkeling van het totaal vruchtbaarheidscijfer in Europa	II	2005	9

Sterfte en doodsoorzaken

– In Nederland relatief weinig verkeersdoden	II	2003	9
– Sterfte aan dementie	II	2003	24–28
– Medische beslissingen rond het levenseinde in 2001	II	2003	29–32
– In Nederland relatief weinig zelfmoorden	III	2003	9
– Zelfdoding in de afgelopen eeuw	III	2003	10
– Sterftetekansen en doodsoorzaken van niet-westerse allochtonen	III	2003	12–27
– Doodsoorzaken op hoge leeftijd	III	2003	28–29
– Drugsgereleerde sterfte	III	2003	30–32
– Moord en doodslag 1997–2001	III	2003	33–35
– Geschiedenis van de Nederlandse doodsoorzakenstatistiek	III	2003	36–37
– Sterfte aan kanker in 1952 en 2002	IV	2003	10
– Verschillen in zuigelingensterfte	I	2004	10
– Trends in doodsoorzaken, 1970–2002	I	2004	34–39
– Recente ontwikkelingen rond zelfdoding in Nederland	I	2004	40–48
– Meer crematies dan begrafenissen	II	2004	5
– Aantal verkeersdoden stijgt licht in 2003	II	2004	6
– Sterfte door hart- en vaatziekten	II	2004	10
– Moord en doodslag in Nederland, 1992–2001	II	2004	24–32
– Depressie, hartziekte en sterfte bij ouderen	II	2004	33–35
– Ontwikkelingen rond de perinatale sterfte in Nederland	III	2004	15–31
– Ontwikkelingen in alcoholgerelateerde sterfte in Nederland	III	2004	32–39
– Sterftetrends onder ouderen in zeven Europese landen van 1950–1999	III	2004	40–51
– Crimineel leven: vroeg en niet-natuurlijk sterven	III	2004	52–59
– Analyse van doodsoorzaken op basis van overlevingstafeltechnieken, 1970–2003	IV	2004	23–36
– Dodelijke ongevallen in de privésfeer	IV	2004	37–42
– Longkankersterfte bij mannen blijft hoger	I	2005	5
– Minder sterfte door mildere temperaturen en uitblijven griep	I	2005	5
– Sterfte aan longkanker per 100 duizend inwoners, 2002–2003	I	2005	7
– Sterfterisico en welstand	I	2005	9
– Trends in moord en doodslag 1911–2002	I	2005	56–63
– Sterfte aan diabetes	I	2005	64–68
– Gemeenten naar aantallen overledenen	II	2005	7
– Sterfte door ziekten van de kransvaten per 100 duizend inwoners naar COROP, 2002–2003	II	2005	8
– Tuberculose als Volksvijand	II	2005	10

Migratie en verhuizingen

– Asielverzoeken: veel minder in Nederland, stabiel in EU	I	2003	9
– Een derde van de immigranten binnen zes jaar weer vertrokken	I	2003	45–48
– Ontwikkelingen in de volgmigratie van asielmigranten	II	2003	13–19
– Arbeidsmigranten en hun gezinnen	II	2003	20–23
– Minder immigranten dan emigranten	III	2003	4
– Herkomst van niet-westerse allochtonen	IV	2003	7
– Regionale vestigingspatronen van immigranten, 1988–2002	IV	2003	38–43
– Oudkomers en tweede generatie allochtonen	I	2004	53–55
– Minder immigranten	II	2004	5
– Afname asielaanvragen	II	2004	9
– Migranten: wie komen, wie gaan terug en wie laten hun gezin overkomen?	II	2004	36–42
– Immigratie uit Europese Unie hangt samen met conjunctuur	II	2004	43–44
– Immigranten op de arbeidsmarkt	II	2004	45–53
– Helft Nederlandse emigranten keert weer terug	IV	2004	43–45
– Verhuizingen en huishoudensveranderingen in Nederland: verschillen tussen COROP-regio's	I	2005	84–89
– Binnenlandse migratie: verhuismotieven en verhuisafstand	II	2005	75–81
– Regionale verschillen in migratie over korte afstand: een ruimtelijk interactiemodel	II	2005	82–92

Huwelijkssluiting, relatievorming en -ontbinding

– Echtscheidingskansen van allochtonen: berekeningsmethode	I	2003	49–53
– Echtscheidingskansen van allochtonen: specifieke groepen	I	2003	54–57
– Flitsscheidingen in 2002	II	2003	11–12
– Allochtone huwelijken	II	2003	33–36
– Echtscheidingskansen van allochtonen: huwelijkscohorten 1991–2000	IV	2003	35–37
– Uitstel van samenwonen	I	2004	28–29

– Echtscheidingenkansen van allochtonen met of zonder kinderen	I	2004	30–33
– Steeds later in het huwelijk	II	2004	5
– Financiële gevolgen van echtscheiding voor man en vrouw	II	2004	19–23
– Bijna 400 duizend personen kiezen voor een lat-relatie	III	2004	60–63
– Bijna 5 duizend flits scheidingen in 2003	III	2004	64–66
– Financiële gevolgen van de beëindiging van ongehuwd samenwonen voor man en vrouw	III	2004	67–74
– Trends in samenwonen en trouwen	IV	2004	46–60
– Financiële gevolgen van echtscheiding op de lange termijn	IV	2004	85–89
– Gemiddelde leeftijd bij eerste huwelijk in de EU-lidstaten	I	2005	8
– Arbeidsparticipatie van vrouwen rond de echtscheiding	I	2005	90–97
– Heeft Cupido een maat(je)? Over de integratie van allochtonen op de huwelijksmarkt	II	2005	65–74

Huishoudens en gezinnen

– Huishoudensontwikkelingen bij allochtonen	II	2003	37–44
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar type en grootte	II	2003	54–58
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar huishoudenspositie	II	2003	59–65
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar burgerlijke staat	II	2003	66–74
– Demografische levensloop van jongeren na het uit huis gaan	III	2003	38–44
– Demografie van gezinnen	IV	2003	31–34
– Top-25 van gemeenten met grote gezinnen	II	2004	7
– Empty nest-moeders	II	2004	14–18
– Het gezinsdal: verandering van koopkracht na het krijgen van kinderen	IV	2004	61–67
– De Virtuele Volkstelling 2001: gezin en werk	IV	2004	68–74
– Bevolkingsaantal instellingen en tehuizen daalt verder	IV	2004	90–91
– Verhuizingen en huishoudensveranderingen in Nederland: verschillen tussen COROP-regio's	I	2005	84–89
– Aandeel eenpersoonshuishoudens per buurt, Amsterdam	II	2005	12
– Huishoudensprognose 2004–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2005	14–18
– Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar burgerlijke staat	II	2005	19–27
– Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar huishoudenspositie	II	2005	28–32

Prognoses en scenario's

– Bevolkingsprognose 2002–2050: anderhalf miljoen inwoners erbij	I	2003	21–26
– Bevolkingsprognose 2002–2050: veronderstellingen	I	2003	27–33
– Allochtonenprognose 2002–2050: bijna twee miljoen niet-westerse allochtonen in 2010	I	2003	34–41
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar type en grootte	II	2003	54–58
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar huishoudenspositie	II	2003	59–65
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar burgerlijke staat	II	2003	66–74
– Bevolkingsprognose 2003–2009: tragere bevolkingsgroei	I	2004	58–65
– Bevolkingsscenario's voor Nederland	I	2004	66–76
– Lange-termijn allochtonenscenario's voor Nederland	I	2004	77–82
– Enkele demografische en economische scenario's doorgelicht	I	2004	83–88
– Bevolkingsprognose 2004–2050: maximaal 17 miljoen inwoners	I	2005	13–18
– Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen	I	2005	19–23
– Prognose van emigratie op basis van een retournemigratiemodel	I	2005	24–31
– Allochtonenprognose 2004–2050: belangrijkste uitkomsten	I	2005	32–41
– Huishoudensprognose 2004–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2005	14–18
– Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar burgerlijke staat	II	2005	19–27
– Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar huishoudenspositie	II	2005	28–32
– Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen over immigratie	II	2005	33–38
– Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen over de asielmigratie	II	2005	39–45
– Prognose van gezinsvormende migratie van Turken en Marokkanen	II	2005	46–49
– Prognose van sterfte naar doodsoorzaken: model en veronderstellingen	II	2005	50–62

Internationaal

– Asielverzoeken: veel minder in Nederland, stabiel in EU	I	2003	9
– In Nederland relatief weinig verkeersdoden	II	2003	9
– In Nederland relatief weinig zelfmoorden	III	2003	9
– In Nederland relatief veel personen die in het buitenland zijn geboren	IV	2003	9
– Verschillen in zuigelingensterfte, 1960–2001	I	2004	10
– Eenoudergezinnen in EU 9 procent van alle huishoudens met kinderen	III	2004	9
– Minder asielzoekers in de Europese Unie	III	2004	80–84

Overig

– Veel uitkeringen onder niet-westerse allochtonen	I	2003	42–44
– Doorstroom niet-westerse allochtone scholieren naar vervolgonderwijs	II	2003	45–49
– Niet-westerse allochtonen in het voltijd hoger onderwijs	II	2003	50–53

– Steeds vaker twee werkende ouders in gezinnen met jonge kinderen	III	2003	6
– Afbakenen van moeilijk waarneembare bevolkingsgroepen	III	2003	62– 68
– Provincie Utrecht telt relatief meeste hoogopgeleiden	IV	2003	6
– Het effect van non-respons onder allochtonen	IV	2003	52– 57
– Zorg voor hulpbehoevende ouders	III	2004	75– 79
– Werk en uitkering van Turkse en Marokkaanse immigranten	III	2004	90– 96
– Ziekenhuisopnamen naar herkomstgroepering en diagnose, 1995–2001	III	2004	97–121
– Respons van eerste generatie allochtonen in het POLS	IV	2004	92– 97
– Leefstijl- en risicofactoren voor hart- en vaatziekten bij jongeren	I	2005	69– 83

Andere CBS-publicaties

Statistisch Jaarboek

Dit boek bevat cijfers over alle aspecten van de Nederlandse samenleving: bevolking, inkomen, economie, prijzen, financiële markten, milieu en vele andere onderwerpen. Het verschijnt jaarlijks in januari.

Jaarlijks, 225 blz., € 17,95.

ISSN 0924-2686. Kengetal A-26.

Statistisch bulletin

Het Statistisch bulletin verschijnt wekelijks met de meest recente uitkomsten van alle statistische onderzoeken van het CBS.

www.cbs.nl

ISSN 0166-9680.

De Nederlandse Economie

Met deze publicatie beoogt het CBS op prettig leesbare wijze een breed en samenhangend overzicht te geven van de economie in Nederland. Behalve financieel-economische ontwikkelingen komen ook de arbeidsmarkt, bevolking, welzijn, milieu en regionale onderwerpen aan de orde. Door Nederland te spiegelen aan het buitenland, wordt bovendien de internationale positie van ons land belicht.

Jaarlijks ca. 350 blz., € 15,00.

ISBN 90 357 2836 X. Kengetal P-19.

Kennis en economie 2004

Kennis wordt tegenwoordig als de vierde productiefactor gezien naast de traditionele factoren: land, arbeid en kapitaal. In de publicatie Kennis en economie 2001 staan de uitkomsten van de R&D-enquête over 1999 centraal. Naast de vergelijking met Nederlandse gegevens van voorgaande jaren, worden de uitkomsten ook in een internationaal perspectief geplaatst: de cijfers van andere landen binnen de EU en de OESO worden hier ook gepresenteerd.

Jaarlijks, 240 blz., € 30,75.

ISBN 90 357 2579 4. Kengetal K-300.

De digitale economie 2004

Deze nieuwe CBS-publicatie beschrijft de omvang en groei van de binnenlandse ICT-sector. Voorts wordt aandacht besteed aan het gebruik van internet door huishoudens en aan de activiteiten door het Nederlandse bedrijfsleven op internet en andere elektronische netwerken. Daarnaast worden genoemde ontwikkelingen in Nederland vergeleken met die in de ons omringende landen.

Jaarlijks, 214 blz., € 28,00.

ISBN 90 357 2866 1. Kengetal P-34.

Nationale Rekeningen

Deze publicatie geeft een compleet overzicht van de stand en de ontwikkeling van onze economie. Bevat gedetailleerde gegevens over de bedrijfstakken, over groepen producten en over ondernemingen, huishoudens en de overheid.

Jaarlijks ca. 300 blz., € 43,60.

ISBN 90 357 2708 8. Kengetal P-2.

De Nederlandse conjunctuur

Met de in 2000 opgestarte publicatie De Nederlandse conjunctuur wordt de basis van de vele CBS-conjunctuurgegevens een gedetailleerd, samenhangend overzicht gegeven van de recente ontwikkelingen in de Nederlandse economie. De samenhang wordt onder andere bereikt door het gebruik van de uitkomsten van de Kwartaalrekeningen, die een systematische beschrijving van de economie geven.

Kwartaal, € 47,45 per jaar.

ISSN 1566-3191. Kengetal P-104.

Teletekst

Conjunctuurinformatie en de meest recente CBS-persberichten staan op pagina 506 en 507 van NOS-Teletekst.

Internet

De CBS-website is te bereiken via <http://www.cbs.nl>. De site bevat statistische kerncijfers over de Nederlandse samenleving. Actuele statistische uitkomsten staan in persberichten die kunnen worden gedownload.

StatLine

StatLine is de gratis elektronische centrale databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie in de vorm van tabellen, teksten en grafieken. Alle resultaten kunt u bekijken, printen of exporteren. StatLine bevat tevens tijdreeksen over vele maatschappelijke en economische onderwerpen, over de regio en de conjunctuur. U kunt StatLine vinden op onze website:

<http://www.cbs.nl/> of direct via: <http://statline.cbs.nl/>.

De publicaties van het CBS kunnen besteld worden bij de bestelservice van het CBS te Heerlen, fax (045) 570 62 68 of e-mail verkoop@cbs.nl of via de boekhandel.

Alle publicaties zijn ter inzage of kunnen in bruikleen worden verkregen bij de bibliotheek van ons Bureau in beide vestigingen. Tevens is in beide vestigingen een boekwinkel waar alle publicaties tegen contante betaling kunnen worden gekocht.

Richtlijnen voor auteurs

Voor publicatie in *Bevolkingstrends* komen artikelen en korte bijdragen in aanmerking die betrekking hebben op de demografie van Nederland. Ook onderzoek naar variabelen die de demografische ontwikkelingen en ruimtelijke verschillen in bevolkingskenmerken beïnvloeden, zoals onderwijs en gezondheid, kunnen in *Bevolkingstrends* worden opgenomen. Gezien de onafhankelijke en objectieve opstelling van het Centraal Bureau voor de Statistiek, dienen de bijdragen vrij te zijn van subjectieve interpretaties en beleidsaanbevelingen.

Voor nadere informatie over de mogelijkheid tot plaatsing van externe bijdragen en voor richtlijnen met betrekking tot de kopij kunt u contact opnemen met de hoofdredacteur: Joop Garssen, e-mail: Bevolkingstrends@cbs.nl.